

**PROBLEMY
NAUK PRAWNYCH**
TOM 2

Praca zbiorowa pod redakcją
Klaudii Pujer

Exante

Recenzenci

dr hab. Magdalena Budyn-Kulik
dr hab. Monika Urbaniak
dr Klaudia Pujer

Redakcja

dr Klaudia Pujer

PROBLEMY NAUK PRAWNYCH. TOM 2

exante.com.pl, Wrocław 2017

Nie wszystkie prawa zastrzeżone: tekst niniejszej monografii jest dostępny na licencji
Creative Commons (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych.
Zezwala się na wykorzystanie publikacji zgodnie z licencją – pod warunkiem zachowania
niniejszej informacji licencyjnej oraz wskazania Wydawnictwa i Autorów jako właścicieli
praw do tekstu.

Treść licencji jest dostępna na stronie:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

(Źródło zdjęć na okładce: pixabay.com/ geralt udostępnione na licencji
CC0 Public Domain, treść licencji jest dostępna na stronie:

<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.pl>).

Wersja elektroniczna publikacji jest wersją pierwotną

Wydawnictwo Exante

Exante Wydawnictwo Naukowe
dr Klaudia Pujer
ul. Buforowa 24 lok. 10, 52-131 WROCŁAW

tel. + 48 606 168 165
wydawnictwo@exante.com.pl
www.exante.com.pl

Ark. wyd. 14

ISBN 978-83-65374-38-7 (*wersja elektroniczna*)

ISBN 978-83-65374-39-4 (*wersja papierowa*)

PROBLEMY NAUK PRAWNYCH

TOM 2

Praca zbiorowa pod redakcją
Klaudii Pujer

MONOGRAFIA

Exante
Wrocław 2017

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
1. ZAWIADOMIENIE O POPEŁNIENIU PRZESTĘPSTWA	15
<i>Bartłomiej Suchowierski</i>	
WPROWADZENIE.....	15
SPOŁECZNY OBOWIĄZEK ZAWIADOMIENIA O POPEŁNIENIU PRZESTĘPSTWA.....	15
PRAWNY OBOWIĄZEK ZAWIADOMIENIA O POPEŁNIENIU PRZESTĘPSTWA.....	16
FAŁSZYWE ZAWIADOMIENIE I OSKARŻENIE O POPEŁNIENIU PRZESTĘPSTWA.....	19
FORMA ZAWIADOMIENIA O POPEŁNIENIU PRZESTĘPSTWA.....	21
ODMOWA WSZCZĘCIA POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO.....	23
PODSUMOWANIE	24
LITERATURA.....	24
2. OCHRONA POKRZYWDZONYCH PRZESTĘPSTWEM ZNĘCANIA SIĘ – WYBRANE ZAGADNIENIA	27
<i>Piotr Krzyżanowski</i>	
WPROWADZENIE.....	27
ISTOTA PRZESTĘPSTWA ZNĘCANIA SIĘ	28
POSTĘPOWANIE W SPRAWIE ZNĘCANIA SIĘ NAD RODZINĄ	32
ORZĘKANIE O PRZESTĘPSTWIE ZNĘCANIA	34
PODSUMOWANIE	35
LITERATURA.....	36
3. ROZWÓJ UNORMOWAŃ DOTYCZĄCYCH OCHRONY POKRZYWDZONEGO W POLSKIM PROCESIE KARNYM	39
<i>Kamila Kraszewska</i>	
WPROWADZENIE.....	39
POKRZYWDZONY – RAMY POJĘCIOWE W PRAWIE KARNYM.....	39
GENEZA ROZWOJU OCHRONY POKRZYWDZONEGO	41
OCHRONA POKRZYWDZONEGO W POLSKIM PROCESIE KARNYM	43
ZWIĘKSZENIE EFEKTYWNOŚCI OCHRONY POKRZYWDZONEGO W OSTATNICH LATACH.....	44
PODSUMOWANIE	46
LITERATURA.....	47
4. ŚRODKI ODDZIAŁYWANIA PENITENCJARNEGO.....	51
<i>Kinga Bąk</i>	
WPROWADZENIE.....	51
RAMY POJĘCIOWE	51
KATALOG ŚRODKÓW ODDZIAŁYWANIA PENITENCJARNEGO	53
PODSUMOWANIE	63
LITERATURA.....	64

5. INSTYTUCJA RECYDYWY W POLSKIM PRAWIE KARNYM	67
<i>Kinga Bąk</i>	
WPROWADZENIE.....	67
POJĘCIE RECYDYWY	67
SKALA ZJAWISKA RECYDYWY.....	75
PODSUMOWANIE	77
LITERATURA.....	78
6. WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI WOBEC RECYDYWISTÓW PENITENCJARNYCH.....	81
<i>Kinga Bąk</i>	
WPROWADZENIE.....	81
KLASYFIKACJA I INDYWIDUALIZACJA PENITENCJARNA, BADANIA OSOBOPOZNAWCZE	81
BADANIA WŁASNE.....	85
PODSUMOWANIE	94
LITERATURA.....	94
7. REGUŁY NE PEIUS W ŚWIELE OBOWIĄZUJĄCEGO KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO ..	97
<i>Klaudia Runge</i>	
WPROWADZENIE.....	97
REGUŁY NE PEIUS W OGÓLNOŚCI.....	97
REGUŁA Z ART. 454 § 3 K.P.K. ZAKAZUJĄCA SĄDOWI ODWOŁAWCZEMU ORZĘKANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI.....	99
UCHYLENIE ART. 454 § 2 K.P.K. NA SKUTEK NOWELIZACJI PRZEPISÓW POSTĘPOWANIA KARNEGO ..	100
INTERPRETACJA W DOKTRYNIE I ORZECZNICTWIE	101
PODSUMOWANIE	105
LITERATURA.....	106
8. PRAWNOKARNE ASPEKTY ZJAWISKA SAMOBÓJSTWA	109
<i>Patrycja Mencil</i>	
WPROWADZENIE.....	109
EUTANAZJA.....	109
NAMOWA I POMOC DO SAMOBÓJSTWA.....	111
SAMOBÓJSTWO JAKO SKUTEK UPORCZYWEGO NĘKANIA	114
SAMOBÓJSTWO JAKO SKUTEK ZNĘCANIA SIĘ.....	116
PODSUMOWANIE	119
LITERATURA.....	119
9. PRZESTĘPSTWA „RELIGIJNE” W ŚWIELE NEUTRALNOŚCI I BEZSTRONNOŚCI ŚWIATOPOGLĄDOWEJ PAŃSTWA.....	121
<i>Patrycja Olszak</i>	
WPROWADZENIE.....	121
KONSTYTUCYJNA OCHRONA WOLNOŚCI SUMIENIA I WYZNANIA	121
ROZDZIAŁ PAŃSTWA I ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH.....	122
KRYMINALIZACJA CZYNÓW NARUSZAJĄCYCH WOLNOŚĆ WYZNANIA.....	123
NEUTRALNOŚĆ ŚWIATOPOGLĄDOWA PAŃSTWA A PRAWO KARNE WG W. HASSEMERA	124
MODELE RELACJI PAŃSTWO-KOŚCIOŁ NA GRUNCIE PRAWA KARNEGO WG J. MAKAREWICZA.....	127
DOKTRYNA A POLSKI MODEL ŚWIECKIEGO PRAWA KARNEGO.....	128
PODSUMOWANIE	129

LITERATURA.....	130
10. OSIĄGNIĘCI WSPÓŁCZESNEJ PSYCHIATRII I PSYCHOLOGII KLINICZNEJ W ODNIESIENIU DO AKTUALIZACJI OBOWIĄZUJĄCYCH REGULACJI PRAWNYCH.....	133
<i>Anna Lisowska</i>	
WPROWADZENIE.....	133
PSYCHIATRIA I PSYCHOLOGIA KLINICZNA NA GRUNCIE GAŁĘZI PRAWA KARNEGO	134
ŹRÓDŁA NIEPOCZYTALNOŚCI W PRAWIE KARNYM I ICH ZNACZENIE TERMINOLOGICZNE.....	135
STOPNIOWALNA KONCEPCJA POCZYTALNOŚCI PRZYJĘTA W OBOWIĄZUJĄCYCH REGULACJACH PRAWNYCH I DYLEMATY WOKÓŁ NIEJ	138
PODSUMOWANIE	141
LITERATURA.....	141
11. WYMIAR PROBLEMÓW ZE ZDROWIEM PSYCHICZNYM NA GRUNCIE PRZEPISÓW PRAWA KARNEGO I CYWILNEGO – ZESTAWIENIE PORÓWNAWCZE	143
<i>Anna Lisowska</i>	
WPROWADZENIE.....	143
PROBLEMY ZE ZDROWIEM PSYCHICZNYM I ICH ZNACZENIE NA GRUNCIE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW PRAWA CYWILNEGO	144
WPŁYW CHOROBY PSYCHICZNEJ, UPOŚLEDZENIA UMYSŁOWEGO I INNEGO ZAKŁÓCENIA CZYNNOŚCI PSYCHICZNYCH NA ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA SPRAWCY CZYNU ZABRONIONEGO	146
ZNACZENIE PROBLEMÓW ZE ZDROWIEM PSYCHICZNYM NA GRUNCIE PRAWA CYWILNEGO I KARNEGO – ZESTAWIENIE PORÓWNAWCZE	150
PODSUMOWANIE	152
LITERATURA.....	153
12. WSPÓŁPRACA BIUR DETEKTYWISTYCZNYCH Z ZAKŁADAMI UBEZPIECZEŃ W WALCIE Z OSZUSTWAMI I WYŁUDZENIAMI UBEZPIECZEŃ KOMUNIKACYJNYCH	155
<i>Joanna Patyk</i>	
WPROWADZENIE.....	155
DEFINICJA OSZUSTWA UBEZPIECZENIOWEGO.....	156
OSZUSTWO UBEZPIECZENIOWE W POLSKIM PRAWIE KARNYM.....	157
BIURA DETEKTYWISTYCZNE.....	160
ANALIZA DANYCH.....	161
PODSUMOWANIE	164
LITERATURA.....	165
13. ANALIZA TYPÓW CZYNÓW ZABRONIONYCH SŁUŻĄCYCH OCHRONIE INFORMACJI POUFNEJ NA RYNKU KAPITAŁOWYM	167
<i>Monika Utracka</i>	
WPROWADZENIE.....	167
OCHRONA INFORMACJI W POLSKIM PORZĄDKU PRAWNYM	168
<i>Regulacje prawne dotyczące informacji poufnej .....</i>	<i>168</i>
<i>Ujawnianie informacji poufnej.....</i>	<i>172</i>
<i>Wykorzystywanie informacji poufnych.....</i>	<i>173</i>
<i>Udzielanie rekomendacji i nakłanianie do nabycia lub zbycia instrumentów finansowych .....</i>	<i>174</i>
SANKCJE KARNE OKREŚLONE W USTAWIE O OBROTCIE INSTRUMENTAMI FINANSOWYMI I W DYREKTYWIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY NR 2014/57/UE Z DNIA 16 KWIETNIA 2014 R.	175
PODSUMOWANIE	176
LITERATURA.....	176

14. ZASADA KOMPLEMENTARNOŚCI MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU KARNEGO A ZASADA WZGLĘDNOŚCI ZOBOWIĄZAŃ WYNIKAJĄCYCH Z UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH NA PRZYKŁADZIE POSTANOWIEŃ UMOWNYCH PRZEWIDUJĄCYCH AMNESTIĘ W STOSUNKU DO ZBRODNI MIĘDZYNARODOWYCH 179

Bartłomiej Pyka

WPROWADZENIE.....	179
KONSTRUKCJA PRAWNA UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH.....	180
PROTOKÓŁ MIŃSKI	182
AMNESTIA NA GRUNCIE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO	184
PODSUMOWANIE	187
LITERATURA.....	188

15. PRAWO DO DODATKU AKTYWIZACYJNEGO 191

Joanna Patyk, Magda Duniewska

WPROWADZENIE.....	191
POJĘCIE DODATKU AKTYWIZACYJNEGO	192
ZASADY PRYZNAWANIA DODATKU AKTYWIZACYJNEGO	192
PRAWO DO DODATKU AKTYWIZACYJNEGO	195
BRAK UPRAWNIENIA DO POBIERANIA DODATKU AKTYWIZACYJNEGO.....	195
DECYZJA, ODWOŁANIE I SKARGA W SPRAWIE DODATKU AKTYWIZACYJNEGO	196
WYSOKOŚĆ DODATKU AKTYWIZACYJNEGO.....	197
ZASADY WYPŁACANIA DODATKU AKTYWIZACYJNEGO	197
OKRES PRZYSŁUGIWANIA DODATKU AKTYWIZACYJNEGO	198
PODSUMOWANIE	198
LITERATURA.....	199

16. WYBRANE ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z LIKWIDACJĄ STANOWISKA PRACY PRZESŁANKĄ DO WYPOWIEDZENIA UMOWY O PRACĘ Z PRZYCZYN NIEDOTYCZĄCYCH PRACOWNIKA 201

Tomasz Juraszek, Karolina Kostyszak

WPROWADZENIE.....	201
POZORNA LIKWIDACJA STANOWISKA PRACY.....	202
KRYTERIA DOBORU PRACOWNIKA DO ZWOLNIENIA	205
UPRAWNIENIA PRACOWNIKÓW W ZWIĄZKU Z LIKWIDACJĄ STANOWISKA PRACY	208
PODSUMOWANIE	211
LITERATURA.....	213

17. AGENCJA PRACY TYMCZASOWEJ JAKO INSTYTUCJA SŁUŻĄCA PRZECIWDZIAŁANIU BEZROBOCIU I PROMOCJI ZATRUDNIENIA 215

Piotr Sekuński, Dominika Zielińska

WPROWADZENIE.....	215
AGENCJE ZATRUDNIENIA.....	216
AGENCJE PRACY TYMCZASOWEJ	218
WYBRANE ZMIANY WPROWADZONE NOWELIZACJĄ	220
AGENCJE ZATRUDNIENIA W LICZBACH.....	220
PODSUMOWANIE	224
LITERATURA.....	225

18. ODPOWIEDZIALNOŚĆ *IN SOLIDUM* W DOKTRYNIE POLSKIEGO PRAWA CYWILNEGO 227

Jakub Tekielak

WPROWADZENIE.....	227
GENEZA I ISTOTA ZAGADNIENIA.....	228
STOSOWANIE PRZEPISÓW O SOLIDARNOŚCI DŁUŻNIKÓW.....	231
ZOBOWIĄZANIA <i>IN SOLIDUM</i> A REGRES.....	233
PODSUMOWANIE.....	235
LITERATURA.....	236

19. UCHWAŁY *NON EXISTENS* – O ISTNIENIU UCHWAŁ NIEISTNIEJĄCYCH 239

Agnieszka Jędrulok

WPROWADZENIE.....	239
CZYNNOŚCI PRAWNE NIEISTNIEJĄCE.....	239
KODEKS HANDLOWY – POCZĄTEK DYSKUSJI NAD UCHWAŁAMI NIEISTNIEJĄCYMI.....	240
SYTUACJA UCHWAŁ NIEISTNIEJĄCYCH NA TLE PRZEPISÓW KODEKSU SPÓŁEK HANDLOWYCH.....	241
PODSUMOWANIE.....	246
LITERATURA.....	246

20. DAROWIZNA NA CELE KULTU RELIGIJNEGO

– ZAPOMNIANE ŹRÓDŁO FINANSOWANIA INSTYTUCJI WYZNANIOWYCH 249

Łukasz Bernaciński

WPROWADZENIE.....	249
KONSTRUKCJA PRAWNA ULGI PODATKOWEJ Z TYTUŁU DAROWIZN NA CELE KULTU RELIGIJNEGO.....	251
STOPIEŃ WYKORZYSTANIA ULGI Z TYTUŁU DAROWIZN NA CELE KULTU RELIGIJNEGO I OSZACOWANIE POTENCJAŁU RYNKU W 2015 R.	253
PRZYCZYNY NISKIEGO POZIOMU WYKORZYSTYWANIA ULGI Z TYTUŁU DAROWIZN NA CELE KULTU RELIGIJNEGO.....	255
PODSUMOWANIE.....	256
LITERATURA.....	258

WSTĘP

Niniejsza monografia to kolejny tom poświęcony wybranym problemom nauk prawnych. Publikacja składa się z dwudziestu rozdziałów i uwzględnia artykuły poruszające problemy prawa cywilnego, karnego, handlowego, ubezpieczeń i administracyjnego. Podobnie jak tom I, jest efektem współpracy młodych badaczy z różnych krajowych jednostek naukowych – teoretyków i praktyków.

Publikacja prezentuje aktualne i ważne problemy życia społeczno-gospodarczego. Autorzy opisują i diagnozują wybrane zjawiska w ich różnorodności przedmiotowej, eksponując przy tym istotę prawa jako regulatora całokształtu stosunków społecznych.

Publikację otwiera **rozdział pierwszy** poruszający problem zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. W tekście omówiono społeczny i prawny obowiązek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa wraz z kwestiami, co do których istnieją rozbieżności w doktrynie. Kolejno poruszono problem przestępstwa fałszywego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz fałszywego oskarżenia o popełnieniu przestępstwa. Ponadto przybliżono formę, jaką może przyjąć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Dalej podjęto zagadnienie postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania i możliwość jego zaskarżenia.

Celem **rozdziału drugiego** jest analiza oraz ocena uregulowań prawnych w zakresie zagwarantowania przez ustawodawcę odpowiedniej ochrony praw i interesów osób pokrzywdzonych przestępstwem znęcania się. Autor określa istotę i typy omawianego przestępstwa, a także analizuje wybrane przepisy procedury karnej. Poruszana jest również problematyka stosowania środków karnych. W ocenie autora, obowiązujące przepisy zapewniają należytą ochronę praw pokrzywdzonych.

Rozdział trzeci omawia zagadnienie ochrony pokrzywdzonego w polskim procesie karnym. Autorka wskazuje kim jest pokrzywdzony i jaki jest jego status na gruncie karnoprocesowym. Ponadto analizuje efektywność jego ochrony w oparciu o genezę ochrony i jej rozwój w ostatnich latach, przywołując normy prawne zawarte w aktach normatywnych polskich oraz unijnych. Rozważania skupiają się na trzech kwestiach: zwiększeniu ochrony prywatności ofiar przestępstw, implementacji regulacji Unii Europejskiej i wprowadzeniu europejskiego nakazu ochrony.

Rozdział czwarty dotyczy problematyki środków oddziaływania penitencjarnego. W początkowej części opracowania zdefiniowano pojęcie środków oddziaływania penitencjarnego, następnie przeanalizowano ich katalog. Celem rozważań uczyniono przybliżenie możliwości oddziaływań na

skazanych odbywających karę pozbawienia wolności i zwrócenie uwagi na efekt oddziaływań penitencjarnych na resocjalizację osadzonych.

Celem **rozdziału piątego** jest analiza recydywy na gruncie obowiązujących przepisów prawa karnego materialnego oraz prawa karnego wykonawczego, z uwzględnieniem przyczyn przestępczości, postępowania ze skazanym przebywającym w zakładzie karnym oraz środków mających na celu zapobieganie działaniom przestępczym.

Rozdział szósty zwraca uwagę na wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec recydywistów penitencjarnych z uwzględnieniem klasyfikacji skazanych. Opracowanie sygnalizuje skalę zjawiska recydywy w oparciu o analizę wyników badań dotyczących recydywistów penitencjarnych celem oceny skuteczności sankcji, które są przewidziane przez prawo karne.

W **rozdziale siódmym** poddano analizie przewidziane w art. 454 kodeksu postępowania karnego reguły *ne peius* w postaci zakazów adresowanych do sądu odwoławczego. W szczególności omówiono ich istotę oraz funkcję jaką pełnią w postępowaniu odwoławczym, przy uwzględnieniu aktualnego stanowiska doktryny i judykatury. W końcowych rozważaniach zastanawiano się nad możliwością całkowitej rezygnacji z reguł *ne peius* i skutkach takiego hipotetycznego zabiegu ustawodawcy dla oskarżonego.

Rozdział ósmy omawia wybrane prawnokarne aspekty zjawisko samobójstwa. Autorka wskazuje normy prawne nawiązujące w polskim prawie karnym do problematyki samobójstw. Opracowanie porusza również takie kwestie, jak: eutanazja, namowa i pomoc w popełnieniu samobójstwa, samobójstwa jako skutku uporczywego nękania oraz znęcania.

Rozdział dziewiąty zawiera treści dotyczące istnienia zależności między występowaniem w prawie obowiązującym przestępstw tzw. religijnych a przyjęciem neutralności światopoglądowej państwa w tym zakresie. Autorka zwraca uwagę na istniejące modele tej relacji i wskazuje ich wpływ na obowiązujące prawo karne, opierając się o poglądy doktryny, m.in. W. Hassemery i J. Makarewicza. Pozwala to na wysnucie refleksji, czy nie została naruszona granica dotycząca konieczności regulacji prawnej tej osobistej sfery każdego człowieka.

W **rozdziale dziesiątym** autorka podejmuje próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy obowiązujące regulacje prawne są w stanie nadążyć za dynamicznym tempem rozwoju nauk w zakresie psychicznych aspektów funkcjonowania jednostki? Jakie konsekwencje mogą spotkać jednostkę w sytuacji, gdy w obowiązujących aktach normatywnych zabraknie przepisów prawa regulujących kwestie związane z zaburzeniem psychicznym, na które ona cierpi? Jakim trudnościom muszą sprostać biegli psychiatrzy czy też biegli psycholodzy odpowiedzialni za sporządzenie opinii o stanie zdrowia psychicznego strony postępowania w sytuacji, gdy terminologia używana w aktach normatywnych jest przestarzała i odbiega znaczeniowo

od słownictwa medycznego? Tekst podejmuje problematyczne kwestie związane z koniecznością adaptacji wiedzy psychologicznej do obowiązujących przepisów prawa. Z uwagi na szeroki zakres problematyczny, poruszono materię niepoczytalności z zakresu prawa karnego materialnego.

Celem **rozdziału jedenastego** jest komparatystyka regulacji normatywnych wywodzących się z zakresu gałęzi prawa karnego i cywilnego, które określają status osób mających problemy ze zdrowiem psychicznym. Przedmiot badań skoncentrowano na znaczeniu terminów użytych w wymienionych obszarach prawa, wspólnych dla obu dziedzin. Podjęta analiza pozwoliła na ukazanie różnic i wątpliwości z nimi związanych, wynikających m. in. z braku jednolitości interpretacji stosowanego nazewnictwa.

Rozdział dwunasty dotyczy współpracy biur detektywistycznych z zakładami ubezpieczeń w walce z oszustwami i wyłudzeniami ubezpieczeń komunikacyjnych. W rozdziale zawarto m.in. analizę praktyk Biura Detektywistycznego KRUK S.A. we Wrocławiu w zakresie walki z wyłudzeniem ubezpieczeń komunikacyjnych w latach 2014-2015. Część badawczą poprzedza wprowadzenie teoretyczne przybliżające pojęcie oszustwa ubezpieczeniowego, jego regulację na gruncie prawa karnego oraz działań biur detektywistycznych w zakresie praw i obowiązków oraz świadczonych usług.

W **rozdziale trzynastym** dokonano analizy i oceny karnoprawnej ochrony informacji poufnej na rynku kapitałowym. Charakterystyka ta polega głównie na analizie znamion typów czynów zabronionych zawartych w ustawie o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. z 2016 r. poz. 1636) oraz rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z dnia 16 kwietnia 2014 r. Market Abuse Regulation.

Rozdział czternasty prezentuje analizę i ocenę możliwości zastrzeżenia w umowie międzynarodowej amnestii w stosunku do zbrodni międzynarodowych. Sytuacja ta, nie jest pozbawiona doniosłego znaczenia praktycznego, gdyż pojawiła się ona w porozumieniu mińskim dotyczącym konfliktu na wschodniej Ukrainie. Z racji tego, iż nie obowiązuje jeden spójny system aktów prawa międzynarodowego humanitarnego, którego sygnatariuszami są wszystkie państwa, kwestia ta budzi wiele wątpliwości na gruncie prawa, które zasygnalizowano w rozdziale.

Celem **rozdziału piętnastego** jest usystematyzowanie informacji dotyczących dodatku aktywizacyjnego. W tekście opisano na jakich zasadach przyznawany jest dodatek oraz kto ma prawo pobierania tego świadczenia. Autorki zwracają uwagę na fakt, iż dodatek aktywizacyjny jest świadczeniem obligatoryjnym, czyli przysługuje z mocy prawa po spełnieniu określonych przesłanek. Zarówno przyznanie, jak i odmowa przyznania dodatku następuje poprzez wydanie decyzji, na którą przysługuje odwołanie,

a następnie skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego, przed którym też toczy się postępowanie.

Rozdział szesnasty dotyczy wybranych zagadnień związanych z likwidacją stanowiska pracy. Ta ostatnia jest przyczyną uzasadniającą wypowiedzenie umowy o pracę. Może być ona wskazana jako jedyna przyczyna wypowiedzenia umowy o pracę bez konieczności dalszego uzasadniania okoliczności likwidacji stanowiska pracy. W pierwszej części opracowania uwagę poświęcono problematyce pozornej likwidacji stanowiska pracy. Część druga koncentruje się na określeniu kryteriów doboru pracownika do zwolnienia. Wskazano także uprawnienia pracowników związane ze zwolnieniami grupowymi oraz sytuacje, w których pracodawca nie może złożyć wypowiedzenia pracownikowi.

W **rozdziale siedemnastym** zaprezentowano zagadnienia związane z funkcjonowaniem agencji zatrudnienia w Polsce jako instytucji służącej przeciwdziałaniu bezrobociu i promocji zatrudnienia. Szczególna uwaga została poświęcona agencji pracy tymczasowej. Przedstawiono ustawowe wymogi prowadzenia działalności w tym zakresie i charakter stosunków prawnych łączących agencje pracy tymczasowej oraz przedsiębiorców i pracowników. Uwzględniono najważniejsze założenia pracy tymczasowej oraz aktualne regulacje prawne dotyczące tych podmiotów. Rozważania teoretyczne na temat agencji zatrudnienia wzbogacono analizą danych statystycznych.

Rozdział osiemnasty dotyczy odpowiedzialności *in solidum*, zwanej też solidarnością niewłaściwą lub przypadkowym zbiegiem roszczeń. To nazwa instytucji prawnej, która odnosi się do zbiegu roszczeń dłużników z różnych tytułów prawnych, ale identycznych pod względem świadczenia. Dłużnicy ci nie są jednak dłużnikami solidarnymi w rozumieniu art. 366 kodeksu cywilnego. W doktrynie prawa cywilnego i orzecznictwie przyjęto się, że w przypadku zobowiązań *in solidum* należy stosować odpowiednio przepisy dotyczące dłużników solidarnych, tak aby nie doszło do bezpodstawnego wzbogacenia wierzyciela. Niemniej istnieją wyjątki od tej reguły, które uwzględniono w opracowaniu.

Kwestia uchwał nieistniejących mimo upływu lat stale wywołuje wiele kontrowersji zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie. Celem **rozdziału dziewiętnastego** jest przedstawienie wątpliwości związanych z ich konstrukcją na tle kodeksu handlowego i obowiązującego kodeksu spółek handlowych oraz orzecznictwa. Szereg pytań towarzyszących temu zagadnieniu od czasu jego pojawienia się czyni je nieocenionym polem do wymiany myśli o sensie wyodrębnienia uchwał nieistniejących w polskim porządku prawnym.

Wydanie zamyka **rozdział dwudziesty** dotyczący darowizny na cele kultu religijnego. W świadomości opinii społecznej wiodącym problemem fi-

nansowania instytucji wyznaniowych wydaje się być funkcjonowanie i wysokość Funduszu Kościelnego, zaś przekazywanie darowizn na cele kultu religijnego bywa niedoceniane. Celem rozdziału jest ukazanie tychże darowizn jako źródła finansowania instytucji wyznaniowych, które mają potencjał, by stać się jednym z najistotniejszych dla ich utrzymania. Istotę rozważań stanowi przedstawienie obecnego stopnia wykorzystania przez podatników ulgi podatkowej z tytułu darowizn na cele kultu religijnego.

Publikacja ma charakter wielowątkowy i wieloaspektowy. Intencją wydania jest wyeksponowanie aktualnych problemów nauk prawnych, zwrócenie uwagi na obszary wymagające dalszych opracowań naukowych i tym samym zainspirowanie do własnych poszukiwań badawczych.

Kludia Pujer i Zespół Autorski
sierpień, 2017 r.

1

ZAWIADOMIENIE O POPEŁNIENIU PRZESTĘPSTWA

Bartłomiej Suchowierski

Słowa kluczowe: zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, fałszywe oskarżenie o popełnieniu przestępstwa, odmowa wszczęcia dochodzenia lub śledztwa.

Wprowadzenie

Wiedza o popełnieniu czynu zabronionego, na podstawie której wszczynane jest postępowanie przygotowawcze może pochodzić z informacji własnych organu bądź z zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Prawidłowe sporządzenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa oraz wiedza, kiedy istnieje obowiązek jego przygotowania jest bardzo użyteczna w praktyce prawnej.

Celem rozdziału jest przybliżenie problemu społecznego oraz prawnego obowiązku zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, wraz z kwestiami, co do których istnieją rozbieżności w doktrynie.

Spółeczny obowiązek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa

Na podstawie art. 304 KPK¹ (kodeks postępowania karnego) każdy kto powziął wiadomość o popełnieniu przestępstwa przez osobę trzecią, ma społeczny obowiązek zawiadomienia policji lub prokuratora o swoim podejrzeniu. Nie dotyczy to instytucji państwowych i samorządowych, które jeżeli w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są prawnie zobowiązane do zawiadomienia prokuratury lub Policji.

Obowiązek ten spoczywa na każdej osobie fizycznej i ograniczony jest do przestępstw ściganych z urzędu. Jest to obowiązek społeczny, a zatem taki, który wykonuje się bezinteresownie dla dobra jakiejś społeczności²,

---

¹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r. nr 89 poz. 555, z późn. zm.), dalej KPK.

² *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/spoleczny;2523113.html> (online: 01.05.2017).

co za tym idzie, za jego niedopełnienie nie grozi żadna sankcja, a za jego wypełnienie, nikt nie zostanie w żaden sposób wynagrodzony.

Prawny obowiązek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa

W polskim prawie nie ma, co do zasady, prawnego, zagrożonego sankcją karną obowiązku powiadamiania organu powołanego do ścigania przestępstw, o podejrzeniu jego popełnienia. Wyjątkiem od tej zasady jest art. 240 KK³ (kodeks karny) który penalizuje niezawiadomienie o przestępstwie przez osobę mającą wiarygodną wiadomość o jego: popełnieniu, usiłowaniu popełnienia, bądź też przygotowaniu do popełnienia. Przepis ten dotyczy wymienionych w ustawie przestępstw oraz wszelkich przestępstw o charakterze terrorystycznym w rozumieniu art. 115 § 20 KK⁴. Przestępstwa, co do których niezawiadomienie o ich popełnieniu, usiłowaniu popełnienia, bądź też przygotowania do popełnienia są karalne, to przestępstwa stypizowane w następujących artykułach KK⁵: 118 (ludobójstwo), 118a (zbrodnie przeciwko ludzkości), 120 (stosowanie środków masowej zagłady), 121 (wytwarzanie, gromadzenie, obrót, badanie środków masowej zagłady), 122 (niedopuszczalne sposoby lub środki walki), 123 (torturowanie oraz zamach na życie lub zdrowie osób, które się poddały, rannych, chorych, rozbitków, personelu medycznego, duchownych, jeńców wojennych, ludności cywilnej), 124 (zmuszanie osób określonych w art. 123 KK do określonych zachowań wbrew prawu międzynarodowemu), 127 (zamach stanu), 128 [zamach na konstytucyjny organ Rzeczypospolitej Polskiej (RP)], 130 (szpiegostwo), 134 (zamach na życie Prezydenta RP), 140 (gwałtowny zamach na jednostkę sił zbrojnych RP), 148 (zabójstwo), 163 (sprowadzenie określonych zdarzeń zagrażających życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach), 166 (przejęcie kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym), 189 (pozbawienie wolności), 252 (wzięcie zakładnika). Interpretując art. 240 KK⁶ należy pamiętać, że przez obowiązek zawiadomienia o przygotowaniu do popełnienia przestępstwa należy rozumieć jedynie obowiązek zawiadomienia o karalnym przygotowaniu do popełnienia przestępstwa, gdyż jak wynika z art. 16 § 2 KK przygotowanie jest karalne tylko wtedy, gdy ustawa tak stanowi⁷.

---

³ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. nr 88 poz. 553, z późn. zm.), dalej KK.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks Karny Komentarz*, Wolters Kluwer, Lublin 2015, s. 653.

Istotnym znamieniem przestępstwa stypizowanego w art. 240 KK jest wiarygodność wiadomości o karalnym przygotowaniu, usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego. Jak słusznie zwraca uwagę M. Mozgawa, musi być to informacja zasługująca na zaufanie, posiadająca pewną dozę pewności, co do faktu zaistnienia czynu zabronionego, a nie jedynie wysokiego stopnia prawdopodobieństwa, że taki czyn miał miejsce⁸. Ostatnie zdanie artykułu 240 § 1 mówi o obowiązku niezwłocznego zawiadomienia organu powołanego do ścigania przestępstw, czyli dokonując wykładni językowej, aby zadośćuczynić prawnemu obowiązkowi, o którym mowa, należy stosowne zawiadomienie złożyć w najkrótszym możliwym czasie, po powzięciu wiarygodnych informacji⁹ o karalnym przygotowaniu, usiłowaniu, lub dokonaniu czynu zabronionego z katalogu z art. 240 KK.

Niezawiadomienie o popełnieniu jednego z wymienionych powyżej przestępstw nie stanowi czynu zabronionego, tylko w trzech przypadkach: po pierwsze – gdy niezawiadomienie wiąże się z obawą przed odpowiedzialnością karną grożącą potencjalnemu zawiadamiającemu bądź jego najbliższemu; po drugie – gdy osoba zobowiązana do zawiadomienia zaniechała go, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że organ powołany do ścigania przestępstw wie o przygotowaniu, usiłowaniu lub dokonanym czynie zabronionym, po trzecie – gdy osoba zobowiązana do złożenia zawiadomienia o karalnym przygotowaniu lub usiłowaniu zapobiegła jego popełnieniu. Wyłączenie odpowiedzialności karnej za niezawiadomienie o przestępstwie z powodu obawy przed grożącą odpowiedzialnością karną należy rozumieć w ten sposób, że nie odpowiada za popełnienie stypizowanego w art. 240 KK¹⁰ ten, kto zawiadamiając o popełnieniu przestępstwa, mógłby przy tej sposobności zdradzić się z popełnieniem własnego przestępstwa. Oceniając, czy doszło do wyłączenia odpowiedzialności karnej z powodu przypuszczania, że organ powołany do ścigania przestępstw wie o takowym, należy badać kryteria zarówno obiektywne, jak i subiektywne, jednakże samo kryterium subiektywnego przekonania niezającego oparcia w jakichkolwiek racjonalnych argumentach, nie jest wystarczające¹¹.

Prawny obowiązek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, jak już wspomniano, wynika także z art. 304 § 2 KPK¹², jednakże ten specyficzny obowiązek denuncjacji ciąży tylko na instytucjach państwowych i samorzą-

---

⁸ M. Mozgawa, *op. cit.*, s. 654.

⁹ *Wielki słownik języka polskiego*,

www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=22209&ind=0&w_szukaj=niezwłocznie (online: 01.05.2017).

¹⁰ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

¹¹ M. Mozgawa, *Kodeks, op. cit.*, s. 655.

¹² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

dowych, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu. Instytucje te zobowiązane są do niezwłocznego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa prokuratora lub Policję. Jest to regulacja odmienna od tej zawartej w art. 240 KK, gdyż pojęcie organu powołanego do ścigania przestępstw jest pojęciem znacznie szerszym od pojęcia prokuratury lub policji. Organem powołanym do ścigania przestępstw jest przede wszystkim prokuratura i policja, ale nie tylko, gdyż są to również wszelkie inne instytucje, których głównym celem jest ściganie przestępstw, a zatem może to być również np. na podstawie art. 2 ustawy o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym¹³ – CBA (Centralne Biuro Antykorupcyjne), czy też na podstawie art. 5 ust. 2 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu¹⁴ – ABW (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego). Dodatkowo instytucje państwowe i samorządowe, o których mowa w art. 304 § 2 KPK¹⁵, zobowiązane są przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. Obowiązek instytucji kończy się w momencie przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw, a nie w momencie przybycia policji lub prokuratora.

Realizacją obowiązku instytucji państwowej i samorządowej do zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa obarczony jest kierownik jednostki lub osoba która według przepisów wewnętrznych zobowiązana została do informowania organów ścigania o przestępstwie¹⁶. Niewypełnienie tego obowiązku przez kierownika instytucji, lub inną zobowiązaną osobę może powodować poniesienie odpowiedzialności karnej przez te osoby na podstawie art. 231 KK¹⁷, tj. przestępstwo niedopełnienia obowiązku.

Prawny obowiązek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa nie dotyczy wyłącznie adwokata lub radcy prawnego, jeżeli uzyskał określoną wiadomość w związku z udzieleniem pomocy prawnej oraz duchownego, który dowiedział się o przestępstwie przy spowiedzi. Obowiązek denuncjacji uchyla tajemnicę dziennikarską i lekarską i zobowiązuje te osoby do za-

---

¹³ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2016 poz. 1310).

¹⁴ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2016 poz. 1897).

¹⁵ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

¹⁶ K.T. Boratyńska, [w:] *Kodeks Postępowania Karnego Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 549.

¹⁷ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 335; Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

wiadomienia organu powołanego do ścigania przestępstw o podejrzeniu popełnienia przestępstwa.

Fałszywe zawiadomienie i oskarżenie o popełnieniu przestępstwa

W polskim kodeksie karnym w dwóch przepisach stypizowane zostały przestępstwa powiązane z fałszywym zawiadomieniem o popełnieniu przestępstwa. Znajdują się one w rozdziale XXX kodeksu karnego, tj. przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości. Dobrami chronionymi przez te przepisy są: wymiar sprawiedliwości (poprzez zapewnienie jego prawidłowego funkcjonowania) oraz dobre imię osób, wobec których kierowane są fałszywe oskarżenia.

W przepisie art. 238 KK¹⁸ stypizowane zostało przestępstwo fałszywego zawiadomienia organu powołanego do ścigania przestępstwa o popełnieniu przestępstwa lub przestępstwa skarbowego. Przestępstwo to zagrożone jest karą grzywny, karą ograniczenia wolności bądź karą pozbawienia wolności do lat dwóch. Jest to przestępstwo powszechne, formalne, które dla swego bytu musi być popełnione w zamiarze bezpośrednim. Niemożliwe jest popełnienie tego przestępstwa w zamiarze ewentualnym z racji użycia przez ustawodawcę wyrażenia „wiedząc, że przestępstwa nie popełniono”¹⁹, dla jego bytu niezbędna jest świadomość fałszywości zawiadomienia²⁰, sprawca musi działać wiedząc, że przestępstwa nie popełniono²¹. Dla bytu tego przestępstwa nie ma znaczenia w jakiej formie dokonano fałszywego zawiadomienia, wystarczającą formą będzie nawet forma telefoniczna²². Jedynym wymogiem jest to, aby zawiadomienie było skutecznie dokonane²³, gdyż istotą tego przestępstwa jest wprowadzenie w błąd organu powołanego do ścigania przestępstw²⁴. W przepisie użyto sformułowania „przestępstwa i przestępstwa skarbowego”, w związku z czym, niekaralne na jego gruncie jest fałszywe zawiadomienie o popełnieniu wykroczenia lub wykroczenia skarbowego. Dla bytu przestępstwa stypizowanego w art. 238 KK nie ma znaczenia to, czy zawiadomienie zostało skierowane do właściwego organu ścigania, o ile zostało skierowane

---

¹⁸ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

¹⁹ M. Mozgawa, Kodeks, *op. cit.*, s. 649.

²⁰ I. Zgoliński [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks Karny Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 1055.

²¹ Wyrok SN z dnia 24 lutego 1998 r., V KKN 362/97, Prok. i Pr.-wkł. 1999 nr 7, poz. 6.

²² M. Mozgawa, Kodeks, *op. cit.*, s. 649.

²³ I. Zgoliński, Kodeks, *op. cit.*, s. 1054.

²⁴ Wyrok SA w Katowicach z dnia 17 października 2014 r., II Aka 2/14, LEX nr 1630516.

w ogóle do takiego organu. W przypadku, gdyby zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa zostało skierowane do organu niepowołanego do ścigania przestępstw, a nawet zostałyby przekazane przez ten organ, do organu właściwego, to czyn taki nie wypełni znamion omawianego przestępstwa²⁵.

W art. 234 KK²⁶ stypizowane zostało przestępstwo fałszywego oskarżenia o przestępstwo, w tym przestępstwo skarbowe, wykroczenie, wykroczenie skarbowe lub przewinienie dyscyplinarne. Ustawodawca przewidział za wyżej wskazany czyn sankcję w postaci kary grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch. Przewinienie dyscyplinarne to zachowanie godzące w obowiązki lub godność wykonywanego zawodu lub sprawowanej służby²⁷. Ujęcie czynu stypizowanego w art. 234 KK²⁸ pod wieloma względami jest znacznie szersze niż ujęcie omówionego wyżej czynu z art. 238 KK²⁹. Chodzi tutaj przede wszystkim o to, że karane jest fałszywe oskarżenie w przypadku art. 234 KK³⁰ nie tylko wobec organu powołanego do ścigania przestępstw, ale również wobec organu powołanego do orzekania w sprawach o przestępstwa. Dodatkowo karalne jest nie tylko fałszywe oskarżenie o przestępstwo i przestępstwo skarbowe, ale też fałszywe oskarżanie o wykroczenie, wykroczenie skarbowe, a nawet przewinienie dyscyplinarne. Słusznie zwraca uwagę A. Marek, że podmiotem omawianego przestępstwa nie może być osoba, która sama siebie oskarża. Czyn taki, jeżeli jego celem jest dopomożenie innej osobie w uniknięciu odpowiedzialności karnej, może wypełniać jednak znamiona poplecznictwa stypizowanego w art. 239 § 1 KK³¹, a dodatkowo wypełni znamiona wykroczenia stypizowanego w art. 66 kodeksu wykroczeń³², jeżeli wywoła niepotrzebną czynność organu³³. Znamię fałszywego oskarżenia oznacza, że zarzut musi być zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie nieprawdziwy. Część doktryny stoi na stanowisku, że przestępstwo to może być popełnione jedynie w zamiarze bezpośrednim, tak A. Marek³⁴, I. Zgoliński³⁵. Niektórzy komentatorzy twierdzą jednak, że może być ono

---

²⁵ I. Zgoliński *Kodeks, op. cit.*, s. 1054.

²⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁷ K. Wiak, komentarz do art. 234 Kodeksu karnego [w:] A. Grześkowiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2017.

²⁸ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń. (Dz.U. 2015 poz. 1094).

³³ A. Marek, *Kodeks karny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 519-520.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ I. Zgoliński, *Kodeks, op. cit.*, s. 1046.

popęłnione również w zamiarze ewentualnym, tak K. Wiak.³⁶, J. Piórkowska-Flieger³⁷. Zdaniem autora opracowania stanowisko, iż możliwe jest popęłnienie tego czynu, także w zamiarze ewentualnym, jest niesłuszne, gdyż sprawca dla bytu tego przestępstwa musi mieć świadomość, że jego oskarżenie jest fałszywe, co wynika z użytego przez ustawodawcę określenia fałszywie oskarża, które kładzie nacisk na wiedzę sprawcy, że jego oskarżenie jest fałszywe. Forma fałszywego oskarżenia nie jest ważna, określenie „kto przed organem” oznacza jedynie, że fałszywe oskarżenie ma być złożone wobec tego organu, a zatem tak samo jak w przypadku przestępstwa z art. 238 KK³⁸ wystarczająca będzie chociażby forma telefoniczna, czy też forma elektroniczna (za pośrednictwem poczty elektronicznej).

Forma zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa

Ustawa nie reguluje formy złożenia zawiadomienia o przestępstwie, w związku z czym można je złożyć zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej³⁹. Każdy sposób, dzięki któremu przekaże się informacje organowi powołanemu do ścigania przestępstw, będzie wystarczający, jednakże od formy dokonania zawiadomienia zależą gwarancje procesowe przysługujące osobie bądź instytucji, która złożyła zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Nie jest konieczne zidentyfikowanie się przy przekazywaniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Niezidentyfikowanie się i przekazanie anonimowego zawiadomienia wiąże się jednak z tym, że taka anonimowa osoba nie zostanie zawiadomienia o wszczęciu, odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania, podczas kiedy na podstawie art. 305 KPK⁴⁰ organ prowadzący postępowanie jest zobowiązany do powiadomienia zgłaszającego zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa o decyzjach procesowych. Dodatkowo w przypadku anonimowego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, zgodnie z § 121 regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury⁴¹, wszczęcie śledztwa albo dochodzenia warunkowane jest uprzednim sprawdzeniem przytoczonych w zawiadomieniu okoliczności, zaś w razie niepo-

---

³⁶ K. Wiak, *Komentarz do art. 234, op. cit.*

³⁷ J. Piórkowska-Flieger, [w:] T. Bojarski (red.) *Kodeks karny komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2012, s. 610.

³⁸ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

³⁹ K.T. Boratyńska, *Kodeks, op. cit.*, s. 547.

⁴⁰ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2016 poz. 508).

twierdzenia tychże okoliczności, pozostawia się zawiadomienie bez biegu i nie wydaje postanowienie w przedmiocie odmowy wszczęcia śledztwa lub dochodzenia.

Najwłaściwszą formą zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa wydaje się być forma pisemna. Zawiadomienie takie nie musi spełniać żadnych wymogów formalnych, jednakże w celu przyspieszenia rozpoznania sprawy słusznym wydaje się być nadanie mu formy pisma procesowego, spełniającego wymogi zawarte w art. 119 KPK⁴², tj. zawarcie w nim: oznaczenie organu do którego jest skierowane – najwłaściwszy będzie prokurator, jednakże może być to także każdy inny organ powołany do ścigania przestępstw, np. ABW, CBA, Policja; sprawy, której dotyczy; oznaczenie oraz adres wnoszącego pismo; treść wniosku (wniosek ten nie musi zawierać uzasadnienia, jednakże znacznie zwiększy prawdopodobieństwo wszczęcia śledztwa lub dochodzenia, a także znacznie ułatwi jego prowadzenie), datę i podpis. Zawiadomienie takie może zostać zgłoszone z pominięciem właściwości miejscowej organów powołanych do ścigania przestępstw.

Najważniejszymi informacjami, które w miarę możliwości powinny znaleźć się w zawiadomieniu są informacje są: kto i kiedy popełnił dany czyn; jeżeli zgłaszający jest pokrzywdzony, to kto nim jest, w przypadku przestępstw wnioskowych zawarcie wniosku o ściganie; jakie są dowody na popełnienie czynu. Zawarcie powyższych kwestii w zawiadomieniu, może w znaczny sposób przyspieszyć rozpatrzenie pisma i ewentualne postępowanie karne.

Kolejną formą zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa jest forma zawiadomienia ustnego złożona do protokołu. Zawiadomienie takie składa się wobec policjanta bądź innego funkcjonariusza organu powołanego do ścigania przestępstw lub wobec prokuratora. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa ma obowiązek przyjąć „każdy funkcjonariusz Policji na każdym posterunku, komisariacie i w każdej komendzie Policji, sporządzając protokół przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie”⁴³.

Wraz z przyjęciem takiego zawiadomienia, należy przesłuchać składającego zawiadomienie w trybie art. 304a KPK⁴⁴, w czasie tego przesłuchania można złożyć wniosek o ściganie, w przypadku przestępstw ściganych na wniosek.

Możliwe są także inne formy zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, np. poprzez faks, wiadomość przesłaną za pośrednictwem poczty elektronicznej, telefonicznie. Za niesłuszny należy uznać pogląd S. Cora, jakoby zawiadomienie w tego typu formach wymagało następnego stawie-

---

⁴² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁴³ *Jak złożyć zawiadomienie o przestępstwie poradnik*, Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji, Warszawa 2014, s. 7-8.

⁴⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

nia się zawiadamiającego celem sporządzenia protokołu, zaś w razie niestawiennictwa, zawiadomienie takie należy traktować jako informację własną organu⁴⁵. Pogląd taki nie ma zdaniem autora opracowania uzasadnienia w przepisach, wszak w przypadku możliwości identyfikacji osoby zawiadamiającej, nie można takiego zawiadomienia traktować na równi z zawiadomieniem anonimowym.

Odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego

Odmowa wszczęcia dochodzenia bądź śledztwa jest decyzją procesową wydawaną w formie postanowienia przez prokuratora lub Policję. W przypadku, gdy odmowa wszczęcia dochodzenia lub śledztwa została wydana przez Policję, wymaga ona zatwierdzenia przez prokuratora. Na postanowienie to przysługuje zażalenie, co do którego *gravamen* mają: pokrzywdzony; instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie; osoba, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie, jeżeli wskutek przestępstwa doszło do naruszenia jej praw.

Zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia dochodzenia lub śledztwa musi przyjąć formę pisma procesowego i wnosi się je do sądu właściwego do rozpoznania sprawy za pośrednictwem prokuratora, który wydał postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia lub prokuratora, który zatwierdził postanowienie policji o umorzeniu dochodzenia. Prokurator może we własnym zakresie uznać zażalenie za zasadne, uwzględnić je i wszcząć postępowanie. W przypadku, gdy prokurator we własnym zakresie nie uzna zażalenia, jest ono przekazywane do sądu. Ten może wydać postanowienie, w którym utrzyma w mocy zaskarżone postanowienie bądź je uchylić. W przypadku uchylenia, na podstawie art. 330 KPK⁴⁶, sąd wskazuje powody uchylenia, a w miarę potrzeby także okoliczności, które należy wyjaśnić lub czynności, które należy przeprowadzić. Wskazania sądu są dla organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze wiążące. W przypadku, gdy w wyniku uchylenia postanowienia o umorzeniu śledztwa lub dochodzenia przez sąd, po wszczęciu postępowania zostanie ono umorzone, to pokrzywdzonemu przysługiwane będzie prawo do wniesienia subsydiarnego aktu oskarżenia. Uwzględnienie zażalenia przez prokuratora we własnym zakresie nie ma znaczenia dla uprawnienia do wniesienia subsydiarnego aktu oskarżenia.

---

⁴⁵ S. Cora [w:] P. Hofmański (red.), *System prawa karnego procesowego*, część X – postępowanie przygotowawcze, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 639.

⁴⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

Podsumowanie

Instytucja zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa w gruncie rzeczy funkcjonuje prawidłowo. W rozdziale wymienione zostały pewne rozbieżności wśród poglądów przedstawicieli doktryny, jednakże dotyczą one raczej mniej istotnych kwestii. Jedyną wątpliwością, którą należałoby poddać pod rozważenie jest, że zawiadomienia anonimowe pod względem gwarancji procesowych różni się od tych zawiadomień, które identyfikują składającego pismo. Anonimowe zawiadomienie wynika z obawy identyfikacją tożsamości. Właściwym byłoby, aby również w przypadku anonimowych zawiadomień o popełnieniu przestępstwa, w razie gdy dochodzenie bądź śledztwo nie zostaje wszczęte, wydawane było postanowienie o odmowie wszczęcia dochodzenia lub śledztwa.

Literatura

- Boratyńska T.K., *Kodeks Postępowania Karnego Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Cora S. [w:] P. Hofmański (red.), *System prawa karnego procesowego, część X - postępowanie przygotowawcze*, LexisNexis, Warszawa 2006.
- Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2011.
- Jak złożyć zawiadomienie o przestępstwie poradnik, Biuro Kryminalne Komendy Głównej Policji, Warszawa 2014.
- Marek A., *Kodeks karny komentarz*, Legalis 2012.
- Mozgawa M., *Kodeks Karny Komentarz*, Wolters Kluwer, Lublin 2015.
- Piórkowska-Flegier J., [w:] T. Bojarski (red.) *Kodeks karny komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2012.
- Wiak K. [w:] A. Grześkowiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2017.
- Zgoliński I. [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks Karny Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń. (Dz.U. 2015 poz. 1094).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Postępowania Karnego (Dz.U. z 1997 r. nr 89 poz. 555, z późn. zm.)
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny (Dz.U. z 1997 r. nr 88 poz. 553, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2016 poz. 1897).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2016 poz. 1310)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz.U. z 2016 poz. 508)

Źródła internetowe

Słownik języka polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/spoleczny;2523113.html>
(online: 01.05.2017).

Wielki słownik języka polskiego,
http://wsjp.pl/index.php?id_hasla=22209&ind=0&w_szukaj=niezwłocznie
(online: 01.05.2017).

Autor

Bartłomiej Suchowierski
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II

2 OCHRONA POKRZYWDZONYCH PRZESTĘPSTWEM ZNĘCANIA SIĘ – WYBRANE ZAGADNIENIA

Piotr Krzyżanowski

Słowa kluczowe: przemoc domowa, postępowanie karne, osoba zależna.

Wprowadzenie

Rodzina jest podstawową komórką społeczną, w której przekazywane są postawy, wzorce czy systemy wartości. Gdy instytucja ta działa prawidłowo, zapewnia jednostkom poczucie przynależności, akceptacji i miłości. Funkcjonowanie tej małej społeczności w znaczny sposób wpływa na istnienie i operowanie większych grup. W rezultacie decyduje o kształcie ustroju społecznego. Z tych względów państwo jest zobligowane troszczyć się o prawidłowe funkcjonowanie rodziny. Jednym z największych zagrożeń dla dobra rodziny jest przemoc w rodzinie. Zachowanie uznawane za przemoc w rodzinie, w zależności od sposobu działania, skali i skutków może wypełniać znamiona różnych przestępstw przewidzianych w kodeksie karnym¹. Niemniej jednak, najczęściej zachowanie to jest zakwalifikowane jako przestępstwo znęcania się, dlatego ten czyn zabroniony zostanie poddany szerszej analizie.

Celem niniejszego opracowania jest zbadanie na przykładzie przestępstwa znęcania, czy ustawodawca zapewnia pokrzywdzonym skuteczną ochronę ich praw, zarówno w procesie karnym, jak i po jego zakończeniu. W pierwszej kolejności określono istotę przestępstwa znęcania. Dalej wskazano dobra chroniące stronę przedmiotową i podmiotową tego przestępstwa, a także jego typy kwalifikowane. Następnie autor podda analizie poszczególne przepisy procedury karnej, które chronią interesy pokrzywdzonego. Kolejno omówiono zagadnienie nakładania środków karnych oraz obowiązków na osobę skazaną za znęcanie się. Ze względu na ograniczone ramy niniejszego rozdziału, omówiono jedynie zagadnienia najistotniejsze lub budzące największe wątpliwości interpretacyjne.

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 poz. 1137).

Istota przestępstwa znęcania się

Zgodnie z art. 207 § 1 k.k.¹ (kodeks karny) „kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Zdaniem S. Hysia, dobrem chronionym w przypadku tego czynu zabronionego jest „rodzina w zakresie prawidłowego funkcjonowania relacji wewnątrzrodzinnych i instytucja opieki. Za uboczne dobro chronione uznać należy, w zależności od tego, jakie natężenie znęcanie przybierze, życie, zdrowie, nietykalność cielesną, wolność i godność człowieka”². Artykuł 207 k.k.³ reguluje również relacje, które nie należą do kategorii wewnątrzrodzinnych ani też do instytucji opieki. Albowiem zgodnie z tym przepisem, ochroną objęte są również osoby nieporadne lub będące w stosunku zależności od sprawcy⁴. Z tego powodu należy uznać, iż dobrem chronionym jest również wolność od stosowania przemocy⁵.

Znęcanie się jest zaliczane do tzw. przestępstw trwałych (*delictum per manes*), dla których charakterystyczne jest to, że sprawca swoim zachowaniem wywołuje i przez pewien czas utrzymuje pewien stan⁶. Jest to przestępstwo wieloczynowe, na które składa się szereg jednorodnych czynów⁷. Zatem, dopiero suma pewnych zachowań powoduje wypełnienie znamion czynu zabronionego⁸. Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdził, że w wyjątkowych sytuacjach za znęcanie się, może zostać uznane jednorazowe zdarzenie zwarte czasowo i miejscowo „odznaczające się intensywnością w zadawaniu dolegliwości fizycznych lub psychicznych, a zwłaszcza złożone z wielu aktów wykonawczych rozciągniętych w czasie”⁹. Przestępstwo znęcania się może zostać popełnione przez działanie lub przez zaniechanie. Należy zaznaczyć, iż w przypadku znęcania się przez zaniechanie, do wypełnienia znamion czynu zabronionego dojdzie, gdy na sprawcy spoczywał

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

² A. Grzeškowiak (red.), *Prawo Karne*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 344.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁴ M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 500.

⁵ J. Bereznowska, E. Grzęda, *Glosa do postanowienia SN z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 1, s. 174.

⁶ R.A. Stefański, *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego, prawa karnego skarbowego i prawa wykroczeń za 2010 r.* „Wojskowy Przegląd Prawny” 2011, nr 1, s. 95.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 11 września 2014 r. sygn. II AKa 121/14, LEX nr 160-2862.

⁹ Wyrok SA w Krakowie z 16 grudnia 2014 r., sygn. II AKa 221/14, LEX nr 1630572.

obowiązek wykonywania określonych działań wobec pokrzywdzonego¹⁰. Jest to przestępstwo umyślne, które może być popełnione jedynie w zamiarze bezpośrednim¹¹.

Zgodnie z ustawą¹², omawiane przestępstwo może polegać na zadawaniu cierpień fizycznych lub psychicznych. Ze względu na mnogość możliwych zachowań, ustawodawca nie określił dokładnie formy zadawania cierpień. W doktrynie i judykaturze przyjmuje się, że znęcanie fizyczne polega przykładowo na duszeniu czy kopaniu. Natomiast cierpienia psychiczne można zadawać za pomocą poniżania, wyszydzania, straszenia, ośmieszania, niszczenia rzeczy (zwłaszcza mających dla pokrzywdzonego wartość sentymentalną). W orzecznictwie utrwalilo się, że o wypełnieniu znamion czynu zabronionego można mówić tylko w przypadku, gdy zachowanie sprawcy będzie miało charakter działań „dotkliwych” i „ponad miarę”¹³. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy (SN) „Istota przestępstwa znęcania się polega na jakościowo innym zachowaniu się sprawcy, aniżeli na zwyczajnym znieważeniu lub naruszeniu nietykalności cielesnej osoby pokrzywdzonej. O uznaniu za *znęcanie się* zachowania sprawiającego cierpienie psychiczne ofiary powinna decydować ocena obiektywna, a nie subiektywne odczucie pokrzywdzonego. Za znęcanie się nie można uznać zachowania sprawcy, które nie powoduje u ofiary poważnego cierpienia moralnego ani w sytuacji, gdy między osobą oskarżoną a pokrzywdzoną dochodzi do wzajemnego *znęcania się*”¹⁴. Dla prawnokarnej oceny znęcania, nie jest istotne czy pokrzywdzony stosuje środki obronne czy też pozostaje bierny¹⁵. Jednakże, z uwagi na fakt, iż samo pojęcie „znęcania się” zakłada istnienie pewnej przewagi sprawcy nad ofiarą, niemożliwym jest wzajemne znęcanie się osób w tym samym czasie. Zatem w sytuacji, gdy pokrzywdzony spowoduje obrażenia u sprawcy, podstawą jego ewentualnej odpowiedzialności będzie przekroczenie granic obrony koniecznej a nie znęcanie się¹⁶.

Przestępstwo znęcania się, ze względu na podmiot czynu może być zaliczone do przestępstw indywidualnych lub powszechnych. O przestępstwie indywidualnym można mówić, w sytuacji, gdy pokrzywdzonym będzie osoba najbliższa sprawcy albo pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od niego. Natomiast w przypadku, gdy podmiotem

---

¹⁰ Wyrok SN z 19 października 1961 r, V K 486/61, OSNKW 1962, nr 3, poz. 42.

¹¹ R. Drozd, T. Jurek, M. Szostak, *Przestępstwo znęcania się jako problem nauk penalnych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2009, nr 81, s. 182.

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

¹³ Wyrok SA w Gdańsku z 2 kwietnia 2013r., sygn. II AKa 399/12, LEX nr 1391876.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 11 lutego 2003 r, sygn. IV KKN 312/99, LEX nr 77436.

¹⁵ Wyrok SA w Szczecinie z dnia 3 marca 2016 r., sygn. akt. II AKa 1/16, LEX nr 2025618.

¹⁶ Wyrok SA w Katowicach z dnia 7 czerwca 2001 r., sygn. akt. II AKa 177/01.

przestępstwa znęcania się będzie małoletni lub osoba nieporadna, to czyn ten będzie miał charakter powszechny¹⁷. W świetle art.115 § 11 k.k. ¹⁸ osobą najbliższą jest wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. SN potwierdził, iż osobą najbliższą jest również pasierb w stosunku do macochy¹⁹. Pewne wątpliwości interpretacyjne może budzić pojęcie „osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności”. W doktrynie uznaje się, że stosunek zależności to taki stan w którym jedna strona ma możliwość „wywierania określonego wpływu bezpośredniego lub pośredniego na losy i położenie innej osoby”²⁰. Jest to również sytuacja, gdy „pokrzywdzony nie jest zdolny z własnej woli przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swoich dotychczasowych warunków życiowych (np. utratą pracy, środków utrzymania, mieszkania, rozłąką lub zerwaniem współżycia ze sprawcą)”²¹. Jak zauważył SN stosunek zależności może wynikać z „mocy prawa (np. w razie ustanowienia opieki lub umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej) albo na podstawie umowy (np. między pracodawcą a pracownikiem, najemcą lokalu a wynajmującym itp.) Może także wynikać z sytuacji faktycznej, stwarzającej dla sprawcy sposobność znęcania się przy wykorzystaniu nad ofiarą przewagi, jaką mu daje łącząca ich więź materialna, osobista lub uczuciowa”²². Relacja taka może mieć charakter trwały lub przemijający²³.

Przy wydawaniu wyroku istotne jest dokładne wskazanie czasu popełnienia przestępstwa. Zdaniem SN, w przypadku znęcania się „czas popełnienia przestępstwa to ramy czasowe pomiędzy pierwszym a ostatnim zachowaniem sprawcy składającym się na przypisany czyn”²⁴. W innym orzeczeniu, SN podkreślił, iż „cechą przestępstwa wieloczynowego jest to, że przedawnia się ono w całości, a nie w zakresie poszczególnych jego elementów i datą, od której należy liczyć okres przedawnienia jego karalności jest data popełnienia ostatniego czynu wchodzącego w jego skład”²⁵.

Ustawodawca wprowadził dwa typy kwalifikowane omawianego przestępstwa. Zgodnie z art. 207 § 2 k.k.²⁶ w przypadku znęcania się połączonego ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze

---

¹⁷ M. Filar, *op. cit.*, s. 120.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 18 marca 2015 r., sygn. III KK 432/14, LEX nr 1663408.

²⁰, R. Drozd, T. Jurek, M. Szostak, *op. cit.*, s. 183.

²¹ Postanowienie SN z dnia 23 lutego 2016 r., sygn. akt. III KK 262/15.

²² *Ibidem*.

²³ M. Filar, *op. cit.*, s. 120.

²⁴ Wyrok SN z dnia 20 kwietnia 2017 r., sygn. V KK 39/17, LEX nr 2278335.

²⁵ Postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2013 r., sygn. IV KK 177/13, LEX nr 1375228.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

pozbawienia wolności od roku do lat 10. Szczególne udręczenie jest związane ze znęcaniem, ale nie ogranicza się tylko do niego, ponieważ wiąże się również z dodatkowym negatywnym oddziaływaniem na ofiarę²⁷. Jak zauważył Sąd Apelacyjny w Krakowie „pojęcie *szczególno okrucieństwa* ma charakter ocenny. Winno być odnoszone do zachowania wyjątkowo drastycznego i odrażającego, przy czym znamieniem kwalifikującym jest nie samo *okrucieństwo* (zwykle okrucieństwo), lecz okrucieństwo *szczególne*, które jest określeniem stopniowalnym tego znamienia²⁸.

Drugim typem kwalifikowanym jest przestępstwo, którego skutkiem jest doprowadzenie pokrzywdzonego do targnięcia się na własne życie. Taki czyn zagrożony jest karą pozbawienia wolności od lat 2 do 12. Jak zauważył R. Krajewski, „w grę wchodzi tu zarówno zamach skuteczny, a więc zakończony zgonem, jak i samobójstwo usiłowane, tj. takie, gdy pokrzywdzony usiłował doprowadzić się do śmierci, ale z jakichkolwiek powodów skutku takiego nie osiągnął”²⁹. Istotne jest, aby pokrzywdzony celowo podejmował działania mogące doprowadzić go do śmierci, ponieważ zachowania przypadkowe, nieświadome, wynikające z wypadku lub braku ostrożności nie wypełniają przesłanki „targnięcia się na własne życie”³⁰.

Dla wypełnienia znamion tego czynu konieczne jest wystąpienie związku przyczynowego między znęcaniem się a targnięciem się pokrzywdzonego. Surowsza kwalifikacja czynu ma zastosowanie, nawet gdy sprawca „choćby nie przewidywał, że osoba pokrzywdzona umyślnym znęcaniem podejmie zamach ukierunkowany na samounicestwienie, jeżeli tylko co najmniej mógł i powinien to przewidzieć (wystarczy nieumyślność)”³¹. Oznacza to, iż jest to tzw. przestępstwo umyślno-nieumyślne³². Należy zauważyć, iż nie dojdzie do wyczerpania znamion czynu zabronionego, jeżeli osoba dokona próby samobójczej, w sytuacji, gdy do znęcania się faktycznie nie doszło³³. Wynika to faktu, iż ten czyn zabroniony jest typem kwalifikowanym przestępstwa znęcania, zatem targnięcie się na własne życie musi być następstwem znęcania się.

Według R. Krajewskiego, pewne zachowanie można uznać za próbę samobójczą jeśli „osoba ją podejmująca pragnęła śmierci lub liczyła się z jej

---

²⁷ R.A. Stefański, *Glosa do postanowienia SN z dnia 11 czerwca 2002 r., II KKN 258/00, „Orzecznictwo Sądów Powszechnych” 2003, nr 3, s. 41.*

²⁸ Wyrok SA w Krakowie z dnia 11 lipca 2012 r., sygn. II Aka 99/12.

²⁹ R. Krajewski, *Targnięcie się na życie jako skutek przestępstwa znęcania*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4, s. 7.

³⁰ M. Budyn-Kulik, *Glosa do postanowienia SN z dnia 5 marca 2014 roku, IV KK 316/13, „Studia Iuridica Lublinensia” 2015, nr 4, s. 170.*

³¹ A. Lebidowicz A. *Samobójstwo w ujęciu wielopłaszczyznowym*, „Wojskowy Przegląd Prawny” 2013, nr 3, s. 90.

³² *Ibidem.*

³³ R. Krajewski, *op. cit.*, s. 9.

nastąpieniem w konsekwencji zastosowanych środków mających ją do niej doprowadzić. Gdyby osoba taka zastosowała metody lub środki niemogące ją doprowadzić do śmierci (np. chcąc popełnić samobójstwo zażyła proszek do pieczenia pozostając w przekonaniu, że jest to silna trucizna, gdyż, jako taką sprzedał jej go nieuczciwy sprzedawca internetowy) to i tak jej zachowanie należałoby kwalifikować, jako próbę samobójczą³⁴. Zdaniem wspomnianego autora, nie można zakwalifikować jako próbę samobójczą zachowania ofiary „która wykonałaby jedynie gest, że chce się pozbawić życia, używając świadomie do tego celu środka lub metody nie mogącej ją do skutku takiego doprowadzić”³⁵. Natomiast do wypełnienia przesłanki „targnięcia się na własne życie” dojdzie gdy ofiara znęcania, nie mogąc sobie poradzić w inny sposób, podejmie próbę samobójczą w celu zwrócenia uwagi na swoją trudną sytuację, licząc przy tym, że zostanie odratowana³⁶.

Postępowanie w sprawie znęcania się nad rodziną

W tej części opracowania zostaną omówione wybrane aspekty postępowania karnego dotyczącego analizowanego przestępstwa. Postępowanie to niewiele różni się od innych postępowań zwyczajnych, dlatego zbadane zostaną dwa zagadnienia niezwykle ważne w przypadku tego przestępstwa tj. tryb ścigania i postępowanie dowodowe. Występek znęcania się, w każdym typie, jest przestępstwem publicznoskargowym ściganym z urzędu³⁷. Z wielu względów stanowi to istotne zabezpieczenie interesów pokrzywdzonego. Przed wszystkim wynika to z faktu, iż w tym trybie, każde uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zabronionego implikuje konieczność ścigania. W przypadku tego przestępstwa pokrzywdzony bardzo rzadko decyduje się powiadomić organy ścigania, wynika to ze strachu, poczucia wstydu, ale bardzo często z powodu uczuć do sprawcy i troski o dobro rodziny. Gdy czyn ten był ścigany na wniosek lub z oskarżenia prywatnego, liczba wszczynanych postępowań drastycznie by spadła, a dramat wielu rodzin rozgrywałby się tylko w czterech ścianach. W przypadku trybu publicznoskargowego, uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa zgłosić może każdy np. pracownik socjalny, nauczyciel, sąsiadka itd. Ważne jest również to, że wycofanie zeznań przez pokrzywdzonego nie powoduje automatycznie umorzenia postępowania. Wynika to

---

³⁴ R. Krajewski, *op. cit.*, s. 9.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Budyn-Kulik Magdalena, *op. cit.*, s. 170.

³⁷ M. Filar, *op. cit.*, s. 130.

z faktu, że organ prowadzący postępowanie zobligowany jest działać dla dobra pokrzywdzonego, a nie z jego wolą.

Niezwykle istotną rolę w procesie odgrywa postępowanie dowodowe. Zgodnie z art. 167 k.p.k.³⁸ (kodeks postępowania karnego) dowody przeprowadza się z urzędu lub na wniosek stron. Jak już wcześniej wspomniano, do znęcania się dochodzi najczęściej w domowym zaciszu, zatem niezwykle trudno jest wykazać, że zachowanie oskarżonego wypełniło znamiona czynu z art. 207 k.k.³⁹ Niemniej jednak przy odpowiedniej mobilizacji organu ścigania i pokrzywdzonego, jest to możliwe. Dowodem w sprawie mogą być zeznania sąsiadów, znajomych, członków rodziny, którzy słyszeli lub widzieli zdarzenia stanowiące przestępstwo. Ważnym dowodem jest tzw. Niebieska Karta, w której dokumentowane są fakty związane z przemocą w danej rodzinie, oceną potencjalnych zagrożeń. Przydane są również dowody z interwencji Policji, w tym notatki służbowe oraz zeznania policjantów. Dowodem mogą być również zaświadczenia z różnych instytucji o pobycie pokrzywdzonego w ośrodkach, centrach pomocy rodzinie. Cenny dowód stanowią także nagrania audio lub audio wideo, sms-y, *e-maile*. Można również zabezpieczyć dowody rzeczowe w postaci np. zniszczonej odzieży, przedmiotów czy śladów krwi na ubraniach. Istotna jest także obdukcja lekarska i karta informacyjna ze szpitala.

Dla prawidłowej ochrony pokrzywdzonego, niezwykle istotne jest stosowanie środków zapobiegawczych. W świetle art. 249 k.p.k.⁴⁰ środki te stosuje się w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, a także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa (przy czym można je stosować tylko wtedy, gdy zgromadzone dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, iż oskarżony popełnił przestępstwo). Środki zapobiegawcze, które w najlepszy sposób chronią pokrzywdzonego to dozór Policji, tymczasowe aresztowanie i nakaz okresowego opuszczenia przez oskarżonego lokalu mieszkalnego. Zgodnie z art. 275 a k.p.k.⁴¹ nakaz ten można zastosować jedynie w przypadku przestępstw popełnionych z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej i jedynie w sytuacji, gdy istnieje uzasadniona obawa, iż oskarżony ponownie popełni to przestępstwo.

---

³⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555).

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁴⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁴¹ *Ibidem*.

Orzekanie o przestępstwie znęcania

W tej części opracowania przedstawiono kary, środki karne i obowiązki, jakie sąd może zastosować wobec sprawcy znęcania. W świetle art. 410 k.p.k.⁴² sąd wydaje wyrok na podstawie całości kształtu okoliczności ujawnionych w toku rozprawy. W przypadku wyroku skazującego, sąd orzeka karę pozbawienia wolności, która została wskazana w pierwszej części niniejszego opracowania. Zgodnie z art. 41a k.k.⁴³ obok wspomnianej kary, sąd może orzec wobec sprawcy znęcania zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego jak również nakaz okresowego opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym. Nakaz ten orzeka się w latach, od roku do 10 lat, natomiast zakaz zbliżania orzeka się w latach, od roku do lat 15. Stosowanie tych środków może być połączone z obowiązkiem zgłaszania się na Policję w określonych odstępach czasu. Taki obowiązek orzeka się w miesiącach, najkrócej na 3 miesiące, najdłużej na 12 miesięcy. Orzekając zakaz zbliżania, sąd zobligowany jest wskazać odległość, jaką skazany zobowiązany jest zachować. Natomiast w przypadku nakazu opuszczenia lokalu, obowiązkiem sądu jest wskazanie terminu wykonania tego nakazu. Jak słusznie zauważył SN „Jakkolwiek wykonanie tego środka ma charakter jednorazowy, to jednak jego istota nie sprowadza się wyłącznie do opuszczenia lokalu, ale również obejmuje obowiązek pozostawania poza lokalem zajmowanym wspólnie z pokrzywdzonym przez okres wskazany w wyroku”⁴⁴. Nakaz ten nie pozbawia sprawcy tytułu własności rzeczy, a jedynie uniemożliwia czasowe korzystanie z rzeczy⁴⁵.

Zgodnie z art. 69 k.p.k.⁴⁶ „Sąd może warunkowo zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze nieprzekraczającym roku, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie był skazany na karę pozbawienia wolności i jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec niego celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa”. Natomiast w świetle art. 72. § 1 k.k.⁴⁷ zawieszając wykonanie kary, sąd może zobligować skazanego do:

- informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby,
- przeproszenia pokrzywdzonego,
- wykonywania ciężącego na nim obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby,

---

⁴² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego

⁴³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁴⁴ Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2012 r., V KK 306/12, LEX nr 1231655.

⁴⁵ M. Filar, *op. cit.*, s. 130.

⁴⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁴⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

- wykonywania pracy zarobkowej, do nauki lub przygotowania się do zawodu,
- powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających,
- poddania się terapii uzależnień,
- poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji,
- uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych,
- powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach,
- powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób,
- opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
- innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa

Warto wspomnieć, że na podstawie art. 75 § 2 k.p.k.⁴⁸ sąd może zarządzić wykonanie kary, jeżeli skazany w danym okresie uchyła się od wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych.

Podsumowanie

Zjawisko przemocy w rodzinie wpływa destrukcyjnie na rodzinę, a przez to również na całe społeczeństwo, dlatego na organach państwowych spoczywa szczególnych obowiązków egzekwowania odpowiedzialności sprawców i obowiązków ochrony praw pokrzywdzonych. Z przeprowadzonej analizy, wynika, że obowiązujące przepisy gwarantują pokrzywdzonym odpowiednią ochronę. Natomiast, wiele należy poprawić w zakresie świadomości społeczeństwa. W niektórych środowiskach sprawcy mają wyraźne społeczne przyzwolenie na swoje działanie. Liczne są również przypadki, gdy pokrzywdzeni ukrywają fakt znęcania, z obawy odwetu sprawcy, naruszenia dobra rodziny lub z powodu wstydu. Z tych względów postuluje się prowadzenie ogólnopolskich kampanii społecznych, informujących ofiary znęcania o ich prawach i piętnujących wszelkie formy przemocy w rodzinie.

---

⁴⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

Literatura

- Bereznowska J., Grzęda E., *Glosa do postanowienia SN z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016, nr 1.
- Budyn-Kulik M., *Glosa do postanowienia SN z dnia 5 marca 2014 roku, IV KK 316/13*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2015, nr 4.
- Drozd R., Jurek T. Szostak M., *Przestępstwo znęcania się jako problem nauk penalnych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2009, nr 81.
- Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Grzeškowiak A. (red.), *Prawo Karne*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Krajewski R., *Targnięcie się na życie jako skutek przestępstwa znęcania*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4.
- Lebiedowicz A. *Samobójstwo w ujęciu wielopłaszczyznowym*, „Wojskowy Przegląd Prawny” 2013, nr 3.
- Stefański R.A., *Glosa do postanowienia SN z dnia 11 czerwca 2002 r., II KKN 258/00*, „Orzecznictwo Sądów Powszechnych” 2003, nr 3.
- Stefański R.A., *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego, prawa karnego skarbowego i prawa wykroczeń za 2010 r.* „Wojskowy Przegląd Prawny” 2011, nr 1.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 poz. 1137).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555).

Orzecznictwo

- Wyrok SN z 19 października 1961 r., sygn. akt V K 486/61.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 7 czerwca 2001 r., sygn. akt. II AKa 177/01.
- Wyrok SN z dnia 11 lutego 2003 r, sygn. akt IV KKN 312/99.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 11 lipca 2012 r., sygn. akt II Aka 99/12.
- Wyrok SN z dnia 6 grudnia 2012 r., sygn. akt V KK 306/12.
- Wyrok SA w Gdańsku z 2 kwietnia 2013r., sygn. akt II AKa 399/12.
- Postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 2013 r., sygn. akt IV KK 177/13.
- Wyrok SA w Białymstoku z dnia 11 września 2014 r. sygn. II AKa 121/14.
- Wyrok SA w Krakowie z 16 grudnia 2014 r., sygn. akt II AKa 221/14.
- Wyrok SN z dnia 18 marca 2015 r., sygn. akt III KK 432/14.
- Postanowienie SN z dnia 23 lutego 2016 r., sygn. akt. III KK 262/15.
- Wyrok SA w Szczecinie z dnia 3 marca 2016 r., sygn. akt. II AKa 1/16.
- Wyrok SN z dnia 20 kwietnia 2017 r., sygn. akt V KK 39/17.

THE PROTECTION VICTIMS OF THE OFFENCE OF ABUSE – SELECTED ISSUES

Summary

Domestic violence is one of the greatest threats to the good and proper development of the family. The purpose of this article is to check whether the legislature provides adequate protection of the rights and interests of victims of crime abuse. The author specifies the nature and types of crime, and also analyzes the selected provisions of the criminal procedure. The issue is also addressed the application of measures. In the assessment of the author, the existing provisions provide adequate protection of the rights of victims.

Keywords: domestic violence, criminal proceeding, dependent person.

Autor

mgr Piotr Krzyżanowski
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II

3 ROZWÓJ UNORMOWAŃ DOTYCZĄCYCH OCHRONY POKRZYWDZONEGO W POLSKIM PROCESIE KARNYM

Kamila Kraszevska

Słowa kluczowe: pokrzywdzony, ochrona pokrzywdzonego, postępowanie karne.

Wprowadzenie

Konieczność ochrony pokrzywdzonego czynem przestępnym jest niewątpliwa, a problematyka ofiar przestępstw jest od kilkadziesiąt lat celem badań wiktymologicznych i szeroko rozumianych nauk karnych. Ponadto jest stale analizowana na gruncie międzynarodowym.

Celem opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie, czy pokrzywdzony w polskim procesie karnym ma zapewnioną odpowiednią i efektywną ochronę. Ze względu na duży zakres badanego zagadnienia, analiza zawarta w rozdziale opiera się na genezie rozwoju ochrony pokrzywdzonego oraz podjętych działań w celu jej uskutecznienia, urzeczywistniających się w zabiegach legislacyjnych prawodawcy polskiego i unijnego.

Pokrzywdzony – ramy pojęciowe w prawie karnym

Na gruncie kodeksu postępowania karnego¹ pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo². Definicja ustawowa zawiera trzy elementy, na które składają się: zakres podmiotowy – wyżej wskazany, wyraźnie związany z prawem karnym materialnym; element – dobro prawne, które podlega ochronie oraz bezpośredniość naruszenia lub zagrożenia tego dobra prawnego. Istotne jest to, że dla zaistnienia pokrzywdzenia, nie ma znaczenia czy dane dobro jest głównym, czy ubocznym przedmiotem

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r. nr 89, poz. 555, z późn. zm.); zwany dalej k.p.k.

² Zgodnie z art. 49 § 1 k.p.k. Pokrzywdzonym może być także niemająca osobowości prawnej instytucja państwowa, samorządowa lub w stosownym zakresie także zakład ubezpieczeń, gdy pokrył wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo szkodę lub był zobowiązany do jej pokrycia. Jednakże ten ostatni nie jest formalnie pokrzywdzonym, ponieważ to nie jego dobro zostało bezpośrednio zagrożone lub naruszone. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

ochrony danej normy prawnej oraz w jaki sposób zostało naruszone lub zagrożone, ale ważne jest, aby pokrzywdzenie zawarte było w ramach znamion czynu (lub czynów współukaranych) będącego przedmiotem postępowania karnego³. Należy także podkreślić, że niebagatelne znaczenie ma tutaj określenie *naruszenie* oraz *zagrożenie* dobra. Odnieść się należy do form stadialnych przestępstwa, gdyż w przypadku karalnego przygotowania lub usiłowania można mówić o zagrożeniu dobra prawnego. Natomiast w przypadku dokonania, ma się do czynienia z jego naruszeniem⁴. Ponadto musi dojść do bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia, czyli musi zaistnieć bezpośredni związek między znamionami czynu sprawcy a naruszeniem lub zagrożeniem dobra prawnego danego podmiotu, bez tzw. ogniw pośrednich⁵.

K. Dudka i H. Paluszkiewicz wskazują, że o ile przywołana definicja pokrzywdzonego na gruncie art. 49 k.p.k.⁶ posiada znaczenie materialne to „przyznanie danemu podmiotowi statusu pokrzywdzonego w procesie karnym jest pewnym założeniem hipotetycznym, weryfikowanym dopiero przez prawomocny wyrok skazujący”⁷. Jednakże, już samo uzyskanie tego statusu winno obligować państwo oraz docelowo organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości do stosownych działań chroniących osobę już pokrzywdzoną przed kolejnymi działaniami niesłusznymi i zabronionymi, odwetem, zemstą czy zastraszaniem. Ponadto konieczne jest zastosowanie odpowiednich mechanizmów pomocy na czas postępowania karnego, przy jednoczesnym respektowaniu godności i interesów pokrzywdzonego, ale także i potencjalnego sprawcy. Nie należy zapominać o grupie pokrzywdzonych, zasługujących na dodatkowe uprawnienia, takich jak małoletni, nieporadni, czy obcokrajowcy – nieznający zawłości procedur obcego państwa.

---

³ Zob. K. Boratyńska, *Strony procesowe, pełnomocnicy oraz inni uczestnicy postępowania*, [w:] K. Boratyńska, Ł. Chojniczak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 150; K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *Postępowanie karne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 89. Podobnie: postanowienie SN z dnia 24 sierpnia 2016 r., sygn. akt. I KZP 5/16, OSNKW 2016/10/66; postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 r., sygn. akt V KK 418/13, Lex nr 1475186, uchwała SN z dnia 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, OSNKW 1999/11-12/69.

⁴ M. Żbikowska, *Pokrzywdzony w formach stadialnych przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 5, ss. 51-59.

⁵ Zob. np.: postanowienie SN z dnia 25 października 2010 r., sygn. akt. IV KK 316/09, OSNwSK 2010/1/645.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁷ K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *Op. cit.*, s. 91.

Geneza rozwoju ochrony pokrzywdzonego

Pokrzywdzony przestępstwem doznaje różnego rodzaju szkód i krzywd, np.: natury cielesnej, moralnej lub ekonomicznej. Zaspokajanie poczucia sprawiedliwości przede wszystkim osoby pokrzywdzonej, ale także całego społeczeństwa zbudowało podwaliny historycznie pierwotnej funkcji prawa karnego – funkcji sprawiedliwościowej⁸. Z czasem wypracowano i rozwinięto szereg ról i zadań, jakie powinno spełniać prawo karne i ściśle związane z nim normy karnoprosesowe, aby skutecznie realizować cele zarówno penalne, jak i ochronne. Na potrzeby dalszych rozważań należy w tym miejscu uwydatnić funkcję prakseologiczną, konstruuującą potrzebę jak najskuteczniejszego realizowania celów – założeń procesu karnego. Przede wszystkim wskazuje się, że zgodnie z art. 2 § 3 pkt 3 i 4 k.p.k.⁹, należy doprowadzić, aby zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności, a rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

W toku historycznego rozwoju zauważyć można, że w latach 70. XX w. miał miejsce rozkwit badań wiktymologicznych, a zatem nastąpiło także większe zainteresowanie pokrzywdzonych przestępstwem¹⁰. Miało to nie małe znaczenie dla rozwoju regulacji prawnych, mających na celu ich ochronę, nie tylko na płaszczyźnie systemu prawnego Polski, ale i arenie międzynarodowej. Rozwój wiktymologii uwydatnił potrzeby ochrony pokrzywdzonego, nakreślił zarys pojęcia *ofiary przestępstwa* – pojęcia szerszego od *pokrzywdzonego*¹¹, ale przede wszystkim postulował ochronę przed wtórną wiktymizacją, nierzadko bardziej krzywdzącą dla ofiary, która doznaje kolejnej nieuzasadnionej krzywdy, nasilającej poczucie zagrożenia¹². Z czasem zostały także wypracowane międzynarodowe standardy ochrony ofiar przestępstw, przy czym wskazać tu należy m. in. Zalecenie

---

⁸ Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 7, Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 25.

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

¹⁰ J. Nowińska, *Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 13.

¹¹ Należy tutaj zwrócić uwagę, że normy prawne unijne zawierają sformułowanie *victim*, odnoszące się do ofiar przestępstw, implementowane do polskiego systemu jako *pokrzywdzony*. Zob. szerzej: C. Kulesza, P. Starzyński, *Postępowanie karne*, C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 112 i n., R. Wojciechowski, J. Chamernik, *Pokrzywdzony, uszkodzony i ofiara przestępstwa w prawie polskim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” 2014, nr 100, s. 169 i n., W. Walkowiak, *Prawa ofiar przestępstw*, „Homines Hominibus” 2011, nr 7, s. 115 i n.

¹² Uniknięcie zjawiska wtórnej wiktymizacji podkreśla m. in. E. Bieńkowska, *Europejski nakaz ochrony – istota i znaczenie*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2012, nr 124, s. 158.

Rady Europy Nr R(85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie karnym procesowym, w którego wytycznych znalazły się cele, takie jak: zapewnienie ofierze należytej ochrony i zabezpieczenia interesów na każdym etapie postępowania, przy zwróceniu szczególnej uwagi na sytuację przesłuchiwane go dziecka – ofiary przestępstwa i Zalecenie Rady Europy Nr(87)21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw, zawierające zalecenia dotyczące konkretnych działań precyzujących formy pomocy oraz ustalenia dotyczące systemu pomocy¹³, przy jednoczesnym podkreśleniu szczególnej sytuacji dziecka. Problematykę przestępczości z udziałem małoletnich zaczęto uwzględniać w prawodawstwie unijnym (zwłaszcza dotyczącą handlu dziećmi czy przestępstw na tle seksualnym). Od wielu lat na gruncie międzynarodowym, w tym unijnym, wprowadza się szereg mechanizmów starających się efektywnie zapewnić ochronę dorosłych ofiar przestępstw, przy wypracowaniu dodatkowych uprawnień dla małoletnich ofiar¹⁴, które następnie wprowadzane są do systemu prawnego Polski. Dla celów niniejszych rozważań nie ma potrzeby wymienienia ich wszystkich, ale należy wskazać, że z czasem poszerzono badania nad sytuacją ofiar przestępstw, których efektem były kolejne akty normatywne¹⁵. Przy czym na gruncie unijnym wskazać należy przede wszystkim Decyzję Ramową z 15 marca 2001 r. o pozycji ofiary w postępowaniu karnym¹⁶, definiującą *ofiara*, ale także zalecającą wprowadzenie do wewnętrznych regulacji takich praw ofiar, jak: prawo do szacunku, uzyskiwania informacji, uzyskania kompensacji i innych.

---

¹³ Oba zalecenia zostały wskazane w: M. Sajkowska, J. Szymańczak, Międzynarodowe standardy ochrony ofiar przestępstw, <http://www.zielona-gora.po.gov.pl/magazyn/upload/miedzynarodowe-standardy-ochrony-ofiar-przestepstw.pdf>, (online: 03.07.2017).

¹⁴ Zob. szerzej: J. Mierzwińska-Lorencka, *Nowe regulacje w zakresie ochrony dziecka w postępowaniu karnym i skutki ich wprowadzenia*, „Ius Novum” 2016, nr 3, ss. 254-270; A. Statkiewicz, *Ochrona małoletnich w postępowaniu karnym w Unii Europejskiej*, [w:] A. Batora, M. Jabłoński, M. Maciejewski, K. Wójtowicz, *Współczesne koncepcje wolności i praw podstawowych*, Wrocław 2013, ss. 153-165. www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/43827/001.pdf, (online: 01.07.2017).

¹⁵ Np.: Decyzja Ramowa Rady (2002/629/WSiSW) z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz.U. UE. L. 2002.203.1), zastąpiona Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar (Dz.U. UE. L. 2011.101.1); nieobowiązujące już regulacje związane z wzmocnieniem działań na rzecz ofiar przemocy wobec kobiet, młodzieży itd., czyli tzw. programy Dafne.

¹⁶ Decyzja Ramowa Rady (2001/220/WSiSW) z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, (Dz.U. UE. L. 2001.82.1).

Ochrona pokrzywdzonego w polskim procesie karnym

W Polsce stosunkowo wcześniej zwrócono uwagę na sytuację ofiar przestępstw oraz wypracowano, co prawda niebędącą źródłem prawa, Polską Kartę Praw Ofiary z 1999 r.¹⁷, realizującą m. in. wypracowane dotychczas międzynarodowe zalecenia dotyczące polityki postępowania z pokrzywdzonymi. Wskazano w niej ugruntowanie prawa ochrony ofiar w Konstytucji RP¹⁸ oraz kodeksie postępowanie karnego, przy czym należy zauważyć, że zawarty w niej katalog praw jest szerszy niż ten zawarty w ustawie karnoprocesowej¹⁹. Ponadto ustawodawca polski konsekwentnie wprowadzał zmiany w polskim systemie prawnym, także adekwatnie je dostosowując do międzynarodowych czy unijnych zaleceń i aktów normatywnych mających na celu nie tylko ochronę praw jednostki, ale także ochronę pokrzywdzonego²⁰.

Odchodząc w rozważaniach od aktów wypracowanych na gruncie międzynarodowym należy podkreślić, że polski kodeks postępowania karnego, pomimo ustanowienia niejednolitej pozycji pokrzywdzonego w procesie karnym²¹, również konstytuuje szereg uprawnień pokrzywdzonego w polskim postępowaniu karnym, m.in. prawo do: korzystania z pomocy pełnomocnika lub tłumacza, składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia, udziału w niektórych czynnościach, udziału w przesłuchaniu biegłego i dostępu do jego opinii, dostępu do akt sprawy, skie-

---

¹⁷ Polska Karta Praw Ofiary, fdds.pl/wp-content/uploads/2016/05/polska_karta_praw_ofiary.pdf, (online: 03.07.2017); zob. szerzej m. in. W. Walkowiak, *Op. cit.*, ss. 120-124.

¹⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

¹⁹ Wskazuje m. in. na prawo do pomocy, do wolności od wtórnej wiktyimizacji, prawo doępu do wymiaru sprawiedliwości, prawo do mediacji i pojednania ze sprawcą, czy prawo do restytucji i kompensacji.

²⁰ II Raport Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Powszechnego Okresowego Przeglądu Praw Człowieka z dnia 27 lutego 2012 r., sporządzony dla 13 Sesji Grupy Roboczej Rady Praw Człowieka NZ (Genewa, 30.05.2012 r.); [https://ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/pozostale-procedury-kontrolne-w-zakresie-przestrzegania-praw-czlowieka/powszechny-okresowy-przeglad-praw-czlowieka-upr](https://ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/pozostale-procedury-kontrolne-w-zakresie-przestrzegania-praw-czlowieka/powszechny-okresowy-przeglad-praw-czlowieka-upr;); (online: 20.05.2017).

²¹ Pozycja procesowa pokrzywdzonego jest uzależniona od etapu postępowania karnego. W postępowaniu przygotowawczym jest on stroną postępowania od momentu wszczęcia śledztwa lub dochodzenia (art. 299 §1 k.p.k.) i nie jest to związane z podejmowaniem żadnej aktywności. Natomiast po przejściu postępowania w fazę sądową traci on pozycję strony, zyskując ją jedynie, gdyawnioskuje chęć występowania w procesie w roli oskarżyciela posiłkowego lub prywatnego. Ponadto nie należy pominąć faktu, że pokrzywdzony odgrywa także rolę źródła dowodowego, składając zeznania w charakterze świadka, niejednokrotnie mającego ogromne znaczenie dla wyników procesu.

rowania sprawy na postępowanie mediacyjne, złożenia wniosku o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie wyrządzonej krzywdzie aż do rozpoczęcia przewodu sądowego, a także – przede wszystkim – złożenia zażaleń na każdą czynność naruszającą jego prawa. Zgodnie z art. 43 kodeksu karnego wykonawczego²² pokrzywdzeni przestępstwem mogą uzyskać także pomoc medyczną, psychologiczną, prawną oraz materialną w ramach Sieci Pomocy dla Osób Pokrzywdzonych Przestępstwem²³.

Zwiększenie efektywności ochrony pokrzywdzonego w ostatnich latach

W ostatnich latach wzrosła efektywność ochrony pokrzywdzonego. Na największą aprobatę zasługują 3 działania podjęte w tym kierunku: poszerzenie ochrony prywatności ofiar przestępstw, wprowadzenie do polskiego systemu prawnego ustawy o ochronie pokrzywdzonego i świadka oraz implementacja instytucji europejskiego nakazu ochrony. Odnośnie pierwszego, należy uściślić, że europejskie standardy ochrony prywatności pokrzywdzonych przestępstwem obejmują szereg aktów, w których uwidacznia się ochronę danych osobowych, w tym przykładowo można wskazać art. 21 Dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw²⁴, czy art. 9 Dyrektywy 2011/99/UE w sprawie europejskiego nakazu ochrony²⁵. Zabezpieczenie, w postaci nieujawniania danych pokrzywdzonego przestępstwem – sprawcy tego przestępstwa, ma ogromne znaczenie, między innymi dla uniknię-

---

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., nr 90, poz. 557 z późn zm.).

²³ Ponadto należy wskazać, że w Polsce funkcjonuje szereg organizacji rządowych i pozarządowych, w tym także lokalnych niosących pomoc pokrzywdzonym przestępstwem, wspomagających ochronę pokrzywdzonego, w tym przed wtórną wiktyimizacją, a także świadczących bezpłatną pomoc prawną. Lista pomiotów i organizacji jest dostępna na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości:

<https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/pokrzywdzeni-przestepstwem/pomoc-osobom-pokrzywdzonym-przestepstwem-oraz-osobom-im-najblizszym---lista-podmiotow-i-organizacji/>; (online: 15.05.2017).

²⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. w ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, (Dz.U.UE. L. 2012.315.57).

²⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony, (Dz.U. UE.L. 2011.338.2); zob. E. Bieńkowska, *Europejskie standardy ochrony prywatności ofiar przestępstw*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 9, ss. 5-22.

cia takich sytuacji jak zastraszanie, czy nękanie – ułatwione w związku ze znajomością chociażby miejsca pobytu. Na gruncie prawa wewnętrznego, dodatkowo można wskazać art. 148a k.p.k.²⁶ stanowiący o anonimizacji takich danych jak miejsce zamieszkania czy pracy.

Kolejnym pozytywnym i ogromnym krokiem ukierunkowanym na ochronę ofiar przestępstw było przyjęcie ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka²⁷, która wdrożyła wspomnianą wcześniej Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE. Przepisy tejże ustawy mają chronić pokrzywdzonych przed zastraszaniem i odwetem, ustanawiają program, który ma na celu pomoc w zapewnieniu prawidłowego udziału tychże w postępowaniu karnym oraz ustrzec przed wtórną wiktyimizacją. Poza oczywistym ukierunkowaniem na konieczne zagwarantowanie ochrony, podzielono narzędzia pomocy (dostosowując je do indywidualnej sytuacji pokrzywdzonego) na: ochronę na czas czynności procesowej, ochronę osobistą oraz pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu²⁸. Ponadto wprowadzono udogodnienia w postaci łatwiejszej współpracy pomiędzy organami Policji, dostosowano ustawę o Policji oraz w celu zapewnienia skutecznej realizacji narzędzi ochrony oraz pomocy wprowadzono szereg zmian do przepisów karnych i karnoprosesowych, np.: dotyczących poszerzenia obowiązków informacyjnych wobec pokrzywdzonego²⁹.

Ustawa o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka dodatkowo implementuje inną dyrektywę – Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony, wprowadzając do kodeksu postępowania karnego dwa rozdziały 66j dotyczący wystąpienia do państwa członkowskiego UE o wykonanie europejskiego nakazu ochrony (dalej ENO) oraz 66k dotyczący wystąpienia państwa członkowskiego Unii Europejskiej (UE) o wykonanie ENO. Implementacja tej dyrektywy ma ogromne znaczenie dla wzmocnienia skuteczności ochrony pokrzywdzonych – z racji na uwzględnienie aspe-

---

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

²⁷ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21).

²⁸ Także związaną z nią pomoc finansową na zaspokajanie podstawowych potrzeb życiowych, mieszkaniowych lub związanych ze świadczeniami zdrowotnymi.

²⁹ Zob. szerzej: C. Kulesza, *Projekt Europejskiej Dyrektywy z dnia 18 maja 2011 r. w sprawie wsparcia i ochrony ofiar w świetle prawa polskiego*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 12, ss. 5-27; E. Bieńkowska, *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10, ss. 5-25; E. Bieńkowska, *Uprawnienia pokrzywdzonego w ujęciu nowych projektów nowelizacji prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 11-12, ss. 68-86; Uzasadnienie Projektu Ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, dostępne na stronie Rządowego Centrum Legislacji: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/209345/katalog/209396#209396> (online: 27.05.2017).

ktu transgranicznego, ponieważ wprowadza narzędzia rozszerzające tę ochronę na wszystkie państwa członkowskie UE, w sytuacji, gdy wobec pokrzywdzonego zastosowane zostały środki ochronne w jego państwie ojczystym³⁰.

Zawarta w dyrektywie procedura związana z uzyskaniem ENO jest trój etapowa, ale elastyczna i przejrzysta, a sama dyrektywa respektując prawa wewnętrzne państwa pozostawia w ich gestii wprowadzenie stosownych narzędzi do wewnętrznych systemów państw członkowskich. Dlatego też ENO, jednoznacznie, można nazwać uniwersalnym środkiem ochrony ofiar czynów przestępnych, ponieważ bez względu na rodzaje stosowanych środków ochrony w danym państwie czy zawiłość regulacji prawnych, pokrzywdzony posiadający taki dokument, może zmienić miejsce pobytu poza swój kraj ojczysty mając zapewnioną taką samą lub na takim samym poziomie ochronę przed ewentualnymi dalszymi działaniami przestępczymi sprawcy.

Podsumowanie

Należy podkreślić, że powyższe rozważania stanowią wycinek rozbudowanej materii, związanej ze statusem pokrzywdzonego oraz jego ochrony na gruncie karnoprosesowym polskiego systemu prawnego, rzucając jedynie światło na poszczególne ukierunkowania przepisów prawnych. Szereg zagadnień związanych z powyższymi rozważaniami jest kompleksowo omówiony w pracach doktryny oraz nakreślony i ukierunkowany w orzecznictwie. Chociaż zaznaczyć należy, że niektóre z nich stanowią niekiedy podstawę sporu. Podkreślenia wymaga, że dokonane zabiegi legislacyjne, zwłaszcza te ugruntowane całkiem niedawno, wzmacniają pozycję pokrzywdzonego, nie umniejszając przy tym praw oskarżonego. Można dojść do konstatacji, że w dziedzinie unormowań prawnych związanych z ochroną pokrzywdzonego od kilku lat na gruncie prawa unijnego, a w tym także prawa polskiego, dochodzi do rozszerzenia zakresu ochrony ofiar przestępstw oraz jej skuteczności. Ma to duże znaczenie dla poczucia sprawiedliwości nie tylko w całym społeczeństwie, ale przede wszystkim samego

---

³⁰ Zob. szerzej np.: E. Bieńkowska, *Ochrona ofiar przestępstw w sytuacjach transgranicznych – regulacje polskie na tle wymogów prawa unijnego*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 5, ss. 5-25; J. Barcik, *Europejski nakaz ochrony*, „Palestra” 2016, nr 5, s. 5 i n.; A. Sakowicz, *Rozdział 66j. Wystąpienie do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie w europejskiego nakazu ochrony*, [w:] A. Sakowicz (red.) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, ss. 1482-1490; A. Sakowicz, *Rozdział 66k. Wystąpienie państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie europejskiego nakazu ochrony*, [w:] A. Sakowicz, *Op. cit.*, ss. 1490-1503.

pokrzywdzonego i jego najbliższych – zwłaszcza ze względu na konieczność uniknięcia wtórnej wiktymizacji.

Literatura

- Barcik J., *Europejski nakaz ochrony*, „Palestra” 2016, nr 5.
- Bieńkowska E., *Europejski nakaz ochrony – istota i znaczenie*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2012, nr 124.
- Bieńkowska E., *Europejskie standardy ochrony prywatności ofiar przestępstw*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 9.
- Bieńkowska E., *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10.
- Bieńkowska E., *Ochrona ofiar przestępstw w sytuacjach transgranicznych – regulacje polskie na tle wymogów prawa unijnego*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 5.
- Bieńkowska E., *Uprawnienia pokrzywdzonego w ujęciu nowych projektów nowelizacji prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 11-12.
- Boratyńska K., *Strony procesowe, pełnomocnicy oraz inni uczestnicy postępowania*, [w:] Boratyńska K., Chojniczka Ł., Jasiński W., *Postępowanie karne*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Dudka K., Paluszkiwicz H., *Postępowanie karne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Gardocki L., *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Kulesza C., *Projekt Europejskiej Dyrektywy z dnia 18 maja 2011 r. w sprawie wsparcia i ochrony ofiar w świetle prawa polskiego*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 12.
- Kulesza C., Starzyński P., *Postępowanie karne*, C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Mierzwińska-Lorencka J., *Nowe regulacje w zakresie ochrony dziecka w postępowaniu karnym i skutki ich wprowadzenia*, „Ius Novum” 2016, nr 3.
- Nowińska J., *Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Sakowicz A., *Rozdział 66j. Wystąpienie do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie w europejskiego nakazu ochrony*, [w:] Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Sakowicz A., *Rozdział 66k. Wystąpienie państwa członkowskiego Unii Europejskiej o wykonanie europejskiego nakazu ochrony*, [w:] Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, C.H. Beck Warszawa 2015.
- Walkowiak W., *Prawa ofiar przestępstw*, „Homines Hominibus” 2011, nr 7.
- Wojciechowski R., Chamernik J., *Pokrzywdzony, poszkodowany i ofiara przestępstwa w prawie polskim*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach” 2014, nr 100.
- Żbikowska M., *Pokrzywdzony w formach stadialnych przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo 2015”, nr 5.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/99/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie europejskiego nakazu ochrony (Dz.U. UE.L. 2011.338.2)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. w ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.U.UE. L. 2012.315.57)

Decyzja Ramowa Rady (2001/220/WSiSW) z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (Dz.U. UE. L. 2001.82.1).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., nr 90, poz. 557 z późn zm.)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r. nr 89, poz. 555, z późn. zm.)

Ustawa z dnia z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21)

Orzecznictwo

Postanowienie SN z dnia 25 października 2010 r., sygn. akt. IV KK 316/09, OSNwSK 2010/1/645.

Postanowienie SN z dnia 21 maja 2014 r., sygn. akt V KK 418/13, Lex nr 1475186.

Postanowienie SN z dnia 24 sierpnia 2016 r., sygn. akt. I KZP 5/16, OSNKW 2016/10/66.

Uchwała SN z dnia 15 września 1999 r., sygn. akt I KZP 26/99, OSNKW 1999/11-12/69.

Źródła internetowe

<https://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/pokrzywdzeni-przestepstwem/pomoc-osobom-pokrzywdzonym-przestepstwem-oraz-osobom-im-najblizszym---lista-podmiotow-i-organizacji/>, (online: 15.05.2017).

II Raport Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Powszechnego Okresowego Przeglądu Praw Człowieka z dnia 27 lutego 2012 r., sporządzony dla 13 Sesji Grupy Roboczej Rady Praw Człowieka NZ (Genewa, 30.05.2012 r.),

<https://ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/onz-i-prawa-czlowieka/pozostale-procedury-kontrolne-w-zakresie-przestrzegania-praw-czlowieka/powszechny-okresowy-przeglad-praw-czlowieka-upr>, (online: 20.05.2017).

M. Sajkowska, J. Szymańczak, Międzynarodowe standardy ochrony ofiar przestępstw, <http://www.zielona-gora.po.gov.pl/magazyn/upload/miedzynarodowe-standardy-ochrony-ofiar-przestepstw.pdf>, (online: 03.07.2017).

Polska Karta Praw Ofiary, fdds.pl/wp-content/uploads/2016/05/polska_karta_praw_ofiary.pdf, (online: 03.07.2017).

Statkiewicz A., *Ochrona małoletnich w postępowaniu karnym w Unii Europejskiej*, [w:] Batora A., Jabłoński M., Maciejewski M., Wójtowicz K., *Współczesne koncepcje wolności i praw podstawowych*, Wrocław 2013, www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/43827/001.pdf, (online: 01.07.2017).

Uzasadnienie Projektu Ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/209345/katalog/209396#209396>, (online: 27.05.2017).

THE EFFECTIVENESS OF THE PROTECTION OF THE VICTIM IN POLISH CRIMINAL PROCEDURE

Summary

This article analyses the status of the victim in Polish criminal procedural law and the effectiveness of the most basic right of the victims – the right to protection. The Author presents the definition of the victim and the secondary victimization to emphasize necessity of the realization of this right. Then, discusses methods of protection, starting with the protection genesis after the changes in recent years. These reflections are primarily focused on the issues: improving personal data protection and implementation of EU regulations, including implementation of European Protection Order.

Keywords: victim, protection of victim, criminal procedure.

Autor

mgr Kamila Kraszewska
Uniwersytet Szczeciński
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Postępowania Karnego

4 ŚRODKI ODDZIAŁYWANIA PENITENCJARNEGO

Kinga Bąk

Słowa kluczowe: środki oddziaływania penitencjarnego, wola współdziałania, społecznie pożądane postawy.

Wprowadzenie

Środki oddziaływania penitencjarnego mają na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, co ma wywołać u niego poczucie odpowiedzialności oraz potrzebę przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymanie się od powrotu do przestępstwa.

W początkowej części opracowania zdefiniowano pojęcie środków oddziaływania penitencjarnego, następnie przeanalizowano katalog środków oddziaływania penitencjarnego.

Celem artykułu jest przybliżenie możliwości oddziaływań na skazanych odbywających karę pozbawienia wolności i zwrócenie uwagi na efekt oddziaływań penitencjarnych na resocjalizację skazanych.

Ramy pojęciowe

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych w § 1 ust. 2 pkt 1 definiuje oddziaływania penitencjarne. Zgodnie z nim jest to zespół środków i metod stosowanych w zakładzie karnym, które zmierzają do wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw¹. Oddziaływanie ma za zadanie zawsze dążyć do realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Polega ono na zindywidualizowanych działaniach, które muszą być dostosowane do fizycznych i psychicznych właści-

---

¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2003 nr 151 poz. 1469).

wości skazanego, a także działań z uwzględnieniem grupy skazanych². Zakres oddziaływań penitencjarnych jest uzależniony od systemu wykonywania kary pozbawienia wolności, a także od rodzaju i typu zakładu karnego. Ich realizacja należy do oddziału i działu penitencjarnego³. Nadzór nad nimi sprawuje dyrektor zakładu karnego. Wszystkie oddziaływania powinny być prowadzone, biorąc pod uwagę warunki socjalno-bytowe i edukacyjne w danym społeczeństwie, wzajemne oddziaływania skazanego oraz społeczeństwa, jak i odpowiedzialność skazanego za skutki swojego działania⁴.

Fundamentem właściwej realizacji oddziaływań penitencjarnych jest ukształtowanie w zakładzie karnym właściwych relacji pomiędzy skazanymi oraz skazanymi a osobami prowadzącymi te oddziaływania, w sposób zapewniający efektywność, ale przede wszystkim bezpieczeństwo. Modelowanie tych relacji polega w szczególności na poznawaniu i kształtowaniu środowiska skazanych, tworzeniu właściwych relacji pomiędzy funkcjonariuszami, pracownikami zakładu karnego i innymi osobami, które prowadzą działania penitencjarne oraz pomiędzy wymienionymi osobami a skazanymi, doborze środków i metod oddziaływania wobec skazanych, z uwzględnieniem ich właściwości psychofizycznych⁵.

Oddziaływania penitencjarne polegają na wzmacnianiu pozytywnych zachowań skazanego i uczeniu nowych zachowań, ale także na zapobieganiu negatywnym działaniom, tj.: wzajemnej demoralizacji skazanych, negatywnym przejawom podkultury przestępczej, występowaniu zachowań agresywnych, samoagresji skazanych oraz uzależnieniom⁶.

Prowadzenie oddziaływań penitencjarnych polega na:

- kierowaniu skazanych do właściwych zakładów i odpowiednich działów, a także do właściwego systemu wykonywania kary;
- optymalnym rozmieszczaniu skazanych w miejscach zakwaterowania, pracy i nauki, organizowaniu grup wychowawczych, umożliwieniu tworzeniu zespołów skazanych;
- wizytacji cel mieszkalnych, miejsc pracy i nauki, egzekwowaniu realizacji przez skazanych obowiązków wynikających z kodeksu karnego wykonawczego⁷ (dalej k.k.w.);

---

² M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne wykonawcze*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 131.

³ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 131.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557).

- utrzymywaniu ze skazanymi stałych kontaktów wychowawczych oraz ciągłym ich motywowaniu;
- organizowaniu zajęć wzbudzających zainteresowanie, wdrażaniu skazanych do kształtowania poczucia odpowiedzialności, samokontroli i samodyscypliny;
- wspieraniu kontaktów skazanych z osobami najbliższymi;
- podawaniu do wiadomości innych skazanych, decyzji dyrektora zakładu karnego lub komisji penitencjarnej, w uzasadnionych przypadkach, gdy dotyczą pożądaných postaw lub są szczególnie negatywne;
- stwarzaniu warunków sprzyjających utrzymaniu pozytywnych stosunków międzyludzkich, w tym zwracania się do administracji zakładu z osobistymi prośbami, skargami, wnioskami;
- wskazywaniu społecznie akceptowanych sposobów rozwiązywania sytuacji konfliktowych;
- udzielaniu pomocy skazanym w sytuacjach konfliktowych oraz łagodzeniu agresji w środowisku skazanych⁸.

Celem umożliwienia oddziaływań penitencjarnych, a przede wszystkim ustalenia postawy skazanego do popełnione przestępstwa, przyczyn, przebiegu, podatności na próby oddziaływania, prognozy penitencjarnej i kryminologiczno-społecznej są prowadzone badania osobopoznawcze.

Katalog środków oddziaływania penitencjarnego

Podstawowymi środkami oddziaływania na osadzonych, zgodnie z art. 67 § 3 k.k.w.⁹ są w szczególności: praca, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, utrzymywanie kontaktów ze światem zewnętrznym, zwłaszcza z rodziną oraz środki terapeutyczne¹⁰. Nie bez znaczenia pozostaje dla skazanego także wpływ praktyk religijnych, stosowanie nagród i ulg oraz wymierzane kary¹¹. Oczywiście kluczowe znaczenie w efektywności środków oddziaływania ma przyjęcie indywidualnego programu oddziaływania przez skazanego. Oddziaływanie ma pozytywny wpływ na utrzymanie przez skazanych prawidłowej kondycji zarówno fizycznej, jak i psychi-

---

⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych.

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 313.

czej, ponadto na zmniejszenie negatywnego wzajemnego oddziaływania skazanych¹².

Przepis art. 116 § 1 pkt 4 k.k.w.¹³ wymienia pracę jako jeden z głównych obowiązków skazanego, jeżeli przepisy prawa, w tym międzynarodowe nie przewidują zwolnienia oraz wykonywania prac porządkowych na terenie zakładu karnego¹⁴. Co za tym idzie wśród praw znajduje się prawo do otrzymywania wynagrodzenia związanego z zatrudnieniem oraz ubezpieczenia społecznego i świadczeń inwalidzkich. Na podstawie art. 121 k.k.w.¹⁵, praca skazanemu jest zapewniana w miarę możliwości¹⁶. Jest jednym z najważniejszych form oddziaływania penitencjarnego, gdyż realizuje funkcje resocjalizacyjno-wychowawcze, ekonomiczne, zdrowotno-higieniczne oraz zapobiega demoralizacji skazanych¹⁷. Praca ma przede wszystkim ogromne znaczenie resocjalizacyjne, kształtuje postawy prospołeczne u skazanych, nawyki pracy, poczucie odpowiedzialności oraz pozwala na racjonalne wykorzystanie czasu¹⁸. Oprócz zdobywania kwalifikacji zawodowych celem zatrudnienia skazanych jest możliwość wywiązania się przez nich z ciężących na nich zobowiązań, dotyczy to w szczególności alimentów i odszkodowań oraz nabycie przez nich uprawnień emerytalnych, a także względy organizacyjne¹⁹. Aby praca spełniała swoje cele, musi być produktywna, zespołowa i wynagradzana tak samo jak praca wykonywana na wolności oraz organizowana z myślą o przyszłości skazanych, jak również w miarę możliwości powinna być odpowiednia ze względu na zawód i wykształcenie skazanego i wiązać się z wyuczeniem zawodu. Nie powinna stanowić dodatkowej dolegliwości dla skazanego, natomiast powinna opierać się na zasadach zbliżonych do pracy na wolności, zatem musi być tak samo chroniona²⁰.

Przy kierowaniu do pracy uwzględnia się w miarę możliwości zawód, wykształcenie, zainteresowania, potrzeby osobiste²¹, jak również zdrowia skazanego²². Pierwszeństwo przy otrzymaniu zatrudnienia mają skazani,

---

¹² T. Szymanowski, J. Migdał, *op. cit.*, s. 311.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ T. Kalisz, *Funkcje i zadania zatrudnienia skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2002, t. 10, ss. 284-286.

¹⁸ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, ss. 134-137

¹⁹ *Ibidem*, ss. 134-137.

²⁰ S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, ss. 295-297.

²¹ B. Szczygieł, *Praca skazanych w Kodeksie karnym wykonawczym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 16-17, s. 31.

²² K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013,

którzy są zobowiązani do świadczeń alimentacyjnych oraz mający trudną sytuację materialną, osobistą lub rodzinną²³. Przy kierowaniu do pracy uwzględnia się takie kryteria, jak: wiek, płeć, część kary pozostałą do odbycia oraz względy porządku i bezpieczeństwa.

Co do zasady praca wykonywana przez skazanego jest odpłatna, a wynagrodzenie, które przysługuje skazanemu, zatrudnionemu w pełnym wymiarze czasu pracy, jest ustalane w sposób zapewniający osiągnięcie kwoty, co najmniej minimalnego wynagrodzenia za pracę ustalonego na podstawie odrębnych przepisów, przy przepracowaniu pełnego miesięcznego wymiaru czasu pracy lub też wykonaniu miesięcznej normy pracy²⁴. Skazanemu wynagrodzenie nie przysługuje za prace porządkowe oraz pomocnicze wykonywane na rzecz jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (SW), a także prace porządkowe na rzecz samorządu terytorialnego w wymiarze nieprzekraczającym 90 godzin miesięcznie²⁵. Na wniosek lub za pisemną zgodą skazanego można zezwolić na jego nieodpłatne zatrudnienie przy pracach publicznych na rzecz organów administracji publicznej oraz przy pracach wykonywanych na cele charytatywne, a także przy pracach porządkowych i pomocniczych na rzecz jednostek organizacyjnych SW. W takim przypadku skazanemu mogą być przyznawane nagrody²⁶. Z wynagrodzenia przysługującego skazanemu potrąca się 10% na cele Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej oraz 25% na cele Funduszu Aktywizacji Zawodowej Skazanych oraz Rozwoju Przywieziennych Zakładów Pracy. Natomiast 60% wynagrodzenia jest wolne od egzekucji²⁷. Ma to motywować skazanych do wykonywania pracy w celu powiększenia środków finansowych²⁸.

Skazani są zatrudniani na podstawie skierowania do pracy, umowy o pracę, umowy zlecenia, umowy o dzieło, umowy o pracę nakładczą oraz na innej podstawie prawnej²⁹. Zatrudnienie skazanych następuje za zgodą i na warunkach określonych przez dyrektora zakładu karnego, aby zapewnić prawidłowy przebieg odbywania kary pozbawienia wolności³⁰. Wydana zgoda na zatrudnienie może zostać cofnięta w przypadku nieprzestrzegania przez skazanego i pracodawcę warunków zatrudnienia określonych przez dyrektora zakładu karnego, jak również w przypadku wystąpienia

---

s. 293.

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

²⁴ K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, s. 544.

²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ T. Szymanowski, J. Migdał, *op. cit.*, ss. 319-322.

²⁸ *Ibidem*, s. 319.

²⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

³⁰ *Ibidem*.

przyczyn związanych z funkcjonowaniem zakładu karnego, a zwłaszcza z jego bezpieczeństwem³¹.

Szczególne unormowanie dotyczy skazanych odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy mogą wykonywać pracę wyłącznie na terenie zakładu karnego, natomiast skazani niebezpieczni mogą pracować wyłącznie w oddziale, w którym są osadzeni³². Skazany jest zobowiązany wykonywać pracę sumiennie i wydajnie, przestrzegać dyscypliny i regulaminu pracy, przepisów porządkowych, przeciwpożarowych oraz bezpieczeństwa i higieny pracy, jak również dbać o porządek w miejscu pracy, o stan obsługiwanych maszyn i urządzeń. Skazany przez rozpoczęciem pracy szkolony jest w tym zakresie³³.

Przedmiotem sprawowania przez sędziego penitencjarnego nadzoru są: wykorzystywanie pracy jako środka oddziaływania na skazanych, przestrzeganie przepisów dotyczących czasu, bezpieczeństwa i higieny pracy, kierowanie w pierwszej kolejności do odpłatnego zatrudnienia skazanych zobowiązanych do świadczeń alimentacyjnych oraz skazanych mających szczególnie trudną sytuację materialną i rodzinną oraz prawidłowość ustalania należności za pracę³⁴.

Skazanemu zatrudnionemu podczas odbywania kary pozbawienia wolności przysługują określone prawa. Przede wszystkim skazany ma prawo do wynagrodzenia i odpoczynku do pracy, jak również do urlopu wypoczynkowego, który w przypadku skazanego zatrudnionego na podstawie umowy o pracę wynosi 18 dni roboczych, a także zwolnienia od pracy. Skazanemu zatrudnionemu odpłatnie, na podstawie skierowania do pracy lub umowy o pracę nakładczą przysługuje prawo po roku nieprzerwanej pracy, w czasie odbywania kary pozbawienia wolności, zwolnienia od pracy przez okres 14 dni roboczych, z zachowaniem prawa do wynagrodzenia. Natomiast skazanemu zatrudnionemu nieodpłatnie przysługuje 14 dni zwolnienia od pracy, bez prawa do wynagrodzenia³⁵. Z tytułu wykonywanej pracy, skazanemu przysługują uprawnienia do dodatkowego lub dłuższego widzenia, dodatkowego zakupu artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów, które są dopuszczone do sprzedaży w zakładzie karnym, dłuższych spacerów oraz pierwszeństwa lub częstszego udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych. Zakres tych uprawnień jest określany indywidualnie dla każdego skazanego przez dyrektora zakładu karnego³⁶.

---

³¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

³² K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, s. 541.

³³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

³⁴ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 139.

³⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

³⁶ *Ibidem*.

Obok pracy ważnym środkiem oddziaływania penitencjarnego jest nauczanie. Podstawę w tym zakresie stanowi art. 130 § 1 k.k.w.³⁷, zgodnie z którym w zakładach karnych prowadzone jest nauczanie obowiązkowe w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum, a także umożliwia się nauczanie w zakresie ponadpodstawowym lub ponadgimnazjalnym oraz na kursach zawodowych³⁸. Celem nauczania podczas odbywania kary pozbawienia wolności jest przede wszystkim uzupełnienie braków w wykształceniu w zakresie szkoły zawodowej i gimnazjum oraz zdobycie odpowiednich kwalifikacji zawodowych, jak również przyuczenie do zawodu³⁹.

Komisja penitencjarna przy kwalifikacji do nauczania bierze pod uwagę w szczególności motywację skazanego, jego predyspozycje oraz okres, jaki pozostaje skazanemu do przewidywanego terminu opuszczenia zakładu karnego⁴⁰. Nauczanie osadzonych prowadzi się w szkołach i centrach kształcenia ustawicznego, które są prowadzone przy zakładach karnych⁴¹. Pierwszeństwo do uzyskania możliwości nauczania w szkole ponadpodstawowej i ponadgimnazjalnej oraz na kursach zawodowych mają skazani, którzy nie legitymują się wyuczonym zawodem albo po odbyciu kary nie będą mogli tego zawodu wykonywać, a przede wszystkim skazani, którzy nie ukończyli 21. roku życia. W tym ostatnim przypadku zakład karny jest zobowiązany, stosownie do okoliczności i uzdolnień tej kategorii skazanych, do prowadzenia nauczania⁴². Podkreśla się, iż oferta nauczania powinna być dopasowana do oferty pracy, jaką zakład karny może skazanemu zapewnić. Nauczanie prowadzone w zakładzie karnym powinno być spójne z systemem oświaty publicznej, jak również realizowane stosownie do możliwości i uzdolnień skazanych⁴³.

Nauka skazanych może odbywać się na terenie zakładu karnego oraz poza nim, co wiąże się z pewnymi ograniczeniami, a zatem koniecznością uzyskania zgody dyrektora zakładu karnego, spełnieniem ogólnie obowiązujących wymagań w oświacie publicznej, z poprawnym zachowaniem, w tym z niezagrażaniem porządkowi prawnemu⁴⁴. Nauczanie jest również przedmiotem kontroli i oceny sędziego penitencjarnego⁴⁵.

Pobieranie nauki uprawnia skazanego do korzystania z ulg w postaci możliwości skrócenia czasu pracy, przyznaniu miesięcznej zryczałtowanej

---

³⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ S. Paweła, *op. cit.*, s. 195.

⁴⁰ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 140.

⁴¹ *Ibidem*, s. 140.

⁴² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 141.

należności w sytuacji, gdy skazany w czasie praktycznej nauki zawodu w warsztacie szkolnym wykonuje prace produkcyjne oraz pierwszeństwa w zatrudnieniu skazanych, którzy ukończyli nauczanie zawodu⁴⁶. Wskazuje się, iż nauczanie nie tylko dostarcza wiedzy skazanemu, ale jest przede wszystkim środkiem wychowawczym i terapeutycznym⁴⁷.

Kolejnym środkiem oddziaływań penitencjarnych są zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, które stwarzają skazanym warunki odpowiedniego spędzania czasu wolnego. Jest to realizowane m.in. poprzez prowadzenie wypożyczalni książek i prasy dla skazanych, możliwości korzystania z urządzeń audiowizualnych, udostępnianiu audycji radiowych i telewizyjnych, emisji filmów, korzystania z wypożyczanych lub dostarczanych, czy nabywanych na własny koszt książek, prasy i gier, jak również uczestniczeniu w zajęciach świetlicowych i kołach zainteresowań⁴⁸.

Zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe zapobiegają zaburzeniom osobowości, które występują podczas izolacji więziennej, a przede wszystkim rozwijają wiedzę i umiejętności skazanego oraz kształtują jego poczucie estetyki⁴⁹. Szczególnie ważne są zajęcia sportowe wpływające pozytywnie na napięcia i konflikty. Udział skazanych w zajęciach kulturalno-oświatowych i sportowych organizowanych poza terenem zakładu karnego jest uzależniony od typu zakładu karnego⁵⁰. Skazani bardzo często podejmują tzw. twórczość własną.

Na środki oddziaływania penitencjarnego wpływ mają nagradzanie oraz karanie osadzonych. Skazanemu mogą zostać przyznane nagrody, jeżeli podczas odbywania kary wyróżnia się dobrym zachowaniem lub w celu zachęcenia go do poprawy nagannego zachowania⁵¹. Katalog nagród, które mogą zostać przyznane skazanemu określa art. 138 k.k.w.⁵² Są to: zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie, zezwolenie na widzenie w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej, zatarcie wszystkich lub tylko niektórych kar dyscyplinarnych, nagroda rzeczowa lub pieniężna, zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na czas nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin; zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru na okres nieprzekraczający 14 dni; pochwała, zezwolenie na częstsze branie udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycz-

---

⁴⁶ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 141.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 141.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 142.

⁴⁹ K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, s. 564.

⁵⁰ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 141.

⁵¹ R. Godyla, *System nagród i kar dyscyplinarnych w kodeksie karnym wykonawczym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1998, t. 2, s. 184.

⁵² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

nej i sportu, zezwolenie na przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku, zezwolenie na odbywanie widzeń we własnej odzieży, zezwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej, zezwolenie na dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym oraz zezwolenie na telefoniczne porozumienie się skazanego ze wskazaną przez niego osobą na koszt zakładu karnego⁵³.

Nagroda przewidująca opuszczenie zakładu karnego jest obwarowana dodatkowymi warunkami. Postawa skazanego w czasie odbywania kary musi uzasadniać, iż w czasie pobytu poza terenem zakładu karnego będzie przestrzegał porządku prawnego⁵⁴. Łączna liczba nagród związanych z opuszczeniem zakładu karnego na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin nie może przekroczyć 28 dni w roku. Łączny czas trwania nagród związanych z opuszczeniem zakładu karnego na okres nieprzekraczający jednorazowo 14 dni również nie może przekroczyć 28 dni w roku⁵⁵. Wspomniane obostrzenia mają na celu przede wszystkim ochronę społeczeństwa przed przestępczością⁵⁶. Wymierzenie nagrody w postaci zezwolenia na widzenie bez dozoru poza obrębem zakładu karnego z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania lub zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru jest możliwe po odbyciu przez niego, co najmniej połowy tej części kary, po której mógłby być warunkowo przedterminowo zwolniony, lub połowy kary nieprzekraczającej 6 miesięcy⁵⁷. W przypadku skazanego odbywającego karę dożywotniego pozbawienia wolności, przyznanie nagrody może nastąpić po odbyciu co najmniej 15 lat kary.

Natomiast zgody sędziego penitencjarnego wymaga przyznanie tego typu nagrody skazanemu odbywającemu karę 25 lat pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, odbywającemu karę dożywotniego pozbawienia wolności, w zakładzie karnym typu zamkniętego oraz skazanemu z zaburzeniami preferencji seksualnych, który odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego za przestępstwa gwałtu lub innej czynności seksualnej, wykorzystanie bezradności innej osoby w celu odbycia stosunku lub innej czynności seksualnej, nadużycie

---

⁵³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

⁵⁴ M. Melezini, G. Szczygieł, *Czasowe opuszczenie zakładu karnego formą przygotowania skazanego do wolności* [w:] P. Hofmański, G. Szczygieł (red.), *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego. Aktualne problemy prawa karnego wykonawczego*, Temida 2, Białystok 1999, s. 191.

⁵⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny wykonawczy.

⁵⁶ G. Szczygieł, *Przepustki – element izolacji penitencjarnej ułatwiający reintegrację społeczną skazanych* [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 916.

⁵⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia w celu odbycia stosunku lub innej czynności seksualnej, dopuszczenie się stosunku lub innej czynności seksualnej z małoletnim poniżej 15 lat, nawiązanie kontaktu z małoletnim w celu popełnienia przestępstwa przeciwko obyczajności lub seksualności, propagowanie albo pochwalanie pedofilii, kazirodztwa, przestępstw związanych z kazirodztwem oraz doprowadzanie innej osoby do uprawiania prostytucji, wymaga zgody sędziego penitencjarnego⁵⁸. Nagrody związane z opuszczeniem zakładu karnego są przyznawane przez dyrektora zakładu karnego z urzędu na lub na pisemny wniosek przełożonego skazanego⁵⁹.

Dyrektor może upoważnić kierownika oddziału do przyznawania nagrody związanej z opuszczeniem zakładu karnego na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin⁶⁰. Przyznana nagroda przewidująca opuszczenie zakładu karnego może zostać cofnięta lub zamieniona na inną w sytuacji, gdy po ich przyznaniu wystąpią nowe okoliczności uzasadniające przypuszczenie, iż skazany podczas pobytu poza zakładem karnym nie będzie przestrzegał porządku prawnego oraz w sytuacji, gdy skazany zostanie zatrzymany przez uprawniony organ w związku z naruszeniem przez skazanego porządku prawnego w trakcie trwania nagrody. Jeżeli skazany, który otrzymał nagrodę związaną z opuszczeniem zakładu karnego nadużył zaufania, w szczególności nie powrócił do zakładu karnego w wyznaczonym terminie, nie udziela się tych nagród przez okres, co najmniej 6 miesięcy od udzielenia ostatniej nagrody⁶¹. Skazany, który korzysta z nagrody związanej z opuszczeniem zakładu karnego, w celu potwierdzenia miejsca pobytu, jest zobowiązany do bezzwłocznego zgłoszenia się do jednostki Policji, właściwej ze względu na miejsce jego przebywania. Dyrektor zakładu karnego może zastrzyć korzystanie z nagrody w postaci opuszczenia zakładu karnego. W przypadkach szczególnie uzasadnionych warunkami rodzinnymi, nagrody mogą być stosowane jako ulgi⁶². Sytuacja ta nie dotyczy nagród związanych z opuszczeniem zakładu karnego.

Ulgi są przyznawane przez dyrektora zakładu karnego lub osobę upoważnioną przez niego. Ulga może zostać przyznana skazanemu na jego prośbę, na prośbę osoby najbliższej lub na wniosek przełożonego skazanego⁶³. Zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego może zostać udzielone skazanemu na czas nieprzekraczający 5 dni w celu odwiedzenia poważnie chorego członka rodziny, uczestniczenia w pogrzebie członka rodziny oraz w

---

⁵⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 145.

⁶¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*.

innych wypadkach szczególnie ważnych dla skazanego. W takiej sytuacji skazany przebywa poza zakładem karnym pod konwojem funkcjonariusza SW, osoby godnej zaufania lub samodzielnie⁶⁴.

Do środków oddziaływania penitencjarnego zalicza się także kary dyscyplinarne, które skazany otrzymuje za zawinione naruszenie nakazów lub zakazów wynikających z ustaw, regulaminu lub innych przepisów wydanych na jej podstawie albo ustalonego w zakładzie karnym lub miejscu pracy porządku⁶⁵. Kary, podobnie jak nagrody, są niezbędnym elementem, który wpływa na zachowanie skazanych⁶⁶. Kary dyscyplinarne zaliczane są do środków oddziaływania wychowawczego, ale przede wszystkim zwraca się szczególną uwagę na konieczność ich stosowania w celu utrzymania porządku i dyscypliny w zakładzie karnym⁶⁷. Według kodeksu karnego wykonawczego karami dyscyplinarnymi są: nagana, pozbawienie na okres do 3 miesięcy wszystkich lub niektórych niewykorzystanych przez skazanego nagród lub ulg albo zawieszenie ich wykonania, pozbawienie korzystania z udziału w niektórych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych, z wyjątkiem korzystania z książek i prasy, pozbawienie lub ograniczenie możliwości otrzymania paczek żywnościowych, pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, udzielanie widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą, obniżenie przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę, nie więcej niż o 25% oraz umieszczenie w celi izolacyjnej na okres do 28 dni⁶⁸. Kar w postaci pozbawienia możliwości otrzymywania paczek żywnościowych, dokonywania zakupów artykułów żywnościowych, a także umieszczenia w celi izolacyjnej nie stosuje się wobec kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę na własnymi dziećmi w domach matki i dziecka⁶⁹.

Szczególnego rodzaju karą dyscyplinarną jest umieszczenie skazanego w celi izolacyjnej wymierzana w stosunku do skazanego, który w istotnym stopniu naruszył dyscyplinę i porządek obowiązujące w zakładzie karnym. Skazany przez okres do 28 dni przebywa pojedynczo w celi i nie ma kontaktu z innymi skazanymi. Podczas odbywania kary dyscyplinarnej skazany jest pozbawiony możliwości korzystania z widzeń i samoinkasujących aparatów telefonicznych, korzystania ze sprzętu audiowizualnego i kompu-

---

⁶⁴ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, ss. 146-148.

⁶⁵ K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, s. 583.

⁶⁶ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 223.

⁶⁷ P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 66, s. 73.

⁶⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

⁶⁹ *Ibidem*.

terowego, bezpośredniego uczestniczenia, wspólnie z innymi skazanymi, w nabożeństwach, spotkaniach religijnych i nauce religii, na żądanie skazanego należy mu umożliwić bezpośrednio uczestniczenie w nabożeństwie w warunkach uniemożliwiających mu kontakt z innymi skazanymi, korzystania z udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu, z wyjątkiem korzystania z książek i prasy, dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych, otrzymania paczki żywnościowej w kwartale następującym bezpośrednio po kwartale, w którym kara została wymierzona, uczestniczeniu w nauczaniu i zatrudnieniu poza zakładem karnym, jak również korzystania z własnej odzieży, obuwia oraz wyrobów tytoniowych⁷⁰. Przed umieszczeniem skazanego w celi izolacyjnej lekarz albo psycholog wydaje pisemną zgodę o zdolności skazanego do odbycia takiej kary, a w czasie wykonywania kary kontroluje zdolność skazanego do dalszego odbywania kary⁷¹. Na osadzenie skazanego w celi izolacyjnej na okres powyżej 14 dni wymagana jest zgoda sędziego penitencjarnego⁷². W uzasadnionych przypadkach dyrektor zakładu karnego może zezwolić skazanemu na widzenie lub rozmowę telefoniczną⁷³. Kary dyscyplinarne wymierza z urzędu lub na pisemny wniosek przełożonego skazanego w większości przypadków dyrektor zakładu karnego. Wymierzając karę uwzględnia się stopień zawinienia i zasady indywidualizacji, a zatem rodzaj i okoliczności czynu, stosunek do popełnionego przekroczenia, dotychczasową postawę, cechy osobowości, stan zdrowia skazanego oraz cele wychowawcze⁷⁴.

Decyzja o ukaraniu karą dyscyplinarną powinna zawierać dokładne określenie przekroczenia, którego dopuścił się skazany, jest sporządzana na piśmie i podawana do wiadomości ukaranego oraz innych skazanych⁷⁵. Kodeks karny wykonawczy przewiduje możliwość odstąpienia od ukarania, zawieszenie wymierzonej kary na okres do 3 miesięcy, zamianę kary na mniej dolegliwą oraz darowanie kary⁷⁶. Karę dyscyplinarną wykonuje się bezzwłocznie, jednak sędzia penitencjarny może wstrzymać wykonanie kary dyscyplinarnej na czas potrzebny do wyjaśnienia okoliczności uzasadniających jej wymierzenie, uchylić karę dyscyplinarną z powodu jej niezasadności oraz przekazać sprawę dyrektorowi zakładu karnego do ponownego rozpoznania. Dodatkowo ze względu na stan zdrowia skazanego, kara dyscyplinarna może zostać odroczone, przerwana, jak również zmie-

---

⁷⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, ss. 591-593.

⁷⁵ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 583.

⁷⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

niona⁷⁷. Natomiast wspomniana kara nie może zostać wymierzona, jeżeli od dnia powzięcia przez przełożonego wiadomości o popełnieniu przekroczenia przez skazanego upłynęło 14 dni lub od dnia popełnienia przekroczenia upłynęło 30 dni. Nie można również rozpocząć wykonywania kary dyscyplinarnej po upływie 14 dni od dnia jej wymierzenia. Wymienione terminy nie biegną w sytuacji, gdy skazany przebywa poza zakładem karnym bez zezwolenia, w związku z leczeniem wynikłym z samouszkodzenia oraz w związku z leczeniem wynikłym z zasadnego zastosowania wobec niego środków przymusu bezpośredniego, a także w okresie zawieszenia wykonania kary dyscyplinarnej⁷⁸.

Podsumowanie

Środki oddziaływania penitencjarnego, a zatem praca, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe oraz sportowe, utrzymywanie kontaktów ze światem zewnętrznym, zwłaszcza z rodziną i środki terapeutyczne mają istotny wpływ na resocjalizację osób odbywających karę pozbawienia wolności. Szczególne znaczenie przypisuje się także wpływom praktyk religijnych, stosowaniu nagród i ulg oraz wymierzaniu kar dyscyplinarnych. Podstawowe znaczenie dla skuteczności stosowanych środków oddziaływań penitencjarnych ma dostosowanie indywidualnego programu oddziaływania do konkretnego skazanego.

Praca jest jednym z najważniejszych środków oddziaływania penitencjarnego, gdyż z jednej strony pozwala na regulowanie świadczeń alimentacyjnych lub pomoc rodzinie w trudnej sytuacji materialnej, z drugiej jednak wpływa pozytywnie na stan psychiczny skazanego, sprawiając, iż czuje się on potrzebny.

Środki oddziaływania penitencjarnego, aby spełniać swoją rolę muszą być stosowane w odniesieniu do konkretnego skazanego, z uwzględnieniem warunków socjalno-bytowych i edukacyjnych. Bardzo ważna jest relacja skazanego ze społeczeństwem oraz kondycja psychiczna osoby odbywającej karę pozbawienia wolności.

---

⁷⁷ K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, s. 600.

⁷⁸ J. Skupiński, *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, ss. 522-523.

Literatura

- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Franków P., *Nagrody i kary dyscyplinarne w resocjalizacji skazanych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 66.
- Godyla R., *System nagród i kar dyscyplinarnych w kodeksie karnym wykonawczym*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1998, t. 2.
- Kalisz T., *Funkcje i zadania zatrudnienia skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2002, t. 10.
- Kuć M., Gałązka M., *Prawo karne wykonawcze*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Melezini, G. Szczygieł, *Czasowe opuszczenie zakładu karnego formą przygotowania skazanego do wolności* [w:] P. Hofmański, G. Szczygieł (red.), *Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego. Aktualne problemy prawa karnego wykonawczego*, Temida 2, Białystok 1999.
- Pawela S., *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Skupiński J., *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] Stefański R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Szczygieł B., *Praca skazanych w Kodeksie karnym wykonawczym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 16-17.
- Szczygieł G., *Przepustki – element izolacji penitencjarnej ułatwiający reintegrację społeczną skazanych* [w:] Konarska-Wrzosek V. (red.), *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
- Szymanowski T., Migdał J., *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557);
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2003 nr 151 poz. 1469).

PENITENTIARY INFLUENCE MEASURES

Summary

This article deals with the issues of penitentiary influence measures. They aim at inducing in the convict the will to cooperate in shaping their socially desirable attitudes, which in turn is meant to induce in the convict the feeling of responsibility and the need to respect the legal order and thereby refrain from returning to crime. In this case, classifying convicts into the appropriate types of penal institutions as well as punishment systems is of high importance, as it increases the chances of social reintegration of convicts.

Keywords: penitentiary influence measures, will to cooperate, socially desirable attitudes.

Autor

mgr Kinga Bąk

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

5 INSTYTUCJA RECYDYWY W POLSKIM PRAWIE KARNYM

Kinga Bąk

Słowa kluczowe: recydywa, powrót do przestępstwa, statystyki.

Wprowadzenie

Recydywa oznacza powrót do przestępstwa i jest zjawiskiem negatywnym społecznie. Odmiennie została uregulowana w prawie karnym materialnym i w prawie karnym wykonawczym, gdzie podstawowe znaczenie ma ponowne osadzenie w zakładzie karnym.

W podrozdziale pierwszym zdefiniowano recydywę na tle obowiązujących przepisów. Podrozdział drugi to statystyki, które mają na celu przedstawienie jak niebezpiecznym zjawiskiem jest powrotność do przestępstwa, z uwagi na duży odsetek recydywistów, zwłaszcza wielokrotnych.

Celem opracowania jest analiza recydywy na gruncie obowiązujących przepisów prawa karnego materialnego oraz prawa karnego wykonawczego, z uwzględnieniem przyczyn przestępczości, analizy postępowania ze skazanym przebywającym w zakładzie karnym oraz środków mających na celu zapobieganie działaniom przestępnym.

Pojęcie recydywy

Termin recydywa wywodzi się z języka łacińskiego, od wyrazów *recedere*, *recido* i oznacza ponowne popełnienie przestępstwa¹. Nie jest to jednak pojęcie jednoznaczne. Odmiennie zostało uregulowane w prawie karnym materialnym i w prawie karnym wykonawczym. Recydywista natomiast, to osoba, która ponownie popełnia przestępstwo.

W obecnym systemie prawnym można wyróżnić recydywę w kilku znaczeniach. W znaczeniu kryminologicznym recydywa określa występującą w społeczeństwie powrotność do przestępstwa lub w przypadku tej samej osoby ponowne popełnianie przestępstw. Jest to popełnienie jakiegokolwiek przestępstwa przez konkretnego skazanego². Elementy wyróżniające

---

¹ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, LexisNexis, Warszawa 2015, s. 496.

² W. Zalewski, Powrót do przestępstwa [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*,

recydywę w tym ujęciu, to w szczególności osoba sprawcy popełniającego ponownie przestępstwo oraz dokonanie przez niego czynu zabronionego. Najważniejsze w tym przypadku jest uznanie czynu za przestępstwo, nie ma natomiast znaczenia wykrycie danego przestępstwa, skazanie sprawcy, czy odbycie kary. Ważne jest sklasyfikowanie danego czynu przez ustawę za przestępstwo³.

Recydywa w ujęciu penitencjarnym pojawiła się dopiero w kodeksie karnym wykonawczym. Według art. 86 k.k.w.⁴ (kodeks karny wykonawczy) zjawisko recydywy obejmuje skazanych z przeszłością kryminalną, którzy ponownie odbywają karę pozbawienia wolności, karę aresztu, aresztu wojskowego i zastępczą karę pozbawienia wolności⁵. Możliwe jest także zaliczenie kary grzywny lub kary ograniczenia wolności, zamienionych na poczet kary pozbawienia wolności. Niewystarczające dla przyjęcia recydywy penitencjarnej jest zastosowanie tymczasowego aresztowania lub kary porządkowej, które miały postać pozbawienia wolności. Jednakże wyjątek stanowi zaliczenie tymczasowego aresztowania na poczet wymierzonej kary pozbawienia wolności lub aresztu. Odbycie kary pozbawienia wolności w formie dozoru elektronicznego nie stanowi podstawy do umieszczenia skazanego, w razie popełnienia ponownego przestępstwa w zakładzie dla recydywistów penitencjarnych⁶.

W przypadku omawianej recydywy nie ma znaczenia klasyfikacja przestępstw jako podobnych⁷. Dla jej określenia ważne jest ponowne odbywanie kary pozbawienia wolności za umyślne przestępstwa podobne, inne przestępstwa lub wykroczenia. Wspomniana umyślność musi być stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. Kluczowe znaczenie ma zatarcie poprzedniego skazania, które stanowi przesłankę negatywną omawianej recydywy. Nieistotne są natomiast część odbytej kary oraz moment, w którym skazany ponownie popełnił przestępstwo.

Recydywista penitencjarny odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie dla recydywistów pod warunkiem, że szczególne względy resocjalizacyjne nie przemawiają za skierowaniem takiego sprawcy do zakładu dla odbywających karę po raz pierwszy⁸. Szczególne względy resocjalizacyjne

---

C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 429.

³ *Ibidem*, s. 429.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557), dalej k.k.w.

⁵ J. Lachowski, *Kara pozbawienia wolności* [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 372.

⁶ O. Grodziński, *Recydywa w prawie karnym wykonawczym* [w:] A. Kwieciński (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, ss. 144-145.

⁷ J. Lachowski, *op. cit.*, s. 373.

⁸ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 288.

są pojęciem nieostrym i mają charakter ocenny. Co do zasady w zakładzie karnym dla recydywistów karę pozbawienia wolności odbywa dorosły skazany. Młodociany recydywista penitencjarny, czyli osoba, która nie ukończyła 21 roku życia, odbywa karę w zakładzie karnym dla młodocianych⁹. Natomiast dorosły recydywista penitencjarny nie może odbywać kary w zakładzie dla młodocianych, nawet w sytuacji, gdy nie został przydzielony do zakładu karnego dla recydywistów penitencjarnych¹⁰. W omawianym zakładzie karnym mogą odbywać karę sprawcy, którzy z przestępstwa uczynili sobie stałe źródło dochodu lub dokonali czynu zabronionego, działając w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa, jak również przestępstwa o charakterze terrorystycznym – wobec sprawcy. Dodatkowo należy wskazać, że w takim zakładzie mogą również przebywać skazani, którzy uczyli sobie z przestępstwa skarbowego stałe źródło dochodów oraz skazani, którzy popełnili przestępstwa skarbowe, działając w zorganizowanej grupie lub w związku mającym na celu popełnianie przestępstw skarbowych¹¹.

W zakładzie dla recydywistów penitencjarnych skazani odbywają karę w trzech systemach: programowanego oddziaływania, terapeutycznym oraz w systemie zwykłym¹². W takim zakładzie stosowane są szczególne środki oddziaływania na osadzonych, jak i rygorystyczne zasady odbywania kary, zgodnie z zasadą humanitaryzmu wyrażoną w art. 4 k.k.w.¹³, która zakłada, że kary, środki karne zabezpieczające i zapobiegawcze należy wykonywać w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej. Ustawodawca wprowadził zakaz stosowania tortur lub nieludzkiego albo poniżającego traktowania i karanie skazanego¹⁴.

W znaczeniu jurydycznym (legalnym) ramy recydywy określają przepisy obowiązujące. Najważniejszym elementem niezbędnym do zakwalifikowania przestępstwa w warunkach recydywy jest wcześniejsze skazanie za przestępstwo. Ustawodawca może jednak uzależnić kwalifikację recydywy w znaczeniu jurydycznym od czasu, jaki upłynął od popełnienia wcześniejszego przestępstwa, analogii pomiędzy przestępstwami, ich charakteru oraz orzeczonej kary¹⁵. W takim ujęciu charakteryzowana jest recydywa specjalna.

---

⁹ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, ss. 400-403.

¹⁰ K. Dąbkiewicz, *Kara pozbawienia wolności* [w:] K. Dąbkiewicz (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 393.

¹¹ *Ibidem*, s. 393.

¹² Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Arche, Gdańsk 2006, s. 256.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ W. Wróbel, A. Zoll, *op. cit.*, s. 527.

Ustawa wyróżnia recydywę ogólną oraz specjalną. Pierwsza z nich oznacza ponowne popełnienie przestępstwa, niezależnie od tego, czy przestępstwo zostało popełnione umyślnie, czy też nieumyślnie. Dodatkowo powoduje zaostrenie kary na zasadach ogólnych. Omawiana recydywa ma znaczenie dla wymiaru kary oraz orzekania środków karnych, jak i probacyjnych.

Kodeks karny reguluje recydywę ogólną w różnych miejscach. Pierwszym przykładem jest art. 41 § 1b k.k.¹⁶ (kodeks karny) regulujący ponowne skazanie sprawcy na karę pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego, które powoduje obligatoryjne zastosowanie przez sąd dożywotniego zakazu zajmowania wszelkich lub określonych zawodów albo działalności, związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi według¹⁷. Drugim przykładem recydywy ogólnej jest art. 41a § 3 k.k.¹⁸, który klasyfikuje ponowne skazanie sprawcy na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności za szkodę małoletniego i stanowi punkt wyjścia do fakultatywnego orzeczenia przez sąd dożywotniego zakazu przebywania w określonych miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu¹⁹. Kolejnym przykładem recydywy ogólnej jest ponowne skazanie sprawcy prowadzącego pojazd mechaniczny za przestępstwo wypadku komunikacyjnego, katastrofy komunikacyjnej lub spowodowania niebezpieczeństwa, którego następstwem jest śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na zdrowiu, jeżeli sprawca w czasie popełnienia czynu był w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub też zbiegł z miejsca zdarzenia, co stanowi podstawę do obligatoryjnego orzeczenia przez sąd dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych²⁰. Do recydywy ogólnej odwołuje się także przepis art. 66 § 1 k.k.²¹, który wyłącza możliwość stosowania warunkowego umorzenia postępowania w przypadku wcześniejszego skazania za jakiegokolwiek przestępstwo umyślne²². Dodatkowo omawiany przykład recydywy można odnaleźć w art. 178a § 4 k.k.²³ regulujący kwestię ponownego skazania sprawcy za prowadzenie pojazdu mechanicznego

---

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553), dalej: k.k.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego albo za przestępstwo komunikacyjne z art. 173, 174, 177 lub z art. 355 § 2 k.k.²⁴ popełnione w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego. Natomiast recydywa specjalna powoduje zaostrzenie fakultatywne lub obligatoryjne kary w stosunku do sprawcy skazanego, który ponownie popełnił przestępstwo określonego rodzaju w stosunku do poprzedniego czynu zabronionego w oznaczonym czasie od odbycia kary za przestępstwo, za które wcześniej został skazany.

W kodeksie karnym materialnym zostały wyróżnione dwa typy recydywy specjalnej. Art. 64 § 1 k.k.²⁵ charakteryzuje recydywę podstawową, która bywa również określana jako recydywa specjalna zwykła lub jednokrotna. W takim przypadku podstawowe znaczenie ma skazanie za poprzednie umyślne przestępstwo na karę pozbawienia wolności w wymiarze minimum 6 miesięcy²⁶. Aby można było mówić o recydywie, to kolejne przestępstwo musi być popełnione przed upływem 5 lat od zakończenia odbywania poprzedniej kary, czyli przed upływem terminu przedawnienia recydywy. Fakt jego popełnienia, aby mógł zostać uwzględniony przy wymiarze kary w warunkach recydywy, musi być stwierdzony prawomocnym wyrokiem²⁷. W tym przypadku nie jest brane pod uwagę skazanie, które uległo zatarciu oraz pobyt w zakładzie poprawczym, schronisku dla nieletnich, czy też tymczasowe aresztowanie²⁸. Warunek pozbawienia wolności nie jest spełniony w przypadku zastępczej kary pozbawienia wolności²⁹. Kolejnym bardzo ważnym elementem jest czas odbycia poprzedniej kary przez skazanego, który ma wynosić co najmniej 6 miesięcy. Gdy sprawca przebywa w zakładzie karnym z przerwami, czas odbycia kary jest sumowany³⁰. Wspomniane odbycie kary jest rzeczywistym odbyciem prawomocnie orzeczonej kary³¹. Nie jest brany pod uwagę kraj odbywania kary, a także

---

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ J. Majewski, *Powrót do przestępstwa* [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 887.

²⁷ P. Daniluk, *Leksykon prawa karnego – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 398.

²⁸ A. Sakowicz, *Powrót do przestępstwa* [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 400 i n.

²⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1997 r., IV KRN 97/75, OSNKW 1976, z. 6, poz. 76.

³⁰ Uchwała Izby Karnej i Wojskowej Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1978 r., VII KZP 23/77 – Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie prawidłowego stosowania przepisów dotyczących przestępstw popełnionych w warunkach recydywy, teza 3, OSNKW 1979, z. 1-2, poz. 1.

³¹ M. Bojarski, *Prawo karne materialne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 390.

bez znaczenia pozostaje wydanie orzeczenia przez sąd polski, czy też sąd państwa obcego³².

Ustawodawca przewidział, że w przypadku recydywy kolejne przestępstwo musi być popełnione umyślnie oraz podobne do tego, za które sprawca został wcześniej skazany. Według ustawodawcy czyn jest umyślny, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, czyli ten konkretny czyn zabroniony chce popełnić lub przewiduje możliwość jego popełnienia i godzi się na to. Odnosi się do świadomości, motywacji oraz woli człowieka. Umyślność cechuje chęć popełnienia przestępstwa, ale także godzenie się na to. Dlatego wyróżnia się zamiar bezpośredni (*dolus directus*) oraz pośredni (*dolus eventualis*). Pierwszy z nich oznacza chęć popełnienia czynu zabronionego. Drugi zaś polega na przewidywaniu możliwości popełnienia przestępstwa i godzeniu się na to. Natomiast nieumyślność czynu występuje w sytuacji, gdy sprawca nie miał zamiaru popełnienia czynu zabronionego, ale wskutek niezachowania ostrożności wymaganych w danych okolicznościach, przewidując lub też mogąc przewidzieć, dokonuje czynu zabronionego³³. Przestępstwo podobne zostało uregulowane w art. 115 § 3 k.k.³⁴. Jest to przestępstwo należące do tego samego rodzaju, przestępstwo z zastosowanie przemocy lub groźby jej użycia, a także przestępstwo popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Przynależność przestępstw do tego samego rodzaju jest uzależniona od porównania dóbr prawnych, w które godzą zestawiane przestępstwa. Kryterium podobieństwa przestępstw jest przemoc, która jest rozumiana jako siła fizyczna, którą sprawca w sposób bezpośredni lub pośredni wymierza w innego człowieka. Bezpośrednie oddziaływanie polega na skierowaniu siły wprost na ciało pokrzywdzonego. Natomiast przemoc pośrednia oznacza wywieranie wpływu na ciało człowieka poprzez siłę fizyczną, która jest skierowana na inną osobę, zwierzę czy przedmiot. Groźba użycia przemocy stanowi przejaw użycia siły, która będzie wymierzona w stosunku do innego człowieka w sposób bezpośredni lub pośredni. Przestępstwem podobnym jest także przestępstwo popełnione w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, kiedy sprawca popełnia czyn zabroniony, realizując wyobrażoną, niezrealizowaną korzyść majątkową³⁵.

Kodeks karny z 1997 r.³⁶ zmienił regulacje dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w warunkach recydywy. Pod rządami wcześniejsze-

---

³² L. Gardocki, glosa, OSPiKA 1976, z. 6, poz. 121.

³³ T. Przesławski, *Zasady odpowiedzialności karnej* [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, ss. 152-155.

³⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

³⁵ P. Daniluk, *Objaśnienie wyrażeń ustawowych* [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 670.

³⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

go kodeksu karnego, tj. kodeksu karnego z 1969 r.³⁷ sąd mógł zastosować podwojenie dolnego zagrożenia kary oraz obligatoryjnie stosowano karę pozbawienia wolności. Obecny system prawny zakłada możliwość wymierzenia każdej kary do górnej granicy ustawowego zagrożenia, która jest przewidziana za dane przestępstwo, z uwzględnieniem górnej granicy kary nadzwyczajnie obostrzonej. W przypadku grzywny będzie to kara do 810 stawek dziennych, natomiast kara ograniczenia wolności może być wymierzona do 2 lat, zaś kara pozbawienia wolności nie może przekroczyć 20 lat³⁸. Dodatkowo sąd ma możliwość stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary oraz warunkowego zwolnienia z reszty odbywania kary, jednak może ono nastąpić dopiero po odbyciu dwóch trzecich kary. W przypadku nieskorzystania przez sąd z nadzwyczajnego obostrzenia kary jest on zobowiązany uwzględnić to przy zwykłym wymiarze kary. Ma to niewątpliwie znaczenie dla oceny sposobu życia skazanego przed popełnieniem przestępstwa. Zgodnie z art. 78 § 2 k.k.³⁹ skazany w warunkach recydywy specjalnej podstawowej może wnioskować o warunkowe zwolnienie dopiero po odbyciu dwóch trzecich kary⁴⁰.

Drugim rodzajem recydywy specjalnej jest recydywa wielokrotna, zwana także multirecydywą, która została uregulowana w art. 64 § 2 k.k.⁴¹. Zachodzi wówczas, gdy sprawca popełnił czyn zabroniony w warunkach recydywy specjalnej podstawowej i odbył łącznie co najmniej 1 rok pozbawienia wolności, które nie uległo jeszcze zatarciu, ale w ciągu 5 lat po odbyciu w całości lub części kary, popełnił ponownie przestępstwo umyślne skierowane przeciwko życiu lub zdrowiu, przestępstwo zgwałcenia, rozboju, kradzieży z włamaniem lub inne przestępstwo przeciwko mieniu popełnione z użyciem przemocy lub groźby jej użycia⁴². Katalog wymienionych kar jest wyczerpujący i nie jest możliwe uznanie przestępstwa, które nie mieści się w katalogu z art. 64 § 2 k.k.⁴³ jako dokonanego w warunkach recydywy specjalnej wielokrotnej. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, że konieczne jest odbycie przez sprawcę kary pozbawienia wolności zarówno za pierwsze, jak i drugie przestępstwo uwzględnione w ramach recydywy specjalnej podstawowej⁴⁴. Nie jest możliwe uznanie multirecydywy, jeżeli za przestępstwa w warunkach recydywy specjalnej

---

³⁷ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94).

³⁸ J. Warylewski, *op. cit.*, s. 497.

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Znak, Kraków 2013, ss. 531-535.

⁴³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁴⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 2008 r., V KKN 37/07, „Prokuratura i Prawo 2008”, z. 5, poz. 3).

podstawowej wymierzona została kara grzywny lub kara ograniczenia wolności⁴⁵. Fakt wcześniejszego skazania sąd jest zobowiązany brać pod uwagę z urzędu⁴⁶. Ponownie popełnione przestępstwo nie zostało ustawowo zdefiniowane, natomiast zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego i stanowiskiem doktryny, uprzednie przestępstwo jest takie samo jak nowe lub należy ono do tej samej grupy przestępstw. Łączne odbycie co najmniej roku kary pozbawienia wolności zakłada sumowanie kar, co oznacza, że nie ma znaczenia czas odbycia poszczególnych kar⁴⁷. W przypadku recydywy wielokrotnej sąd obligatoryjnie wymierza karę pozbawienia wolności w wysokości powyżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia. Fakultatywnie może taką karę wymierzyć do górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę⁴⁸. Sąd ma jednak możliwość orzeczenia wyższego wymiaru kary, jeżeli kary te występują w sankcji karnej danego przepisu. Do recydywy wielokrotnej stosowana jest także instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary, jednak tylko w wyjątkowych wypadkach uzasadnionych szczególnymi okolicznościami⁴⁹. Przedawnienie multirecydywy, podobnie jak w przypadku recydywy specjalnej podstawowej, wynosi 5 lat, liczone od odbycia całości lub części ostatniej kary. Skazanego w warunkach recydywy specjalnej wielokrotnej można warunkowo zwolnić z części orzeczonej kary po odbyciu trzech czwartych kary⁵⁰. Przepisów regulujących recydywę specjalną nie stosuje się do zbrodni, gdzie górna granica ustawowego zagrożenia jest równa ustawowej górnej granicy kary pozbawienia wolności⁵¹.

Powrotność do przestępstwa nie ma wpływu na ocenę stopnia społecznej szkodliwości czynu⁵². W przypadku recydywy bardzo ważny jest natomiast stopień winy sprawcy, gdyż jest on wyznacznikiem dolegliwości kary, która nie może zostać przekroczona⁵³. Wina pełni funkcję legitymizującą ukaranie, a nie funkcję limitującą. Zgodnie z zasadą proporcjonalności kary do wagi czynu, wyrażoną w art. 53 k.k.⁵⁴, sąd jest zobowiązany, z uwzględnieniem górnej granicy kary w stosunku do stopnia winy, do orzeczenia kary sprawiedliwej, ale przede wszystkim odpowiadającej potrzebom prewencyjnym. W sytuacji wydania wyroku powyżej stopnia zawinienia

---

⁴⁵ A. Sakowicz, *op. cit.*, s. 406.

⁴⁶ W. Zalewski, *op. cit.*, s. 440.

⁴⁷ A. Sakowicz, *op. cit.*, s. 406.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 498.

⁴⁹ J. Majewski, *op. cit.*, s. 902.

⁵⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

⁵¹ R. Hałas, *Powrót do przestępstwa* [w:] A. Grzeškowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 359.

⁵² W. Wróbel, A. Zoll, *op. cit.*, s. 528.

⁵³ J. Majewski, *op. cit.*, ss. 901-902.

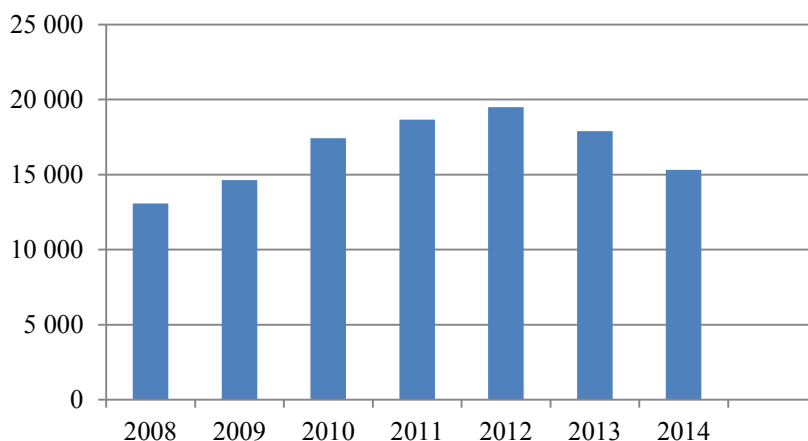
⁵⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

sąd zobowiązany jest kierować się przede wszystkim ochroną porządku prawnego⁵⁵.

Skala zjawiska recydywy

W dalszej części opracowaniu zaprezentowano podstawowe statystyki na temat skali recydywy w latach 2008-2014.

Z danych ukazanych na wykresie 1 wynika, iż największy wzrost liczby recydywistów w analizowanym okresie nastąpił w roku 2012 i wynosił ok. 20 tysięcy wszystkich skazanych. Od tego roku widoczny jest niewielki spadek liczby skazanych recydywistów, jednak ich liczba nadal jest wysoka w stosunku do wszystkich skazanych.

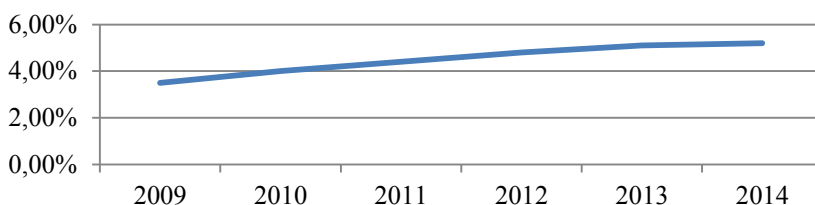

Wykres 1. Wzrost liczby recydywistów w Polsce w latach 2008-2014

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/>

Wykres 2 przedstawia odsetek prawomocnie skazanych dorosłych recydywistów w stosunku do ogólnej liczby recydywistów. Dane potwierdzają stały wzrost liczby recydywistów w analizowanym okresie.

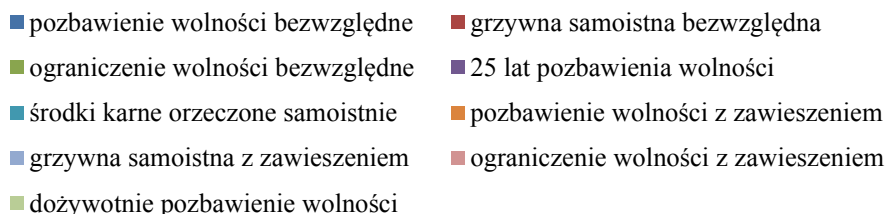
⁵⁵ W. Zalewski, *op. cit.*, ss. 438-441.

Wykres 2. Odsetek prawomocnie skazanych osób dorosłych w warunkach recydywy w stosunku do ogólnej liczby skazanych w latach 2009-2014

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/>

Wykres 3 obrazuje odsetek osób powracających do przestępstwa po odbyciu poszczególnych kar. Dostrzec można, iż najczęściej popełniają kolejne przestępstwa skazani po odbyciu kary bezwzględnej pozbawienia wolności oraz bezwzględnej ograniczenia wolności. Rzadziej powracają do przestępstwa odbywający karę pozbawienia wolności z zawieszeniem i ograniczenia wolności z zawieszeniem oraz skazani, którym została orzeczona grzywna samoistna z zawieszeniem. Najmniejszy odsetek recydywistów występuje w stosunku do skazanych, co do których została orzeczona kara 25 lat pozbawienia wolności i dożywotniego pozbawienia wolności, a także, wobec których zasądzone samoistne środki karne.

Wykres 3. Odsetek osób powracających do przestępstwa w okresie 2010-2014, pierwotnie skazanych za wyszczególnione przestępstwa

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/>

Wspomniany niski odsetek wynika z bardzo małej liczby wymierzanych przez sąd kar 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywotniego pozbawienia wolności – tabela 1.

Tabela 1. Skazani według powrotności do zakładu karnego (stan na 2014 r.)

Wyszczególnienie		Ogółem		W warunkach art. 64 k.k.			Pozostali		
		2013	2014	Ogółem	w tym:		ogółem	w tym:	
					kobiety	młodociani		kobiety	młodociani
Ogółem		38 453	39 067	24 420	316	11	14 647	339	147
w tym:	art. 64 § 1	19 050	19 305	19 305	284	11	0	0	0
	art. 64 § 2	5 142	5 115	5 115	32	0	0	0	0
skazani odbywający zasadniczą karę pozbawienia wolności po raz:	drugi	21 075	21 415	11 727	165	9	9 688	237	129
	trzeci	9 385	9 600	6 5733	72	2	3 3027	75	12
	czwarty	4 346	4 475	3 307	37	0	1 168	15	4
	piąty	1 801	1 833	1 419	23	0	414	7	1
	szósty	912	853	691	9	0	162	3	0
	siódmy i więcej	934	891	703	10	0	188	2	1

Źródło: Biuro Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej, <http://www.sw.gov.pl/jednostka/biuro-informacji-i-statystki>

Tabela 1 przedstawia wykaz wszystkich skazanych z wyszczególnieniem recydywistów wielokrotnych i skazanych w warunkach recydywy specjalnej podstawowej. Dodatkowo uwzględnia dane na temat liczby recydywistów wśród kobiet i młodocianych. Największą liczbę skazanych recydywistów stanowią mężczyźni, najmniejszą zaś młodociani. W miarę wzrostu liczby popełnianych przestępstw w warunkach recydywy specjalnej, liczba recydywistów maleje. Jednak porównując lata 2013 i 2014 liczba skazanych recydywistów wzrasta.

Podsumowanie

W literaturze wskazuje się, iż zjawisko recydywy jest konsekwencją nieskuteczności polityki karnej, gdyż nie jest możliwe przeciwdziałanie recydywie w oparciu o środki, które są przewidziane przez prawo karne.

Niepokojące są statystyki, z których wynika, że odsetek recydywistów nadal wzrasta, natomiast ogólna liczba wszystkich skazanych maleje. Recydywiści penitencjarni są drugą, co do liczebności grupą skazanych odbywających karę pozbawienia wolności.

Powrotności do przestępstwa sprzyjają przede wszystkim wadliwość wykonywania kary pozbawienia wolności w warunkach recydywy, brak pomocy postpenitencjarnej, jak również cechy osobowości sprawcy ponownie popełniającego przestępstwa, jego trudności w przystosowaniu społecznym, czy też odrzucenie takich osób przez społeczeństwo. W większości przypadków odpowiedzialny za to jest brak prawno-karnych środków przeciwdziałających popełnianym przestępstwom. Jednak wprowadzenie takich środków, z uwagi na różnorodność czynników sprzyjających popełnianiu przestępstw, jest niezwykle trudne, o ile w ogóle możliwe.

Literatura

- Bojarski M., *Prawo karne materialne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Daniluk P., *Leksykon prawa karnego – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Daniluk P., *Objaśnienie wyrażeń ustawowych* [w:] Stefański R. (red.) *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Dąbkiewicz K., *Kara pozbawienia wolności* [w:] Dąbkiewicz K. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Gardocki L., glosa, OSPiKA 1976, z. 6, poz. 121.
- Grodziński O., *Recydywa w prawie karnym wykonawczym* [w:] Kwieciński A. (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Hałas R., *Powrót do przestępstwa* [w:] Grześkowiak A, Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Hołda Z, Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Arche, Gdańsk 2006.
- Lachowski J., *Kara pozbawienia wolności* [w:] Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Majewski J., *Powrót do przestępstwa* [w:] Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Przesławski T., *Zasady odpowiedzialności karnej* [w:] Stefański R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Sakowicz A., *Powrót do przestępstwa* [w:] Królikowski M, Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, C. H. Beck, Warszawa 2010.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, LexisNexis, Warszawa 2015.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Zak, Kraków 2013.
- Zalewski W., *Powrót do przestępstwa* [w:] Stefański R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C. H. Beck, Warszawa 2015.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1997 r., IV KRN 97/75, OSNKW 1976, z. 6, poz. 76.

Źródła internetowe

Biuro Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej,
<http://www.sw.gov.pl/jednostka/biuro-informacji-i-statystyki>
Ministerstwo Sprawiedliwości, Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/>

Inne

Uchwała Izby Karnej i Wojskowej Sądu Najwyższego z dnia 22 grudnia 1978 r., VII KZP 23/77 – Wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie prawidłowego stosowania przepisów dotyczących przestępstw popełnionych w warunkach recydywy, teza 3, OSNKW 1979, z. 1-2, poz. 1;

INSTITUTION OF RECIDIVISM IN POLISH LAW

Summary

This article deals with the subject of the institution of recidivism in Polish law. Recidivism means returning to crime and is a socially negative phenomenon. The scale of this phenomenon is illustrated by statistics showing how dangerous return to crime is due to the high number of recidivists, while pointing to the direction of the necessary criminal policy changes.

Keywords: recidivism, returning to crime, statistics.

Autor

mgr Kinga Bąk
Uniwersytet Wrocławski
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

6 WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI WOBEC RECYDYWISTÓW PENITENCJARNYCH

Kinga Bąk

Słowa kluczowe: recydywiści, klasyfikacja skazanych, badania.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec recydywistów penitencjarnych z uwzględnieniem klasyfikacji skazanych. Opracowanie sygnalizuje skalę zjawiska recydywy w oparciu o analizę badań recydywistów penitencjarnych w celu oceny skuteczności sankcji, które są przewidziane przez prawo karne.

Klasyfikacja i indywidualizacja penitencjarna, badania osobopoznawcze

Orzekając karę pozbawienia wolności, sąd, na podstawie art. 62 k.k.¹ (kodeks karny), może określić rodzaj i typ zakładu karnego, w którym skazany ma odbywać karę pozbawienia wolności, a także zdecydować o odpowiednim systemie terapeutycznym dla skazanego, co kształtuje sytuację prawną i faktyczną osadzonego w jednostce penitencjarnej². Sąd orzekający nie ma możliwości określenia w wyroku skazującym na karę pozbawienia wolności innych systemów odbywania kary niż terapeutyczny³.

Zgodnie z treścią art. 69 k.k.w.⁴ (kodeks karny wykonawczy) karę pozbawienia wolności wykonuje się w zakładach karnych dla: młodocianych, dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistów penitencjarnych oraz odbywających karę aresztu wojskowego⁵. Wyjątek stanowi matka po-

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

² L. Bogunia, A. Kwieciński, *Kierowanie skazanych do właściwych zakładów karnych. Uwagi na tle zmian w regulacji prawnej klasyfikacji penitencjarnej*, [w:] M. Niełacznna, A. Rzepliński, I. Rzeplińska, P. Wiktorska (red.), *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Prof. T. Szymanowskiego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 689.

³ V. Konarska-Wrzosek, *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, ss. 419-430.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. nr 90, poz. 557).

⁵ *Ibidem*.

zbawiona wolności, która sprawuje stałą i bezpośrednią opiekę nad dzieckiem, gdyż w celu umożliwienia jej opieki nad dzieckiem organizuje się przy wskazanych zakładach karnych domy dla matki i dziecka, w których dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia⁶.

Zakłady karne mogą być organizowane jako zakłady karne typu zamkniętego, półotwartego lub otwartego, biorąc pod uwagę stopień zabezpieczenia, izolację skazanych oraz wynikające z tego ich obowiązki i uprawnienia w zakresie poruszania się w zakładzie karnym i poza jego granicami⁷.

Zmiana określonego w wyroku rodzaju i typu zakładu karnego oraz orzeczonego systemu terapeutycznego odpowiedniego dla skazanego może zostać dokonana tylko przez sąd penitencjarny. Jest ona orzeczona z zastrzeżeniem, iż w wypadku ucieczki skazanego z zakładu karnego typu półotwartego albo otwartego lub niezgłoszenia się do takiego zakładu po jego opuszczeniu na podstawie zezwolenia, decyzję o skierowaniu skazanego do danego rodzaju i typu zakładu karnego podejmuje komisja penitencjarna, co umożliwia dokonywanie odpowiednio szybkich zmian⁸. Z drugiej strony jest to rozwiązanie wyjątkowe, gdyż istnieje możliwość zmiany treści wyroku skazującego decyzją administracyjną⁹. Podobnie jest w przypadku, gdy zajdą nowe okoliczności uzasadniające zmianę rodzaju i typu zakładu karnego lub systemu terapeutycznego¹⁰.

Na uwagę zasługuje art. 89 k.k.w.¹¹ określający działanie tzw. zasady wolnej progresji, zgodnie z którą w przypadku, gdy postawa i zachowanie skazanego za tym przemawiają, przenosi się takiego skazanego z zakładu karnego typu zamkniętego do zakładu typu półotwartego lub otwartego. Ma to również zastosowanie przy przenoszeniu skazanego z zakładu typu półotwartego¹². To właśnie komisja penitencjarna jest głównym organem klasyfikacyjnym, który kieruje skazanego do właściwego zakładu karnego oraz do określonego systemu odbywania kary, jeżeli sąd nie określił tego

---

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.

⁷ J. Hołda, Z. Hołda, B. Żórawska, *Prawo karne wykonawcze*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 159.

⁸ V. Konarska-Wrzosek, *op. cit.* ss. 419-430.

⁹ L. Bogunia, *Kodeksowe regulacje dotyczące organów, celów i kryteriów klasyfikacji skazanych na karę pozbawienia wolności* [w:] J. Giezek (red.), *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, Zakamycze Kantor Wydawniczy, Kraków 2006, s. 67.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.

¹¹ *Ibidem*.

¹² K. Dąbkiewicz, *Kara pozbawienia wolności* [w:] K. Dąbkiewicz (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, ss. 421-425.

w wyroku. Ponadto komisja penitencyjna ustala indywidualne programy oddziaływań na skazanego i dokonuje oceny ich wykonywania, a także okresowych ocen postępów skazanego w resocjalizacji¹³.

Aby zapewnić warunki sprzyjające indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi – pozytywna funkcja klasyfikacji, zapobiec szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych – negatywna funkcja klasyfikacji oraz zapewnić bezpieczeństwo osobiste wśród skazanych, a także wybór właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego oraz rozmieszczenie skazanych wewnątrz zakładu karnego, dokonuje się ich klasyfikacji¹⁴. Klasyfikacja jest realizowana, biorąc pod uwagę przede wszystkim wiek, uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, umyślność lub nieumyślność czynu, czas pozostały do odbycia kary pozbawienia wolności, stan zdrowia psychicznego, w tym także stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego, jak również rodzaj popełnionego przestępstwa¹⁵. Wymienione kryteria klasyfikacji można podzielić na okoliczności materialne i formalne. Kryteria materialne, to stan zdrowia fizycznego i psychicznego oraz stopień jego demoralizacji i zagrożenia społecznego¹⁶. Pozostałe elementy należą do kryteriów formalnych, gdyż mogą zostać stwierdzone na podstawie właściwych dokumentów¹⁷. Klasyfikacja powinna być dokonana niezwłocznie po otrzymaniu orzeczenia sądu. Natomiast decyzję klasyfikacyjną analizuje się niezwłocznie, kiedy pojawią się nowe okoliczności, zwłaszcza po przeprowadzeniu badań osobopoznawczych¹⁸. Dodatkowo klasyfikacja jest dokonywana ze względów leczniczo-sanitarnych, aby oddzielić skazanych chorych od zdrowych. W literaturze jako kryteria klasyfikacji wymienia się także obywatelstwo, zawód, wykształcenie oraz znajomość języka polskiego lub obcego¹⁹. Wspomniane kryteria można podzielić na zobiektywizowane, wśród których wymienić należy stan zdrowia fizycznego i psychicznego oraz takie, które mają charakter subiektywny, a zatem stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego²⁰.

Podział skazanych odbywa się w drodze selekcji negatywnej, zwanej także negatywną funkcją klasyfikacji, która zapobiega niepożądanym wpływom oraz selekcji pozytywnej, czyli tzw. pozytywnej funkcji klasyfi-

---

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.

¹⁴ P. Wierzbicki, *Indywidualizacja penitencyjna w Polsce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976, s. 76.

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.

¹⁶ T. Szymanowski, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencyjna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 277.

¹⁷ L. Bogunia, *op. cit.*, s. 71.

¹⁸ M. Kuć, M. Gałązka, *Prawo karne wykonawcze*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 131.

¹⁹ *Ibidem*, s. 130.

²⁰ Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Arche, Gdańsk 2006, s. 239.

kacji, która ma celu z kolei sprzyjanie indywidualnemu postępowaniu. Występuje również podział na klasyfikację zewnętrzną, a zatem kierowanie skazanego do odpowiedniego rodzaju i typu zakładu karnego oraz na klasyfikację wewnętrzną mającą na celu rozmieszczenie skazanych wewnątrz zakładu karnego²¹. Początkowa klasyfikacja może ulec zmianie, dlatego zwraca się uwagę na jej dynamiczny charakter²².

Podstawę klasyfikacji stanowią badania osobopoznawcze. Są to przede wszystkim badania psychologiczne i psychiatryczne, którym skazany zostaje poddany, jeżeli wystąpi taka potrzeba, co świadczy o tym, iż zakres przeprowadzania badań powinien być ustalany racjonalnie²³. Badania najczęściej wykonuje się w ośrodkach diagnostycznych, chyba że zakład karny posiada wyspecjalizowany personel w tym zakresie²⁴. Badania psychologiczne polegają na poznaniu osobowości człowieka. Zaś badania psychiatryczne dążą do diagnozy powstałych zaburzeń psychicznych²⁵. Co do zasady badania przeprowadzane są za zgodą skazanego, jednak sędzia penitencjarny może zarządzić przeprowadzenie takich badań bez zgody skazanego.

Badania osobopoznawcze mają na celu zgromadzenie informacji na temat skazanego. Polegają na analizie danych, które zostały przekazane przez sąd lub inne organy, obserwacji zachowań skazanego oraz jego stanu zdrowia, a także przeprowadzaniu indywidualnych rozmów ze skazanym oraz jego bliskimi. Mają one szczególne znaczenie w przypadku młodocianych, którym pozostało co najmniej 6 miesięcy do nabycia prawa do ubiegania się o warunkowe zwolnienie lub sprawiających trudności wychowawcze²⁶. Przeprowadzone badania stanowią podstawę do wydania orzeczenia psychologiczno-penitencjarnego przez psychologa i opinii psychiatrycznej sporządzonej przez psychiatrę²⁷. Diagnoza przygotowana po przeprowadzonych badaniach osobopoznawczych jest podstawą do realizacji zasady indywidualizacji w prawie karnym wykonawczym i wpływa na odpowiednią resocjalizację skazanego²⁸.

---

²¹ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973, s. 33.

²² K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2013, s. 293.

²³ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 370.

²⁴ *Ibidem*, ss. 370-375.

²⁵ A. Wiecieński, *Prawne podstawy organizacji badań psychologicznych i psychiatrycznych skazanych w toku wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2008, nr 23, ss. 138-140.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.

²⁷ K. Dąbkiewicz, *op. cit.*, s. 388.

²⁸ M. Kuć, M. Gałązka, *op. cit.*, s. 132.

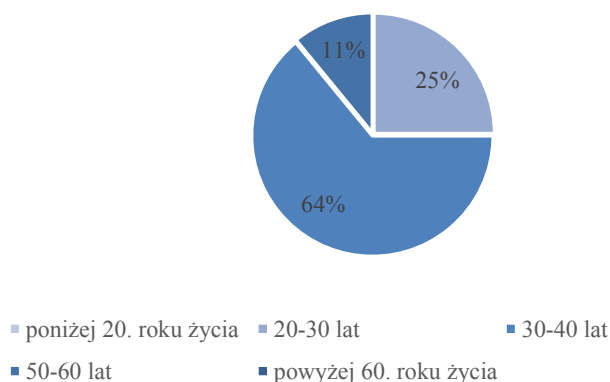
Badania własne

Badania własne przeprowadzono w 2016 r. w Zakładzie Karnym nr 2 we Wrocławiu. Udział w badaniu wzięło 64 skazanych recydywistów penitencjarnych. Polegało ono na wypełnieniu anonimowej ankiety przez osadzonych i udzieleniu przez nich odpowiedzi na jedno pytanie otwarte dotyczące przyczyn powrotu do przestępstwa.

Analizując wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec recydywistów penitencjarnych przede wszystkim należy wziąć pod uwagę wiek skazanych, wykształcenie, miejsce zamieszkania, rodzaj przestępstwa, którego dopuścił się osadzony; czas, który upłynął od opuszczenia zakładu karnego do popełnienia kolejnego przestępstwa, za które to skazany aktualnie odbywa karę pozbawienia wolności; a także system odbywania kary, zakres i efektywność współpracy z wychowawcami, otrzymywanie nagród, udział w zajęciach kulturalno-oświatowych czy szkoleniach mających na celu uzyskanie lub podwyższenie kwalifikacji, jak również chęć podejmowania pracy zarobkowej przez skazanych i jego kontakt z rodziną podczas pobytu w zakładzie karnym. Ważne są również oczekiwania skazanych, co do otrzymywanej pomocy postpenitencjarnej. Kluczowe są natomiast przyczyny powrotu do przestępczości.

Analiza badań ma na celu realne przedstawienie zjawiska recydywy oraz poznanie od wewnątrz struktury zakładu karnego. Dane zaprezentowano w ujęciu wartościowym lub procentowym.

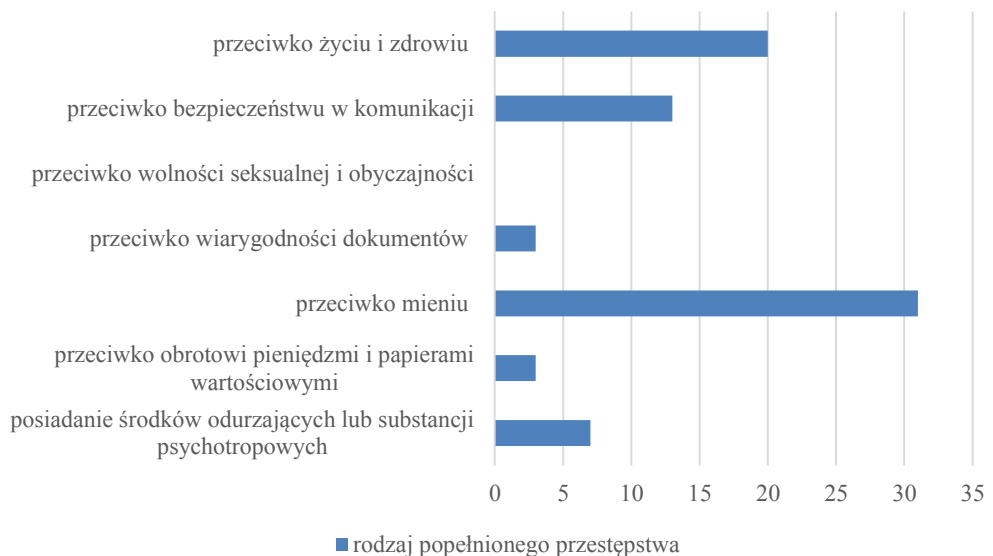
Wśród ankietowanych ponownie przestępstwa popełniają najczęściej młodzi ludzie w przedziale wiekowym 30-40 lat oraz 20-30 lat, co może świadczyć o braku odpowiedniego wykształcenia, dysfunkcji rodziny, czy przebywania w nieodpowiednim środowisku – wykres 1.

Wykres 1. Wiek skazanych recydywistów penitencjarnych

Źródło: opracowanie własne.

Recydywa jest najbardziej widoczna w przypadku przestępstw przeciwko mieniu oraz przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, jak również bezpieczeństwu w komunikacji. Z przeprowadzonych badań wynika, że powrotność do przestępstwa dotyczy również przestępstw związane z posiadaniem środków odurzających lub substancji psychotropowych – wykres 2.

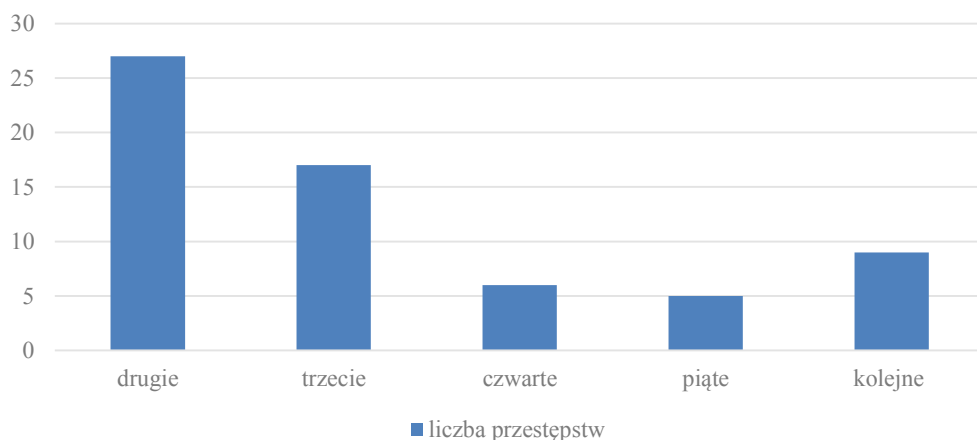
Wykres 2. Rodzaj popełnionego przestępstwa

Źródło: opracowanie własne.

Wykres nr 3 przedstawia, które z kolei przestępstwo popełnił skazany. Samo zjawisko recydywy pojedynczej jest bardzo negatywne, tym bardziej zjawisko recydywy wielokrotnej. Z badania wynika, iż najczęściej jest to drugie przestępstwo skazanego, a więc w tym przypadku, należy mówić o recydywie pojedynczej, która została spenalizowana w art. 64 § 1 k.k.²⁹ Jednak widoczny jest duży odsetek trzeciego przestępstwa oraz kolejnego, które oznacza więcej popełnionych przestępstw, co wskazuje na zwiększoną skłonność do multirecydywy (art. 64 § 2 k.k.³⁰)

²⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

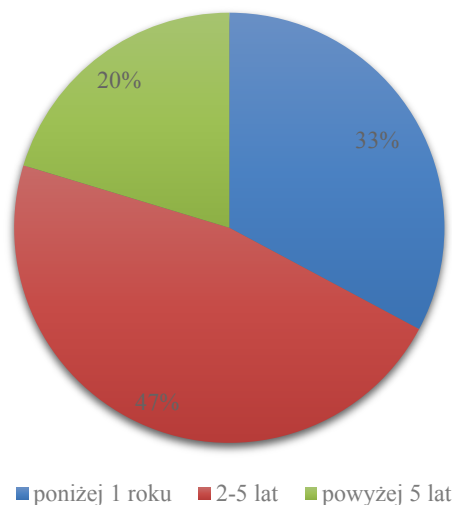
³⁰ *Ibidem*.

Wykres 3. Liczba przestępstw popełniana przez skazanych

Źródło: opracowanie własne.

Jeżeli chodzi o czas, w którym skazany popełnił kolejne przestępstwo po odbyciu wcześniejszej kary, to dominuje przedział od 2 do 5 lat po opuszczeniu z zakładu karnego, jednak istotny procent skazanych powraca do przestępstwa w okresie poniżej 1 roku od odbycia kary. Świadczyć to może o nieefektywności stosowanych środków represyjnych a także nieosiągnięciu zakładanych celów resocjalizacyjnych – wykres 4.

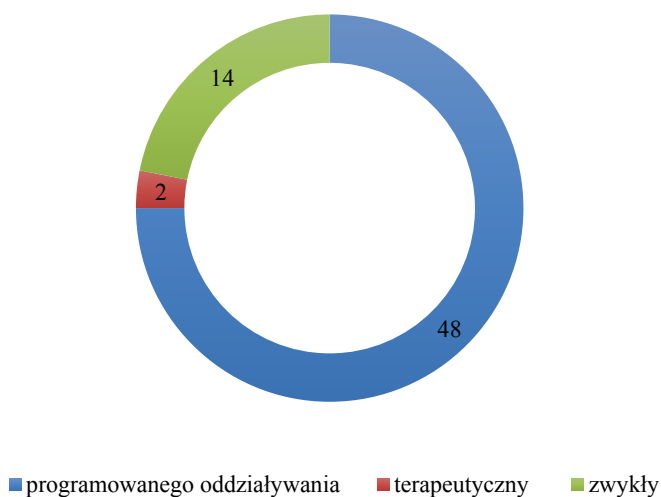
Wykres 4. Odstęp czasu, w którym skazany popełnił kolejne przestępstwo

Źródło: opracowanie własne.

Największa liczba skazanych – 48 osób, odbywa karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, który pełni funkcje re-

socializacyjne – wykres 5. Jego istotą jest oddziaływanie wychowawcze na skazanego, poprzez nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe, działalność społeczną i kontakty z osobami spoza zakładu. Indywidualne programy oddziaływania ustalają niezbędne mechanizmy dla przygotowania skazanego do powrotu do społeczeństwa. Według badań w systemie terapeutycznym odbywa karę najmniej recydywistów penitencjarnych. Co do zasady w tym systemie odbywają karę skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, upośledzeni umysłowo, uzależnieni od alkoholu lub innych środków odurzających lub psychotropowych, a także skazani niepełnosprawni fizycznie, którzy wymagają oddziaływania specjalistycznego³¹. Natomiast w systemie zwykłym odbywają karę pozbawienia wolności wszyscy pozostali skazani, którzy nie zostali zakwalifikowani do odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania ani do systemu terapeutycznego³².

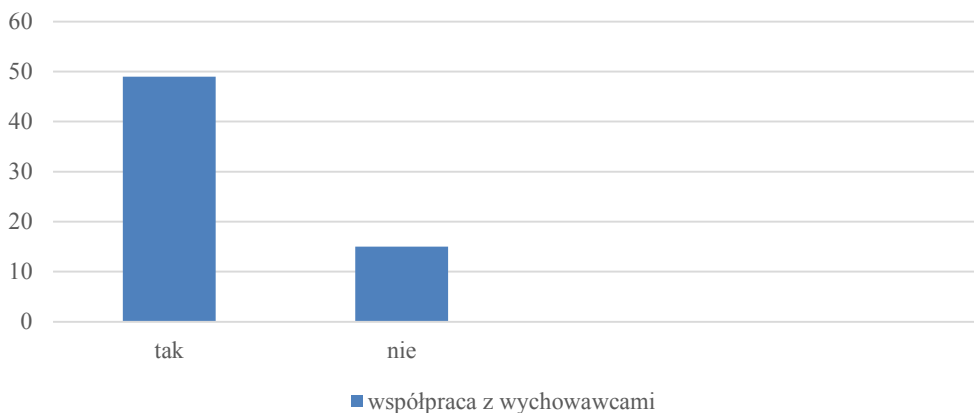
Wykres 5. System odbywania kary pozbawienia wolności

Źródło: opracowanie własne.

Większość skazanych chętnie współpracuje z wychowawcami, którzy wtedy najlepiej mogą realizować funkcje wychowawcze u skazanego – wykres 6.

³¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy.

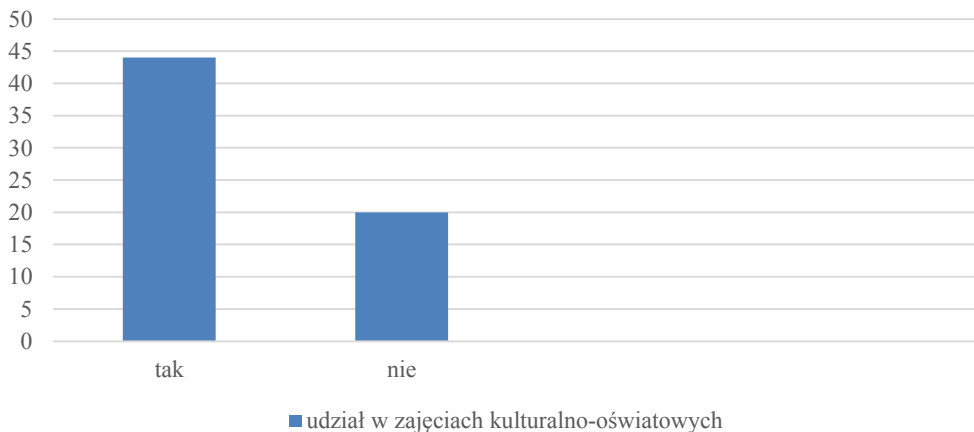
³² *Ibidem*.

Wykres 6. Współpraca skazanych z wychowawcami

Źródło: opracowanie własne.

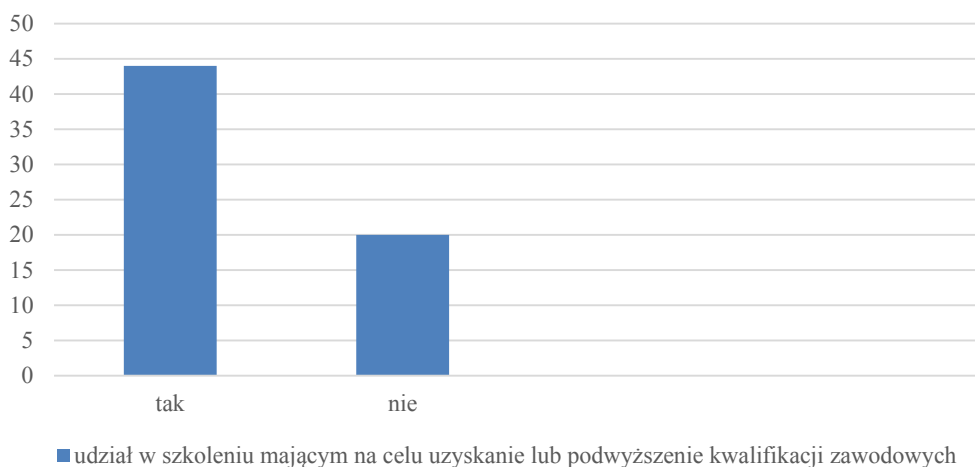
Większość skazanych bierze udział w zajęciach kulturalno-oświatowych, jednak nie cieszą się one dużym powodzeniem i zainteresowaniem wśród skazanych, co utrudnia realizację celów resocjalizacji – wykres 7.

Wykres 7. Udział skazanych w zajęciach kulturalno-oświatowych

Źródło: opracowanie własne.

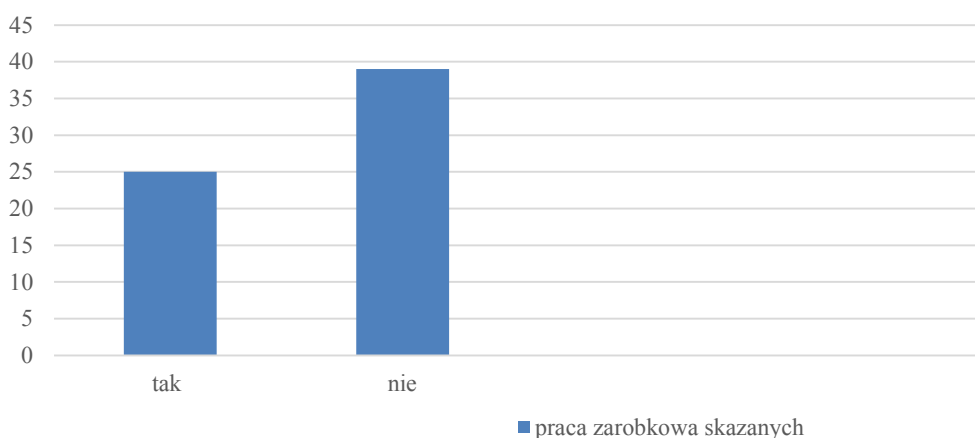
Jeżeli chodzi o szkolenia, które mają za zadanie podwyższenie kwalifikacji zawodowych, to wśród skazanych recydywistów, cieszą się one bardzo dużym zainteresowaniem. Zwiększa to możliwości resocjalizacyjne w stosunku do tak zaangażowanych skazanych i stwarza możliwość późniejszego zatrudnienia – wykres 8.

Wykres 8. Udział skazanych w szkoleniach mających na celu uzyskanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych

Źródło: opracowanie własne.

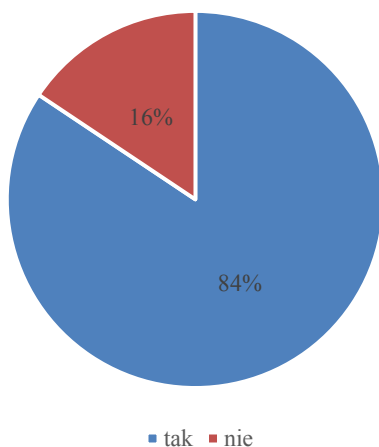
Większość skazanych recydywistów nie podejmuje pracy zarobkowej podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Jednak skazani wskazują na duże zainteresowanie podjęciem takiej pracy, tylko nie jest to możliwe w stosunku do wszystkich skazanych – wykres 9.

Wykres nr 9. Podejmowanie pracy zarobkowej przez skazanych

Źródło: opracowanie własne

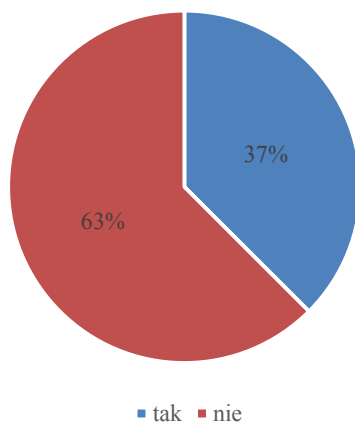
Większość skazanych otrzymuje nagrody podczas odbywania kary pozbawienia wolności, co świadczy o tym, iż przestrzegają oni zasad obowiązujących w zakładzie karnym i nie ma z tą grupą skazanych problemów wychowawczych – wykres 10.

Wykres 10. Nagradzanie skazanych

Źródło: opracowanie własne.

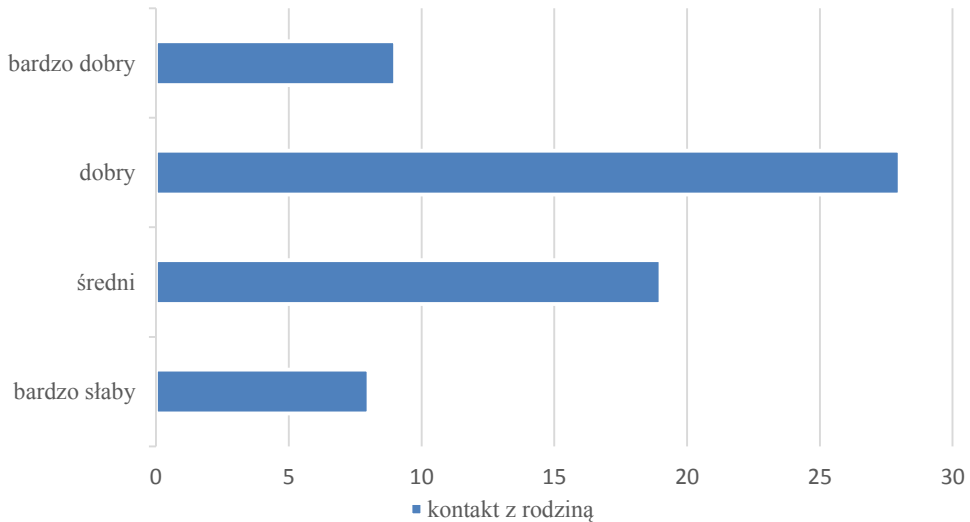
W większości przypadków, skazani recydywiści penitencjarni nie otrzymują kar dyscyplinarnych – wykres 11.

Wykres 11. Kary dyscyplinarne dla skazanych

Źródło: opracowanie własne.

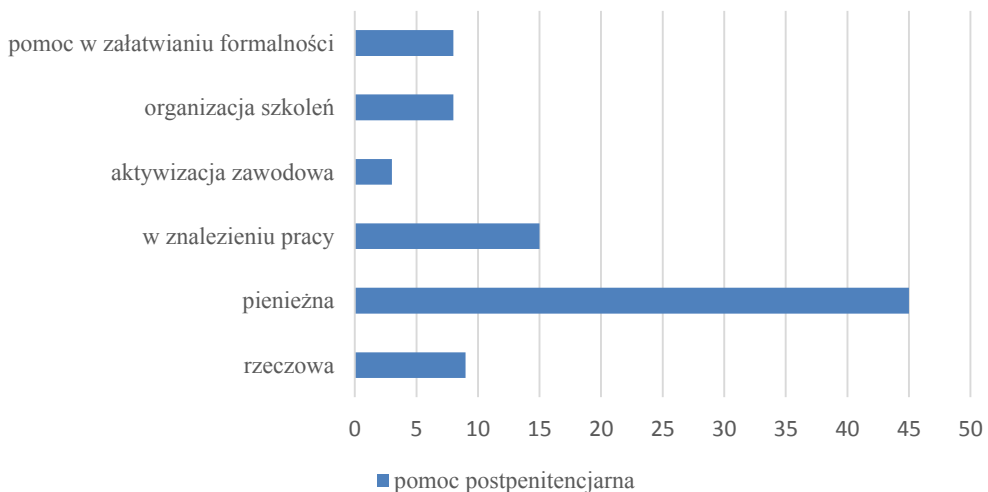
Uczestniczący w badaniu osadzeni mają, co do zasady, dobry kontakt ze swoją rodziną. Prawidłowo funkcjonująca rodzina ma bardzo dobry wpływ na każdego człowieka, tym bardziej na skazanego recydywistę. Dobry kontakt z rodziną mobilizuje skazanego do szybkiego opuszczenia zakładu karnego – wykres 12.

Wykres 12. Kontakt skazanego z rodziną

Źródło: opracowanie własne.

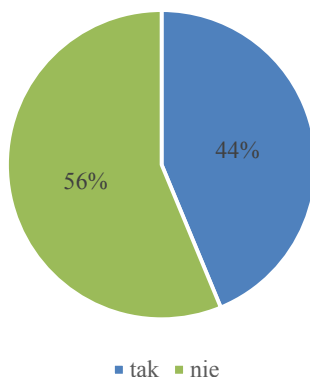
Wykres 13 przedstawia oczekiwania skazanych wobec pomocy postpenitencjarnej. Większość z nich interesuje pomoc finansowa, zaraz po tym pomoc w znalezieniu pracy. Z jednej strony świadczy to o zaradności skazanych, gdyż nie oczekują pomocy w innym zakresie, a z drugiej strony ukazuje problemy finansowe i chęć poprawy sytuacji ze strony skazanych.

Wykres 13. Pomoc postpenitencjarna

Źródło: opracowanie własne.

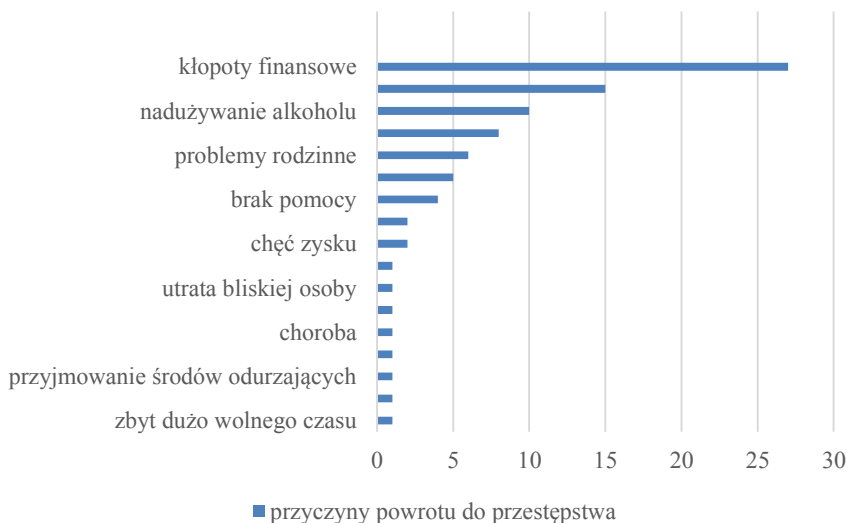
Ponad połowa skazanych nie dostrzega wykluczenia społecznego, co świadczy o tym, iż nie mają oni problemów z zaburzeniami osobowości związanych z izolacją i po opuszczeniu zakładu karnego są w stanie funkcjonować w społeczeństwie – wykres 14.

Wykres 14. Wykluczenie społeczne recydywistów

Źródło: opracowanie własne.

Badani uznali, że to kłopoty finansowe, problemy ze znalezieniem pracy i nadużywanie alkoholu powodują powrotność do przestępstwa wśród badanych skazanych. Jest to ogromny problem społeczny. Brak stałego zatrudnienia, dobrze płatnej pracy, a co za tym idzie problemy finansowe i nadużywanie alkoholu, to najczęściej wymieniane powody popełniania przestępstw przez skazanych – wykres 15.

Wykres 15. Przyczyny powrotu do przestępstwa

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

W opracowaniu z punktu widzenia teorii i praktyki badawczej zaprezentowano problem wykonywania kary pozbawienia wolności wobec recydywistów penitencjarnych z uwzględnieniem wstępnej klasyfikacji skazanych do odpowiednich typów i rodzajów zakładów karnych.

Zrealizowane badania nie dostarczają wyników reprezentatywnych, jednak prezentują pewne tendencje w obszarze problemu stanowiącego kanwę rozważań.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż recydywiści penitencjarni po wyjściu z zakładu karnego kolejny raz popełniają przestępstwa z uwagi na problemy finansowe, brak stałej pracy czy uzależnienie od alkoholu. W zakładach karnych są realizowane liczne programy mające na celu wychowanie sprawcy i zapobiegnięcie powrotowi do zakładu karnego. Jednak, jak wynika z badań, już w bardzo krótkim czasie większość skazanych ponownie trafia do więzienia.

Skazani już w bardzo młodym wieku trafiają do zakładów karnych, a zatem nie mają odpowiedniego wykształcenia i po opuszczeniu zakładu karnego nie potrafią funkcjonować w społeczeństwie. Skazani recydywiści wskazali, iż na przestępczość powrotną wpływają problemy ekonomiczne, w szczególności brak pracy. Zatem należy zwrócić szczególną uwagę na zakres świadczonej pomocy po odbyciu kary pozbawienia wolności, a zwłaszcza związaną z organizowaniem pracy dla skazanego. Niewątpliwie brak zatrudnienia wynikać może z sytuacji gospodarczej kraju, ale też i negatywnych postaw społeczeństwa wobec byłych więźniów.

Literatura

- Bogunia L., *Kodeksowe regulacje dotyczące organów, celów i kryteriów klasyfikacji skazanych na karę pozbawienia wolności* [w:] Giezek J. (red.), *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, Zakamycze Kantor Wydawniczy, Kraków 2006.
- Bogunia L., Kwieciński A., *Kierowanie skazanych do właściwych zakładów karnych. Uwagi na tle zmian w regulacji prawnej klasyfikacji penitencjarnej*, [w:] M. Niełaczna, A. Rzepliński, I. Rzeplińska, P. Wiktorska (red.), *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Prof. T. Szymanowskiego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Dąbkiewicz K., *Kara pozbawienia wolności* [w:] Dąbkiewicz K. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2013.
- Hołda J., Hołda Z., Żórawska B., *Prawo karne wykonawcze*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Arche, Gdańsk 2006.
- Konarska-Wrzosek V., *Zasady wymiaru kary i środków karnych* [w:] Stefański R. (red.),

- Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Kuć M., Gałązka M., *Prawo karne wykonawcze*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Kwieciński A., *Prawne podstawy organizacji badań psychologicznych i psychiatrycznych skazanych w toku wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2008, nr 23.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Szymanowski T., Migdał J., *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Wierzbicki P., *Indywidualizacja penitencjarna w Polsce*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1976.
- Ziemiński S., *Klasyfikacja skazanych*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557).

EXECUTION OF IMPRISONMENT AGAINST RECIDIVISTS

Summary

This article deals with the issue of the execution of imprisonment against recidivists. The process of classifying convicts into the appropriate types of penal institutions as well as punishment systems is of prime importance. The initial personal background surveys are prerequisite in the classification process, allowing for proper treatment of the convict. In analyzing the study of the execution of imprisonment, it is necessary to differentiate between them, in particular regarding their gender, age, education and social background.

Keywords: recidivist, classifying convicts, study.

Autor

mgr Kinga Bąk

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

7 REGUŁY *NE PEIUS* W ŚWIELE OBOWIĄZUJĄCEGO KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO

Klaudia Runge

Słowa kluczowe: reguła *ne peius*, postępowanie odwoławcze, sąd odwoławczy, kodeks postępowania karnego.

Wprowadzenie

Celem niniejszego opracowania jest omówienie regulacji tzw. reguł *ne peius* w świetle obowiązującego kodeksu postępowania karnego (k.p.k.), przy uwzględnieniu aktualnego stanowiska doktryny i judykatury.

W pierwszej części przedstawiono reguły *ne peius* w ogólności, ujęte w kontekście ograniczeń postępowania odwoławczego. Następnie przybliżono regułę z art. 454 § 3 k.p.k.¹ zakazującą sądowi odwoławczemu orzekania kary dożywotniego pozbawienia wolności. Kolejna część pracy dotyczy uchylenia art. 454 § 2 k.p.k.² na skutek nowelizacji przepisów postępowania karnego. Dalej uwagę poświęcono interpretacji przedmiotowych reguł w doktrynie i orzecznictwie, aby na tej podstawie zidentyfikować ich funkcję w postępowaniu odwoławczym, a także zastanowić się nad hipotezą całkowitej z nich rezygnacji i skutkami takiego hipotetycznego zabiegu ustawodawcy dla oskarżonego.

Reguły *ne peius* w ogólności

Przedmiotem regulacji przepisu art. 454 § 1 i 3 obowiązującego kodeksu postępowania karnego³ są reguły *ne peius*, których w dawnym kodeksie postępowania karnego dotyczył art. 383⁴. Nazwa tych reguł została zaczerpnięta z języka łacińskiego, a jej znaczenie to „nie gorzej”. Dyrektywy zawarte w przepisie art. 454⁵ k.p.k. adresowane są do sądu odwoławczego

---

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 nr 89 poz. 555).

² *Ibidem*.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1969 r. poz. 96).

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

i mają zastosowanie wyłącznie w postępowaniu apelacyjnym (o czym świadczy fakt umieszczenia tego przepisu w rozdziale 49 k.p.k., dotyczącym apelacji), w przypadku zaskarżenia wyroku sądu pierwszej instancji na niekorzyść oskarżonego. Ograniczają one możliwość odmiennego orzekania przez sąd odwoławczy, co do istoty, określoną w art. 437 § 2 k.p.k.: „Sąd odwoławczy zmienia zaskarżone orzeczenie, orzekając odmiennie co do istoty, lub uchyla je i umarza postępowanie; w innych wypadkach uchyla orzeczenie i przekazuje sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. Uchylenie orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania może nastąpić wyłącznie w wypadkach wskazanych w art. 439 § 1 i art. 454 k.p.k. lub jeżeli jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości”⁶.

W doktrynie wskazuje się, że istotą reguł *ne peius* jest gwarancja dwuinstancyjności skazania⁷. Dominuje nadto pogląd, iż reguły *ne peius* stanowią swoisty przywilej oskarżonego, służący jego ochronie: „konstrukcja zawarta w art. 454 k.p.k. nie w każdym swoim aspekcie jest ściśle związana z konstytucyjną zasadą dwuinstancyjności postępowania – przewidzianą w art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a raczej należałoby ją postrzegać jako pewien przywilej oskarżonego, który wynika z respektowania zasady *favor defensionis* (łac. „przywilej obrończy” – przyp. aut.), poprzez gwarantowanie mu nie tyle dwuinstancyjności procesu, która jest zachowana, skoro toczy się postępowanie odwoławcze, ile dwuinstancyjnego skazywania go i surowszego karania”⁸.

Nie można jednak powiedzieć, że reguły *ne peius* ograniczają instancyjną kontrolę zapadłego w sprawie orzeczenia bądź też wyłączają możliwość skazania oskarżonego, który wyrokiem sądu pierwszej instancji został uniewinniony lub, co do którego umorzono lub warunkowo umorzono postępowanie. W takich przypadkach, wobec odmiennego zapatrywania sądu odwoławczego, który nie zgadza się z zapadłym orzeczeniem, nastąpi przekazanie sprawy sądowi pierwszej instancji, na którym od tego momentu spoczywać będzie ciężar rozstrzygnięcia sprawy.

Należy w tym miejscu jednak wskazać na możliwość dokonania przez sąd odwoławczy korekty wyroku uniewinniającego lub umarzającego postępowanie wydane przez sąd pierwszej instancji poprzez zmianę⁹ wyroku uniewinniającego na wyrok umarzający postępowanie lub zmianę

---

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, art. 383.

⁷ D. Świecki, *Komentarz* [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 1151.

⁸ T. Grzegorzczak (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 1554.

⁹ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 435.

wyroku umarzającego postępowanie na wyrok warunkowo umarzający postępowanie. Jednakże, jak wskazuje Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 grudnia 2002 r., „dopuszcza się bezwarunkowe umorzenie postępowania przez sąd odwoławczy wyłącznie w przypadku, gdy sąd ten nie czyni własnych ustaleń i gdy popełnienie przez oskarżonego zawinonego czynu zabronionego jest oczywiście niewątpliwe¹⁰”. Nie należy zapominać, że istotą warunkowego umorzenia postępowania uregulowanego w art. 66¹¹ k.p.k., stanowiącego, że: „Sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy nie karanego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa”, jest „odstąpienie od skazania i kary wobec sprawcy uznanego winnym popełnienia przestępstwa, w celu i zastosowaniu przewidzianych przez prawo karne środków o charakterze probacyjnym¹²”. Ponadto, zakaz z art. 454 § 1 k.p.k.¹³ nie odnosi się do sytuacji, w której sąd pierwszej instancji zadecydował o odstąpieniu od wymierzenia kary lub orzekł wobec oskarżonego środek karny¹⁴.

Reguła z art. 454 § 3 k.p.k. zakazująca sądowi odwoławczemu orzekania kary pozbawienia wolności

Regułę *ne peius* w postaci zakazu adresowanego do sądu odwoławczego wyraża ponadto art. 454 § 3 k.p.k.¹⁵ stanowiący, że: „Sąd odwoławczy nie może zaostrzyć kary przez wymierzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności”. *Ratio legis* omawianego przepisu polega na zakazie zaostrzenia przez sąd odwoławczy kary poprzez wymierzenie kary dożywotnia. W związku z powyższym postanowieniem, kara dożywotniego pozbawienia wolności nie może być orzeczona w instancji odwoławczej. W przypadku jednak, gdy sąd odwoławczy uzna, że wymierzona oskarżonemu kara nie jest adekwatna do stopnia zawinienia i należałoby w jego ocenie wymierzoną karę zaostrzyć – uchyli zaskarżony wyrok w celu ponownego rozpoznania sprawy przez sąd pierwszej instancji. Warto nadmienić, że przed dniem

---

¹⁰ Wyrok SN z dnia 10 grudnia 2002 r. (IV KKN 642/99, LEX nr 75499).

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

¹² A. Marek, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 295.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

¹⁴ Postanowienie SN z dn. 29 września 1989 r. (V KZP 24/89, OSNKW 1990, nr 1–3, poz. 5).

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

1 lipca 2003 r. reguła wyrażona w omawianym przepisie obejmowała także zakaz zaost్రzenia kary przez sąd odwoławczy poprzez wymierzenie kary 25 lat pozbawienia wolności. W związku z powyższym, w obowiązującym porządku prawnym, dopuszcza się orzeczenie przez sąd drugiej instancji kary 25 lat pozbawienia wolności, jednakże warunkiem jej wymierzenia jest niezmiennosc ustaleń faktycznych¹⁶.

Zakaz wyrażony w art. 454 § 3 k.p.k., tak jak w przypadku zakazu wyrażonego w art. 454 § 1 k.p.k., ma charakter bezwzględny, tzn. nie jest dopuszczalne orzekanie przez sąd odwoławczy na niekorzyść oskarżonego – niezależnie od tego, czy orzeczenie miało być oparte na nowych dowodach, czy też na nowych ustaleniach faktycznych¹⁷.

Uchylenie art. 454 § 2 k.p.k. na skutek nowelizacji przepisów postępowania karnego

Możliwość orzeczenia przez sąd odwoławczy surowszej kary pozbawienia wolności ustawodawca przewidywał do czasu nowelizacji przepisów w 2013 r., kiedy to Ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie Ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹⁸, uchylono art. 454 § 2 k.p.k.¹⁹ zawierający jedną z reguł *ne peius*, w myśl której możliwość orzeczenia przez sąd odwoławczy surowszej kary pozbawienia wolności istniała wyłącznie wtedy, gdy sąd odwoławczy nie dokonuje zmiany ustaleń faktycznych przyjętych za podstawę orzeczenia wydanego przez sąd pierwszej instancji.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 marca 2002 r., zakaz wyrażony w uchylonym przepisie art. 454 § 2 k.p.k.²⁰ oznacza, że: „Zabronione jest zaost్రzenie przez sąd odwoławczy kary pozbawienia wolności wobec oskarżonego za określone przestępstwo, gdy dokonano zmiany ustaleń faktycznych przyjętych za podstawę zaskarżonego wyroku co do tegoż oskarżonego i co do tegoż przestępstwa – zarówno w części dyspozytywnej drugoinstancyjnego orzeczenia, jak i w jego części motywacyjnej – w tym również i takiej, która nie miałaby wpływu na rozmiar represji karnej”²¹.

---

¹⁶ T. Grzegorzcyk (red.), *op. cit.*, s. 1557.

¹⁷ P. Hofmański (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do artykułów 297-467*, Wolters Kluwer, Warszawa 2004, s. 3; D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2017, s. 329.

¹⁸ Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1247).

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Wyrok SN z dnia 5 marca 2002 r. (II KKN 105/00, OSNKW 2002/7-8/61).

Sąd odwoławczy mógł zatem dokonywać „odmiennej od tej poczynionej przez sąd pierwszej instancji oceny ustalonych okoliczności, nadawać tym okolicznościom większe lub mniejsze znaczenie, pod warunkiem, że katalog okoliczności nie ulega zmianie, a więc nie dochodzi do rozszerzenia katalogu okoliczności obciążających lub zmniejszenia katalogu okoliczności łagodzących wymiar kary; takie bowiem rozszerzenie lub zmniejszenie uznane musi być za nowe ustalenie faktyczne. Za nowe ustalenie uznać należy także sytuację, w której sąd odwoławczy zastąpi jedno ustalenie innymi”²².

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 listopada 2014 r. w sprawie II K 75/14 stwierdził, że: „Przepis art. 454 § 2 k.p.k. zawierający jedną z reguł *ne peius* jest przepisem o charakterze gwarancyjnym. Gwarancyjność tej reguły ma wyjątkowo silny charakter i jest powiązana z tradycyjnym rozumieniem zasady dwuinstancyjności oraz z zabezpieczeniem prawa oskarżonego do obrony. Dopuszczając bowiem możliwość wydania przez sąd odwoławczy orzeczenia o charakterze reformatoryjnym, ustawodawca wprowadził ograniczenie co do możliwości orzeczenia przez ten sąd surowszej kary pozbawienia wolności wówczas, gdy zmienia on ustalenia faktyczne w sprawie. Przepis art. 454 § 2 k.p.k. ma zatem chronić oskarżonego przed orzeczeniem przez sąd odwoławczy surowszej kary pozbawienia wolności wtedy, gdy sąd ten, uwzględniając wniesioną na niekorzyść oskarżonego apelację, jednocześnie dostrzega inne aniżeli sąd pierwszej instancji okoliczności faktyczne wpływające na wymiar kary lub gdy katalog tych okoliczności ulega powiększeniu. Ustawodawca założył, że w sytuacji, w której sąd odwoławczy okoliczności takie dostrzeże, mając jednocześnie przekonanie co do potrzeby zaostrzenia kary pozbawienia wolności, powinien uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę sądowi pierwszej instancji po to, aby ten sąd okoliczności te rozważył i dał temu wyraz w orzeczeniu, a jednocześnie by oskarżony mógł bronić swoich interesów w postępowaniu pierwszoinstancyjnym oraz by umożliwić mu ewentualne wniesienie środka odwoławczego”²³.

Interpretacja w doktrynie i orzecznictwie

Przewidziana przepisami kodeksu postępowania karnego instytucja reguł *ne peius* w postaci zakazów adresowanych do sądu odwoławczego, określona w art. 454 k.p.k.²⁴, jak już wcześniej nadmieniono, stanowi przywilej

---

²² Wyrok SN z dnia 5 marca 2015 r. (II K 327/14, LEX nr 1665586).

²³ Wyrok SN z dnia 13 listopada 2014 r. (II K 75/14, LEX nr 1858255).

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

oskarżonego, zapewniający mu prawo do obrony materialnej poprzez zagwarantowanie dwuinstancyjności skazania przy orzekaniu na niekorzyść oskarżonego²⁵. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że przedmiotowa dwuinstancyjność nie jest wyraźnie wymagana przez międzynarodowe akty prawne ratyfikowane przez Rzeczpospolitą Polską. Przykładowo, art. 2 ust. 1 Protokołu dodatkowego nr 7 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, regulujący kwestię prawa do odwołania w sprawach karnych, nie przewiduje żadnych ograniczeń w przedmiocie dopuszczalności wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia surowszego. Zgodnie z treścią przedmiotowego przepisu: „Każdy, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, ma prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy, tak w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary. Korzystanie z tego prawa, a także jego podstawy reguluje ustawa”²⁶.

Podzielając stanowisko wyrażone przez D. Świeckiego, należałoby stwierdzić, że „(...) prawo oskarżonego do odwołania, przewidziane w Protokole dodatkowym nr 7 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, nie wyłącza uprawnienia sądu odwoławczego do merytorycznego orzekania także na niekorzyść oskarżonego, a w szczególności przez wydanie wyroku skazującego w drugiej instancji, gdy w pierwszej instancji został on uniewinniony, a także do orzeczenia surowszej kary w postaci kary dożywotniego pozbawienia wolności”²⁷. Kwestie związane z instancyjną kontrolą wyroku reguluje ponadto przepis art. 14 ust. 5 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, zgodnie z którym „(...) każda osoba skazana za przestępstwo ma prawo do odwołania się do sądu wyższej instancji w celu ponownego rozpatrzenia orzeczenia o winie i karze zgodnie z ustawą”²⁸. W myśl tej regulacji, prawo oskarżonego do zaskarżenia niekorzystnego dla niego wyroku obejmuje zarówno wyrok wydany przez sąd pierwszej instancji, jak i wyrok sądu odwoławczego, w którym oskarżony po raz pierwszy został uznany winnym, a więc skazanym²⁹.

Także analiza orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego daje podstawy do stwierdzenia, że konstytucyjna zasada kontroli instancyjnej wyrażona w art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącym, iż:

---

²⁵ D. Świecki, *Czynności*, *op. cit.*, s. 434.

²⁶ Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 22 listopada 1984 r. (Dz.U. z 2003 r. poz. 364).

²⁷ D. Świecki (red.), *Kodeks*, *op. cit.*, s. 327.

²⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. poz. 167).

²⁹ D. Świecki (red.), *Kodeks*, *op. cit.*, s. 327.

„Postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne”³⁰, nie uniemożliwia wydania przez sąd odwoławczy orzeczenia na niekorzyść oskarżonego. Przedmiotowa zasada dwuinstancyjności wyraża się bowiem poprzez „zapewnienie kontroli rozstrzygnięcia podejmowanego przez sąd pierwszej instancji przez dwukrotną ocenę stanu faktycznego i prawnego sprawy oraz kontroli prawidłowości stanowiska zajętego przez sąd pierwszej instancji”³¹. W związku z powyższym należałoby przyjąć, że Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w ogóle nie określa, jaki model powinno mieć postępowanie karne. Co więcej, polska ustawa zasadnicza, jak wskazuje P. Wiliński, „nie dokonuje wyboru systemu środków odwoławczych ani nie określa sposobu ich funkcjonowania; ze względu na zakres zaskarżenia – czy ma to być model otwarty (szeroko zapewniona możliwość wniesienia środka odwoławczego), czy też model wąski (ograniczona zasadniczo możliwość wnoszenia środków odwoławczych do ściśle wskazanych, wąsko określonych podstaw); ze względu na aktywność stron – czy ma to być sąd aktywny (możliwość prowadzenia postępowania dowodowego, co do meritum), sąd pasywny (wyłączenie możliwości prowadzenia postępowania dowodowego), czy sąd umiarkowanie aktywny (możliwość prowadzenia postępowania dowodowego w ograniczonym zakresie); ze względu na możliwość merytorycznej zmiany rozstrzygnięcia – czy ma to być sąd związany (wskazaną kwalifikacją prawną i znamionami przypisanego czynu, w razie odmiennego ustalenia ma obowiązek uchylić wyrok i przekazać do ponownego rozpoznania), czy sąd uprawniony (sąd odwoławczy może zmienić zaskarżone orzeczenie, orzekając odmiennie, co do meritum sprawy), a w szczególności nie daje odpowiedzi na pytanie: czy w zakresie orzekania ma być model reformatoryjny, rewizyjny czy mieszany”³².

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 13 lipca 2009 r., badając kwestię dopuszczalności orzeczenia merytorycznego przez sąd odwoławczy w zakresie zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania na skutek rozpoznania zażalenia na postanowienie o niewuzględnieniu wniosku o jego zastosowanie, zadecydował, że „(...) w sytuacji gdy chodzi o ingerencję w wolność człowieka przy braku prawomocnego przypisania czynu, pierwsza decyzja o jej pozbawieniu musi zostać poddana instancyjnej kontroli sądowej”³³, w konsekwencji uznając,

---

³⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. poz. 483).

³¹ Wyrok TK z dnia 13 lipca 2009 r. (SK 46/08, OTK-A 2009/7/109).

³² P. Wiliński, *Konstytucyjne uwarunkowania postępowania odwoławczego w procesie karnym* [w:]: S. Steinborn (red.), *Postępowanie odwoławcze w postępowaniu karnym – u progu nowych wyzwań*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, ss. 105-106; P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 162.

³³ P. Hofmański, *Nowy model postępowania odwoławczego w procesie karnym* [w:]: S. Stein-

że „(...) art. 437 § 1 i 2 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (...) w części, która zezwala na dokonywanie w postanowieniach wydawanych przez sądy okręgowe zmiany w wyniku rozpatrzenia zażaleń prokuratora na postanowienia sądów rejonowych nieuwzględniające wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania polegające na uwzględnieniu tych wniosków i zastosowaniu tymczasowego aresztowania, jest zgodny z art. 41 ust. 2 oraz art. 176 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”³⁴.

W kontekście przedmiotowych rozważań można by przyjąć, jak wskazuje P. Hofmański, że całkowita rezygnacja z reguł *ne peius* w postępowaniu przez sądem odwoławczym teoretycznie byłaby możliwa³⁵. Wydaje się, że takie rozwiązanie nie byłoby sprzeczne z art. 176 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³⁶, ponieważ w dalszym ciągu zachowana zostałaby dwuinstancyjność postępowania, wyrażona także w art. 425 k.p.k. stanowiącym, iż „(...) od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji przysługuje środek odwoławczy”.

Jednakże w ocenie Sądu Najwyższego, który w wyroku z dnia 18 marca 2010 r. stwierdził, że: „W sytuacjach, w których przedmiotem zaskarżenia jest wyrok uniewinniający, umarzający postępowanie lub umarzający je warunkowo, reguła *ne peius*, wyrażona w art. 454 § 1 k.p.k., w sposób istotny modyfikuje zasady orzekania na niekorzyść oskarżonego przewidziane w treści art. 434 § 1 k.p.k. W odniesieniu do tych trzech kategorii wyroków sąd odwoławczy nie może dokonać zmiany polegającej na skazaniu oskarżonego. Zwłaszcza wobec osób uniewinnionych przez sąd pierwszej instancji, bezpośrednie skazanie przez sąd odwoławczy stanowi złamanie konstytucyjnej zasady dwuinstancyjnego orzekania o winie i odpowiedzialności karnej”³⁷. W tym kontekście odstępianie od stosowania przez sąd odwoławczy zasad *ne peius* w przypadku zaskarżenia wyroku na niekorzyść oskarżonego wydaje się niemożliwe.

Nie sposób jednak nie zauważyć, że zakazy *ne peius* adresowane do sądu odwoławczego w zakresie możliwości wydania reformacyjnego orzeczenia „przedłużają postępowanie, godząc w zasadę sprawności procesu”³⁸.

---

born (red.), *op. cit.*, s. 100.

³⁴ Wyrok TK z dnia 13 lipca 2009 r. (SK 46/08, OTK-A 2009/7/109).

³⁵ P. Hofmański, *op. cit.*, s. 99.

³⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

³⁷ Wyrok SN z dnia 18 marca 2010 r. (III KK 26/10, LEX nr 575271).

³⁸ D. Drajewicz, *Reguły ne peius – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 4, ss. 108-120.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że problematyka związana z zakresem ograniczeń orzekania przez sąd odwoławczy w związku z istnieniem reguł *ne peius* jest nader trudna i skomplikowana. W doktrynie nie została osiągnięta zgoda, co do funkcji, jakie spełniają reguły *ne peius*. Z jednej strony pojawiają się głosy, że zakazy wynikające z reguł *ne peius* stanowią – jak wskazano we wstępie – przywilej oskarżonego. W opozycji do tego zapatrywania stoi stanowisko wyrażane przez część znawców procedury karnej, że reguły *ne peius* spełniają funkcję gwarancyjną, a rezygnacja z ich stosowania wiązałaby się z ograniczeniem dwuinstancyjności postępowania karnego. Zagadnienie reguł *ne peius* stanowiło istotny przedmiot rozważań Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, która w konsekwencji zaproponowała wykreślenie paragrafu drugiego art. 454 k.p.k.³⁹, co spotkało się z aprobatą ze strony ustawodawcy. Jak wskazuje P. Hofmański, „(...) założenie, które zostało przyjęte i powszechnie w komisji zaakceptowane, polegało bowiem na tym, że uznajemy, iż dwuinstancyjność musi być rozumiana nie materialnie, lecz raczej formalnie, w związku z czym nie każdy element nowości pojawiający się w orzeczeniu sądu pierwszej instancji musi być poddawany kontroli instancyjnej. (...) dziś, kiedy tego przepisu nie ma – nie tylko wolno orzec surowszą karę pozbawienia wolności w drugiej instancji niezależnie od tego, czy ustalenia faktyczne zostały zmienione, czy nie, ale także można ją orzec, gdy w pierwszej instancji nie orzeczono takiej kary w ogóle”⁴⁰.

Reasumując, reguły *ne peius* w postaci zakazów adresowanych do sądu odwoławczego mają zagwarantować oskarżonemu dwuinstancyjność nie tyle postępowania, która każdorazowo jest przecież zachowana, skoro toczy się postępowanie przed sądem odwoławczym, a skazania. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że dwuinstancyjność skazania nie jest wymagana przez międzynarodowe standardy. Ponadto, z analizy orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego także nie wynika, aby przewidziane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej prawo do kontroli instancyjnej (rozumiane jako prawo dostępu do sądu drugiej instancji) zapadłego w sprawie orzeczenia uniemożliwiało reformatoryjne orzekania przez sąd odwoławczy na niekorzyść oskarżonego⁴¹.

W konsekwencji należałoby przyjąć, że reguła *ne peius* w postaci adresowanego do sądu odwoławczego zakazu, zawartego w przepisie art. 454

---

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁴⁰ P. Hofmański, *op. cit.*, ss. 99-100.

⁴¹ D. Świecki, *Apelacja w postępowaniu karnym*, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 215.

§ 1 k.p.k.⁴², ma zapewnić oskarżonemu dwuinstancyjność postępowania poprzez ochronę przed pierwszym skazaniem oskarżonego przez sąd odwoławczy, czyli sąd drugiej instancji. Trafny pogląd wyraził P. Wiliński, wskazując, że zarówno instytucja reguł *ne peius* wyrażona w art. 454 § 1 k.p.k., jak i zakaz *reformationis in peius* z art. 434 i art. 443 k.p.k.⁴³, stanowią „(...) w pewnej części zaprzeczenie idei dwuinstancyjności; stoją też na przeszkodzie wprowadzeniu pełnego i realnego apelacyjnego postępowania karnego. Choć nie są spójne z istotą postępowania instancyjnego, w istocie względy gwarancyjne (ochrona oskarżonego) i tradycja systemu prawnego decydują o ich pozostawieniu”⁴⁴.

Literatura

- Drajewicz D., *Reguły ne peius – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 4.
- Grzegorzczak T. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Hofmański P. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz do artykułów 297-467*, Wolters Kluwer, Warszawa 2004.
- Marek A., *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Skorupka J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Steinborn S. (red.), *Postępowanie odwoławcze w postępowaniu karnym – u progu nowych wyzwań*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Świecki D., *Apelacja w postępowaniu karnym*, LexisNexis, Warszawa 2011.
- Świecki D., *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom II*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2017.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. poz. 483).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. poz. 167).
- Protokół nr 7 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 22 listopada 1984 r. (Dz.U. z 2003 r. poz. 364).
- Postanowienie SN z dn. 29 września 1989 r. (V KZP 24/89, OSNKW 1990, nr 1-3, poz. 5).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1969 r. poz. 96).

---

⁴² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ P. Wiliński, *op. cit.*, s. 110.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 nr 89 poz. 555).

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1247).

Orzecznictwo

Wyrok SN z dnia 10 grudnia 2002 r. (IV KKN 642/99, LEX nr 75499).

Wyrok SN z dnia 13 listopada 2014 r. (II K 75/14, LEX nr 1858255).

Wyrok SN z dnia 18 marca 2010 r. (III KK 26/10, LEX nr 575271).

Wyrok SN z dnia 5 marca 2002 r. (II KKN 105/00, OSNKW 2002/7-8/61).

Wyrok SN z dnia 5 marca 2015 r. (II K 327/14, LEX nr 1665586).

Wyrok TK z dnia 13 lipca 2009 r. (SK 46/08, OTK-A 2009/7/109).

Autor

mgr Klaudia Runge
Polska Akademii Nauk
w Warszawie
Instytut Nauk Prawnych

8 PRAWNOKARNE ASPEKTY ZJAWISKA SAMOBÓJSTWA

Patrycja Mencil

Słowa kluczowe: samobójstwo, przestępstwo, targnięcie się na własne życie.

Wprowadzenie

Analizując problem społeczny samobójstw w ujęciu prawnym zauważyć należy, że w polskim systemie prawnym osoba, która próbowała targnąć się na własne życie nie podlega karze za próbę samobójczą. Ponadto, art. 47 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹ stanowi, iż każdy człowiek ma prawo decydować o swoim życiu osobistym. Przywilej ten, nie rozciąga się jednak na możliwość odebrania sobie życia. Możliwość dysponowania decyzją o przerwaniu swojego życia jest zatem niemożliwa. Intencją niniejszego tekstu jest przybliżenie zagadnienia prawnych aspektów samobójstwa na gruncie polskiej ustawy karnej.

Wskazać należy na cztery normy prawne znajdujące się w polskim kodeksie karnym a związane ze zjawiskiem samobójstwa. Przejawiają się one: w żądaniu śmierci z rąk osoby znajdującej się w otoczeniu, przyczynieniu się do samobójstwa, samobójstwie jako skutku znęcania się oraz samobójstwie jako skutku uporczywego nękania.

Polska ustawa karna odnosi się do tych form działania jako do samodzielnych przestępstw, a warunkiem odpowiedzialności jest zaistnienie związku przyczynowego pomiędzy działaniem sprawcy, a targnięciem się człowieka na własne życie. Wspomniane wyżej cztery sytuacje dotyczą wszystkich przypadków wyszczególnionych w polskim prawie karnym, jako zachowania związane z zamachem samobójczym².

Eutanazja

Eutanazja jest szczególną formą pozbawienia się życia. Polega na żądaniu śmierci z rąk innej osoby. Zgodnie z art. 150 k.k.³ (kodeks karny) jest to

---

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

² B. Hołyst, *Suicydologia*, LexisNexis, Warszawa 2012, s. 177.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 poz. 1137).

przestępstwo polegające na zabiciu człowieka na jego żądanie i pod wpływem współczucia dla niego.

Zabójstwo eutanatyczne należy do grupy przestępstw o charakterze powszechnym, co oznacza, że może je popełnić każda osoba. Ze względu na wywołanie współczucia, ma charakter umyślny i może być popełnione tylko z zamiarem bezpośrednim. Wskazany typ przestępstwa różni się nieco od pozostałych. W tym przypadku, osoba, która chce pozbawić się życia, motywując swoją prośbę szczególną sytuacją, żąda śmierci z rąk innej osoby wywołując w niej współczucie. Żądanie zawiera element nacisku psychicznego, dlatego też nie należy go utożsamiać ze zgodą czy propozycją. Ponadto, żądanie takie powinno być stanowcze i wyraźne. W omawianym przepisie nie jest sprecyzowana kwestia współczucia. Przyjąć jednak należy, iż może być ono umotywowane ciężką, nieuleczalną chorobą ofiary. Czynność sprawcza polega na zabiciu człowieka, co może polegać na działaniu lub zaniechaniu. Druga forma występuje w przypadku, gdy osoba, na której ciążył szczególnie obowiązek prawny, np. lekarz, nie zapobiegła skutkowi, jakim jest śmierć⁴.

Nie należy mylić eutanazji z uporczywą terapią, która polega na podtrzymywaniu człowieka przy życiu przy wykorzystaniu określonych metod medycznych, np. za pomocą respiratora, w sytuacji, gdy śmierć wydaje się być nieunikniona. Brak w tym przypadku elementu żądania śmierci przez osobę, która chce pozbawić się życia. W związku z tym, że przesłanka woli śmierci ze strony ofiary nie zostaje spełniona, nie można tu mówić o uprzywilejowanym typie zabójstwa, tj. zabójstwa pod wpływem współczucia.

Zabójstwo eutanatyczne jest uprzywilejowanym typem przestępstwa zabójstwa określonego w art. 148 k.k.⁵ Zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Orzekając w tym przedmiocie, na podstawie art. 58 § 3 k.k.⁶, sąd może jednak orzec zamiast kary pozbawienia wolności grzywnę albo karę ograniczenia wolności. W wyjątkowych sytuacjach sąd może również skorzystać z instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia. W doktrynie uważa się, iż przesłanką złagodzenia kary jest zaistnienie „wyjątkowego przypadku”, np. bardzo wysoki poziom współczucia umotywowany szczególnymi więziami pomiędzy potencjalnym zabójcą a ofiarą⁷.

Tabela 1 przedstawia liczbę postępowań wszczętych oraz liczbę postępowań stwierdzonych na podstawie art. 150 § 1 k.k., w latach 2000-2016.

---

⁴ K. Wiak, *Komentarz art. 150 k.k.*, [w:] K. Wiak, A. Grześkowiak (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 666.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁶ *Ibidem*.

⁷ M. Budyn-Kulik, *Komentarz art. 150 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 419.

Tabela 1. Liczba postępowań wszczętych i stwierdzonych na podstawie art. 150 § 1 k.k. w latach 2000-2016

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych
2016	1	0
2015	0	0
2014	2	1
2013	4	1
2012	10	0
2011	5	0
2010	1	0
2009	8	0
2008	4	0
2007	3	0
2006	6	0
2005	7	0
2004	3	0
2003	4	1
2002	3	0
2001	10	0
2000	6	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko/63419,Eutanazja-art-150.html>, (online: 20.05.2017).

Można stwierdzić, że eutanazja jest najrzadziej popełnianym przestępstwem, z kategorii tych nawiązujących do zamachów samobójczych. Liczba zabójstw eutanatycznych we wskazanym okresie jest bardzo niska i waha się w przedziale 0-1 postępowań już stwierdzonych tzn. zakończonych stwierdzeniem, że doszło do przestępstwa – tabela 1.

Namowa i pomoc do samobójstwa

Kolejnym typem przestępstwa związanego ze zjawiskiem samobójstwa jest namowa do samobójstwa i pomoc w nim. Zgodnie bowiem z art. 151 k.k.⁸ przestępstwo polega na namowie lub udzieleniu pomocy doprowadzając człowieka do targnięcia się na własne życie.

Ze względu na brak skonkretyzowania podmiotu, przestępstwo to uznane jest za powszechne. Oznacza to, że sprawcą może być każdy człowiek. Przedmiotem ochrony jest zaś życie człowieka. Zachowanie opisane w art. 151 k.k.⁹ jest właściwe dla opisu czynności podżegania i pomocnictwa. Ma

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

⁹ *Ibidem*.

to jednak nastąpić w drodze namowy lub udzielenia pomocy. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1967 r., II KR 211/66, namową jest „nie tylko działanie sprawcy zmierzające do wzbudzenia u osoby nakłanianej woli do popełnienia, lecz również wszelkie formy namowy, których celem jest wpłynięcie na inną osobę, by nie odstępowała od powziętego zamiaru (...), zwłaszcza zaś ponaglanie innej osoby do realizacji zaplanowanego czynu (...), a więc również wszelkie inne środki oddziaływania, zmierzające do wzmocnienia w psychice innej osoby woli dokonania przestępstwa”¹⁰.

Namowa do popełnienia samobójstwa, polega więc nie tylko na wystąpieniu związku przyczynowego pomiędzy zachowaniem sprawcy zmierzającym do zapoczątkowania podjęcia decyzji o samobójstwie, ale również utwierdzenie go w przekonaniu, iż zamach samobójczy jest w konkretnej sytuacji ostatecznością. Forma namowy do targnięcia się na własne życie może nastąpić w sposób werbalny, tj. za pomocą języka mówionego, jak też w sposób dorozumiany, np. gestem. Chodzi o każdą czynność mogącą wpłynąć na podjęcie przez pokrzywdzonego decyzji o zamachu samobójczym. Udzieleniem pomocy są natomiast wszelkie czynności mające na celu ułatwienie zamachu samobójczego. Pomoc może mieć charakter psychiczny lub fizyczny, co oznacza, że sprawca może dostarczyć ofierze narzędzie, za pomocą którego chce się pozbawić życia np.: nóż, ale może to być także pomoc polegająca na udzieleniu wskazówek¹¹.

Namowa do popełnienia samobójstwa ma postać działania, a udzielenie pomocy może przybrać postać działania jak i zaniechania, np. wnuczka opiekująca się śmiertelnie chorą babcią, zaprzestaje podawania leków, aby ulżyć babci w cierpieniach i przyspieszyć moment śmierci. Przesłankę namawiania do targnięcia się na własne życie może być popełnione tylko w zamiarze bezpośrednim, lecz pomoc w popełnieniu samobójstwa w zamiarze bezpośrednim bądź ewentualnym. Czynność sprawcza polega na doprowadzeniu drugiej osoby do targnięcia się na własne życie. Nie musi to być natomiast udany zamach samobójczy. Dla ziszczenia się przesłanek z art. 151 k.k.¹², nie ma znaczenia skutek w postaci śmierci. Sama próba odebrania sobie życia wystarczy, aby wypełniły się znamiona czynu zabronionego. Jeżeli jednak, potencjalna ofiara zrezygnuje z zamachu samobój-

---

¹⁰ M. Królikowski, *Komentarz art. 151 k.k.*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks Karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz.*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 231; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1967 r., II KR 211/66.

¹¹ M. Budyn-Kulik, *Komentarz art. 151 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 419.

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

czego, sprawca będzie odpowiadał za usiłowanie przestępstwa namowy i pomocy do samobójstwa¹³.

Dolna granica ustawowego zagrożenia za czyn określony w art.151 k.k. wynosi 3 miesiące, a maksymalna kara, jaką może orzec sąd wynosi 5 lat. Zgodnie z art. 58 § 3¹⁴, w przypadku, gdy przestępstwo zagrożone jest karą nieprzekraczającą 5 lat, sąd może orzec zamiast kary pozbawienia wolności grzywnę albo karę ograniczenia wolności.

Dane zaprezentowane w tabeli 2 wskazują, że przestępstwo namowy lub pomocy do samobójstwa stanowi również niewielki odsetek postępowań stwierdzonych w stosunku do postępowań wszczętych.

Tabela 2. Liczba postępowań wszczętych i stwierdzonych na podstawie art. 151 k.k. w latach 2000-2016

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych
2016	3024	11
2015	3193	11
2014	3535	21
2013	3180	15
2012	2638	8
2011	2459	4
2010	2452	10
2009	2604	6
2008	2198	8
2007	2199	14
2006	1879	4
2005	1410	3
2004	1290	3
2003	881	4
2002	616	1
2001	712	5
2000	671	4

Źródło: <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko/63420,Namowa-lub-pomoc-do-samobojstwa-art-151.html> (online: 20.05.2017).

Tendencja wpływu osoby trzeciej w nakłanianiu czy pomaganiu w popełnieniu samobójstwa maleje, jednak jest większa niż w latach poprzednich – tabela 2.

¹³ M. Budyn-Kulik, *Komentarz art. 151 k.k., op. cit.*, s. 419.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

Samobójstwo jako skutek uporczywego nękania

Przestępstwo określone w art. 190a k.k.¹⁵ polega na uporczywym nękanii innej osoby lub osoby jej najbliższej, wzbudzając przy tym uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia¹⁶ bądź podszywaniu się pod inną osobę, wykorzystując jej wizerunek lub inne jej dane osobowe w celu wyrządzenia szkody majątkowej lub osobistej¹⁷, gdy następstwem tych czynów jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie¹⁸.

Przepis art. 190a k.k.¹⁹ jest nową regulacją kodeksową, wprowadzony nowelizacją ustawy z dnia 25 lutego 2011 r. Powodem wprowadzenia normy był wzrost przestępstw związanych z prześladowaniem. Do poprzedniej kwalifikacji tego typu zachowań stosowano niektóre z przepisów kodeksu karnego lub kodeksu wykroczeń, np. groźba karalna, zmuszanie do określonego zachowania czy zakłócenie miru domowego²⁰. Cytowany przepis zawiera dwa typy przestępstw, tj. uporczywe nękanie tzw. *stalking* oraz kradzież tożsamości. Dobrem w tym przypadku chronionym, jest przede wszystkim wolność człowieka mająca postać prawa do życia w poczuciu bezpieczeństwa, prawa do prywatności, wizerunek oraz życie człowieka.

W art. 190a § 1 k.k. ustawodawca posługuje się zwrotem „uporczywe nękanie”. Wątpliwości powstają przy ocenie spełnienia przesłanek, gdyż brak jest w ustawie definicji określającej, co należy rozumieć pod tym pojęciem. Z tego powodu, interpretacja często budzi poważne wątpliwości. Zgodnie z ogólną definicją terminu „nękać” należy przez to rozumieć „ustawiczne dręczenie, trapienie, niepokojenie kogoś, dokuczanie komuś, niedawanie spokoju”²¹. Jest to więc, co do zasady, przestępstwo, na które składa się wiele czynów. Mogą one przybrać postać np. wysyłanie przykrych wiadomości, prześladowanie kogoś czy grożenie. Ze względu na szeroki zakres chronionego dobra, nękanie może mieć charakter bezpośredni np. zamach na nietykalność osobistą pokrzywdzonego, jak i pośredni np. telefonowanie. Natomiast znaczeniem pojęcia uporczywy jest „trwający ciągle, nie przerywany, powtarzający się, nieustanny”²². Uporczywe nękanie nie jest zatem jednorazowym aktem. Powinno mieć charakter długotrwały, a sprawca powinien zachowywać się w sposób nieustępliwy, pomimo próśb po-

---

¹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, art. 190a § 1.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, art. 190a § 2.

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ M. Mozgawa, *Komentarz art. 190a k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 506.

²¹ *Nękać*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2002, s. 512.

²² *Uporczywy*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2002, s. 1086.

krzywdzonego. Dla ziszczenia się przesłanek tego przestępstwa, zachowanie sprawcy powinno wzbudzać w pokrzywdzonym uzasadnione poczucie zagrożenia przejawiające się w obawie, iż naruszenie jego wolności będzie się nasilać, a sprawca posunie się do nękania osób najbliższych pokrzywdzonego czy innych jego dóbr osobistych. Poczucie zagrożenia musi być uzasadnione tj. typowe dla reakcji przeciętnego człowieka²³.

Drugim przestępstwem, obok uporczywego nękania, jest podszywanie się, określone w art. 190a § 2 k.k.²⁴ Polega na wyrządzeniu szkody majątkowej lub osobistej pokrzywdzonemu, pod którego sprawca się podszył, wykorzystując jego wizerunek lub inne dane osobowe. Jest to przestępstwo o charakterze formalnym, gdyż do jego popełnienia dochodzi już w momencie podszycia się pod pokrzywdzonego. Pod pojęciem wizerunku należy rozumieć czyjś „portret, podobiznę, obraz, zdjęcie, fotografię”²⁵. Natomiast zgodnie z ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych „za dane osobowe uważa się wszelkie informacje dotyczące zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osoby fizycznej”²⁶. Przestępstwo podszywania się ma charakter kierunkowy, co oznacza, że działanie sprawcy powinno być zorientowane na wyrządzenie pokrzywdzonemu szkody majątkowej lub osobistej.

W art. 190a § 3 k.k.²⁷ został opisany kwalifikowany typ przestępstwa uporczywego nękania oraz kradzieży tożsamości. Jeżeli następstwem zachowania sprawcy jest targnięcie się pokrzywdzonego na życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Sprawca będzie zatem odpowiadał również za nieudany zamach samobójczy. Zgodnie z treścią omawianego przepisu, między zachowaniem sprawcy, a faktem chociażby usiłowania popełnienia samobójstwa przez pokrzywdzonego, musi zachodzić związek przyczynowy. Rodzi to konieczność stwierdzenia, iż przestępstwo uporczywego nękania czy podszywania się pod inną osobę w celu wyrządzenia szkody, jest zasadniczą przyczyną targnięcia się na życie przez pokrzywdzonego.

Przestępstwa ujęte w komentowanym przepisie są zróżnicowane pod względem ich charakteru. Przestępstwo określone w § 1, tj. uporczywe nękanie, może być popełnione tylko umyślnie, z zamiarem bezpośrednim, jak i ewentualnym. Przestępstwo polegające na kradzieży tożsamości może zostać popełnione tylko umyślnie i tylko z zamiarem bezpośrednim. Nato-

---

²³ S. Hypś, *Komentarz art. 190a k.k.*, [w:] K. Wiak, A. Grzeškowiak (red.) *Kodeks Karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, ss. 739-740.

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁵ *Wizerunek*, [w:] *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2002, s.1134.

²⁶ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 922), art. 6 ust. 1.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

miast kwalifikowany typ omawianych przestępstw wiąże się z tzw. winą kombinowaną. Sprawca umyślnego przestępstwa nękania będzie ponosił surowszą odpowiedzialność, jeżeli następstwo w postaci targnięcia się na życie przez pokrzywdzonego, przewidywał albo mógł przewidzieć²⁸. Przestępstwa uporczywego nękania oraz podszywania się pod inną osobę, ze względu na górną granicę ustawowego zagrożenia tj. pozbawienie wolności do lat 3, należą do kategorii występków, a ich ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego. Zgodnie z art. 58 § 3 k.k.²⁹, kara ta może być jednak zamieniona na grzywnę albo karę ograniczenia wolności do lat 2. Targnięcie się na własne życie, jako skutek omawianych czynów sprawcy, zagrożone jest karą pozbawienia wolności od roku do lat 10, a ściganie następuje z urzędu, gdyż dobrem zagrożonym w tym przypadku jest życie człowieka.

Samobójstwo jako skutek znęcania się

Określone w art. 207 k.k. przestępstwo znęcania się oraz wynikająca z jego popełnienia odpowiedzialność karna jest istotnym narzędziem zwalczania przemocy w życiu rodzinnym. Przestępstwo polega na znęcaniu się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny³⁰ bądź gdy czyny te połączone są ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, gdy następstwem tych czynów jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie³¹.

Sprawcą przestępstwa znęcania się może być każdy, w przypadku gdy ofiarą jest małoletni lub osoba nieporadna ze względu na swój stan psychiczny lub fizyczny. Jednak, gdy ofiarą jest osoba najbliższa lub inna osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, może je popełnić jedynie osoba znajdująca się w określonej relacji z pokrzywdzonym, np. pracodawca, małżonek³².

Czynność sprawcza polega na znęcaniu się psychicznym, jak i fizycznym. Znęcanie psychiczne może przybrać postać wyśmiewania, grożenia czy poniżania ofiary. Ma na celu przede wszystkim wyrządzenie cierpień psy-

---

²⁸ S. Hypś, *Komentarz art. 190a k.k.*, [w:] K. Wiak, A. Grzeškowiak (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 741.

²⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

³⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 207 § 1.

³¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

³² O. Sitarz, *Znęcanie się*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), *Prawo Karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, LexisNexis, Warszawa 2012, s. 359.

chicznych oraz złego samopoczucia ofiary. Znęcaniem fizycznym jest naruszenie nietykalności fizycznej w formie bicia, głodzenia, wyrzucenia z domu, przypalania papierosem czy wrywania włosów. Czasami czynności te nakładają się na siebie i występują łącznie. Ze względu na niedookreślenie pojęcia znęcania się, katalog tych zachowań jest bardzo szeroki i może przybrać różne formy. Dla oceny wystąpienia przesłanek tego przestępstwa należy zatem stosować obiektywną ocenę tj. hipotetyczne odczucie wzorcowego obywatela. Zasadniczo pojęcie znęcania się oznacza długotrwały, powtarzający się proces sprawiający ból psychiczny lub fizyczny. W wyjątkowych wypadkach jednak, za znęcanie można uznać jednorazową czynność naruszającą różne dobra, wyróżniająca się intensywnością w zadawaniu dolegliwości. Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, iż biorąc pod uwagę aktualny stan prawny, do znamion czynności znęcania, w wyjątkowych sytuacjach należy zaliczyć również jednorazowe zachowanie sprawcy. Zgodnie z poglądem przyjętym w doktrynie i orzecznictwie, przy ocenie stanu faktycznego, decydujące powinno również być nastawienie psychiczne sprawcy tj. jego subiektywny stosunek do ofiary oraz chęć wyrządzenia krzywdy konkretnej osobie. Zdarzają się bowiem sytuacje, gdy naruszenie nietykalności cielesnej czy ograniczenie swobody osobistej, wynikają ze stanu wyższej konieczności, a ich celem jest dążenie do ocalenia małżeństwa czy ochrona dzieci³³. Dla przykładu, wyobrazić sobie można sytuację, gdy matka zamyka swoje dzieci w pokoju, chroniąc je przed atakiem pijanego ojca.

W art. 207 § 2 i 3 k.k.³⁴ ujęto dwa typy kwalifikowane przestępstwa znęcania się. Pierwsze z nich, dotyczy sytuacji, gdy znęcanie połączone jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa. Kwalifikacja taka zależeć będzie od właściwości osobistych pokrzywdzonego, następstw dla jego psychiki, a także od rodzaju i sposobu działania sprawcy. Ocena wystąpienia przesłanki szczególnego okrucieństwa, musi więc odnosić się do konkretnej osoby. W orzecznictwie przyjmuje się, iż powinno to być zachowanie wyjątkowo drastyczne i odrażające³⁵. Przestępstwo znęcania się ze szczególnym okrucieństwem zagrożone jest karą pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Kwalifikowany typ przestępstwa znęcania się określony w § 3 omawianego artykułu dotyczy sytuacji, gdy następstwem działań sprawcy jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie. Przestępstwo to ma charakter skutkowy, a jego dokonanie łączy się z wystąpieniem skutku tj. zamachu samobójczego ofiary. Nie ma tu jednak znaczenia czy pokrzywdzony

---

³³ S. Hypś, *Komentarz art. 207 k.k.*, [w:] K. Wiak, A. Grzeškowiak (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 814.

³⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

³⁵ S. Hypś, *op. cit.*, s. 817.

usiłował tylko pozbawić się życia, czy wystąpił skutek w postaci śmierci ofiary. Związek przyczynowy pomiędzy znęcaniem się a decyzją ofiary o targnięciu się na własne życie jest przesłanką przypisania odpowiedzialności sprawcy. Jest to przestępstwo umyślno-nieumyślne, ponieważ sprawca umyślnego znęcania się poniesie surowszą odpowiedzialność, na podstawie art. 9 § 3 k.k., jeżeli skutek swojego zachowania w postaci targnięcia się na życie przez pokrzywdzonego, przewidywał albo mógł przewidzieć. W tej sytuacji granica ustawowego zagrożenia wynosi od 2 do 12 lat. Wszystkie przestępstwa określone w art. 207 § 1-3 k.k.³⁶, należą do kategorii występków i są ścigane z urzędu³⁷.

Tabela 3. Liczba postępowań wszczętych i stwierdzonych na podstawie art. 207 § 1-3 k.k. w latach 2000-2016

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych
2016	26633	14513
2015	27642	14191
2014	30901	17523
2013	29879	17513
2012	29193	17785
2011	29958	18832
2010	30534	18759
2009	33267	20505
2008	34206	21167
2007	34979	22800
2006	39723	24543
2005	37457	22652
2004	37507	22610
2003	38378	23388
2002	37606	23921
2001	36337	24200
2000	35255	23308

Źródło: <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html>, (online: 20.05.2017).

Tabela 3 prezentuje ogólną liczbę przestępstw znęcania się w latach 2000-2016. Brak jednak wyszczególnienia na kwalifikowany typ tego przestępstwa tj. następstwa w postaci targnięcia się przez pokrzywdzonego na własne życie. Można zauważyć, że znęcanie się jest wciąż ogromnym problemem społecznym. Porównując liczbę postępowań w ciągu ostatnich lat zauważyć jednak należy, iż częstość popełniania tego typu przestępstwa

³⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

³⁷ A. Muszyńska, *Komentarz art. 207 k.k.*, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz.*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 580.

z roku na rok była coraz mniejsza, co oznacza również malejącą liczbę zamachów samobójczych z tego powodu.

Podsumowanie

Wymienione w niniejszym tekście przestępstwa znajdujące się w polskiej ustawie karnej nawiązują do problemu społecznego samobójstwa. Zalicza się do nich eutanazję, namowę i pomoc do samobójstwa, znęcanie się oraz uporczywe nękanie, gdy następstwem tych czynów jest targnięcie się na własne życie pokrzywdzonego. W omawianym okresie (2000-2016) częstość popełniania tych przestępstw z roku na rok malała. Może to oznaczać, iż prewencyjna funkcja prawa karnego, polegająca na odstraszeniu potencjalnego sprawcy od popełnienia przestępstwa, przynosi pozytywne skutki.

Literatura

- Budyn-Kulik M., *Komentarz art. 150 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks Karny. Komentarz.*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Budyn-Kulik M., *Komentarz art. 151 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks Karny. Komentarz.*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Hołyst B., *Suicydologia*, LexisNexis, Warszawa 2012.
- Hypś S., *Komentarz art. 190a k.k.*, [w:] K. Wiak, A. Grześkowiak (red.) *Kodeks Karny. Komentarz.*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Hypś S., *Komentarz art. 207 k.k.*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks Karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz.*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Hypś S., *Komentarz art. 207 k.k.*, [w:] K. Wiak, A. Grześkowiak (red.), *Kodeks Karny. Komentarz.*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Królikowski M., *Komentarz art. 151 k.k.*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks Karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz.*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Mozgawa M., *Komentarz art. 190a k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks Karny. Komentarz.*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Muszyńska A., *Komentarz art. 207 k.k.*, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz.*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2002.
- Sitarz O., *Znęcanie się*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), *Prawo Karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa.*, LexisNexis, Warszawa 2012.
- Wiak K., *Komentarz art. 150 k.k.*, [w:] K. Wiak, A. Grześkowiak (red.), *Kodeks Karny. Komentarz.*, C.H. Beck, Warszawa 2014.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
(Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2016 poz. 1137).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 922).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1967 r., II KR 211/66.

LEGAL ASPECTS OF SUICIDE

Summary

The text presents an analysis of the issue of suicide in terms of its legal aspects. The author indicates the precepts within the Polish criminal law referring to the problem of suicides. The study includes a thorough analysis of euthanasia, instigating and assisting in committing suicide, suicide as a result of persistent harassment and suicide as a result of ill-treatment.

Keywords: suicide, crime, to take one's own life.

Autor

mgr Patrycja Mencil

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

9 PRZESTĘPSTWA „RELIGIJNE” W ŚWIETLE NEUTRALNOŚCI I BEZSTRONNOŚCI ŚWIATOPOGŁĄDOWEJ PAŃSTWA

Patrycja Olszak

Słowa kluczowe: wolność sumienia i wyznania, religia, przestępstwo, relacja, polskie prawo karne.

Wprowadzenie

W polskiej Konstytucji z 1997 r.¹ wolność sumienia i wyznania zajmuje pierwsze miejsce, a ustawodawca nadał jej szczególną rangę. Religia jako fakt społeczny czy doświadczenie egzystencjalne towarzyszy ludziom od wieków, a jej postulaty odnoszą się często także do ułożenia stosunków społecznych i postępowania według ściśle określonych zasad. Stanowi ona przedmiot konstytucyjnej ochrony, którego jednym z aspektów jest penalizacja określonych czynów w przypadku naruszenia tej wolności. Ochrona ta nie obejmuje jedynie religii jako takiej, ale także kwestię uzewnętrzniania własnych przekonań, światopoglądu czy wyboru ścieżki moralnej.

Rozważania ujęte w niniejszym opracowaniu mają na celu zwrócenie uwagi na problematykę karnoprawnego aspektu ochrony wolności sumienia i wyznania. W poszczególnych podrozdziałach podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytania, czy potrzebna jest ingerencja państwa w tak osobistą sferę każdego człowieka oraz czy regulacja normatywna, w tym zakresie, nie wybiega poza granicę państwa świeckiego. Ukazano też zależności między istnieniem przestępstw religijnych a relacją państwa i kościoła oraz sprzeczności stąd wynikające i skutki, do których prowadzi takie, a nie inne ułożenie relacji państwowych ze związkami wyznaniowymi.

Konstytucyjna ochrona wolności sumienia i wyznania

Konstytucja, poza określeniem relacji państwo-Kościół i zapewnienia bezstronności w kwestiach światopoglądowych, przyporządkowuje wolność religii i wyznania do grupy praw absolutnie podstawowych i uniwersal-

---

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)

nych dla każdego człowieka. Szczególną pozycję nadają jej także ratyfikowane przez Polskę akty prawa międzynarodowego, szczególnie Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności² (przede wszystkim art. 9) czy Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych³ (głównie art. 18).

Zgodnie z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 czerwca 1994 r. „Uczucia religijne, ze względu na ich charakter, podlegają szczególnej ochronie prawa. Bezpośrednio powiązane są bowiem z wolnością sumienia i wyznania, stanowiącą wartość konstytucyjną⁴. Stąd, aprobując stanowisko M. Makarskiej, należy uznać, iż wolność sumienia i religii stanowi konstytucyjne, chronione dobro prawne, które przysługuje każdej jednostce⁵. Jego ochrona, jak również zapewnianie nieskrępowanej wolności, należy do obowiązków państwa i władz rządzących, którzy zapewniają realizację przedmiotowej wolności. W tej sferze może dojść do swego rodzaju kolizji między rolą państwa a związków wyznaniowych, która wymaga pewnego wypracowania i ułożenia wzajemnych relacji oraz określenia pól wzajemnego działania. Mimo wielu powiązań ideowych współcześnie podkreśla się, iż obie te instytucje powinny zachować wzajemny dystans⁶. Jednakże czy wspólna relacja została wypracowana na kanwie owego dystansu?

Rozdział państwa i związków wyznaniowych

Model rozdziału państwa i Kościoła był jednym z problemów, nad którym dyskutowano przy tworzeniu „nowej” Konstytucji RP z 1997 r. Ówczesni konstytucjonaliści zajmowali względnie opozycyjne stanowiska, co utrudniło wspólne dojście do konsensusu. W debatę włączyły się działające związki wyznaniowe, których przedstawiciele z kolei mieli własną wizję tej relacji. Ostateczny kształt obecnej regulacji jest więc owocem wypracowanego kompromisu doktrynalnego między tymi podmiotami⁷.

---

² Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284).

³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).

⁴ Orzeczenie TK 17/93, OTK 1994 r., nr 1, poz. 11.

⁵ M. Makarska *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 r.*, Towarzystwo naukowe KUL, Lublin 2005, s. 47.

⁶ W. Janyga *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010, s. 11.

⁷ H. Misztal (red.), *Prawo wyznaniowe*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 75.

Przepis art. 25 ust. 2 Konstytucji wskazuje, iż władze publiczne w Polsce zachowują bezstronność w kwestii przekonań religijnych, filozoficznych, światopoglądowych i zapewniają ich swobodę wyrażania⁸. Mimo bezpośredniego wskazania bezstronności w tym zakresie, M. Pietrzak definiuje tę relację jako rozdział o charakterze względnym. Podkreśla, iż ów rozdział nie jest możliwy do przeprowadzenia w sposób absolutny, rygorystyczny, chociażby ze względu na to, iż obie te instytucje działają na tym samym terytorium i dotyczą tego samego społeczeństwa, a w spektrum zainteresowania obu stron znajdują się analogiczne zjawiska czy procesy⁹. H. Misztal łagodniej określa tę relację jako „separację skoordynowaną (przyjazną)”¹⁰, chociaż stanowi ona w opinii autora opracowania bardziej ideę czy wizję, na kanwie której powinno się budować przedmiotową relację, aniżeli jej rzeczywistą formę.

Kryminalizacja czynów naruszających wolność wyznania

Każdemu człowiekowi zostały przyznane środki ochrony prawnej w tym zakresie, łącznie ze środkami karnoprawnymi. M. Makarska wskazuje, iż „przedmiotem ochrony karnej w demokratycznym państwie prawnym powinny być objęte takie gwarancje realizacji wolności i religii, których naruszenie będzie szczególnie szkodliwe społecznie”¹¹. Społeczna szkodliwość stanowi niezbędny, dogmatyczny element każdego przestępstwa, który określa, iż dany czyn jest społecznie niepożądany, natomiast przestępstwa szkodliwe społeczne w sposób szczególny niewątpliwie przewyższają swoją karygodnością i stanowią pierwszorzędny cel państwa w kwestii ich zwalczania.

Zakres ochrony prawnej przestępstw przeciwko wolności sumienia oraz wyznania i sposób ich zwalczania zależy głównie od relacji państwa oraz związków wyznaniowych¹². W Polsce, mimo konstytucyjnej sekularyzacji działania państwa w życiu społecznym, w kodeksie karnym istnieją przestępstwa tzw. religijne. Terminu tego, jak wskazuje W. Janyga, „można używać na określenie czynów naruszających normy religijne, w których ściganie zaangażowane jest państwo i aparat przymusu”¹³.

Przestępstwa religijne znane już były ustawodawcy kodeksu karnego z 1932 r. Kodeks penalizował te zachowania, które polegały na publicznym

---

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

⁹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, LexisNexis, Warszawa 2010, s. 81.

¹⁰ H. Misztal (red), *op. cit.*, s. 76.

¹¹ M. Makarska, *op. cit.*, s. 48.

¹² *Ibidem*, s. 49.

¹³ W. Janyga, *op. cit.*, s. 109.

bluźnieniu Bogu (w art. 172 ówczesnego kodeksu karnego), czy złośliwym przeszkadzaniu w publicznym wykonywaniu zbiorowego aktu religijnego uznanego prawnie wyznania lub związku religijnego (art. 176 ówczesnego Kodeksu Karnego). Ponadto „karze więzienia” podlegał czyn polegający na publicznemu lżeniu bądź wyszydzaniu uznanego prawnie związku religijnego lub wyznaniowego, jego zasad wiary, dogmatów, wierzeń i obrzędów bądź znieważeniu miejsc kultu i przedmiotów czci religijnej¹⁴.

J. Makarewicz wskazał, że wówczas to nie ochrona swobód obywatelskich w sferze własnych wierzeń i poglądów stanowiła przedmiot ochrony tych przestępstw. Przedmiotem ochrony była protekcja interesu zbiorowego społeczeństwa przed zamachami na ważny aspekt ich życia społecznego, jakim jest religia¹⁵.

W przeciwieństwie natomiast do kodeksu karnego z 1969 r., przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania zajęły bardziej znaczące miejsce w „nowym” kodeksie z 1997 r. Do takich przestępstw należy przestępstwo ograniczenia człowieka w prawach ze względu na przynależność wyznaniową bądź bezwyznaniowość określone w art. 194 kodeksu karnego, przeszkadzanie aktom religijnym zawarte w art. 195 kodeksu karnego i kolejno przestępstwo obrazy uczuć religijnych określone w art. 196 kodeksu karnego¹⁶. Dobrem chronionym prawnie przez te przepisy jest opisywana wolność religii i wyznania, pod którą należy rozumieć także wolność religii w znaczeniu używanym w Konstytucji RP¹⁷. Ustawodawca tworząc poszczególne typy tych przestępstw chroni przed zamachem określone wartości, które legły u podstaw ich powstania.

Neutralność światopoglądowa państwa a prawo karne wg W. Hassemiera

Czy w państwie neutralnym światopoglądowo penalizacja niektórych zachowań naruszająca tak osobistą sferę każdego człowieka powinna mieć miejsce? Czy stanowi ona normalną kolej rzeczy reakcji państwa na tego typu bezprawne postępowania? Na postawione pytania można uzyskać odpowiedź tylko po wnikliwej analizie charakteru świeckiego nastawienia prawa do pożądaney reakcji społecznej na naruszanie tej wolności.

---

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571).

¹⁵ J. Makarewicz *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Zakładu Narodowego Im. Ossolińskich, Lwów 1938 s. 442.

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

¹⁷ W. Wróbel (red.), *Kodeks karny część szczególna – Komentarz LEX Tom I*, Wolters Kluwers, Warszawa 2013, s. 643-645.

Jednym z autorów, który zajmował się przedmiotową problematyką był W. Hassemer. Mimo innej podstawy prawnej, nad którą przeprowadzał badania, ustalił uniwersalne, autorskie zasady, które określają, na jakiej kanwie należy oprzeć stosunek neutralnego światopoglądowo prawa karnego do religii i wyznania.

Pierwsza z nich to przede wszystkim powstrzymanie się prawa karnego od określania prawdziwości bądź nieprawdziwości wyznawanych religii bądź światopoglądu¹⁸. Państwo nie powinno także w żaden sposób określać kryteriów, na podstawie których uznawana będzie prawdziwość ich działania. Wskazuje, iż państwo powinno być „ślepe” na to, która religia czy światopogląd jest prawdziwe. Państwo nie dysponuje takimi przesłankami, które legalizowałyby działania w tej sferze. Nie powinno być takich kryteriów czy narzędzi, które umożliwiłyby potencjalną dyskryminację związków wyznaniowych, ze względu na to, iż w mniemaniu niektórych religia, którą reprezentują, jest niewytłumaczalna i nierealna. Mimo to państwo szanuje i uznaje fakt, iż poszczególni obywatele przynależą do określonej zbiorowości wyznaniowej i kierują się w życiu zasadami wytworzonymi przez poszczególne religie. Na gruncie prawa nie powinno się rozstrzygać kwestii zgodności bądź niezgodności zasad wiary z rzeczywistością, a religia nie może stanowić wyznacznika i kierunku, w którym rozwija się ustawodawstwo¹⁹. W. Janyga podkreśla, że „religia i światopogląd w świeckim porządku prawnym tracą swą wyjątkowość”²⁰.

Drugim kryterium określającym stosunek *sacrum-profanum* jest równość w traktowaniu każdej religii i wyznania²¹. Analizy tej przesłanki nie należy dokonywać bez powiązania jej z tą poprzednią, ponieważ państwo nie dysponując żadnymi kryteriami uzasadniającymi prawdziwość religii czy światopoglądu, przez co nie ma podstaw do ich zróżnicowania. Uprzywilejowanie w tym zakresie może następować tylko na podstawie kryteriów obcych dla sfery wyznaniowej²². Owo uprzywilejowanie bądź potencjalna dyskryminacja w tym zakresie nie może mieć miejsca na gruncie prawa karnego. Nie może wystąpić sytuacja jednoczesnego ukarania sprawcy „A” przestępstwa i uniewinnienia sprawcy „B”, gdy kryterium tych dwóch aktów stanowi religia bądź światopogląd. Tak samo nie można pe-

---

¹⁸ W. Hassemer, *Religionsdelikte in der säkularisierten Rechtsordnung*, [w:] G. Dilcher, I. Staffa (red.), *Christentum und modernes Recht. Beiträge zum Problem der Säkularisation*, Frankfurt nad Menem 1981 r., s. 241.

¹⁹ W. Janyga, *op. cit.*, ss. 121-122.

²⁰ *Ibidem*, s. 122.

²¹ W. Hassmer, *op. cit.*, ss. 241-242.

²² W. Janyga, *op. cit.*, s. 122.

nalizować czynów, które naruszają wolność wyznawania określonej religii, przy jednoczesnej bierności na pogwałcenie wolności wyznawania innej²³.

Kolejnym kryterium jest takie ukształtowanie przepisów prawa karnego, których skutki naruszenia są sprawdzalne empirycznie. W. Hassemer zwraca uwagę, iż w nowoczesnym, neutralnym światopoglądowo państwie brak jest miejsca na ochronę z uwagi np. na „sąd boski”²⁴. Jedyna możliwa ochrona prawnokarna może wystąpić tylko w razie stwierdzalnych zmysłowo skutków owego naruszenia. Poza tą sferą prawo karne staje się bierne – kwestie pozazmysłowe zasługują na uznanie ich za irracjonalne. Sądy nie mogą badać określonego przestępstwa na podstawie dogmatów wiary, a sposób postępowania i prawna ocena dowodów nie może opierać się na zasadach przyjętych w określonej religii, której sprawa dotyczy.

Czwartym wyznacznikiem państwa świeckiego jest konieczność reakcji prawnokarnej. Występuje ona wtedy, gdy określone czyny są rzeczywiście karygodne, a społeczeństwo wręcz oczekuje prawnego działania w tym zakresie²⁵.

Wnioskując za W. Hessemerem należy uznać, iż religia i światopogląd nie mogą odgrywać głównej roli w procesie tworzenia prawa, jak i późniejszego stosowania. Ewolucja relacji na gruncie państwo-kościół istotnie wpływa na kształt i treść tworzonych przepisów karnych oraz granice ich stosowania. Cel kryminalizacji ocenianych negatywnie zachowań zachodzi wówczas, gdy ustawodawca zamierza ochronić pewne wartości przed bezprawnym zamachem na nie.

Zatem jakie kryteria mogłyby uzasadniać istnienie przestępstw religijnych w świeckim państwie? Dlaczego państwo mimo swoistej sekularyzacji dąży do ich utrzymania w prawie karnym? W. Janyga mówi o „irracjonalności” występującej w społecznym odbiorze danych czynów, która niejako wiąże ustawodawcę²⁶. Ustawodawca musi mieć świadomość, iż penalizacja niektórych zachowań na gruncie prawa karnego a jej odbiór społeczny to całkiem dwie różne kwestie. Prawne aspekty sekularyzacji przyjmowane są często z emocjonalnym nastawieniem, co nie zawsze jest wskazane. Społeczeństwo przeważnie nie potrafi rozdzielić tych dwóch sfer działania państwa i związków wyznaniowych, łącząc je w jedno pole manewru, w którym główną rolę odgrywa zwykle państwo. Każdy, schematycznie myślący obywatel, łączy reakcję prawnokarną z zamachem na swoje dobra, w tym także na dobra religijne. Rolą ustawodawcy jest zaznaczenie granic tej reakcji i skrupulatne jej egzekwowanie. W. Janyga ponadto wskazuje, iż

---

²³ W. Janyga, *op. cit.*, s. 122.

²⁴ W. Hassemer, *op. cit.*, ss. 241-242.

²⁵ *Ibidem*, ss. 241-242.

²⁶ W. Janyga, *op. cit.*, s. 124.

nawet państwa neutralne światopoglądowo potrzebują sfery *sacrum*, a tej nie można racjonalnie wytłumaczyć²⁷.

Modele relacji państwo-kościół na gruncie prawa karnego wg J. Makarewicza

Mimo upływu kilkudziesięciu lat, uwagi J. Makarewicza dotyczące omawianej tematyki stanowią ponadczasowe wskazówki, na podstawie których powinno być tworzone prawo karne. Ten sam autor określa cztery modele przedmiotowej relacji, będące konsekwencją przyjęcia stanowiska rządzących wobec istnienia określonych religii jako takich. Należy mieć na uwadze, iż od rodzaju przyjętego stanowiska zależy podejście również do kryminalizacji przestępstw religijnych²⁸. Pierwszy z omawianych modeli stanowi, że prawo państwa jest równe prawu wyznawanej religii²⁹. Owe wierzenia są wówczas uznawane za wierzenia państwowe. Religia wypełnia każdy aspekt społeczny i polityczny, określając zasady postępowania, które są egzekwowane przez sądy. To stanowisko określa ścisły związek państwa i związków wyznaniowych. Przykładem takiego powiązania jest państwo wyznaniowe.

Drugi model kwestionuje już istnienie religii „państwowej”, jednakże działania ustawodawcy nie są obojętne na kwestie wiary³⁰. Rządzący mimo wszystko są zainteresowani sferą religijną swoich obywateli. Jednakże, jak zauważa W. Janyga, może to prowadzić do negatywnych konsekwencji, ponieważ państwo może dokonywać uprzywilejowania jednych wyznań z jednoczesnym dyskryminowaniem innych³¹.

Kolejny wzorzec ułożenia stosunków „wyznaniowych” ma miejsce wtedy, gdy państwo nie przyjmuje żadnej religii za powszechnie obowiązującą, ani też nie jest zainteresowane żadną formą wierzeń swoich obywateli. Ingerencja prawa karnego na skutek naruszeń pewnych dziedzin wiary i ich sankcjonowanie ma na celu tylko i wyłącznie zapobieganie niepokojom społecznym i prewencyjnej ochronie przed publicznym zgorszeniem³². Dopuszczalność reakcji karnoprawnej jest ściśle powiązana z publiczną oceną karygodności działania sprawcy. Ukaranie następuje tylko wtedy, gdy państwo chce zapewnić spokój i porządek publiczny.

---

²⁷ W. Janyga, *op. cit.*, s. 124.

²⁸ *Ibidem*, s. 126.

²⁹ J. Makarewicz, *Projekt przygotowawczy Kodeksu Karnego. Uzasadnienie*, t. 5, Warszawa 1929, s. 97.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ W. Janyga, *op. cit.*, s. 127.

³² J. Makarewicz, *Projekt, op. cit.*, s. 97.

Ostatni z modeli wyróżnionych przez J. Makarewicza łączy reakcję prawnokarną państwa z naruszeniem pewnych swobód czy wolności obywatelskich (tutaj wolności wyznania). W tym przypadku nie chodzi o zapewnienie ładu społecznego bądź uchronienie przed zgorzeniem, lecz o gwarancję realizacji określonych praw przysługujących obywatelom na podstawie przepisów obowiązujących ustaw. Ten ostatni, w ocenie autorki, jest wyrazem racjonalnego podejścia do omawianego problemu.

W analizowanych modelach ochrona prawnokarna jest realizowana w odmienny sposób. Konsekwencją różnych powiązań państwa i religii będzie także rozbieżne podejście do zakwalifikowania określonych czynów jako przestępstwa. Na przykład w katalogu czynów kwalifikowanych jako zabronione w państwie koncentrującym swe działania wokół przyjętej religii odnaleźć można przestępstwa dotyczące apostazji czy bluźnierstwa Bogu, których na pewno nie zauważa się w państwie prezentujący – omówiony powyżej – model czwarty. Skutkiem tego będzie także różnorodny i szeroki wachlarz kar i środków karnych, które mogłyby być orzeczone wobec sprawcy³³.

Doktryna a polski model świeckiego prawa karnego

Prezentowane cechy świeckości państwa określone przez W. Hassemiera i ukazane modele relacji między państwem a związkami wyznaniowymi w kwestii karnoprawnej wg J. Makarewicza pozwalają na wysnuć pewnych refleksji dotyczących rodzimego, polskiego systemu prawnego.

Jak już wcześniej wspomniano w polskim kodeksie prawnym istnieją trzy typy tak zwanych przestępstw religijnych, których ochrona skierowana jest na wolność sumienia i wyznania. Kształt obecnej regulacji jest jednak owocem kompromisu doktrynalnego. Wszystkie prezentowane przestępstwa są występkami ściganymi z urzędu, z oskarżenia publicznego. Stanowią one przestępstwa powszechne i muszą być popełnione umyślnie, aby ten czyn można było zakwalifikować jako przestępstwo tzw. religijne³⁴.

W środowisku prawniczym prezentowane są różnorodne stanowiska dotyczące tej materii. Tytułem egemplifikacji poniżej zostały przedstawione poglądy dwóch przedstawicieli doktryny dotyczące sposobu regulacji przestępstw tzw. religijnych.

---

³³W. Janyga, *op. cit.*, s. 128.

³⁴ S. Cebula S., *Ochrona wolności sumienia i wyznania w polskim Kodeksie Karnym*, „Forum Teologiczne” 2014, t. 15, ss. 97-107.

M. Makarska podkreśla, iż religia i wolność wyznania bezsprzecznie stanowią dobro prawne³⁵, a „karny zakres ochrony tego dobra prawnego w ramach ustawowych opisów czynów zabronionych winien być określony w granicach ustawy, lecz na podstawie nowej aksjologii opartej na międzynarodowych standardach realizowanych przez państwa o ustabilizowanej demokracji”³⁶. Autorka prezentuje silną potrzebę istnienia rozdziału poświęconego wolności religii i wyznania w kodeksie karnym i stwierdza absolutny obowiązek karnoprawnej ingerencji państwa w razie zamachu na to dobro. Jednakże podkreśla, że obecna sytuacja wymaga zmian, przede wszystkich interpretacyjnych.

Z kolei A. Wąsek podkreśla, iż w państwie neutralnym światopoglądowo ustawodawstwo mające na celu ochronę interesu zbiorowego przed zamachami na wolność wyznania jest całkowicie nieakceptowalne; ta regulacja musi mieć na celu głównie ochronę podstawowych wolności i swobód obywatelskich³⁷. Stanowi to niejako wyraz „indywidualizacji” przestępstw tzw. religijnych, której epicentrum ochrony stanowi jednostka.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pozwala na wysunięcie następujących wniosków *de lege lata* i *de lege ferenda*. Wolność sumienia i wyznania stanowi podstawową wartość konstytucyjną, która bezsprzecznie przysługuje każdemu obywatelowi. Prawo karne nie może „wyrażać” ambiwalentnego stosunku do przedmiotowej wartości, która podlega ochronie ze strony świeckich organów państwowych. Reakcja karnoprawna na naruszenie wolności sumienia i wyznania zależy głównie od ułożenia relacji państwa i związków wyznaniowych. Jednakże przyjęcie neutralności światopoglądowej i postulaty całkowitego uniezależnienia państwa od kościoła (i na odwrót) prowadzą do podjęcia w przyszłości kroku całkowitej eliminacji przestępstw tzw. religijnych z kodeksu Karnego. Wydaje się, że wystarczającym środkiem ochrony mogłoby pozostać roszczenie z art. 24 kodeksu cywilnego³⁸, bez angażowania organów ścigania w tym zakresie, jednakże ostateczną ocenę tego zjawiska autorka pozostawia czytelnikom.

---

³⁵ M. Makarska, *op. cit.*, s. 7.

³⁶ *Ibidem*, s. 48.

³⁷ A. Wąsek, *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym de lege lata i de lege ferenda*, PiP 1995, s. 27-41.

³⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.)

Literatura

- Hassemer W., *Religionsdelikte in der säkularisierten Rechtsordnung*, [w:] G. Dilchera, I. Staffa (red.), *Christentum und modernes Recht. Beiträge zum Problem der Säkularisation*, Frankfurt nad Menem 1981.
- Janyga W., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Zakładu Narodowego Im. Osolińskich, Lwów 1938.
- Makarewicz J., *Projekt przygotowawczy Kodeksu Karnego. Uzasadnienie*, t. 5, Warszawa 1929.
- Makarska M. *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 r.*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2005.
- Misztal H., (red.), *Prawo wyznaniowe*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, LexisNexis, Warszawa 2010.
- Wąsek A., *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym de lege lata i de lege ferenda*, PiP 1995.
- Wróbel W. (red.), *Kodeks karny część szczególna – Komentarz LEX Tom I*, Wolters Kluwers, Warszawa 2013.
- Cebula S., *Ochrona wolności sumienia i wyznania w polskim Kodeksie Karnym*, „Forum Teologiczne” 2014, t. 15.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.)
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571).

Orzecznictwo

- Orzeczenie TK z dnia 7 czerwca 1994 r. K 17/93, OTK 1994 r., nr 1, poz. 11.

RELIGIOUS INSULT IN THE LIGHT OF NEUTRALITY AND WORLDVIEW IMPARTIALITY OF A COUNTRY

Summary

This paper describes the relationship between the occurrence of religious insults in current law and the adoption of worldview neutrality by a country. The author points to the existing models of such relationship and describes the influence they have on current penal law, building on the ideas described in i.a. Hassemer's and Makarewicz's doctrines. The article includes reflections whether or not the country crossed the boundary by regulating religious issues, which belong to the private domain of citizens' lives.

Keywords: freedom of conscience and religion, religion, country, relation, polish penal law.

Autor

Patrycja Olszak
Uniwersytet Śląski
w Katowicach

10

OSIĄGNIĘCIA WSPÓŁCZESNEJ PSYCHIATRII I PSYCHOLOGII KLINICZNEJ W ODNIESIENIU DO AKTUALIZACJI OBOWIĄZUJĄCYCH REGULACJI PRAWNYCH

Anna Lisowska

Słowa kluczowe: psychiatria, psychologia kliniczna, prawo karne, niepoczytalność.

Wprowadzenie

Bez wątpienia psychiatria i psychologia kliniczna należą do jednych z najszybciej rozwijających się dziedzin nauki. Wynika to między innymi z konieczności coraz skrupulatniejszego poznawania mechanizmów funkcjonowania organizmu ludzkiego zarówno na poziomie biochemii mózgu, jak i towarzyszących mu reakcji psychicznych. Corocznie, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych Ameryki na badania we wspomnianym zakresie przeznaczane są znaczne środki finansowe, pozwalające na rzetelną analizę materii dotychczas niezgłębionych. Otrzymane w badaniach wyniki zapewniają nieustanny rozwój psychiatrii, jak i psychologii klinicznej. Umożliwiają dokładniejsze poznanie natury ludzkiej, pozwalając tym samym na skuteczniejszą pomoc pacjentom mającym problemy ze zdrowiem psychicznym. Omawiając problematykę dotyczącą rozwoju nauk medycznych czy społecznych, zwłaszcza w zakresie psychologii klinicznej warto wspomnieć, że ich dynamizacja nie przebiega na jednakowym poziomie we wszystkich państwach. Taki stan rzeczy zależy nie tylko od różnej ilości środków finansowych przeznaczanych na działalność naukową, a tym samym wymiaru przeprowadzanych badań, ale także zdolności adaptacji osiągnięć zagranicznych ośrodków naukowych do praktyki życia społeczno-gospodarczego własnego kraju.

Z perspektywy przepisów prawa cywilnego, rodzinnego czy karnego szczególnie istotne znaczenie ma psychologiczny wymiar egzystencji jednostki. To właśnie od stanu zdrowia psychicznego osoby często zależy treść orzeczenia wydanego przez sąd. I właśnie w tym miejscu pojawia się pytanie, czy obowiązujące regulacje prawne są w stanie nadążyć za dynamicznym tempem rozwoju nauk w zakresie psychicznych aspektów funkcjonowania jednostki? Jakie konsekwencje mogą spotkać jednostkę w sytuacji, gdy w obowiązujących aktach normatywnych zabraknie przepisów prawa regulujących kwestie związane z zaburzeniem psychicznym na które ona

cierpi? Jakim trudnościami muszą sprostać biegli psychiatrzy czy też biegli psychologowie odpowiedzialni za sporządzenie opinii o stanie zdrowia psychicznego strony postępowania w sytuacji, gdy terminologia używana w aktach normatywnych jest przestarzała i odbiega znaczeniowo od słownictwa medycznego?

Głównym celem niniejszej publikacji jest nie tylko znalezienie odpowiedzi na wspomniane pytania, ale ukazanie problematycznych kwestii związanych z koniecznością adaptacji wiedzy psychologicznej do obowiązujących przepisów prawa. Z uwagi na szeroki zakres problematyki, tekst eksponuje problem niepoczytalności z zakresu prawa karnego materialnego.

Psychiatria i psychologia kliniczna na gruncie gałęzi prawa karnego

Bez wątplenia jedną z dziedzin nauk prawnych wykorzystujących wiedzę z zakresu psychiatrii czy psychologii, zwłaszcza tej klinicznej, stanowi prawo karne. Zawiera ono bowiem regulacje, których głównym celem jest spełnienie m. in. funkcji sprawiedliwościowej, kompensacyjnej, ochronnej czy też gwarancyjnej. Z uwagi na omawianą problematykę, szczególnie istotna wydaje się być ostatnia z nich. Kluczowa rola funkcji gwarancyjnej prawa karnego skupia się na ochronie jednostki przed zastosowaniem regulacji prawnych w sposób naruszający zasady państwa demokratycznego¹. Innymi słowy stoi ona na straży realizacji zasad wynikających z obowiązujących aktów normatywnych. Omawiając rolę funkcji gwarancyjnej prawa karnego nie trudno dostrzec jej związek z materią, w której łączy się ono z innymi dziedzinami nauki, adaptując je w swoje szeregi. Dobrym tego przykładem mogą być regulacje prawne dotyczące zdolności rozpoznania przez sprawcę czynu zabronionego jego znaczenia, zarówno pod względem faktycznym, jak i normatywnym lub zdolności pokierowania przez niego swoim postępowaniem, uregulowane w art. 31 KK (kodeks karny)². Nie jest to jedyna regulacja na gruncie prawa karnego, w której ta część nauki społeczno-humanistycznej posiłkuje się wiedzą z zakresu psychopatologii. Odniesienie do nauk medycznych, w szczególności z dziedziny psychiatrii czy psychologii klinicznej, zawierają także chociażby środki zabezpieczające zawarte w wymienionej ustawie. Bazują one na powszechnie stosowanych w leczeniu metodach oddziaływania terapeutycznego. Ich zastosowanie ma na celu zapobiegnięcie ponownemu popełnieniu przestępstwa przez

---

¹ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie Prawo Karne, Część Ogólna*, ZNAK, Kraków 2014, s. 44.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 r. Nr 88 poz. 553 z póź. zm.), dalej KK.

sprawcę czynu zabronionego, którego z uwagi na stan świadomości lub brak bądź ograniczenie zdolności pokierowania postępowaniem uznano za niepoczytalnego lub mającego poczytalność w znacznym stopniu ograniczoną.

Źródła niepoczytalności w prawie karnym i ich znaczenie terminologiczne

Nie sposób nie zauważyć, że rozpatrywanie, a w szczególności ocenianie bądź osądzanie postępowania sprawcy przestępstwa bez dokonania uprzedniej analizy jego zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem i czynników, które się na nie składają, trudno byłoby uznać za właściwą praktykę. Zbadanie i uwzględnienie przez sąd wszelkich istotnych wspomnianych kwestii przed wydaniem orzeczenia rozstrzygającego stanowi stosunkowo złożone i problematyczne zadanie zarówno dla organów wymiaru sprawiedliwości, jak i biegłych sądowych specjalistów w dziedzinie psychiatrii czy psychologii klinicznej, wydających na potrzeby postępowania sądowego opinię o stanie poczytalności sprawcy czynu zabronionego. Wątpliwości pojawiają się już na samym etapie tworzenia i uchwalania przez władzę ustawodawczą obowiązujących regulacji prawnych. Użyte w nich sformułowania mogą przysparzać wielu komplikacji nie tylko organom wymiaru sprawiedliwości, ale przede wszystkim biegłym sądowym lekarzom psychiatrom, psychologom klinicznym, czy innym specjalistom sporządzającym opinię o stanie zdrowia psychicznego sprawcy czynu zabronionego. Przyczynę owego stanu rzeczy powodują sformułowania użyte w aktach normatywnych odbiegające od naukowej terminologii medycznej czy też psychologicznej, na której bazują specjaliści. Ponadto również dla sądu stosowanie w obowiązujących regulacjach prawnych nazewnictwa odbiegającego swoją adekwatnością od sformułowań opracowanych w oparciu o osiągnięcia współczesnej nauki może stanowić zaczyną komplikację. Dobry tego przykład stanowią źródła niepoczytalności wymienione w art. 31§ 1 KK³ do których zalicza się: chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe lub inne zakłócenie czynności psychicznych⁴.

Zarówno pierwsza, jak i ostatnia przyczyna, która zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa może powodować u sprawcy przestępstwa brak zdolności rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, wydaje się być stosunkowo kontrowersyjna. Sama nazwa „choroby

---

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 31 § 1.

⁴ *Ibidem*, art. 31 § 1.

psychicznej” nie jest bowiem typowym terminem medycznym, a jej używanie w aktach prawnych może prowadzić do licznych niejasności, a w konsekwencji błędów w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Pojęcie choroby psychicznej nie występuje jako typowa jednostka terminologiczna ani w polskim odpowiedniku Kryteriów Diagnostycznych DSM-5 (*ang. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*), ani też w rozdziale V, Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10 (*ang. International Statistical Classification of Diseases and Related Health*), dotyczącym zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania. We wspomnianych Kryteriach Diagnostycznych DSM-5 czy Klasyfikacji Zaburzeń Psychicznych i Zaburzeń Zachowania w ICD-10, problemy ze zdrowiem psychicznym występują najczęściej pod nazwą zaburzeń psychicznych. Zgodnie z tym, co zauważa S. Pużyński, trudno wskazać jednoznacznie datę, kiedy po raz pierwszy posłużono się pojęciami choroby psychicznej czy chorego psychicznie⁵. Zakłada on, że wielce prawdopodobne jest, że wspomniane określenia mogły pojawić się na przełomie XVIII i XIX w.⁶ Co ważne S. Pużyński, podkreśla iż „Oba terminy, nie są zresztą bliżej sprecyzowane, a zdaniem części autorów mylące i bałamutne”⁷. Ponadto, już w DSM III (*ang. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder*), jak i nowiej w tamtych czasach wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Zaburzeń Psychicznych i Zaburzeń Zachowania w ICD-10, powstałych w wyniku prac podjętych na terytoriach Stanów Zjednoczonych i Europy, w latach 70 ubiegłego wieku pojęcie choroby psychicznej nie stanowiło podstawowej jednostki terminologicznej używanej do określenia konkretnego schorzenia⁸. Podobnie jak w wersjach opracowanych w latach 70. XX w. również w obecnych Kryteriach Diagnostycznych DSM-5 (*ang. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) jak i rozdziale V, Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10 (*ang. International Statistical Classification of Diseases and Related Health*) najczęściej problemy w zakresie zdrowia psychicznego określa się mianem zaburzeń psychicznych⁹.

Wobec tego należałoby się zastanowić nad słusznością używania w aktach normatywnych pojęć, które nie są powszechnie uznawane jako jednostki terminologiczne w naukach medycznych, zwłaszcza jeśli mają one tak ważne znaczenie. Należy zaznaczyć, że biegli sądowi lekarze psychiatrii czy psycholodzy kliniczni lub specjaliści innych dziedzin sporządzając opi-

---

⁵ S. Pużyński, *Dylematy współczesnej psychiatrii, Problemy kliniczne, etyczne, prawne*, Ene-teia, Warszawa 2015, ss. 133-134.

⁶ *Ibidem*, s. 134.

⁷ *Ibidem*, s. 134.

⁸ *Ibidem*, s. 138.

⁹ *Ibidem*, s. 138.

nię o stanie poczytalności sprawcy czynu zabronionego w chwili jego popełnienia, bazują na terminologii i jednostkach klasyfikacji powszechnie uznawanych w ich codziennej pracy i właściwych dla pełnionej profesji. Główną rolą opinii wydanej przez biegłych sądowych specjalistów o stanie zdrowia psychicznego sprawcy czynu zabronionego jest możliwość ustalenia przez sąd czy był on w pełni poczytalny czy też nie, w chwili popełnienia czynu zabronionego, co warunkuje możliwość przypisania mu winy. Źródła niepoczytalności wymienione w ustawie nie są dla psychiatrów czy psychologów klinicznych wyznacznikiem przy sporządzaniu opinii o stanie świadomości sprawcy czynu zabronionego czy zdolności pokierowania przez niego swoim postępowaniem, gdyż mają one znaczenie głównie prawne, a nie medyczne. Za przykład można podać inne zakłócenia czynności psychicznych, które jako typowa jednostka terminologiczna w znaczeniu ustawowym, w psychopatologii nie występują. Taki stan rzeczy może wprowadzać dodatkowe komplikacje. O wiele łatwiej byłoby sądowi ustalić, czy sprawca w chwili popełnienia czynu zabronionego był w pełni poczytalny czy też nie, gdyby sformułowania używane w regulacjach prawych były zgodne z terminologią medyczną. Niewątpliwie uprościłoby to również wzajemne zrozumienie między biegłymi sądowymi specjalistami, a organami wymiaru sprawiedliwości. Zaistnienie takiego stanu rzeczy jest możliwe, ale wymagałoby przede wszystkim aktualizacji sformułowań użytych w obowiązujących regulacjach prawnych i ich dostosowania do osiągnięć współczesnej nauki w zakresie psychopatologii, tak by w miarę możliwości stworzyć jednolity system pojęciowy.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa jedno ze źródeł niepoczytalności obok choroby psychicznej i upośledzenia umysłowego stanowią inne zakłócenia czynności psychicznych. Już na wstępie sama nazwa tej przyczyny wystąpienia braku zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem wydaje się być stosunkowo kontrowersyjna. Inne zakłócenia czynności psychicznych są terminem sugerującym szeroki zakres desygnatów mieszczących się w ich zbiorze¹⁰. W literaturze podaje się, że zbiór ten „(...) obejmuje wszystkie sytuacje, gdy osobowość człowieka przestaje spełniać swoje funkcje regulacyjne i integracyjne”¹¹. Co ważne, w doktrynie podkreśla się, że inne zakłócenia czynności psychicznych nie muszą mieć podłoża patologicznego¹². Także niepatologiczne przyczyny mogą stanowić podstawę zaliczenia ich do innych zakłó-

---

¹⁰ J.K., Gierowski, L.K. Paprzycki, *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające, Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 118.

¹¹ *Ibidem*, s. 118.

¹² L. Paprzycki (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, C.H. Beck: Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 528.

ceń czynności psychicznych. Wśród nich można wymienić np. odurzenie senne, zaburzenia rozwojowe, okres klimakteryjny, menstruacyjny czy skrajne przemęczenie¹³. Psychopatia, choroby wieku podeszłego, choroby mózgu lub inne choroby somatyczne to pozostałe zakłócenia czynności psychicznych mogących wyłączyć lub ograniczyć zdolność do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem¹⁴. Nic nie stoi na przeszkodzie uznania za inne zakłócenia czynności psychicznych „te wynikające ze stanu nietrzeźwości lub odurzenia, niespełniające warunków określonych w art. 31 § 3 KK”¹⁵. Ostatnie ze źródeł niepoczytalności bądź poczytalności ograniczonej, wymienione w art. 31 § 1 KK¹⁶ powodują najczęściej nieporozumień na łamach literatury przedmiotu¹⁷. Inne zakłócenia czynności psychicznych, już nawet w czasach obowiązywania kodeksu karnego z 1932 r.¹⁸, wzbudzały liczne spory dotyczące głównie zakresu stanów jakie powinny być do nich zaliczane¹⁹. Kontrowersji i wątpliwości gromadzących się wokół omawianego źródła niepoczytalności jest wiele. Na podkreślenie zasługuje również ta, która podaje, że inne zakłócenia czynności psychicznych nie są zaliczane do fachowej terminologii psychiatrycznej²⁰. Autorka opracowania jest zdania, że należałoby się zastanowić nad racjonalnością stosowania w regulacjach prawnych zwrotów, które z uwagi na brak uniwersalizmu w obydwu dziedzinach nauki mogą powodować pewne trudności zarówno w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jak i przy sporządzaniu opinii przez biegłych sądowych o stanie poczytalności sprawy czynu zabronionego.

Stopniowalna koncepcja poczytalności przyjęta w obowiązujących regulacjach prawnych i dylematy wokół niej

Na gruncie nauk prawa karnego doniosłą rolę pełnią trzy koncepcje pozwalające na uznanie sprawcy czynu zabronionego za niepoczytalnego w chwili jego popełnienia. Pośród nich wymienia się konstrukcję psychiatryczną,

---

¹³ L. Paprzycki (red.), *op. cit.*, s. 528.

¹⁴ *Ibidem*, s. 528.

¹⁵ J.K., Gierowski, L. K. Paprzycki, *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające*, *op. cit.*, s. 121

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 31 § 1.

¹⁷ A. Golonka, *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, Lex a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2013, s. 124.

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571).

¹⁹ A. Golonka, *op. cit.*, s. 124.

²⁰ *Ibidem*, s. 124.

psychologiczną i mieszaną. Ostatnia z nich łączy w sobie elementy dwóch pierwszych założeń, tj. czynnik psychiatryczny i psychologiczny. Mieszana koncepcja niepoczytalności została przyjęta w obowiązujących regulacjach prawnych. Art. 31 § 1 KK stanowi, że „Nie popełnia przestępstwa, kto, z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem”²¹. Element psychiatryczny wymienionej konstrukcji zawiera się w źródłach niepoczytalności, do których zgodnie z przytoczoną regulacją prawną zalicza się chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe lub inne zakłócenia czynności psychicznych. Z kolei brak zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem stanowi czynnik psychologiczny wynikający z psychiatrycznych przesłanek. Z uwagi na fakt, że inne zakłócenia czynności psychicznych stanowią szeroki zbiór desygnatów, do których można zaliczyć: stany patologiczne i niepatologiczne wątpliwym wydaje się być słuszność przyjmowania, że czynnik psychologiczny jest każdorazowo determinowany przez ten psychiatryczny, zwłaszcza, iż ostatnie ze źródeł niepoczytalności wymienionych w art 31 § 1 KK nie jest terminem ani medycznym, ani psychiatrycznym.

Przepis art. 31 § 2 KK który stanowi, że: „Jeżeli w czasie popełnienia przestępstwa zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary”²². Z przytoczonej regulacji prawnej wynika, że ustawodawca w obowiązujących aktach normatywnych opowiedział się za stopniowalną koncepcją poczytalności. Pozwala ona na wyodrębnienie tzw. stanów pośrednich pomiędzy pełną zdolnością do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem a jej brakiem²³. Ustalenie przez sąd na podstawie opinii wydanej przez biegłych specjalistów, że sprawca czynu zabronionego miał poczytalność ograniczoną, nie powoduje wyłączenia jego winy, lecz wpływa na przypisany mu stopień zawinienia²⁴. Tylko w sytuacji ustalenia przez sąd, że poczytalność sprawcy czynu zabronionego w chwili jego popełnienia była w znacznym stopniu ograniczona, może warunkować zastosowanie wobec niego nadzwyczajnego złagodzenia kary. Przyczyny wystąpienia ograniczenia zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem są takie same, jak te prowadzące do jej wyłączenia²⁵. Zastosowanie przez us-

---

²¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 31 § 1.

²² *Ibidem*, art. 31 § 2.

²³ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Prawo karne – część ogólna*, C. H. Beck, Warszawa 2011, s. 118.

²⁴ *Ibidem*, s. 118.

²⁵ P. Daniluk, *Leksykon prawa karnego – część ogólna, 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck,

tawodawcę do oceny poczytalności skali ilościowej w opinii autorki rozdziału wydaje się być rozwiązaniem dyskusyjnym. O ile stosowanie na gruncie nauk psychologicznych czy psychiatrycznych wspomnianej skali nie wzbudza zastrzeżeń, o tyle w przypadku prawa karnego sprawia wrażenie wątpliwego. Skala ilościowa stosowana na gruncie psychopatologii służy do oceny stopnia nasilenia objawów towarzyszących danemu zaburzeniu psychicznemu, na które cierpi pacjent lub do określenia ich ilości. Nie można zgodzić się z założeniem, że stopień nasilenia objawów występujących w danym zaburzeniu psychicznym jest równoznaczny z stopniem zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem. Na te dwa ostatnie czynniki wpływ ma nie tylko skala nasilenia danego zaburzenia u osoby, ale zestawienie go z całokształtem osobowości pacjenta. Wymienione czynniki determinowane są również przez występowanie u jednostki innych zaburzeń psychicznych czy chorób somatycznych. Z tego względu w mojej opinii niewłaściwym jest podejmowanie próby przeniesienia stopnia nasilenia danego zaburzenia występującego u osoby na stopień zdolności do rozpoznania przez nią czynu lub pokierowania swoim postępowaniem.

Przyjęcie oceny poczytalności w oparciu o skalę ilościową może stanowić pewną trudność nie tylko dla sądu, który na podstawie opinii biegłych sądowych musi ustalić, czy sprawca czynu zabronionego był w chwili jego popełnienia poczytalny czy też nie lub, czy jego poczytalność była w znacznym stopniu ograniczona, ale także dla biegłych sądowych. Ponadto opierając się na wiedzy z zakresu psychologii poznawczej zastanawiające wydaje się być przyjmowanie założenia, że osoba może być trochę świadoma podejmowanych przez siebie działań a trochę nie. Zdarzają się sytuacje, w których pewne elementy podejmowanych przez człowieka działań, znajdują się poza ludzką świadomością, jednak są to z punktu widzenia prawa karnego dwa różne stany, których nie sposób ze sobą porównać. Analizując powyższe zagadnienia nie sposób nie zauważyć, kolejnej wątpliwości bezpośrednio związanej z przyjęciem oceny poczytalności w oparciu o skalę ilościową, odnoszącej się do granic pomiędzy stanem niepoczytalności, a poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej. Wykorzystując dostępne w psychiatrii czy psychologii klinicznej narzędzia badawcze i pomiarowe dokonanie takiego rozgraniczenia wydaje się niemożliwe, choć na potrzeby prawa karnego z uwagi na przyjęte koncepcje konieczne. Zdaniem autorki należałoby się zastanowić nad zasadnością stosowania na gruncie przyjmowanych regulacji prawnych rozwiązań, które z punktu widzenia nauki są trudne bądź niedające się spełnić.

Podsumowanie

Niniejsza publikacja miała na celu ukazanie pewnych trudności wynikających z konieczności połączenia ze sobą wiedzy z dwóch różnych dziedzin nauki. Uwidoczniała różnorodność czynników składających się na omówiony proces. Podkreśliła główne problemy związane z adaptacją wiedzy z zakresu psychopatologii na grunt nauk prawnych. Wyszczególniła trudności, jakim muszą sprostać organy wymiaru sprawiedliwości przy stosowaniu regulacji prawnych zawierających odniesienia do wiedzy psychiatrycznej czy psychologicznej. W artykule przybliżono również najistotniejsze problemy napotymane przez biegłych sądowych specjalistów z zakresu psychiatrii, psychologii klinicznej czy innych dziedzin podczas sporządzania opinii o stanie poczytalności sprawcy czynu zabronionego w chwili jego popełnienia. W publikacji ukazano główne kontrowersje związane z wymienionymi w art. 31 § 1 KK²⁶ źródłami niepoczytalności, które w ujęciu terminologicznym odbiegają od nazewnictwa stosowanego w słowniku pojęć medycznych. Wyartykułowano wątpliwości wynikające z zastosowanej w obowiązujących regulacjach prawnych oceny poczytalności w oparciu o skalę ilościową. Poruszone w artykule wątki problematyczne sygnalizują najważniejsze wątpliwości związane z rozważanymi zagadnieniami.

Literatura

- Daniluk P., *Leksykon prawa karnego – część ogólna, 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Gierowski J. K., Paprzycki L. K., *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające, Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Golonka A., *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, Lex a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2013.
- Namysłowska-Gabrysiak B., *Prawo karne – część ogólna*, C. H. Beck, Warszawa 2011.
- Paprzycki L. K., (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, C.H. Beck: Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013.
- Pużyński S., *Dylematy współczesnej psychiatrii. Problemy kliniczne, etyczne, prawne*, Ene-teia, Warszawa 2015.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie Prawo Karne, Część Ogólna*, ZNAK, Kraków 2014.

---

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 31 § 1.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny (Dz.U. 1997 r. Nr 88 poz. 553 z póź. zm.)
Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny
(Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571).

THE ACHIEVEMENTS OF CONTEMPORARY PSYCHIATRY AND CLINICAL PSYCHOLOGY IN RELATION TO THE UPDATING OF EXISTING REGULATIONS

Summary

This publication was intended to highlight the main issues related to the need to adopt knowledge in other fields of science, particularly in the field of psychopathology. The article describes numerous controversies stemming from the lack of uniformity of terminology in the laws and medical sciences. The doubts to the validity of assessments of sanity on the basis of quantitative scale were highlighted.

Keywords: insanity, sanity, restriction of sanity, sources of insanity, mental illness, mental retardation, other mental disorders.

Autor

mgr Anna Lisowska
Uniwersytet Łódzki
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Zakład Nauki o Przestępstwie

11

WYMIAR PROBLEMÓW ZE ZDROWIEM PSYCHICZNYM NA GRUNCIE PRZEPISÓW PRAWA KARNEGO I CYWILNEGO – ZESTAWIENIE PORÓWNAWCZE

Anna Lisowska

Słowa kluczowe: zdrowie psychiczne, choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe, odpowiedzialność karna.

Wprowadzenie

Analizując obowiązujące akty normatywne z łatwością można zauważyć, że zarówno przepisy prawa karnego, jak i cywilnego regulują sytuację prawną osób cierpiących na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. Wymienione gałęzie prawa nie są jedynymi, w szeregach których unormowano status jednostek mających problemy ze zdrowiem psychicznym. Na uwagę zasługują również przepisy prawa administracyjnego, także zawierające regulacje w omawianym zakresie. Konieczność istnienia takiego stanu rzeczy nie wzbudza wątpliwości, z uwagi na ilość zaburzeń psychicznych i coraz większy odsetek ludzi nimi dotkniętych. Zawrotne tempo życia, negatywny wpływ szkodliwych czynników środowiskowych, uwarunkowania genetyczne i biologiczne to jedne z niewielu elementów mających wpływ na rozwój zaburzeń psychicznych u człowieka. Biorąc pod uwagę styl życia młodych ludzi i ilość czasu poświęcaną przez nich na pracę zawodową można przypuszczać, że w ciągu najbliższych lat wskaźnik występowania problemów ze zdrowiem psychicznym wśród społeczeństwa będzie rósł. Taki stan rzeczy dobrze ilustruje jak ważne jest istnienie przepisów prawnych określających sytuację charakteryzowanej grupy osób.

Z uwagi na odmiennność gałęzi prawa karnego i cywilnego nie trudno przypuszczać, że normy prawne regulujące sytuację osób doświadczających problemów ze zdrowiem psychicznym wywodzące się z wymienionych dziedzin będą się od siebie różnić. Jest to spowodowane nie tylko specyfiką poszczególnych obszarów prawa, ale i zróżnicowanymi funkcjami, które się z nimi wiążą. Analizując normy prawne wyodrębniane na gruncie gałęzi prawa karnego i cywilnego, można dostrzec także pewne wspólne elementy dla obu płaszczyzn. Biorąc pod uwagę swoistość odrębnych dziedzin i zestawiając ze sobą przepisy prawa określające sytuację osób cierpiących na zaburzenia psychiczne szczególnie nacisk należy położyć na isto-

tę konkretnych schorzeń i ich znaczenie dla możliwości zastosowania dopuszczalnych rozwiązań, przyjętych w świetle obowiązujących unormowań.

Celem niniejszej publikacji jest komparatystyka regulacji normatywnych wywodzących się z zakresu gałęzi prawa karnego i cywilnego, które określają status osób mających problemy ze zdrowiem psychicznym. Przedmiot badań zostanie skoncentrowany na znaczeniu terminów użytych w wymienionych obszarach prawa, wspólnych dla obu dziedzin. Podejmowana analiza pozwoli na ukazanie różnic i wątpliwości z nimi związanych, wynikających m. in. z braku jednolitości interpretacji stosowanego nazewnictwa.

Problemy ze zdrowiem psychicznym i ich znaczenie na gruncie obowiązujących przepisów prawa cywilnego

Podstawowym aktem normatywnym określającym sytuację prawną osób cierpiących na zaburzenia psychiczne i inne podobne rodzajowo dysfunkcje w ich codziennych stosunkach społecznych jest kodeks cywilny¹. Art. 13 § 1 KC stanowi, że „Osoba, która ukończyła lat trzynaście, może być ubezwłasnowolniona całkowicie, jeżeli wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swym postępowaniem”². Jak można wnioskować z przytoczonego przepisu prawnego instytucja ubezwłasnowolnienia została wprowadzona do obowiązujących regulacji normatywnych jako pewnego rodzaju środek ochronny. Ma ona na celu zabezpieczać osoby cierpiące na zaburzenia psychiczne lub innego rodzaju problemy w zakresie zdrowia psychicznego przed niekorzystnymi skutkami ich niewłaściwego postępowania determinowanego wymienionymi przypadłościami. Zgodnie z głównymi założeniami instytucji ubezwłasnowolnienia ma ona służyć bezstronnemu wypracowaniu odpowiedniej pozycji osoby fizycznej, która sama z powodu dotyczących ją nieprawidłowości w sferze zdrowia psychicznego nie może tego zrobić³. Ochrona sfery osobistej lub majątkowej, a także interesu otoczenia danej jednostki społecznej stanowi nadrzędny cel stosowanego w polskim prawie środka⁴. Niedopuszczalnym jest pozbawianie człowieka przez sąd przysługującej mu zdolności do czynności prawnych spowodowane dbałością o interes,

---

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 13 poz. 93 z późn. zm.), dalej KC.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, art. 13 § 1.

³ T. Sokołowski, *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 01.06.2012*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).

⁴ *Ibidem*.

w tym również majątkowy innych osób lub instytucji⁵.

Zgodnie z tym, samo występowanie u osoby problemów ze zdrowiem psychicznym nie stanowi dla sądu wystarczającego uzasadnienia w aspekcie orzeczenia instytucji ubezwłasnowolnienia. Niezbędny jest bowiem skutek w postaci niemożności kierowania przez jednostkę społeczną swoim postępowaniem wynikający z choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych w szczególności pijaństwa lub narkomanii, zagrażający jej dobru bądź interesom. Brak zdolności do powzięcia świadomych decyzji w odniesieniu do podejmowanych działań nie może mieć charakteru przejściowego i musi być trwały⁶. Wymogiem zupełnego pozbawienia przez organ procesowy osoby fizycznej zdolności do czynności prawnych i wywodzących się z niej skutków jest ustalenie, że w czasie procesu, jak i w przyszłości nie będzie ona zdolna do samodzielnego występowania w obrocie cywilnoprawnym⁷. W przypadku, gdy czynnik medyczny nie powoduje u jednostki całkowitej niemożności kierowania przez nią własnym postępowaniem, należy rozważyć zasadność ewentualnego zapewnienia jej pomocy przy dbaniu o swoje sprawy⁸. Wspomnianą alternatywę reguluje art. 16 § 1 KC, który stanowi, że „Osoba pełnoletnia może być ubezwłasnowolniona częściowo z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, jeżeli stan tej osoby nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw”⁹.

Sąd na gruncie obowiązujących regulacji prawnych może ubezwłasnowolnić całkowicie jednostkę, po łącznym spełnieniu wszystkich przesłanek formalnych i materialnych. Pierwsza z nich wiąże się z wiekiem osoby, wobec której złożono wniosek o zastosowanie analizowanej instytucji. Zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego ubezwłasnowolnić całkowicie można tylko jednostkę, która ukończyła trzynasty rok życia¹⁰. Powyższy stan rzeczy powiązany jest z unormowaniami art. 12 KC, który stanowi, że „Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat trzynastu, oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie”¹¹. Stosownie do tego, nie logicznym byłoby pozbawianie zdolności do czynności prawnych osób, któ-

---

⁵ K. Piasecki, *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 01.10.2003*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).

⁶ M. Serwach, *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 18.04.2014*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, art. 16 § 1.

¹⁰ M. Serwach, *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 18.04.2014*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).

¹¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, art. 12.

re i tak ich nie mają. W przesłankach materialnych zawierają się natomiast przyczyny pozwalające na podstawie art. 13 § 1 KC wystąpić z wnioskiem o zastosowanie wobec danej osoby ubezwłasnowolnienia całkowitego, jak i ich skutki pod postacią niemożności kierowania swoim postępowaniem¹². Zalicza się do nich chorobę psychiczną, niedorozwój umysłowy lub innego rodzaju zaburzenia psychiczne, w szczególności pijaństwo lub narkomanie¹³. Wystąpienie u osoby, któregoś z czynników jest warunkiem koniecznym do prowadzenia w stosunku do niej postępowania w omawianym zakresie¹⁴. Co ważne nie jest to jednak wymóg wystarczający do orzeczenia przez sąd ubezwłasnowolnienia całkowitego w stosunku do osoby, której dotyczy złożony wniosek¹⁵. Istnieje bowiem konieczność wystąpienia związku przyczynowo-skutkowego, warunkującego współistnienie niemożności pokierowania przez jednostkę swoim postępowaniem będącego następstwem obecności czynnika psychiatrycznego¹⁶. Potwierdza to Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2013 r., sygn. akt. I CSK 122/13, zgodnie z którym „W doktrynie i orzecznictwie utrwalony jest pogląd, że istnienie choroby psychicznej lub innej wskazanej w tym przepisie przyczyny nie jest przesłanką wystarczającą do orzeczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego. Musi jeszcze jej towarzyszyć powiązana przyczynowo z tymi przyczynami niemożność kierowania swoim, szeroko rozumianym, postępowaniem przez osobę fizyczną, której wniosek dotyczy. Przez pojęcie *niemożność* rozumieć należy brak świadomego kontaktu z otoczeniem oraz brak możliwości intelektualnej oceny swojej sytuacji, swojego zachowania i wywołanych nim następstw”¹⁷.

Wpływ choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego i innego zakłócenia czynności psychicznych na odpowiedzialność karną sprawcy czynu zabronionego

Stan zdrowia psychicznego jednostki ma wpływ nie tylko na jej funkcjonowanie w świetle stosunków cywilnoprawnych, ale także na działania przez nią podejmowane w kontekście prawa karnego. Przepis art. 1 § 3 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny stanowi, że „Nie popełnia prze-

---

¹² M. Serwach, *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 18.04.2014*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017)

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2013 r., sygn. akt. I CSK 122/13*, <http://www.sn.pl> (online: 26.06.2017).

stępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu”¹⁸. Przypisanie winy sprawcy czynu zabronionego warunkuje możliwość pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej. Na gruncie obowiązujących regulacji prawnych do okoliczności wyłączających winę zalicza się m.in. działanie w ramach kontratypu stanu wyższej konieczności unormowanego w art. 26 KK, wykonywanie rozkazu na podstawie art. 318 KK¹⁹ czy niepoczytalność sprawcy czynu zabronionego występującą w chwili jego popełniania. Nie są to jedyne sytuacje uniemożliwiające przypisanie winy sprawcy czynu zabronionego. Mając na uwadze tematykę omawianej materii i wpływ problemów ze zdrowiem psychicznym na odpowiedzialność karną sprawcy czynu zabronionego szczególnie ważna jest niepoczytalność. Przesłanki warunkujące przyjęcie wyłączenia poczytalności u sprawcy czynu zabronionego zostały określone w art. 31 § 1 KK regulującym, że „Nie popełnia przestępstwa, kto, z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem”²⁰. W zacytowanej regulacji normatywnej wyliczono enumeratywnie, że niepoczytalność determinują choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe lub inne zakłócenia czynności psychicznych²¹.

W kodeksie karnym nie zawarto definicji legalnej żadnej z wymienionych przyczyn, mogących skutkować ograniczeniem lub wyłączeniem zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem przez jego sprawcę w chwili popełniania. Ustawodawca nie zawarł również odwołania do innego aktu normatywnego zawierającego objaśnienia użytych terminów. Z tego względu zasadnym wydaje się być analiza nazewnictwa wykorzystanego w ustawie na podstawie dotychczasowego orzecznictwa, stanowisk przedstawionych w literaturze i doktrynie oraz wskazań obszaru wiedzy, którego dotyczą. W piśmiennictwie przyjmuje się, że choroby psychiczne stanowią najliczniejszy zbiór desygnatów, mogących skutkować wyłączeniem lub ograniczeniem poczytalności²². Podaje się, że „Najogólniej biorąc, choroba psychiczna, w tradycyjnym i historycznym ujęciu, to zaburzenie psychiczne różnego pochodzenia, w którym następuje utrata zdolności do realnej oceny rzeczywistości”²³. W tego typu zaburzeniach

---

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 r. Nr 88 poz. 553 z póź. zm.), art. 1 § 3, dalej KK.

¹⁹ *Ibidem*, art. 26, art. 318.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ P. Daniluk, *Leksykon prawa karnego – część ogólna, 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 230.

²² B. Namysłowska-Gabrysiak, *Prawo karne – część ogólna*, C. H. Beck, Warszawa 2011, s. 118.

²³ J. K., Gierowski, L.K. Paprzycki, *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające, Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, C.H. Beck,

psychicznych pojawiają się urojenia, omamy, zaburzenia świadomości, a także liczne nieprawidłowości w doświadczanych emocjach czy nastroju łączące się z zakłóceniem prawidłowego toku myślenia²⁴. Ponadto u osoby cierpiącej z ich powodu występuje zmniejszone poczucie rzeczywistości, brak zdolności do adekwatnej oceny siebie, otaczającego środowiska, społeczeństwa, innych osób, ich intencji i wzajemnych relacji²⁵. Wymienia się wśród nich np. paranoję, schizofrenię, psychozy²⁶.

Upośledzenie umysłowe jest drugą z przyczyn wymienionych w art. 31 § 1 KK²⁷ które mogą powodować ograniczenie lub wyłączenie poczytalności A. Golonka powołując się na profesjonalne w danym zakresie piśmiennictwo przytacza, że upośledzenie umysłowe to „(...) istotnie niższy od przeciętnego w danym środowisku (co najmniej dwa odchylenia standardowe) globalny rozwój umysłowy jednostki, z nasilonymi równocześnie trudnościami w zakresie uczenia się i przystosowania, spowodowany we wczesnym okresie rozwojowym, przez czynniki dziedziczne, wrodzone i nabyte po urodzeniu (w tym w sporadycznych przypadkach przez czynniki społeczno-kulturowe) wywołujące trwałe (względnie) zmiany w funkcjonowaniu ośrodkowego układu nerwowego”²⁸. Omawiane źródło mogące prowadzić do ograniczenia lub braku poczytalności uprzednio określone było oligofrenią, niedorozwojem umysłowym lub niepełnosprawnością intelektualną²⁹. W Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych w ICD-10 (*ang. International Statistical Classification of Diseases and Related Health*), wyróżniono cztery stopnie upośledzenia umysłowego: lekki, umiarkowany, znaczny i głęboki³⁰. Co ważne poza przytoczonymi stopniami upośledzenia umysłowego w wymienionej powyżej klasyfikacji wyodrębniono również inne upośledzenie umysłowe i nieokreślone upośledzenie umysłowe³¹. Z kolei w Kryteriach Diagnostycznych DSM-5 (*ang. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) omawiane źródło mogące powodować ograniczenie lub wyłączenie zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem przez

---

Warszawa 2013, s. 71.

²⁴ L. Paprzycki (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, C.H. Beck: Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013, s. 522.

²⁵ *Ibidem*, s. 522

²⁶ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Prawo karne – część ogólna, op. cit.*, s. 118.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 31 § 1.

²⁸ A. Golonka, *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, Lex a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2013, s. 111.

²⁹ L. Paprzycki (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej, op. cit.*, s. 525.

³⁰ *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10*, ss. 244-245, <http://stat.gov.pl> (online: 21.06.2017).

³¹ *Ibidem*, s. 245.

sprawcę czynu zabronionego występuje w zaburzeniach neurorozwojowych pod nazwą niepełnosprawności intelektualnej, inaczej zaburzenia rozwoju intelektualnego³². Jest ono „(...) zaburzeniem rozpoczynającym się w okresie rozwoju i obejmuje deficyty zarówno w zakresie funkcjonowania intelektualnego, jak i adaptacyjnego w obszarach dotyczących rozumienia pojęć, funkcjonowania społecznego oraz w dziedzinach praktycznych”³³. Podobnie, jak w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych w ICD-10, również tutaj wyodrębniono jej cztery postacie: lekką, umiarkowaną, znaczną i głęboką³⁴. Zauważono, że niepełnosprawność intelektualna jest tożsama z postawieniem diagnozy zaburzeń rozwoju intelektualnego, o których mowa w ICD-11³⁵.

W doktrynie najwięcej wątpliwości łączy się z innymi zakłóceniami czynności psychicznych stanowiącymi ostatnią z przyczyn niepoczytalności wymienionych w akcie normatywnym. Inne zakłócenia czynności psychicznych swoim zakresem obejmują wszelkiego rodzaju problemy ze zdrowiem psychicznym, które zaburzają prawidłowe funkcjonowanie procesów osobowościowych człowieka³⁶. Co ważne, ich podłoże może mieć charakter zarówno patologiczny, jak i niepatologiczny³⁷. Do innych zakłóceń czynności psychicznych można zaliczyć np. upojenie patologiczne, afekt patologiczny, zaburzenia rozwojowe, skrajne przemęczenie, choroby wieku podeszłego lub choroby mózgu i inne choroby somatyczne³⁸.

Istota instytucji niepoczytalności nie ogranicza się tylko do wystąpienia u sprawcy czynu zabronionego, którejs z jej przyczyn wyliczonych enumeratywnie w art. 31 § 1 kodeksu karnego. Dopiero pojawienie się ich skutku pod postacią ograniczenia lub braku możliwości rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem przez sprawcę w chwili jego popełnienia będzie warunkować uznanie przez sąd niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej³⁹. Ostatnia z nich została unormowana w art. 31 § 2 kodeksu karnego. Zgodnie z nim „Jeżeli w czasie popełnienia przestępstwa zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.”⁴⁰.

---

³² *Kryteria Diagnostyczne DSM-5*, Edra Urban & Partner, Wrocław 2015 s. 15.

³³ *Ibidem*, s. 15.

³⁴ *Ibidem*, s. 15.

³⁵ *Ibidem*, s. 15.

³⁶ P. Daniluk, *Leksykon prawa karnego – część ogólna, 100 podstawowych pojęć*, op., cit., s. 233.

³⁷ L. Paprzycki (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, op. cit., s. 528.

³⁸ *Ibidem*, s. 528.

³⁹ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Prawo karne – część ogólna*, op. cit., ss. 117-118.

⁴⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 31 § 2.

Omawiane rozwiązanie zostało wprowadzone do przepisów prawa z uwagi na duży wpływ problemów ze zdrowiem psychicznym na zdolność osób nimi dotkniętych do rozpoznania znaczenia podejmowanych przez siebie działań, jak i kierowania własnym postępowaniem. Trudno byłoby uznać za sprawiedliwe potępienie kogoś za jego zachowanie, jeśli nie miał na nie wpływu. Za niewłaściwe należałoby uznać pozostawienie takiej kategorii osób samej sobie, zwłaszcza jeśli zagrażają one społeczeństwu wysokim prawdopodobieństwem ponownego popełnienia czynu zabronionego. Z tego względu dopuszczalne, a czasem nawet konieczne, jest zastosowanie przez sąd środka zabezpieczającego. Obowiązujące przepisy prawa przewidują możliwość orzeczenia środka zabezpieczającego zarówno do sprawcy czynu zabronionego, który w chwili jego popełnienia był niepoczytalny, jak i miał poczytalność ograniczoną.

Znaczenie problemów ze zdrowiem psychicznym na gruncie prawa cywilnego i karnego – zestawienie porównawcze

We wcześniejszych częściach opracowania omówiono wpływ problemów ze zdrowiem psychicznym jednostki na jej zdolność do samodzielnego reprezentowania własnych interesów i zachowanie autonomii w stosunkach cywilnoprawnych oraz odpowiedzialność prawną. Dokonano również analizy przewidzianych na gruncie obowiązujących regulacji prawnych rozwiązań, które mogą być stosowane do osób zaburzonych psychicznie. W niniejszej części, wskazano najważniejsze różnice i podobieństwa występujące pomiędzy instytucjami ubezwłasnowolnienia całkowitego i częściowego, a niepoczytalności oraz poczytalności ograniczonej.

Porównując ze sobą przewidziane na gruncie obowiązujących regulacji prawnych rozwiązania, znajdujące zastosowanie do osób mających problemy ze zdrowiem psychicznym, należy rozpocząć od analizy przyczyn ich wprowadzenia do aktów normatywnych. Zgodnie z tym, co zauważono ubezwłasnowolnienie jest instytucją prawa cywilnego mającą na celu ochronę interesu majątkowego lub osobistego jednostki, którego sama z uwagi na swój stan zdrowia psychicznego nie jest w stanie zabezpieczyć⁴¹. Z kolei niepoczytalność zapobiega karaniu sprawcy czynu zabronionego nie mającego zdolności do rozpoznania jego znaczenia lub pokierowania swoim postępowaniem w chwili jego popełniania. Pozbawienie na mocy orzeczenia sądowego osoby fizycznej przysługującej jej zdolności do czynności prawnych dokonywane jest w odniesieniu do przyszłych działań jednostki.

---

⁴¹ K. Piasecki, *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 01.10.2003*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).

Istotnym dla przyjmowanego przez organ procesowy stanu poczytalności sprawcy czynu zabronionego jest ten występujący u niego w chwili gdy go popełniał. Zarówno w prawie cywilnym, jak i karnym w odniesieniu do omawianych zagadnień przewidziano rozwiązania pośrednie pod postaciami ubezwłasnowolnienia częściowego i poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej. Pierwsza z wymienionych instytucji służy zapewnieniu osobie fizycznej pomocy w prowadzeniu jej spraw⁴². Druga wpływa na stopień przypisania sprawcy czynu zabronionego winy, a tym samym na zakres jego odpowiedzialności⁴³. W odniesieniu do omawianych zagadnień kluczowe znaczenie mają źródła przyjęte na gruncie ustaw. Zasadniczo nie różnią się one od siebie. Ustawodawca przyjął, że przyczyną wystąpienia u sprawcy czynu zabronionego niepoczytalności lub poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej, w chwili popełnienia przez niego czynu mogą być choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe lub inne zakłócenia czynności psychicznych⁴⁴. Czynnikiem mogącym uzasadnić konieczność ograniczenia lub pozbawienia jednostki przysługującej jej zdolności do czynności prawnych są choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy albo innego rodzaju zaburzenia psychiczne, w szczególności pijaństwo lub narkomania⁴⁵. Zakwalifikowanie przez ustawodawcę do przyczyn niepoczytalności innych zakłóceń czynności psychicznych, jak i użycia w medycznych przesłankach ubezwłasnowolnienia innego rodzaju zaburzeń psychicznych oraz zwrotu „w szczególności” wskazuje na liczebność czynników mogących być dla nich argumentem. W obydwu omawianych przypadkach poza przyczynami mogącymi uzasadniać ich zastosowanie konieczne jest wystąpienie związku przyczynowo-skutkowego między danym źródłem a jego konsekwencją. Na gruncie obowiązujących przepisów prawa zarówno cywilnego, jak i karnego ważniejsze jest wystąpienie adekwatnie albo niemożności kierowania swoim postępowaniem, albo braku lub ograniczenia zdolności w czasie czynu do rozpoznania jego znaczenia lub pokierowania swoim postępowaniem. Dopiero wystąpienie wymienionych skutków, określonych przyczynami zawartymi w regulacjach prawnych w pełni argumentuje zasadność ich zastosowania. Orzeczenie przez sąd wobec osoby fizycznej ubezwłasnowolnienia całkowitego, będzie powodować odebranie jej zdolności do czynności prawnych. Dla takiej osoby, jeśli nie pozostaje jeszcze pod władzą rodzicielską, ustanawia się opiekę⁴⁶. Zgodnie z art. 14 § 1 i § 2 KC „Czynność prawna dokonana przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych, jest nieważna (...). Jednakże, gdy osoba niezdolna do czyn-

---

⁴² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, art. 16 § 1.

⁴³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, art. 31 § 2.

⁴⁴ *Ibidem*, art. 31 § 1.

⁴⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny, art. 13 § 1 i art. 16 § 1.

⁴⁶ *Ibidem*, art. 13 § 2.

ności prawnych zawarła umowę należącą do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, umowa taka staje się ważna z chwilą jej wykonania, chyba że pociąga za sobą rażące pokrzywdzenie osoby niezdolnej do czynności prawnych.”⁴⁷ Dla osoby, która na mocy orzeczenia sądu została częściowo ograniczona w zdolności do czynności prawnych ustanawia się kuratelę⁴⁸. Ważność czynności prawnych, dokonanych przez osobę ubezwłasnowolnioną częściowo, w których zaciąga na siebie zobowiązanie lub rozporządza swoim prawem, poza wyjątkami uregulowanymi w ustawie wymaga zgody przedstawiciela ustawowego sprawującego nad nią pieczę⁴⁹.

Podobnie sytuacja wygląda w przypadku zawarcia przez taką osobę umowy. Jej ważność jest uzależniona od zgody lub potwierdzenia przedstawiciela ustawowego⁵⁰. Osoba posiadająca ograniczoną zdolność do czynności prawnych może zawierać bez zgody przedstawiciela ustawowego umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego i rozporządzać swoim zarobkiem, jeżeli sąd opiekuńczy z ważnych powodów nie postanowił inaczej⁵¹. Na gruncie obowiązujących przepisów prawa karnego ustalenie przez sąd, że sprawca czynu zabronionego w chwili jego popełnienia nie mógł rozpoznać znaczenia czynu lub pokierować swoim postępowaniem będzie powodować brak możliwości przypisania mu winy, a zatem pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej. Pozwala ona na przypisanie winy sprawcy czynu zabronionego, ale wpływa na stopień jego zawinienia. W każdym z wyżej wymienionych przypadków sąd może, a czasem nawet jest zobligowany do zastosowania środka zabezpieczającego, mającego na celu zapobiegnięcie ponownemu popełnieniu czynu zabronionego przez sprawcę.

Podsumowanie

Celem rozdziału było zaznaczenie wpływu problemów ze zdrowiem psychicznym na funkcjonowanie jednostki w odniesieniu do obowiązujących regulacji prawnych. Przytoczono w niej środki ochrony prawnej przysługujące jednostkom zaburzonym psychicznie, niezdolnym do samodzielnego reprezentowania własnych interesów. Ukazano znaczenie zaburzeń psychicznych i innych dysfunkcji w aspekcie określenia stanu poczytalności

---

⁴⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny, art. 14 § 1 i § 2.

⁴⁸ *Ibidem*, art. 16 § 2.

⁴⁹ *Ibidem*, art. 17.

⁵⁰ *Ibidem*, art. 18 § 1.

⁵¹ *Ibidem*, art. 20 i art. 21.

sprawcy czynu zabronionego. Dokonano analizy przesłanek formalnych oraz materialnych warunkujących dopuszczalność zastosowania instytucji ubezwłasnowolnienia całkowitego czy częściowego na gruncie prawa cywilnego albo uznania niepoczytalności lub poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej u sprawcy czynu zabronionego w chwili jego popełnienia. W artykule zbadano przesłanki i cel stosowania bądź uznawania wymienionych instytucji, oraz konsekwencje z nich wynikające.

Literatura

- Daniluk P., *Leksykon prawa karnego – część ogólna, 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Gierowski J. K., Paprzycki L. K., *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające, Zagadnienia prawno- materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Golonka A., *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, Lex a Wolters Kluwer Business, Warszawa 2013.
- Kryteria Diagnostyczne DSM-5*, Edra Urban & Partner, Wrocław 2015.
- Namysłowska-Gabrysiak B., *Prawo karne – część ogólna*, C. H. Beck, Warszawa 2011.
- Paprzycki L. K., (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, C.H. Beck: Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2013.

Ustawy i inne akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 13 poz. 93).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 r. Nr 88 poz. 553 z póź. zm.)

Orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2013 r., syg. akt. I CSK 122/13*, <http://www.sn.pl> (online:: 26.06.2017).

Źródła internetowe

- Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10*, <http://stat.gov.pl> (online: 21.06.2017).
- Piasecki K., *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 01.10.2003*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).
- Serwach M., *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 18.04.2014*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).
- Sokołowski T., *Komentarz do art. 13 kodeksu cywilnego, stan prawny na 01.06.2012*, <https://www.lex.uni.lodz.pl> (online: 19.05.2017).

THE DIMENSION OF MENTAL HEALTH PROBLEMS ON THE BASIS OF CRIMINAL
AND CIVIL LAWS – COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

This publication has been developed to show the impact of mental health problems on the functioning of an individual in the light of applicable legal regulations. It discusses institutions of full and partial incapacitation applied the civil law in connection with the need to protect the property and the personal interest of person with mental health problems. Analyses of sanity and insanity were significantly limited by the origin of criminal law. The final part of article was devoted comparing the surveyed institutions.

Keywords: total incapacitation, partial incapacitation, insanity, limited sanity.

Autor

mgr Anna Lisowska
Uniwersytet Łódzki
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Zakład Nauki o Przestępstwie

12

WSPÓŁPRACA BIUR DETEKTYWISTYCZNYCH Z ZAKŁADAMI UBEZPIECZEŃ W WALCE Z OSZUSTWAMI I WYŁUDZENIAMI UBEZPIECZEŃ KOMUNIKACYJNYCH

Joanna Patyk

Słowa kluczowe: wyłudzenie odszkodowania komunikacyjnego, oszustwo ubezpieczeniowe, biuro detektywistyczne

Wprowadzenie

Obecnie zakłady ubezpieczeń borykają się z dużą liczbą oszustw ubezpieczeniowych. Skala zjawiska jest bardzo wysoka. Co więcej, przestępcy coraz częściej pracują w zorganizowanych grupach, dla których oszustwa ubezpieczeniowe stały się źródłem dochodu. W przypadku grup przestępczych, poszczególni członkowie pełnią określone wcześniej role¹. Przystępność ubezpieczeniowa jest problemem nie tylko ekonomicznym czy też prawnym, lecz także społecznym. Godzi ono w ponadindywidualne dobra życia gospodarczego, a zaniechanie jego zwalczania grozi utratą zaufania do instytucji finansowych, w tym również ubezpieczeniowych².

Część towarzystw ubezpieczeniowych współpracuje z biurami detektywistycznymi w walce z oszustwami ubezpieczeniowymi. Celem rozdziału jest analiza praktyk Biura Detektywistycznego KRUK S.A. we Wrocławiu w walce z wyłudzeniem ubezpieczeń komunikacyjnych w latach 2014-2015 celem wstępnego rozpoznania badanej problematyki. Część badawczą poprzedza wprowadzenie teoretyczne przybliżające pojęcie oszustwa ubezpieczeniowego, jego regulację na gruncie prawa karnego oraz działań biur detektywistycznych w zakresie praw i obowiązków oraz świadczonych usług.

---

¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 września 2013 r., sygn. akt II AKA 102/13.

² T. Gulla, *Oszustwa ubezpieczeniowe – aspekty społeczne*, praca magisterska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2006.

Definicja oszustwa ubezpieczeniowego

Zdarzeniem będącym podstawą do wypłaty ubezpieczenia jest tylko takie, które zgodnie z umową ubezpieczenia lub jego ogólnymi warunkami stanowi podstawę wypłaty ubezpieczenia³. Obecnie nie ma jednolitej definicji przestępstwa ubezpieczeniowego. W literaturze widoczne są liczne próby zdefiniowania zjawiska. Wydaje się dobrym rozwiązaniem wyróżnienie ogólnego pojęcia szeroko rozumianej przestępczości ubezpieczeniowej, w obrębie którego można znaleźć zarówno przestępstwa kryminalne, jak i gospodarcze godzące w interesy sfery ubezpieczeniowej, a w ramach nich przestępstwa ubezpieczeniowe, czyli czyny karalne związane ze stosunkiem ubezpieczeniowym⁴. T. Rydzek, twierdzi że przestępstwem ubezpieczeniowym jest każdy czyn karalny godzący w jakikolwiek sposób (zarówno w sposób bezpośredni, czy pośredni) w interesy zakładów ubezpieczeń i całego rynku ubezpieczeniowego⁵. Przystępczość ubezpieczeniowa według W. Jarocha to ogół przestępstw godzących w interesy zakładów ubezpieczeń i rynku ubezpieczeniowego⁶. Z. Niezgoda definiuje przestępstwo ubezpieczeniowe jako typ, gdzie stosunek ubezpieczeniowy wykorzystuje się dla osiągnięcia kosztem zakładu ubezpieczeń korzyści majątkowej w postaci nielegalnego odszkodowania⁷. Z kolei M. Krupisz, że oszustwo ubezpieczeniowe to wszelkie czyny (działania czy zaniechania) godzące w interesy zakładów ubezpieczeń oraz rynku ubezpieczeniowego⁸.

Europejski Komitet Ubezpieczeń (CEA), zdefiniował przestępstwo ubezpieczeniowe jako żądanie odszkodowania albo otrzymanie takiego odszkodowania drogą oszustwa⁹. Analizując definicję CEA można wywnioskować, że przestępstwo ubezpieczeniowe może popełnić tylko ubezpieczający się. Należy mieć na uwadze, że przestępstwa popełniają również pracownicy zakładów ubezpieczeń.

---

³ M. Kulik, Art. 298 [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII. Wolters Kluwer, Warszawa 2015.

⁴ D. Miksiewicz, *Charakterystyka przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce*, „Studenckie Zeszyty Nukowe” 2015, z. 27, s. 44.

⁵ T. Rydzek, *Przystępczość ubezpieczeniowa w świetle teorii i praktyki*, „Prawo Asekuracyjne” 1996, nr 2, s. 70.

⁶ W. Jaroch, *Przystępczość na rynku ubezpieczeń*, Poltext, Warszawa 2002, s. 37.

⁷ Z. Niezgoda, *Niektóre aspekty prawno karnej ochrony ubezpieczycieli (instytucji ubezpieczeniowych) na gruncie unormowań art. 286-298 k.k.*, „Prokuratura i państwo” 2006, nr 4, s. 131.

⁸ P. Halba, *Działalność na szkodę zakładu ubezpieczeń cz. I*, „Gazeta Ubezpieczeniowa”, Poltext, Warszawa 15.11.2005.

⁹ W. Jaroch, *Przystępczość*, *op. cit.*, s. 35.

Oszustwo ubezpieczeniowe w polskim prawie karnym

Przestępstwa ubezpieczeniowe sensu *stricto* dzielą się na oszustwa ubezpieczeniowe i wyłudzenia odszkodowań¹⁰. Pierwsze określić można jako celowe i świadome wprowadzenie w błąd zakładu ubezpieczeń, co do samego faktu zaistnienia zdarzenia ubezpieczeniowego, a także rozmiaru szkody lub związku przyczynowego między zdarzeniem a szkodą. Jest ono klasycznym oszustwem penalizowanym w przepisie art. 286 k.k.¹¹ Przestępstwo to jest umyślne oraz jest zaliczane do tzw. celowościowej odmiany przestępstw kierunkowych, gdyż sprawca musi działać „w celu osiągnięcia korzyści majątkowej”¹². Przestępstwo to może być popełnione tylko w zamiarze bezpośrednim, przesądza o tym znamię czasownikowe „żąda”¹³.

Wprowadzenie w błąd oznacza wywołanie mylnego wyobrażenia o rzeczywistości¹⁴. Błąd musi dotyczyć takiego wycinka rzeczywistości, który jest istotny z punktu widzenia decyzji o rozporządzaniu mieniem¹⁵. Do popełnienia przestępstwa dochodzi poprzez upozorowanie zdarzenia ubezpieczeniowego, a w dalszej kolejności wystąpienie do towarzystwa ubezpieczeniowego z roszczeniem odszkodowawczym w celu osiągnięcia korzyści majątkowej polegającej na otrzymaniu nienależnego odszkodowania. Do popełnienia przestępstwa dochodzi poprzez upozorowanie całego zdarzenia, które ma być podstawą wypłaty odszkodowania oraz podanie fałszywych danych podczas zawierania umowy ubezpieczenia. Obie czynności wprowadzają ubezpieczyciela w błąd. Wystarczającym dla bytu tego przestępstwa jest doprowadzenie innej osoby do niekorzystnego rozporządzenia mieniem. Z punktu widzenia jego dysponenta, nie jest natomiast koniecznym wystąpienie szkody w tym mieniu¹⁶. Związek przyczynowy powinien zachodzić między skutkiem w postaci niekorzystnego rozporządzenia mienia a zachowaniem sprawcy.

---

¹⁰ M. Sadowski, *Prawne metody przeciwdziałania przestępczości ubezpieczeniowej*, [w:] *Materiały Konferencyjne III Ogólnopolskiej Konferencji „Przestępczość ubezpieczeniowa”*, Szczecin 2000, s. 10.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2016, poz. 1137), dalej k.k.

¹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 sierpnia 2000 r., sygn. akt II AKa 168/00.

¹³ M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis (online: 28.06.2017) art. 286.

¹⁴ V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis (online: 28.06.2017), art. 286.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2000 r., sygn. akt III KKN 86/98.

¹⁶ J. Jurzyk, *Przestępstwo ubezpieczeniowe w polskim prawie karnym i praktyce organów ścigania – stan obecny i postulaty zmian*, https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/17_Przest_ub_P_Kruszynski.pdf (online: 28.06.2017).

Problemy w stosowaniu kwalifikacji czynu z art. 286 k.k.¹⁷ przez organy ścigania i sądy wynikają głównie z zabarwienia tego przestępstwa celem (działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej) i jego materialnym charakterem (doprowadzenie do niekorzystnego rozporządzenia mieniem)¹⁸. O odpowiedzialności za usiłowanie oszustwa można mówić w przypadku braku czynników o materialnym charakterze.

Drugie, określane również przestępstwem asekuracyjnym zostało zdefiniowane przez polskie ustawodawstwo w art. 298 §1 k.k.¹⁹ stanowi że, kto w celu uzyskania odszkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia, powoduje zdarzenie będące podstawą do wypłaty takiego odszkodowania podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat oraz § 2 k.k.²⁰ nie podlega karze, kto przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie zapobiegł wypłacie odszkodowania. Przedmiotem ochrony w art. 298²¹ jest interes gospodarczy towarzystw ubezpieczeniowych oraz ponadindywidualne interesy społeczne związane z utrzymaniem funkcjonalnej i racjonalnej działalności instytucji ubezpieczeniowych²². Przestępstwo to jest celowym i świadomym spowodowaniem zdarzenia ubezpieczeniowego, które jest podstawą wypłaty odszkodowania na podstawie wcześniej wskazanego artykułu. Osoba związana bezpośrednio umową ubezpieczenia, która powoduje zdarzenie będące podstawą do wypłaty odszkodowania jest sprawcą przestępstwa. Co więcej, sprawcą owego przestępstwa jest również osoba, która nie jest związana umową ubezpieczenia, ale powoduje zdarzenie będące podstawą do wypłaty odszkodowania. Wskazać należy, że spowodowanie wcześniej wskazanego zdarzenia jest bezpośrednio związane z zamiarem otrzymania nienależnego odszkodowania. Materialny charakter posiada przestępstwo umyślne w zamiarze bezpośrednim kierunkowym spowodowania zdarzenia, z uwagi na fakt, że niezbędne jest powstanie skutku, czyli zdarzenia. Wystarczy tylko, że sprawca spowoduje zdarzenie, na podstawie którego ubezpieczyciel podejmie decyzję o wypłacie odszkodowania, a nie jest wymagana wypłata odszkodowania, która jest w tym kontekście irrelevantny. Natomiast spowodowanie zdarzenia, to zachowanie zarówno w formie działania czy też zaniechania, którego wynikiem jest obiektywna zmiana w świecie zewnętrznym, czyli zdarzenie, któ-

---

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

¹⁸ J. Jurzyk, *Przestępstwo ubezpieczeniowe w polskim prawie karnym i praktyce organów ścigania – stan obecny i postulaty zmian*, https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/17_Przest_ub_P_Kruszynski.pdf (online:28.06.2017).

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² M. Filar (red.), *Kodeks, op. cit.*, art. 298.

re stanowi podstawę wypłaty odszkodowania. W zakresie znaczeniowym tego znamienia najczęściej mieszczą się takie zachowania, jak: porzucenie ubezpieczonego pojazdu czy zniszczenie pojazdu, w wyniku których dojdzie do powstania szkody w przedmiocie ubezpieczenia²³.

Ściganie omawianego przestępstwa następuje z urzędu i w trybie publicznoskargowym. Klauzula niekaralności unormowana została w art. 298 § 2 k.k.²⁴ i wymaga, aby sprawca przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie zapobiegł wypłacie odszkodowania²⁵. Wskazać należy, że ma się tu do czynienia z klauzulą czynnego żalu. Klauzula ta, nakłada na sprawcę obowiązek podjęcia dobrowolnych działań, w wyniku których nie zostanie wypłacone odszkodowanie. W przypadku, gdy niewypłacenie odszkodowania nastąpiło w wyniku działań towarzystwa ubezpieczeniowego, a także innych przyczyn niezależnych od sprawcy, to klauzula czynnego żalu nie będzie miała zastosowania.

Jeżeli sprawca, mając z góry powzięty zamiar, działając w celu uzyskania odszkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia, powoduje zdarzenie będące podstawą wypłaty takiego odszkodowania, zgłasza ten fakt ubezpieczycielowi i na podstawie tego wniosku instytucja ubezpieczeniowa wypłaca uprawnionemu nienależne odszkodowanie, to zachowanie takie należy kwalifikować kumulatywnie z art. 298 § 1 k.k. i z art. 286 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.²⁶ W znamionach przestępstwa art. 298 k.k.²⁷ nie mieści się zachowanie sprawcy, gdy upozorował on zdarzenie będące podstawą wypłaty odszkodowania. Jednakże wskazać należy, że jeżeli sprawca wystąpi następnie z wnioskiem o wypłatę odszkodowania na podstawie ww. upozorowania zdarzenia, to jego zachowanie należy zakwalifikować jako oszustwo z art. 286 k.k.²⁸

Warto zaznaczyć, że jest po przestępstwo powszechne, gdyż sprawcą może być każda osoba fizyczna. W świetle powyższych uregulowań, zważyć należy, iż oszustwa ubezpieczeniowego może dopuścić się osoba, która będąc stroną umowy ubezpieczenia, powoduje zdarzenie dające jej podstawę do wypłaty odszkodowania. Co więcej, oszustwa ubezpieczeniowego może dopuścić się również osoba, która nie jest związana bezpośrednio umową ubezpieczenia, ale powoduje zdarzenie stanowiące podstawę wypłaty ubezpieczenia dla innego podmiotu.

---

²³ Z. Niezgoda, *Niektóre aspekty prawnokarnej ochrony ubezpieczycieli (instytucji ubezpieczeniowych) na gruncie unormowań art. 286 i 298 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 4, s. 131 i n.

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁵ V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks, op. cit.*, art. 298.

²⁶ *Ibidem*; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

²⁸ *Ibidem*.

Biura detektywistyczne

Polskie ustawodawstwo dopiero w 2001 r. uchwaliło ustawę o usługach detektywistycznych²⁹. Akt ten określa zasady działalności gospodarczej biur detektywistycznych oraz wskazuje prawa i obowiązki detektywa, a także zasady i tryb nabywania przez niego uprawnień detektywa. Dodatkowo wprowadza oraz definiuje podstawowe terminy związane ze świadczeniem usług detektywistycznych.

Na podstawie art. 2 ust. 1 u.u.d.³⁰ można zdefiniować usługi detektywistyczne, którymi są czynności polegające na uzyskiwaniu, przetwarzaniu i przekazywaniu informacji o osobach, przedmiotach i zdarzeniach, realizowane na podstawie umowy zawartej ze zleceniodawcą, w formach i zakresach niezastrzeżonych dla organów i instytucji państwowych na mocy odrębnych przepisów, a w szczególności:

- w sprawach wynikających ze stosunków prawnych dotyczących osób fizycznych,
- w sprawach wynikających z stosunków gospodarczych dotyczących:
  - wykonywania zobowiązań majątkowych, zdolności płatniczych lub wiarygodności w tych stosunkach,
  - bezprawnego wykorzystywania nazw handlowych lub znaków towarowych, nieuczciwej konkurencji lub ujawnienia wiadomości stanowiących tajemnicę handlową,
  - sprawdzanie wiarygodności informacji dotyczących szkód zgłaszanych zakładom ubezpieczeniowym,
  - poszukiwanie osób zaginionych lub ukrywających się,
  - poszukiwanie mienia,
  - zbieranie informacji w sprawie, w której toczy się postępowanie karne, postępowanie w sprawach o przestępstwa skarbowe lub wykroczenia skarbowe albo inne, jeżeli w toku postępowania można zastosować przepisy prawa karnego³¹.

Ustawa w rozdziale 4 wskazuje warunki nabycia licencji detektywa. Określa również prawa i obowiązki detektywa. Wskazać należy, że art. 6 u.u.d.³² mówi, że detektyw w swojej pracy powinien kierować się zasadami etyki, lojalnością wobec zlecającego i szczególną starannością, by nie narużyć nikomu wolności oraz praw człowieka i obywatela. Przepis ten powi

---

²⁹ Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o usługach detektywistycznych (Dz.U. 2014, poz. 273), dalej: u.u.d.

³⁰ Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o usługach detektywistycznych, art. 2 ust. 1.

³¹ Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o usługach detektywistycznych (Dz.U. 2014, poz. 273), art. 2 ust. 1.

³² *Ibidem*, art. 6.

zany jest z art. 7 u.u.d.³³, który zabrania detektywowi używania środków technicznych oraz metod i czynności operacyjno-rozpoznawczych, które zastrzeżone są dla upoważnionych organów. W przypadku użycia przez detektywa tych środków, grozi mu kara do trzech lat więzienia.

Obecnie ważną rolę ogrywa ochrona danych osobowych. Detektyw ma prawo podczas wykonywania czynności określonych w art. 2 ust. 1 u.u.d.³⁴ do przetwarzania takich danych bez zgody osób, których dane te dotyczą. Danych tych nie może przekazywać innym podmiotom.

Analiza danych

W dalszej części przedstawiono wyniki działań Biura Detektywistycznego KRUK S.A. w zakresie weryfikacji szkód, w których zachodziło podejrzenie wyłudzenia odszkodowania.

Polska Izba Ubezpieczeń (dalej: PIU) przeprowadza od lat, według sprawdzonej i niezmiennej metodyki, badania dotyczące przestępstw ubezpieczeniowych. W opracowaniu wskazano dane łącznie dla ubezpieczeń od odpowiedzialności cywilnej (OC) komunikacyjnego i Autocasco (AC), gdyż kilka zakładów ubezpieczeń dla ubezpieczeń komunikacyjnych podaje dane zagregowane, bez rozróżnienia na OC i AC lub raportuje wszelkie wyłudzenia w komunikacji jako dotyczące ubezpieczenia OC³⁵. Z tego względu należy je rozpatrywać łącznie, jako ubezpieczenia komunikacyjne ogółem

Z raportu PIU wynika, że w 2014 r. pracownicy zakładów ubezpieczeń Działu II (pozostałe ubezpieczenia osobowe oraz ubezpieczenia majątkowe) odnotowali 9158 czynów przestępczych na łączną kwotę wynoszącą 151 721 00,00 PLN³⁶. Średnia wartość przestępstwa kształtowała się na poziomie ok. 16 600,00 PLN³⁷. W analizowanym roku łącznie popełniono 7 888 czynów przestępczych dotyczących ubezpieczeń komunikacyjnych, co stanowi 86,13% wszystkich czynów przestępczych Działu II. Wartość tych czynów w ubezpieczeniach komunikacyjnych to 129 543 057,00 PLN, co stanowi 85,38% łącznej kwoty czynów przestępczych Działu II. Informację zwrotną w 2014 r. nadesłało 28 zakładów z siedzibą w Polsce oraz 7 oddziałów zagranicznych, co stanowi ok. 88% liczby towarzystw ubezpieczeń Działu II z siedzibą w Polsce. Udział rynkowy 28 zakładów (z siedzibą

---

³³ Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o usługach detektywistycznych, art. 7.

³⁴ Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o usługach detektywistycznych, art. 2 ust. 1.

³⁵ Analiza danych dotyczących przestępstw ujawnionych w 2014 r. w związku z działalnością zakładów ubezpieczeń – członków Polskiej Izby Ubezpieczeń, PIU, Warszawa 2015, ss. 19-28.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

w Polsce) – uczestników badania – mierzony wartością wypłaconych odszkodowań Działu II, wyniósł ok. 98%³⁸.

Z raportu PIU za 2015 r. wynika, że pracownicy zakładów ubezpieczeń Działu II odnotowali 13 129 czynów przestępczych, których łączna kwota wyniosła 179 878 533,00 PLN³⁹. Nastąpił wzrost liczby czynów o 43% w porównaniu do 2014 r. Kwota przestępstwa wzrosła o 19% w porównaniu z rokiem poprzednim. Średnia wartość przestępstwa wynosiła około 13 700,00 PLN⁴⁰. W 2015 r. miało miejsce łącznie 11 200 czynów przestępczych, co stanowi 85,3% wszystkich czynów przestępczych Działu II⁴¹. Wartość czynów w ubezpieczeniach komunikacyjnych kształtowała się na poziomie 145 958 941,00 PLN, co stanowi 81,2% łącznej kwoty czynów przestępczych Działu II. Informację zwrotną nadesłało 25 zakładów z siedzibą w Polsce oraz 7 oddziałów zagranicznych, co stanowi ok. 83% liczby towarzystw ubezpieczeń Działu II z siedzibą w Polsce, gdzie udział rynkowy 25 zakładów (z siedzibą w Polsce) – uczestników badania, mierzony wartością wypłaconych odszkodowań Działu II wyniósł ok. 99%⁴².

Autorka opracowania uzyskała dostęp do spraw z podejrzeniem wyłudzenia odszkodowania komunikacyjnego prowadzonych przez Biuro Detektywistyczne KRUK S.A. we Wrocławiu w latach 2014-2015. Każdą przeanalizowaną sprawę zakończono raportem, a następnie przekazano do towarzystwa ubezpieczeniowego, które podejmuje ostateczną decyzję. Dane podane przez Biuro zawierają sprawy z dwóch towarzystw ubezpieczeniowych, które w razie powzięcia wątpliwości przy wypłacie odszkodowania, kierowały sprawę do szczegółowej analizy przez Biuro Detektywistyczne KRUK S.A.

Tabela 1 przedstawia ilościowy wynik wystawionych rekomendacji. Materiał przygotowany na odmowę wypłaty odszkodowania to taki materiał, w którym ustalono rozbieżności w zeznaniach uczestników kolizji, świadków albo brak korelacji w uszkodzeniach pojazdów. Rekomendacja rezygnacji ma miejsce w przypadku, gdy podczas wykonywania czynności przez Biuro Detektywistyczne KRUK S.A. poszkodowany złożył pisemne oświadczenie o rezygnacji z wypłaty odszkodowania. Następnie brak kontaktu, czy brak ustaleń wskazuje na niemożność rozpytania uczestników i przeprowadzenia oględzin uczestniczących w zdarzeniu pojazdów albo odmowę współpracy sprawcy i poszkodowanego. Ostatnia rekomendacja

---

³⁸ Analiza danych dotyczących przestępstw ujawnionych w 2014 r., op. cit., ss. 19-28.

³⁹ Analiza danych dotyczących przestępstw ujawnionych w 2015 r. w związku z działalnością zakładów ubezpieczeń – członków Polskiej Izby Ubezpieczeń, PIU, Warszawa 2016, ss. 18-29.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

wskazuje, że w wyniku przeprowadzonych przez Biuro Detektywistyczne KRUK S.A. czynności stwierdzono, że zdarzenie faktycznie mogło mieć miejsce w deklarowanym miejscu, czasie oraz okolicznościach wskazanych przez uczestników w zgłoszeniu szkody do towarzystwa ubezpieczeniowego.

Tabela 1. Wystawione rekomendacje przez Biuro Detektywistyczne KRUK S.A. w 2014 r. w sprawach z podejrzeniem wyłudzenia odszkodowania komunikacyjnego

Miesiąc	Materiał na odmowę	Rezygnacja	Brak kontaktu	Zdarzenie mogło mieć miejsce
Styczeń	19	8	0	0
Luty	11	4	0	1
Marzec	2	1	0	1
Kwiecień	5	5	2	0
Maj	5	2	0	0
Czerwiec	8	2	0	2
Lipiec	6	4	0	2
Sierpień	8	3	0	1
Wrzesień	12	0	0	1
Październik	3	6	0	2
Listopad	4	3	0	1
Grudzień	2	2	0	1
Łącznie:	85	40	2	12

Źródło: opracowanie na podstawie uzyskanych informacji z Biura Detektywistycznego KRUK S.A.

Biuro Detektywistyczne KRUK S.A. w 2014 r. otrzymało do weryfikacji szkód 139 spraw. Sprawy, w których ustalono szereg rozbieżności wskazujących, że zdarzenie nie miało miejsca w deklarowanym czasie, miejscu i okolicznościach albo zdarzenie było upozorowane stanowiły 61,16% wszystkich spraw. Uzyskane rezygnacje z wypłaty odszkodowania stanowiły 28,78%. Brak kontaktu bądź ustaleń to zaledwie 1,43% spraw. Jedynie w 8,63 % stwierdzono, że zdarzenie miało miejsce w deklarowanym czasie, miejscu i okolicznościach wskazanych w zgłoszeniu szkody.

Biuro Detektywistyczne KRUK S.A. w 2015 r. otrzymało do weryfikacji szkód 131 spraw. Sprawy, w których ustalono szereg rozbieżności wskazujących, że zdarzenie nie miało miejsca w deklarowanym czasie, miejscu i okolicznościach albo zdarzenie było upozorowane stanowiły 71% wszystkich spraw. Uzyskane rezygnacje z wypłaty odszkodowania stanowiły 20,6%. Brak kontaktu bądź ustaleń to zaledwie 1,53% spraw. Jedynie w 6,87% stwierdzono, że zdarzenie miało miejsce w deklarowanym czasie, miejscu i okolicznościach wskazanych w zgłoszeniu szkody.

Podsumowanie

Obecnie firmy ubezpieczeniowe borykają się z problemem oszustw ubezpieczeniowych. Liczba wyłudzczy wciąż rośnie. Wskazać należy, że zakłady ubezpieczeń wspierane są literą prawa, gdyż próba wyłudzenia odszkodowania jest właśnie przestępstwem w rozumieniu kodeksu karnego. Firmy ubezpieczeniowe posiadają coraz lepsze systemy informatyczne, które pozwalają na analizę zgłoszonych zdarzeń drogowych. Zakłady ubezpieczeń korzystają z bazy Ośrodka Informacji Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego. Co więcej, zakłady te posiadają już doświadczenie i katalog symptomów świadczących o możliwości próby wyłudzenia odszkodowania.

Analiza danych udostępnionych przez Biuro Detektywistyczne KRUK S.A. we Wrocławiu wykazały, że zakłady ubezpieczeń powinny w większym stopniu podejmować współpracę przy podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Tego typu placówki wnikliwie analizują całe zdarzenie i podejmują szereg czynności w celu wyjaśnienia okoliczności szkody.

Z przedstawionej analizy wynika, że w 2014 r. aż w 89,94 % Biuro Detektywistyczne ustaliło, że doszło do próby wyłudzenia odszkodowania, z czego w 28,78% poszkodowani złożyli rezygnację z wypłaty odszkodowania. W 2015 r. ustalono, że w 91,6% przekazanych spraw, doszło do próby wyłudzenia odszkodowania, z czego w 20,6% poszkodowani złożyli rezygnację z wypłaty odszkodowania. Działalność Biura Detektywistycznego wykazała się dużą skutecznością w walce z przestępstwami ubezpieczeniowymi.

Warto, aby wszystkie towarzystwa ubezpieczeniowe podejmowały współpracę z biurami detektywistycznymi w razie powzięcia wątpliwości przy wypłacie odszkodowania. Biura te posiadają olbrzymie doświadczenie w analizie zdarzeń drogowych. Wnikliwie analizują całe zdarzenie. Dokonują szczegółowych rozpytań uczestników oraz świadków. Przeprowadzone zostają dokładne oględziny miejsca zdarzenia oraz sprawdzenie korelacji uszkodzeń pojazdów.

Zdaniem autorki, usiłowanie wyłudzenia odszkodowania komunikacyjnego powinno być karane przez zakłady ubezpieczeń poprzez zwiększenie o 50% kwoty składek, a także wprowadzenie do art. 298 k.k.⁴³ bardziej szczegółowego opisu znamion strony przedmiotowej czynu zabronionego.

---

⁴³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

Literatura

- Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2016.
- Gulla T., *Oszustwa ubezpieczeniowe – aspekty społeczne*, praca magisterska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2006.
- Halba P., *Działalność na szkodę zakładu ubezpieczeń cz. I*, „Gazeta Ubezpieczeniowa”, Poltext, Warszawa 15.11.2005.
- Jaroch W., *Przestępczość na rynku ubezpieczeń*, Poltext, Warszawa, 2002.
- Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2016.
- Kulik M., *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VII. Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Miksiewicz D., *Charakterystyka przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2015, z. 27.
- Niezgoda Z., *Niektóre aspekty prawnokarnej ochrony ubezpieczycieli (instytucji ubezpieczeniowych) na gruncie unormowań art. 286–298 k.k.*, „Prokuratura i państwo” 2006, nr 4.
- PIU, *Analiza danych dotyczących przestępstw ujawnionych w 2014 r. w związku z działalnością zakładów ubezpieczeń – członków Polskiej Izby Ubezpieczeń*, PIU, Warszawa 2015.
- PIU, *Analiza danych dotyczących przestępstw ujawnionych w 2015 r. w związku z działalnością zakładów ubezpieczeń – członków Polskiej Izby Ubezpieczeń*, PIU, Warszawa 2016.
- Rydzek T., *Przestępczość ubezpieczeniowa w świetle teorii i praktyki*, „Prawo Asekuracyjne” 1996, nr 2.
- Rydzek T., *Nowe patologie w ubezpieczeniach*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 1998, nr 3-4.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o usługach detektywistycznych (Dz.U. 2014, poz. 273).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny (Dz.U. 2016, poz. 1137).

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 sierpnia 2000 r., sygn. akt II AKa 168/00.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2000 r., sygn. akt III KKN 86/98.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 września 2013 r., sygn. akt II AKa 102/13.

Źródła internetowe

- Jurzyk J., *Przestępstwo ubezpieczeniowe w polskim prawie karnym i praktyce organów ścigania – stan obecny i postulaty zmian*,
https://piu.org.pl/public/upload/ibrowser/17_Przest_ub_P_Kruszynski.pdf

COOPERATION OF DETECTIVE AGENCIES WITH INSURANCE COMPANIES
IN THE INSURANCE FRAUD AND INSURANCE CRIME

Summary

The aim of the article is to discuss the issue of fraud and extortion of traffic compensations in Poland. The article presents the definition of this phenomenon as well as regulations of the Polish criminal law. Also, the scope of the detective agencies' activities and the analysis of one of the offices was approximated. The author points out that insurance companies should start collaborating with detective agencies. In addition, the author points out that the attempt to extort traffic compensations should be punishable by law.

Keywords: insurance fraud, insurance crime, detective office.

Autor

mgr Joanna Patyk

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii

Katedra Kryminalistyki

13

ANALIZA TYPÓW CZYNÓW ZABRONIONYCH SŁUŻĄCYCH OCHRONIE INFORMACJI POUFNEJ NA RYNKU KAPITAŁOWYM

Monika Utracka

Słowa kluczowe: informacje poufne, rynek kapitałowy, czyny zabronione, instrumenty finansowe, Market Abuse Regulation.

Wprowadzenie

T. Umesao w artykule z 1963 r. o teorii ewolucji społeczeństwa opartego na technologiach informatycznych po raz pierwszy użył sformułowania „społeczeństwo informacyjne”. Termin ten, oznaczający społeczeństwo, w którym informacja stała się zasobem produkcyjnym określającym nowe przewagi konkurencyjne w stosunku do otoczenia¹, idealnie nadał się do określenia rodzaju przemian, jakich doświadczyło społeczeństwo w tych latach. Nieustannie zmieniający się świat wymagał wprowadzenia również szeregu zmian w prawie, które dostosowałyby je do nowej rzeczywistości. Pojawiło się nowe dobro prawne – informacja, które tak jak inne, bardziej powszechne i oczywiste np. zdrowie i życie, zaczęło wymagać należytej ochrony prawnej. W literaturze wskazuje się, iż potrzeba tej ochrony wynika z m.in. wartości ekonomicznej, jaką reprezentuje² albo też z faktu, iż jej posiadanie może przynieść równie wymierne korzyści, jak prawa majątkowe np. własność³.

---

¹ W 1997 r. T. Hofmokl stworzył definicję społeczeństwa informacyjnego. obecnie nie sposób odnaleźć oryginalnego opracowania zawierającego tę definicję.

² P. Kardas, *Prawnokarna ochrona informacji w polskim prawie karnym z perspektywy przestępstw komputerowych. Analiza dogmatyczna i strukturalna w świetle aktualnie obowiązującego stanu prawnego*, „Prawnokarna ochrona informacji. Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych” 2000, z. 1.

³ W. Wróbel, *Przestępstwa przeciwko ochronie informacji*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Komentarz do art. 117- 277*, t. 2, Zakamycze, Kraków 2006.

Ochrona informacji w polskim porządku prawnym

Polski porządek prawny przewiduje ochronę prawnokarną dla następujących szczególnych informacji: niejawnych, stanowiących tajemnicę, poufnych.

Niniejsze opracowanie dotyczy ochrony informacji poufnej. *Ratio legis* ochrony informacji poufnych jest wynikiem świadomości zagrożenia jakie niesie za sobą brak ochrony prawnej informacji, których znaczenie jest relewantne z ekonomicznego punktu widzenia. Obowiązujące obecnie przepisy w zakresie prawnej ochrony informacji poufnych na rynku giełdowym mają na celu głównie realizację zasad równego dostępu uczestników tego rynku do informacji⁴.

Regulacje prawne dotyczące informacji poufnej

W obrocie gospodarczym informacje poufne mogą występować w różnych formach. W stosunkach prawnych mogą być zarówno przedmiotem czynności prawnej – towarem np. *know-how* (całokształt wiadomości – fachowej wiedzy oraz doświadczeń w zakresie technologii i procesu produkcyjnego dla określonego wyrobu⁵) jak i przesłanką podjęcia przez podmiot decyzji gospodarczej np. informacje będące podstawą do wyceny spółki. W obu tych przypadkach działanie przestępcze skierowane na wyżej wymienione, spowoduje negatywny skutek, któremu ustawodawca stara się zapobiec poprzez wprowadzenie odpowiednich regulacji mających zapewnić stabilność i bezpieczeństwo obrotu gospodarczego. Do regulacji tych można zaliczyć m.in. wyszczególnienie szeregu przestępstw dotyczących informacji poufnej w ustawie o obrocie instrumentami finansowymi tj.: art. 180, art. 181, art. 182⁶.

Analizę poszczególnych typów czynów zabronionych należy rozpocząć od przedstawienia przedmiotu oddziaływania sprawczego, jakim jest informacja poufna, gdyż już na tym gruncie pojawiają się pewne problemy.

Zasadniczo definicja informacji poufnej znajduje się w art. 154 u.o.i.f.⁷. Artykuł ten stanowi, iż informacją poufną jest określona w sposób precyzyjny – informacja dotycząca, bezpośrednio lub pośrednio, jednego lub kilku emitentów instrumentów finansowych, jednego lub kilku instrumentów finansowych albo nabywania lub zbywania takich instrumentów, która nie

---

⁴ M. Górecki, *Informacje poufne na rynku kapitałowym: podstawowe problemy regulacji prawnej oraz pojęcie informacji poufnej i insidera*, „HUK” 2007, nr 1, ss. 49-127.

⁵ Definicja stworzona przez Międzynarodową Izbę Handlową w Paryżu.

⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz.U. z 2016 r. poz.1636), dalej u.o.i.f.

⁷ *Ibidem*.

została przekazana do publicznej wiadomości, a która po takim przekazaniu mogłaby w istotny sposób wpłynąć na cenę tych instrumentów finansowych lub na cenę powiązanych z nimi pochodnych instrumentów finansowych.

Dnia 16 kwietnia 2014 r. zostało podpisane rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE Market Abuse Regulation⁸, które w art. 7 zamieszcza wspólną dla całej Unii Europejskiej definicję informacji poufnej. Definicja unijna rozszerza pojęcie informacji poufnej o zdarzenia będące etapami rozciągniętego w czasie procesu. Zgodnie z art. 288 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁹: „Rozporządzenie ma zasięg ogólny. Wiąże w całości i jest bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich”. Obecnie w polskim porządku prawnym istnieją dwie definicje informacji poufnej. Niestety należy stwierdzić, iż w związku z tym może dojść do niepokojącej sytuacji, gdy na gruncie prawa polskiego nie będzie możliwe uznanie danej informacji za poufną, a na gruncie prawa unijnego już tak. Przykładowo – w u.o.i.f.¹⁰ za informację poufną może być uznane jedynie zdarzenie końcowe czyli np. zawarcie umowy, a na gruncie rozporządzenia Market Abuse Regulation mogą być uznane już *per se* toczące się negocjacje w sprawie podpisania tego kontraktu. Sytuacja ta, jest pokłosiem dosyć głośnego orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie Markusa Gelta przeciwko Daimler AG¹¹.

W spółce Daimler AG od 6 kwietnia 2005 r. było wiadomo, iż jej prezes zarządu – Schrempp zamierzał zakończyć swoją kadencję. Informacja ta została podana członkom zarządu oraz pojawiała się w trakcie działania organów spółki. 28 lipca 2005 r. Ostatecznie została podana do publicznej wiadomości. Po umieszczeniu tej informacji na stronie internetowej kurs akcji spółki zanotował bardzo wyraźny wzrost. Geltl sprzedał akcje spółki niedługo przed publikacją tej informacji i w konsekwencji, nie wzbogacił się na wzroście kursu. Zażądał on odszkodowania, ponieważ uważał, iż informacja ta została podana zbyt późno, a gdyby zostało to uczynione w czasie odpowiednim nie sprzedałby akcji przed publikacją, lecz po, a wówczas osiągnąłby zysk. Uznanie roszczenia Gelta mogło zaistnieć jedynie w sytuacji, gdyby sam komunikat o woli rezygnacji został uznany za

---

⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 596/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie nadużyć na rynku (rozporządzenie w sprawie nadużyć na rynku) oraz uchylające dyrektywę 2003/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady i dyrektywy Komisji 2003/124/WE, 2003/125/WE i 2004/72/WE (OJ L 173, 12.6.2014, p. 1-61), dalej Rozporządzenie MAR.

⁹ Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana) (Dz.U. C 326 , 26/10/2012 P. 0001-0390).

¹⁰ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi

¹¹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 28 czerwca 2012 r. w sprawie C-19/11

informację poufną. Przesłanki definicyjne nie budziły większych wątpliwości z wyjątkiem przesłanki precyzyjności – czy jednoznaczne zaanonsowanie przez prezesa zarządowi, iż chce zakończyć kadencję spełnia podane kryterium, czy dopiero decyzja spółki dotycząca ustąpienia. Trybunał odnosząc się do wykładni art. 1 pkt 1 dyrektywy 2003/6 i art. 1 ust. 1 dyrektywy 2003/124¹² stwierdził, iż w przypadku rozciągniętego w czasie procesu, który ma na celu doprowadzić do zaistnienia określonej okoliczności lub do wystąpienia określonego wydarzenia, informacje dokładne stanowić mogą nie tylko ta okoliczność lub to wydarzenie, lecz również etapy pośrednie tego procesu, które są związane z urzeczywistnieniem tejże okoliczności lub tegoż wydarzenia¹³. W związku z powyższym informacja o rezygnacji powinna zostać podana wcześniej, czyniąc zadość obowiązkowi informacyjnym nałożonemu na spółki.

Opisana sytuacja, nie bez znaczenia pozostaje dla prawa karnego. Jedną z najistotniejszych zasad współczesnego prawa karnego jest zasada maksymalnej określoności tworzonych typów *nullum crimen sine lege certa*. Chroni ona jednostkę przed arbitralnym posługiwaniem się represją karną przez organy państwowe. Zasada ta została sformułowana w art. 8 francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku oraz swój wyraz posiada w 42 art. Konstytucji RP¹⁴. Powyższa sytuacja jest ewidentnym naruszeniem tej zasady, gdyż prowadzi do równoległego obowiązywania dwóch rozbieżnych definicji, co nie pozwala na precyzyjne określenie przedmiotu oddziaływania sprawy.

Kolejną kwestią niezbędną do analizy jest podmiot czynów zabronionych godzących w bezpieczeństwo informacji poufnych. Każde z tych przestępstw rozpoczyna się w ten sam sposób „Kto wbrew zakazowi, o którym mowa w art. (...) ustawy”. Takie odesłanie wskazywałoby wprost, iż ustawodawca formułując przepis w ten sposób chce mu nadać charakter indywidualny. Takie zdanie reprezentuje również większość doktryny wskazując, iż przestępstwo to może popełnić tylko ściśle określona osoba fizyczna wskazana przez art. 156 ust. 1 i 3 u.o.i.f.¹⁵. Katalog osób, które mogą odpo-

---

¹² Dyrektywa Komisji 2003/124/WE z dnia 22 grudnia 2003 r. wykonująca dyrektywę 2003/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie definicji i publicznego ujawniania informacji wewnętrznych oraz definicji manipulacji na rynku (Dz.U. L 339 z 24.12.2003, str. 70-72).

¹³ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 28 czerwca 2012 r. w sprawie C-19/11

¹⁴ A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Tom I*, C.H. Beck, Warszawa 2010; Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

¹⁵ R. Zawłocki, *Komentarz do art.180 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi* [w:] Sójka T., *Prawo rynku kapitałowego. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015; Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

wiadać karnie za przestępstwa dotyczące informacji poufnych (potocznie nazywanych jako *insiderów*) wyodrębnia również art. 8 ust. 4 Rozporządzenia MAR¹⁶. Na gruncie obu tych aktów prawnych można dokonać ich podziału na osoby:

1. które pozyskały informacje poprzez swoje bezpośrednie związki z emitentem np. członkowie zarządu/ rady nadzorczej – tzw. *insiderzy pierwotni*;
2. które pozyskały informacje w sposób pośredni np. od *insiderów* pierwotnych – tzw. *insiderzy wtórni*;
3. które pozyskały informacje w sposób związany z działalnością przestępczą – tzw. *criminal insider*. W tym miejscu następuje rozbieżność pomiędzy zapisami ustawy a rozporządzeniem MAR. Ustawa stanowi, iż pozyskanie informacji następuje – „w wyniku popełnienia przestępstwa”, a rozporządzenie – w wyniku „zaangażowania w działalność przestępczą”. Wydaje się, iż sformułowanie użyte przez ustawodawcę unijnego jest pojęciem węższym, gdyż owo „zaangażowanie” wymaga aktywności sprawcy (w grę wchodzi wszystkie odmiany sprawstwa oraz podżeganie i pomocnictwo), nie tylko w czynność sprawczą typu godzącego w informację poufną, ale również typu, dzięki któremu informacja została pozyskana w ramach działalności przestępczej. W przypadku ustawy wydaje się, iż taki poziom zaangażowania wymagany nie jest – wystarczy, iż sama informacja została pozyskana w wyniku czynu zabronionego popełnionego nawet przez inną osobę.

Można dostrzec więc, że przywołane ustawowe wskazania w pewnym zakresie mają charakter otwarty lub niedookreślony (szczególnie regulacja instytucji *insidera wtórnego*, który zdefiniowany jest negatywnie jako *nie-insider pierwotny* i *nie-criminal insider*). Mając na uwadze przepisy kodeksu karnego oraz dyskusję toczącą się wokół charakteru podmiotu art. 265, można zatem próbować twierdzić, iż jednak jest to typ powszechny. W zasadzie jedynym kryterium, niezbędnym do odnalezienia się w którymś z punktów tego katalogu, jest posiadanie informacji poufnej¹⁷. Nie stanowi to szczególnej cechy podmiotu typu czynu (wymaganej do uznania przestępstwa za typ indywidualny), lecz jest określeniem pewnych okoliczności w których ten podmiot się znalazł. Literatura jednak jednoznacznie wskazuje, że okoliczność ta jednak nie nadaje omawianym przestępstwom charakteru powszechnego¹⁸.

---

¹⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 596/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r.

¹⁷ R. Zawłocki, *op. cit.*

¹⁸ *Ibidem.*

Ujawnianie informacji poufnej

Art. 180 u.o.i.f.¹⁹ statuuje przestępstwo ujawniania informacji poufnej. Dokonując analizy przestępstw z u.o.i.f. na uwadze należy mieć, iż przestępstwa te uznawane są za *lex specialis* względem przestępstw dotyczących ochrony informacji w kodeksie karnym²⁰. W związku z tym, takie same znamiona należałoby rozumieć jednakowo.

Znamię „ujawnia” zawarte w wyżej wskazanym przepisie powinno być odczytywane tak samo, jak w art. 265 kodeksu karnego²¹, jednakże w literaturze kwestia ta nie jest oczywista. Doktryna w przeważającej części wskazuje, że ujawnienie z art. 265 k.k. ma charakter skutkowy²². Skutkiem jest zapoznanie się innej osoby z treścią informacji w sposób, który pozwolił jej zrozumieć jej sens²³. U.o.i.f. zawiera w art. 156 ust. 5²⁴ definicję normatywną „ujawniania”, która statuuje, iż ujawnieniem informacji poufnej jest przekazywanie, umożliwianie lub ułatwianie wejścia w posiadanie przez osobę nieuprawnioną enumeratywnie wymienionych w tym przepisie informacji. W odniesieniu do art.180 u.o.i.f.²⁵ wskazuje się, że ujawnienie to każde zachowanie, które otwiera innej osobie dostęp do informacji osłoniętych tajemnicą, niezależnie od tego, czy ta wykorzysta tę możliwość i faktycznie się z nimi zapozna²⁶. Twierdzenie to determinuje konieczność uznania ujawnienia informacji poufnej za typ formalny.

Taka sytuacja, aby takie samo pojęcie rozumiano różnie na gruncie dwóch aktów prawnych również wydaje się być niepożądana, jednak nie może zostać wykluczona. Jak zostało stwierdzone wcześniej, przepisy u.o.i.f. stanowią *lex specialis*, w związku z tym zastosowanie znajdzie zasada *lex specialis derogat legi generali*, która pozwoli na rozróżnienie ujawnienia informacji poufnej od ujawnienia informacji niejawniej.

---

¹⁹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

²⁰ R. Zawłocki, *op. cit.*; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz.U. z 2016 r., poz.1137).

²¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny.

²² Odmienne W. Świda [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973, teza 7 do art. 260.

²³ W. Wróbel, *Komentarz do art. 265 kk* [w:] A. Zoll (red.) *Kodeks karny. Komentarz do art. 117-277*, t. 2, Zakamycze, Kraków 2006.

²⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ A. Michór (red.), *Komentarz do art.180 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi* [w:] *Komentarz do niektórych przepisów ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi*, LEX 2010

Wykorzystywanie informacji poufnych

W art. 181 u.o.i.f.²⁷ zawarte jest przestępstwo wykorzystywania informacji poufnych. Podobnie jak znamię ujawniania, znamię wykorzystania również zawiera swoją definicję ustawową.

Zgodnie z przywołanymi przepisami, wykorzystaniem informacji poufnej jest:

1. nabywanie instrumentów finansowych na rachunek własny lub osoby trzeciej,
2. zbywanie instrumentów finansowych na rachunek własny lub osoby trzeciej,
3. dokonywanie innej czynności prawnej powodującej lub mogącej powodować rozporządzenie instrumentami finansowymi na rachunek własny lub osoby trzeciej. Jak widać, treść i zakres czynności sprawczej są tutaj wyznaczone specyficznie (specjalistycznie) oraz relatywnie wąsko (w porównaniu ze znaczeniem potocznym). Rozwiązanie takie niewątpliwie czyni analizowany przepis mało elastycznym instrumentem zwalczania nieuprawnionego rozpowszechniania informacji poufnej²⁸.

Rozporządzenie MAR wskazuje, że wykorzystywanie informacji poufnych zachodzi, gdy dana osoba²⁹:

1. posiada informację poufną, czyli określoną w sposób precyzyjny informację, która nie została podana do wiadomości publicznej dotyczącą, bezpośrednio lub pośrednio, jednego lub większej liczby emitentów lub jednego lub większej liczby instrumentów finansowych, a która w przypadku jej podania do wiadomości publicznej może mieć znaczący wpływ na ceny instrumentów finansowych lub na ceny powiązanych pochodnych instrumentów finansowych oraz
2. w oparciu o posiadane informacje nabywa lub zbywa instrumenty finansowe, zarówno na własny rachunek, jak i osoby trzeciej, a także gdy dokonuje zmiany, bądź anulowania zlecenia dotyczącego tych instrumentów finansowych, a złożonego przed wejściem w posiadanie informacji poufnych.

Ustawa o obrocie instrumentami finansowymi nie zawiera odniesienia do zmiany lub anulowania zlecenia, a jedynie ogólną kategorię „innych czynności prawnych powodujących lub mogących powodować rozporządzenie instrumentami finansowymi”, jednak z praktycznego punktu widzenia nie

---

²⁷ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

²⁸ R. Zawłocki, *Komentarz do art.180 ustawy o obrocie instrumentami finansowymi* [w:] T. Sójka (red.), *Prawo rynku kapitałowego. Komentarz.*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.

²⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 596/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r.

ma to żadnego znaczenia, gdyż sytuacje te były objęte zakresem tego przepisu przez istnienie wyżej wskazanej kategorii dopełniającej.

Udzielanie rekomendacji i nakłanianie do nabycia lub zbycia instrumentów finansowych

Kolejnymi czynnościami sprawczymi chroniącymi informacje poufne jest udzielanie rekomendacji i nakłanianie do nabycia lub zbycia instrumentów finansowych (których dotyczy informacja poufna) z art.182 u.o.i.f.³⁰.

Udzielanie rekomendacji należy interpretować zgodnie z rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych³¹. Zgodnie z jego treścią rekomendacjami są przeznaczone do dystrybucji za pośrednictwem kanałów dystrybucji rekomendacji lub przekazywane do publicznej wiadomości raporty, analizy lub innego rodzaju informacje, zalecające lub sugerujące, bezpośrednio lub pośrednio, określone zachowania inwestycyjne co do jednego lub kilku instrumentów finansowych lub emitenta instrumentów finansowych, w tym opinie odnoszące się do bieżącej lub przyszłej wartości lub ceny instrumentów finansowych:

1. sporządzane przez niezależnego analityka, firmę rekomendującą, instytucję kredytową lub inny podmiot, którego podstawowym przedmiotem działalności jest sporządzanie rekomendacji lub osobę fizyczną zatrudnioną w takich podmiotach lub będącą z takimi podmiotami w stosunku zlecenia lub w innym stosunku prawnym o podobnym charakterze, jeżeli zawierają informacje stanowiące bezpośrednie lub pośrednie zalecenia lub sugestie podjęcia określonych działań inwestycyjnych w odniesieniu do określonych instrumentów finansowych lub emitenta instrumentów finansowych lub
2. sporządzane przez podmioty inne niż wymienione w pkt 1, jeżeli zawierają informacje stanowiące bezpośrednie zalecenie podjęcia określonych działań inwestycyjnych w odniesieniu do określonych instrumentów finansowych.

W związku z powyższym, udzielenie rekomendacji należy rozumieć jako udostępnienie innej osobie wskazanych wyżej dokumentów.

Nakłanianie do nabycia lub zbycia instrumentów finansowych definiuje się jako dowolne, co do formy i treści, rzeczywiste oddziaływanie przez sprawcę na wolę innej określonej osoby w celu nakłonienia jej do zachowania sprowadzającego się do nabycia lub zbycia określonego instrumentu

---

³⁰ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

³¹ Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych (Dz.U. z 2014 r., poz.133).

finansowego. Nakłanianie należy interpretować odpowiednio do znaczenia tego znamienia użytego w art. 18 § 2 kodeksu karnego³². W związku z powyższym aktualność zachowuje spór o charakter podżegania. Zasadne wydaje się przyjęcie poglądu K. Kardasa³³, który jest zdania, iż z charakteru znamienia czynnościowego podżegania opisanego przez czasownik użyty w formie czasu teraźniejszego w aspekcie niedokonanym oraz odwołując się do tradycji należy wyklądać w aspekcie dokonanym. Oznacza to, że czasownik „nakłania” wykorzystany dla opisu podżegania użyty został do oznaczenia wywołania określonego skutku, którym jest wzbudzenie zamiaru u osoby podżeganej³⁴.

Sankcje karne określone w ustawie o obrocie instrumentami finansowymi i w Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2014/57/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r.

Z punktu widzenia tematu niniejszego opracowania należy poruszyć również kwestię zapisów Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2014/57/UE z dnia 16.04.2014 r.³⁵ w sprawie sankcji karnych za nadużycia na rynku przewidującej obowiązek wprowadzenia w prawie krajowym sankcji karnych dla osób fizycznych i prawnych za naruszenia przewidziane w rozporządzeniu MAR. Skierowana jest ona do państw członkowskich i w przeciwieństwie do Rozporządzenia MAR wymaga implementacji do krajowego porządku prawnego. Na jej kanwie państwa członkowskie zostały zobowiązane do przyjęcia i opublikowania do dnia 3 lipca 2016 r. przepisów niezbędnych do jej wykonania. Określa ona minimalne wysokości kar za czyny zabronione przewidziane w MAR. Porównując te wytyczne z przepisami u.o.i.f³⁶ tylko jeden z nich – art.182 przewiduje niższą sankcję niż rozporządzenie MAR.

---

³²Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny.

³³ K. Kardas *Komentarz do art. 18 kk [w:] Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1-116 k.k.*, Zakamycze, Kraków 2012.

³⁴ Odmienne uzasadnienie uchwały SN z 21 października 2003 r., I KZP 11/03, OSNKW 2003, z. 11-12, poz. 89.

³⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2014/57/UE z dnia 16.04.2014 (Dz.U. UE L z 2014 r., nr 173 poz.179).

³⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi.

Podsumowanie

Ochrona informacji poufnej jest kwestią złożoną. Problemy pojawiające się na tym gruncie wynikają m.in. z faktu, iż standard jej regulacji narzucają przepisy prawa papierów wartościowych w UE¹. Informacje uprzywilejowane są szczególnymi dobrami prawnymi, których wartość jest tym większa, im większą niepewność wyboru zachowania inwestora usuwają. W obrocie instrumentami finansowymi informacja, która niweluje ryzyko transakcji jest najbardziej pożądana. Uzyskanie korzyści majątkowych poprzez działania niezgodne z prawem stają się w takich przypadkach wyjątkowo atrakcyjne. To właśnie dlatego nie należy bagatelizować tego tematu i dążyć do zagwarantowania najwyższego poziomu bezpieczeństwa i zasady równego dostępu do rynku. Bezprawne wykorzystanie przez osobę do tego nieuprawnioną informacji mających wpływ na cenę instrumentu finansowego to złamanie podstawowych zasad funkcjonowania rynku giełdowego oraz pogwałcenie przepisów prawa. Dodatkowo może doprowadzić wielu inwestorów, którzy nie mieli sposobności zapoznania się z taką informacją, do znacznych strat, a nawet do bankructwa².

Literatura

- Andrejew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973.
- Górecki M., *Informacje poufne na rynku kapitałowym: podstawowe problemy regulacji prawnej oraz pojęcie informacji poufnej i insidera*, „HUK” 2007, nr 1.
- Kardas p., *Prawnokarna ochrona informacji w polskim prawie karnym z perspektywy przestępstw komputerowych. Analiza dogmatyczna i strukturalna w świetle aktualnie obowiązującego stanu prawnego*, „Prawnokarna ochrona informacji. Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych” 2000, z. 1.
- Michór M., *Komentarz do niektórych przepisów ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi*, LEX 2010.
- Sójka T., *Prawo rynku kapitałowego. Komentarz.*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Wąsek A., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Tom I*, C.H. Beck, Warszawa 2010
- Zoll A., Wróbel W. *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1-116 k.k.*, Zakamycze, Kraków 2012.
- Zoll A., Wróbel W., *Kodeks karny. Komentarz do art. 117-277. Tom II*, Zakamycze, Kraków 2006.
- Bucholc M., *Skup akcji własnych a zasada ochrony informacji poufnej w prawie UE*, „Prawo i Podatki Unii Europejskiej w Praktyce” 2005, nr 2, ss. 12-15.

---

¹ M. Bucholc, *Skup akcji własnych a zasada ochrony informacji poufnej w prawie UE*, „Prawo i Podatki Unii Europejskiej w Praktyce” 2005, nr 2, ss. 12-15.

² A. Płońska, *Karnoprawna ochrona informacji na rynku kapitałowym*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa 2012.

Płońska A., *Karnoprawna ochrona informacji na rynku kapitałowym*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa 2012.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)

(Dz.U. C 326 , 26/10/2012 P. 0001-0390).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 596/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie nadużyć na rynku (rozporządzenie w sprawie nadużyć na rynku) oraz uchylające dyrektywę 2003/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady i dyrektywy Komisji 2003/124/WE, 2003/125/WE i 2004/72/WE (OJ L 173, 12.6.2014, p. 1-61).

Dyrektywa Komisji 2003/124/WE z dnia 22 grudnia 2003 r. wykonująca dyrektywę 2003/6/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie definicji i publicznego ujawniania informacji wewnętrznych oraz definicji manipulacji na rynku (Dz.U. L 339 z 24.12.2003, str. 70-72).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2014/57/UE z dnia 16.04.2014

(Dz.U. UE L z 2014 r., nr 173 poz. 179).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi

(Dz.U. z 2016 r. poz.1636).

Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r. w sprawie informacji bieżących i okresowych (Dz.U. z 2014 r., poz.133).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz. U z 2016 r., poz.1137).

Inne

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 28 czerwca 2012 r. w sprawie C-19/11.

Uchwała SN z 21 października 2003 r., I KZP 11/03, OSNKW 2003, z. 11-12, poz. 89.

Autor

mgr Monika Utracka
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Prawa i Administracji

14

ZASADA KOMPLEMENTARNOŚCI MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU KARNEGO A ZASADA WZGLĘDNOŚCI ZOBOWIĄZAŃ WYNIKAJĄCYCH Z UMÓW MIĘDZYNARODOWYCH NA PRZYKŁADZIE POSTANOWIEŃ UMOWNYCH PRZEWIDUJĄCYCH AMNESTIĘ W STOSUNKU DO ZBRODNI MIĘDZYNARODOWYCH

Bartłomiej Pyka

Słowa kluczowe: amnestia, Ukraina, prawo karne międzynarodowe, zbrodnie międzynarodowe.

Wprowadzenie

W ostatnich latach prawo karne międzynarodowe spotyka się z szeregiem wyzwań, które spowodowane są przeróżnymi wydarzeniami geopolitycznymi. Wydarzenia te przybierają często formy drastyczne jak np. zjawisko terroryzmu lub powstanie i działalność państwa islamskiego. Związane jest to z otwarciem granic oraz swobodnym przepływem osób i kapitału. W obliczu tych wydarzeń uregulowania normatywne na poziomie kraju mogą być niewystarczające.

Prawo karne jako dziedzina prawa stojąca na straży porządku prawnego, ma za zadanie błyskawicznie odpowiadać na zagrożenia i gwarantować realizację funkcji represyjnej i prewencyjnej – karać i zapobiegać. Coraz częściej dochodzi do przestępstw, godzących w normy mające charakter międzynarodowy, dlatego rośnie rola Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK), który jest swoistym trzonem prawa karnego międzynarodowego. Z jednej strony wymaga się od niego dużej efektywności, a z drugiej ograniczony jest on możliwościami ingerowania w porządku wewnętrzne państw. Co więcej MTK w swym założeniu nie ma być organem całkowicie „oderwanym” od przepisów krajowych – u podnóża jego powstania leży zasada komplementarności. Jej rola jest na tyle doniosła, iż stanowi pierwotne założenie powstania MTK – nadanie mu roli tzw. *emergency court*, decydując tym samym o sensie jego istnienia. Preambuła Statutu Rzym-

skiego w ustępie 10¹ stwierdza, że MTK utworzony na podstawie niniejszego statutu ma charakter komplementarny² w stosunku do krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Przedmiotowy ustęp konkretyzuje się w art. 1 statutu³, który wprowadza regułę, zgodnie z którą MTK stanowi uzupełnienie krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Z przepisów tych wynika główna zasada działania – reagowanie tam, gdzie rozwiązania normatywne są niewystarczające, nie pozwalając na urzeczywistnienie zasady sprawiedliwości.

W związku z powyższym, autorowi opracowania nasunęły się następujące pytania: Czy można uznać, iż przepisy porządków krajowych mają, co należy szczególnie podkreślić, zawsze pierwszeństwo przed przepisami Statutu Rzymskiego? Co się dzieje w sytuacji, gdy normy prawa krajowego są sprzeczne z normami prawa międzynarodowego? Na powyższe pytania, autor postara się odpowiedzieć analizując postanowienia umowne przewidujące amnestię w odniesieniu do zbrodni międzynarodowych.

Konstrukcja prawna umów międzynarodowych

Umowy międzynarodowe zgodnie z zasadą *pacta tertiis nec nocent nec prouit*, tworzą prawa i obowiązki tylko dla stron danej umowy. Zasada ta, w myśl Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów⁴ doznaje wyjątku jedynie w sytuacji przyznania uprawnienia na rzecz państwa trzeciego (*pactum in fauorem tertii*) lub nałożenia obowiązku na państwo, które nie jest jego stroną za wyraźną zgodą zainteresowanego państwa. W związku z powyższym należy stwierdzić, iż skuteczność zobowiązań z umów międzynarodowych ma charakter względny – *inter partes*. W literaturze dotyczącej prawa publicznego międzynarodowego podnosi się, iż istnieją również umowy międzynarodowe, które statuują konstrukcję zobowiązania *erga omnes*. Argumentuje się to istnieniem zobowiązań mających na celu ochronę interesu ogólnego, powszechnego, których przestrzeganie leży w interesie wszystkich państw, niezależnie od tego czy są one stronami umowy. Twierdzenie to autor opracowania uważa jednak za błędne, będące wynikiem nieściśłości terminologicznej. Zobowiązanie, jest terminem prawa

---

¹ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708).

² E. Socha, *Rola subsydiarności w wykonywaniu międzynarodowej jurysdykcji karnej*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7-8, ss. 133-148.

³ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.

⁴ Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. (Dz.U. 1990 nr 74 poz. 439).

prywatnego, jednakże należy je rozumieć jednakowo na gruncie pozostałych gałęzi prawa. Umowa międzynarodowa pomimo szczególności stron ją zawierających i specyficznych obszarów regulacji jest niczym innym jak zwykłym kontraktem. Cechą charakterystyczną kontraktu jest względność tego stosunku prawnego. Skuteczność *erga omnes* nie może zatem dotyczyć zobowiązania, a jedynie normy prawnej *ius cogens*. W prawie międzynarodowym dopuszcza się istnienie takich norm, których zastosowanie nie może być wolą stron wyłączone lub ograniczone ze względu na istotność ich przestrzegania. Posiadają one moc bezwzględną i nie mogą być uchylone inną normą prawa międzynarodowego (zarówno umowną, jak i zwyczajową) niemającą charakteru *ius cogens*. Normy te nie wymagają ustanowienia w żadnym akcie prawnym, dlatego nie istnieje katalog zawierający ich enumeratywne wyliczenie. Potwierdzenie ich istnienia, co prawda można odnaleźć w szeregu aktów prawa międzynarodowego, jednak zapisy te mają charakter deklaratoryjny, a nie konstytutywny. W związku z powyższym należy stwierdzić, iż sam zapis normy o charakterze *ius cogens* nie kreuje danego prawa, jest jedynie jego potwierdzeniem⁵.

Nie ulega wątpliwości, iż Statut MTK podpisany w Rzymie 17 lipca roku 1998 jest umową międzynarodową⁶. Konsekwencją tego stwierdzenia jest przyjęcie, iż co do zasady postanowienia Statutu działają jedynie między Państwami-Stronami. Na pierwszy rzut oka zdaje się, iż teza ta koliduje z treścią art. 12. ust. 3 Statutu⁷, który pozwala na złożenie przez państwo niebędące stroną, deklaracji o objęciu jurysdykcją MTK zbrodni popełnionych na terytorium danego państwa lub popełnionej przez obywatela danego państwa. Kolizja ta jest jedynie pozorna. Deklaracja uczyniona na podstawie art. 12 ust. 3 nie powoduje, iż państwo staje się stroną Statutu Rzymskiego. Sytuację tę można uznać wymienioną w akapicie pierwszym jeden z wyjątków rozszerzenia skuteczności umowy międzynarodowej na państwo trzecie – nałożenia obowiązku na państwo za wyraźną jego zgodą. W związku z powyższym deklarację tę, należy uznać za nic innego, a prawnie relewantną zgodę na objęcie jurysdykcją MTK określonego zachowania.

Problem natomiast pojawia się przy umowach międzynarodowych, których jednym z postanowień jest przyjęcie amnestii lub abolicji w stosunku do zbrodni zawartych w Statucie Rzymskim. Kwestia amnestii i abolicji kilkakrotnie pojawiała się w historii międzynarodowego prawa karnego. Pomimo tego, iż Statut Trybunału Specjalnego dla Sierra Leone⁸ stanowił *explicite*, iż amnestia nie może być przeszkodą do sprawowania jurysdykcji,

---

⁵ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, LexisNexis Warszawa 2005.

⁶ S. Waltoś, P. Hofmański *Proces karny zarys systemu* Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

⁷ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r.

⁸ Security Council Resolution 1315 (2000) (S/RES/1315/2000).

twórcy Statutu Rzymskiego nie zdecydowali się na uregulowanie tej kwestii. Niemożliwym jest jednoznaczne rozstrzygnięcie czy pominięcie to było zabiegiem celowym, czy przeoczeniem.

Protokół miński

Problem poruszany w powyższych rozważaniach ma doniosłe znaczenie nie tylko teoretyczne, ale również praktyczne. W historii najnowszej postanowienie przewidujące amnestię pojawiło się w protokole mińskim trójstronnej grupy kontaktowej. Protokół ten, jest niczym innym jak umową międzynarodową, podpisana w Mińsku 5 września 2014 r. w sprawie zawieszenia broni w konflikcie na wschodniej Ukrainie⁹.

Umowa ta miała kończyć konflikt na wschodniej Ukrainie, który wybuchł po tym, jak prezydent Ukrainy Wiktor Janukowycz odmówił podpisania umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską w listopadzie roku 2013 i rozpoczął rozmowy z Władimirem Putinem w celu poprawy trudnej sytuacji gospodarczej swojego kraju. Po tzw. Euromajdanie – manifestacjach i protestach na Ukrainie nastąpił upadek prezydentury Wiktora Janukowycza, który ustąpiwszy ze stanowiska uciekł do Rosji. Do dymisji podał się premier Ukrainy Mykoła Azarow, a inni czołowi urzędnicy państwowi uciekli z kraju. Nowe władze Ukrainy podjęły szereg niekorzystnych dla Rosji decyzji. W lutym 2014 r. doszło do interwencji zbrojnej strony rosyjskiej na Półwyspie Krymskim. Rozpoczął się tzw. kryzys krymski, w wyniku którego Unia Europejska i Stany Zjednoczone nałożyły szereg sankcji na osoby i instytucje, powiązane z działalnością Rosji przeciw integralności terytorialnej i suwerenności Ukrainy. Wobec pogarszającej się wewnętrznej sytuacji gospodarczej w Rosji, związanej z zachodnimi sankcjami, Władimir Putin przed szczytem Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) w walijskim Newport przedłożył plan deeskalacji konfliktu dla Donbasu.

Podpisany on został przez przedstawicieli trilateralnej grupy kontaktowej – ambasadora Rosji na Ukrainie Michaiła Zurabowa, byłego prezydenta Ukrainy Łeonida Kuczma, wysłanniczkę Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) Heidi Tagliavini oraz samozwańczych przywódców Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej – Aleksandra Zacharczenko i Igor Płotnickiego.

Protokół ten zobowiązywał strony do :

1. Natychmiastowego dwustronnego zawieszenie broni.

---

⁹ PROTOCOL on the results of consultations of the Trilateral Contact Group (Minsk, 05/09/2014).

2. Przyznania OBWE roli obserwatora przestrzegania zawieszenia broń.
3. Wdrożenia decentralizacji władzy poprzez przyjęcie ustawy o szczególnym trybie funkcjonowania samorządu terytorialnego w części obwodu donieckiego i ługańskiego.
4. Utworzenia strefy bezpieczeństwa po obu stronach granicy ukraińsko-rosyjskiej i monitorowanie przez OBWE sytuacji na granicy.
5. Natychmiastowego uwolnienia wszystkich jeńców oraz zakładników przez obie strony.
6. Przyjęcia ustawy zakazującej ścigania i karania osób związanych z rebelią w obwodzie donieckim i ługańskim.
7. Przeprowadzenia dialogu ogólnonarodowego.
8. Poprawienia sytuacji humanitarnej w Donbasie.
9. Przeprowadzenia przedterminowych wyborów do władz lokalnych w wybranych częściach obwodu donieckiego i ługańskiego w związku z ich „specjalnym statusem” na podstawie prawa ukraińskiego.
10. Wycofania nielegalnych oddziałów zbrojnych i sprzętu wojskowego, a także bojowników i najemników z terytorium Ukrainy.
11. Opracowania programów gospodarczej odbudowy Donbasu.
12. Udzielenia gwarancji osobistego bezpieczeństwa wszystkim uczestnikom rozmów¹⁰.

Z punktu widzenia rozważań prowadzonych w niniejszym opracowaniu szczególnie interesujący jest punkt 6. Kreuje on zobowiązanie do nieścigania i niekarania osób związanych z rebelią w obozie donieckim i ługańskim, co jest jednoznaczne z zagwarantowaniem amnestii i zapewnieniem ułaskawienia osobom zaangażowanym w działania zbrojne. Decyzja o umieszczeniu takiego postanowienia, mając na uwadze niejednokrotne informacje o popełnionych tam zbrodniach wojennych, a nawet zbrodniach przeciwko ludzkości jest trudna do zrozumienia. Nawet jeżeli przyjmie się, iż jest to konflikt międzynarodowy, a co za tym idzie, można stosować zachęcający do amnestii art. 6 ust. 5 II protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 1949 r.¹¹ to nadal wątpliwe jest, czy amnestia powinna obejmować zbrodnie międzynarodowe. Wydaje się, iż *ratio legis* tej instytucji to niekaranie za sam udział w działaniach zbrojnych, a nie niekaranie za zbrodnie wojenne. Co więcej, pomimo usilnych starań, ciężko uznać ten konflikt za konflikt nie międzynarodowy. Zaangażowanie rosyjskiej armii

---

¹⁰ PROTOCOL on the results of consultations of the Trilateral Contact Group (Minsk, 05/09/2014)

¹¹ Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. 1992 nr 41 poz. 175).

i rosyjskich sił specjalnych we wsparcie separatystów dążących do oderwania tego terytorium od Ukrainy w zasadzie to uniemożliwia.

Jedynym wytłumaczeniem może być argumentacja, iż zapewnienie bezkarności zbrodniarzom jest konieczne do zachowania pokoju – uczynienie z postanowienia amnestyjnego swoistego warunku *sine qua non*. Sytuacja ta jednak powinna być uznana za skrajny wyjątek i nie zasługuje na powszechną aprobatę.

Amnestia na gruncie prawa międzynarodowego

Sama amnestia nie doczekała się legalnej definicji w prawie międzynarodowym. Instytucja ta, częściej znajdowała swoje odzwierciedlenie w stosunkach wewnętrznych państwa niż na arenie międzynarodowej, dlatego w prawie międzynarodowym jej istnienie jest bardzo słabo dostrzegalne. Wspomina o niej m.in. II Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 1977 r.¹², który statuuje dyrektywę, iż po zakończeniu niemiędzynarodowego konfliktu zbrojnego należy objąć jak najszerszą amnestią osoby uczestniczące w konflikcie zbrojnym lub pozbawione wolności w związku z nim oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. w art. 6 ust. 4 gwarantujący prawo każdego skazanego na karę śmierci do ubiegania się o amnestię lub ułaskawienie¹³. Jak widać oba te przypadki tyczą się *stricte* stosunków krajowych, a nie międzynarodowych. Zasadne wydaje się zatem rozróżnienie na amnestię krajową, dotyczącą przestępstw podlegających jurysdykcji wewnętrznej i międzynarodową, dotyczącą przestępstw, które mają charakter międzypaństwowy. Pewna powściągliwość regulacji tego zagadnienia może wynikać z kontrowersyjności tematu i wielu wątpliwości, czy w ogóle zasadne jest, aby osoba, która popełniła przestępstwo najwyższej wagi mogła nie odpowiadać karnie. Dylemat nie jest jedynie sporem prawniczym, ale i moralnym. Sytuacja ta w istotny sposób ogranicza dochodzenie sprawiedliwości przez ofiarę naruszenia, co potwierdza m.in. orzecznictwo europejskie. Komitet Praw Człowieka w swoich opiniach dotyczących Argentyny¹⁴ i Peru¹⁵ bardzo krytycznie wypowiedział się na temat amnestii – wskazał, iż wzmaga ona atmosferę bezkarności.

---

¹² Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., *op. cit.*

¹³ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167).

¹⁴ United Nations Human Rights Committee, Concluding observations of the Human Rights Committee: Argentina, UN doc. CCPR/C/79/Add.46, 5 April 1995, par. 153.

¹⁵ United Nations Human Rights Committee, Preliminary observations of the Human Rights Committee: Peru, UN doc. CCPR/C/79/Add.67, 25 July 1996, par. 9

W przypadku amnestii wynikającej z umowy międzynarodowej zawartej między Państwami Stronami Statutu Rzymskiego kolizja zachodzi pomiędzy dwoma zobowiązaniami:

1. zobowiązaniem do niekarania za popełnione czyny wynikającym z zawartej między państwami umowy międzynarodowej;
2. zobowiązaniem do poddania się jurysdykcji i współdziałania z MTK wynikającym ze Statutu Rzymskiego.

Odwołując się do przywołanej wcześniej koncepcji skuteczności zobowiązań z umów międzynarodowych należałoby przyjąć, że umowy te są równorzędne. Skuteczność obu zobowiązań jest taka sama – są jedynie efektywne między stronami. Wnioskowanie to nie prowadzi jednak do rozwiązania problemu, dlatego nie może być uznane za satysfakcjonujące.

Spółeczność międzynarodowa w kwestii postanowień umownych dotyczących amnestii i abolicji jest podzielona. W literaturze wskazuje się dwa poglądy dotyczące tego problemu – pierwszy z nich zakłada, iż zastrzeżenie amnestii w stosunku do zbrodni jest skuteczne; natomiast drugi, że nie jest.

Argumentacja pierwszego poglądu koncentruje się na zasadzie komplementarności MTK. Skoro zgodnie z art. 1 statutu¹⁶ MTK stanowi uzupełnienie krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, to zobowiązania z umowy międzynarodowej zawartej między państwami mają pierwszeństwo, gdyż po odpowiedniej ratyfikacji stają się elementem porządku krajowego. Stanowisko to silnie akcentuje rolę MTK jako środka *ultima ratio*. W. Schabas¹⁷ przywołuje pogląd części doktryny uznający, iż w takiej sytuacji i w świetle art. 17¹⁸ wobec prawa o amnestii trybunał powinien uznać, iż sprawa nie jest odpowiedniej wagi, by MTK się nią zajął. Pogląd ten wydaje się jednak dalece kontrowersyjny, gdyż doprowadza do bezkarności sprawców zbrodni najcięższych gatunkowo przestępstw. Co więcej, w praktyce, przyjęcie takiego rozwiązania może prowadzić do uczynienia z zapisu dotyczącego amnestii „karty przetargowej” przy negocjacjach postanowień porozumienia pokojowego. Sytuacja taka wydaje się być dalece niepożądana, gdyż odpowiedzialność za tego rodzaju zbrodnie nie powinna stanowić w ogóle przedmiotu jakichkolwiek negocjacji.

Koronny argument zwolenników tezy przeciwnej stanowi, iż państwa podpisując Statut Rzymski zgodziły się na wejście na „nowy poziom” mię-

---

¹⁶ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r.

¹⁷ W. Schabas, *No Peace without Justice? The Amnesty Quandary* [in:] W. Schabas, *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*, Oxford University Press, United Kingdom 2012, pp. 173-199.

¹⁸ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708).

dzynarodowego prawa karnego zrzekając się amnestii względem zbrodni ściganych na mocy Statutu Rzymskiego¹⁹. Funkcjonalnie wydaje się on bardziej trafny. Literatura nie wskazuje w tym przypadku normatywnych podstaw takiego rozwiązania, jednak zdaniem autora opracowania nie stanowi to zasadniczego problemu. Odwołując się do poprzednich rozważań dotyczących *ius cogens* w międzynarodowym prawie karnym, bez wątpienia należy stwierdzić, iż zbrodnie zawarte w Statucie Rzymskim wynikają z istnienia norm bezwzględnie obowiązujących zakazujących popełniania czynów polegających na wymienionych tam zachowaniach. W związku z powyższym postanowienie umowy ustanawiającej amnestię dla zbrodni, należy uznać jako niewywołujące skutków prawnych, na co wskazuje również art. 53 i 64 Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów²⁰. Traktowanie zbrodni ściganych na podstawie Statutu rzymskiego jako *ius cogens* zostało potwierdzone przez Trybunał Karny ds. Jugosławii w sprawie Prokurator przeciwko Furundžiji²¹, w której rozważano czy możliwe jest przyznanie amnestii osobie, która została uznana za winną przestępstwa tortur. Trybunał stwierdził, iż twierdzenie, że zbrodnie ujęte w Statucie Rzymskim stanowią normy bezwzględnie obowiązujące determinuje zakaz derogowania lub limitowania możliwości pociągnięcia takiej osoby do odpowiedzialności w ramach prawa krajowego. W związku z tym każdy akt, dopuszczający takie zachowania będzie międzynarodowo irrelwantny dla MTK. W ten sposób zrodziła się koncepcja prawnej obojętności amnestii. Koncepcja ta pojawiła się również w decyzji Sądu Specjalnego dla Sierra Leone (SSSL) w sprawie Prokurator przeciwko Kallonowi i Kamarze²², gdzie problemem amnestii dotyczył wykorzystania jej w procesie uzyskania pokoju po wojnie domowej.

W oderwaniu od argumentów dotyczących analizy normatywnej, zwolnienie od odpowiedzialności przed MTK również można uznać za niedopuszczalne, na podstawie stwierdzonej wcześniej skuteczności umów *inter partes*. Traktat pokojowy jest zawarty między np. Państwem „A” a Państwem „B”, tak więc ustanowienie w nim amnestii dotyczy jedynie odpowiedzialności na gruncie prawa krajowego Państw-Stron umowy. Postanowienie względem Międzynarodowy Trybunał Karny, będzie nieskuteczne, gdyż nie jest on jej stroną. Oba państwa będą zatem, mimo wszystko,

---

¹⁹ Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r.

²⁰ Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów z dnia 23 maja 1969.

²¹ Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii w sprawie Prokurator przeciwko Furundžiji z dnia 10 grudnia 1998 r., case no. IT-95-17/1, w tym par. 153, 155.

²² Decyzja Sądu Specjalnego dla Sierra Leone w sprawie Prokurator przeciwko Kallonowi i Kamarze z dnia 1 marca 2004 r., case no. SCSL-2004-16-AR72(E)

zobowiązane względem MTK do podlegania jego jurysdykcji na mocy podpisanego przez nie Statutu Rzymskiego.

Podpisanie porozumienia pokojowego nie prowadzi do wygaśnięcia zobowiązania wynikającego ze Statutu Rzymskiego. Zobowiązania z umów międzynarodowych zgodnie z Konwencją Wiedeńską wygasają w sytuacji np. upływu czasu, spełnienia się warunku rozwiązującego lub całkowitego wypełnienia zobowiązań, co w podanej sytuacji nie ma miejsca.

Podsumowanie

W związku z przywołanymi wyżej poglądami należy stwierdzić, iż nie jest możliwa amnestia względem zbrodni międzynarodowych. Stopień ich naganności, skala wyrządzonej krzywdy oraz społeczna szkodliwość jest na tyle wysoka, że stosowanie wykładni dopuszczającej zwolnienie od odpowiedzialności sprawców tych przestępstw jest sprzeczne z podstawowymi zasadami moralnymi. Umożliwienie takiej amnestii mogłoby doprowadzić do przekonania sprawców, iż z jakichś względów np. politycznych nie poniosą oni odpowiedzialności za swój czyn, co nie blokowałoby ich przed popełnieniem zbrodni. Zawsze istniałby w ich świadomości „cień nadziei” na to, iż pozostaną bezkarni. Ten „cień nadziei” w wielu przypadkach byłby kwestią decydującą o popełnieniu danego przestępstwa lub nie, a co za tym idzie decydowałby o życiu lub śmierci wielu ludzi.

Na uwadze należy mieć również wychowawczą i prewencyjną funkcję prawa karnego krajowego i przede wszystkim międzynarodowego. Zasadne wydaje się kształtowanie w społecznym odczuciu przekonania, iż zbrodnie międzynarodowe są zupełnie nieakceptowalne i nie istnieją żadne okoliczności, w których istnieje przyzwolenie na ich popełnienie.

Na zakończenie niniejszych rozważań warto przywołać łacińską paremię prawniczą *Ius est ars boni et aequi*, co w tłumaczeniu na język polski znaczy, iż „prawo jest sztuką tego, co dobre i słuszne”. Należy pamiętać, iż stosowaniu prawa powinien zawsze towarzyszyć cel w postaci czynienia dobra oraz realizacji zasady słuszności. Zasada ta, powinna ujawniać się szczególnie wtedy, gdy przepisy prawa nie dają jasnej odpowiedzi na zaistniałą sytuację, a w grę wchodzi konflikt jakiegokolwiek zasady z fundamentalną wartością, jaką jest życie ludzkie,

Literatura

- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, LexisNexis Warszawa 2005.
- Socha E, *Rola subsydiarności w wykonywaniu międzynarodowej jurysdykcji karnej*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7-8.
- Waltoś S., Hofmański P. *Proces karny zarys systemu* Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Schabas W., *No Peace without Justice? The Amnesty Quandary* [in:] W. Schabas, *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*, Oxford University Press, United Kingdom 2012.

Akty prawne

- Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych z dnia 8 czerwca 1977r. (Dz.U. z 1992 r., nr 41, poz. 175)
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich I Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167).
- Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. (Dz.U. 1990 nr 74 poz. 439).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich I Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167).
- Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708)
- Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz.U. 1992 nr 41 poz. 175).

Orzecznictwo

- Decyzja Sądu Specjalnego dla Sierra Leone w sprawie Prokurator przeciwko Kallonowi i Kamarze z dnia 1 marca 2004 r., case no. SCSL-2004-16-AR72(E)
- Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii w sprawie Prokurator przeciwko Furundžiji z dnia 10 grudnia 1998 r., case no. IT-95-17/1, w tym par. 153, 155.

Inne

- United Nations Human Rights Committee, Concluding observations of the Human Rights Committee: Argentina, UN doc. CCPR/C/79/Add.46, 5 April 1995, par. 153.
- United Nations Human Rights Committee, Preliminary observations of the Human Rights Committee: Peru, UN doc. CCPR/C/79/Add.67, 25 July 1996, par. 9
- PROTOCOL on the results of consultations of the Trilateral Contact Group (Minsk, 05/09/2014)

Autor

mgr Bartłomiej Pyka
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Prawa i Administracji

15 PRAWO DO DODATKU AKTYWIZACYJNEGO

**Joanna Patyk
Magda Duniewska**

Słowa kluczowe: dodatek aktywizacyjny, aktywizacja, świadczenie, promocja zatrudnienia, zasiłek.

Wprowadzenie

Współczesny świat zмага się z bezrobociem. Polityka gospodarcza zmierza do oceny skutków problemu bezrobocia, przede wszystkim przez tworzenie programów zmierzających do jego redukcji.

Przepis art. 1¹ ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy określa zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej. Jedną z konstrukcji prawnych przewidzianych w ustawie jest dodatek aktywizacyjny². Zgodnie z art. 44³ u.p.z.i.r.p. jest on jednym z instrumentów rynku pracy wspierających podstawowe usługi rynku pracy. Dodatek aktywizacyjny jest świadczeniem, które zostaje wypłacane po spełnieniu ściśle określonych przesłanek. Przyznanie i odmowa przyznania dodatku aktywizacyjnego następuje na podstawie decyzji administracyjnej, na którą przysługuje odwołanie, a w następnej kolejności skarga. Co ważne rozpatrywaniem skargi zajmuje się sąd administracyjny, a nie tak jak mogłoby się wydawać sąd pracy. Czy droga ta jest właściwa? Czy sprawami tego typu powinien zajmować się sąd administracyjny czy sąd cywilny? Na te i inne pytania podjęto próbę udzielenia odpowiedzi w poniższym tekście.

---

¹ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2015, poz. 149), dalej: u.p.z.i.r.p.

² J. Sych, *Dodatek aktywizacyjny jako instrument rynku pracy*, „Praca i Zabezpieczenia Społeczne” 2010, nr 8, s. 10.

³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

Pojęcie dodatku aktywizacyjnego

Zgodnie art. 48⁴ u.p.z.i.r.p. dodatek aktywizacyjny przysługuje bezrobotnemu posiadającemu prawo do zasiłku. Dodatek aktywizacyjny nie jest świadczeniem fakultatywnym, ale jest świadczeniem obligatoryjnym. Oznacza to, że kwotę dodatku wypłaca się osobie, która będąc bezrobotnym posiadającym prawo do zasiłku, podjęła samodzielnie lub w wyniku skierowania przez powiatowy urząd pracy zatrudnienie lub inną pracę zarobkową⁵. Jak wynika z definicji dodatku aktywizacyjnego podmiotem mogącym ubiegać się o świadczenie jest tylko i wyłącznie osoba, która rezygnuje ze statusu osoby bezrobotnej pobierającej zasiłek na rzecz pracy podjętej na podstawie przewidzianych w ustawie podstaw prawnych⁶.

Dodatek aktywizacyjny został wprowadzony w celu motywowania bezrobotnych do szukania pracy. Jak sama nazwa wskazuje jest on dodatkiem do czegoś, świadczeniem dodatkowym, zależnym. Jest to forma aktywizacji bezrobotnych. Ma pobudzić osoby bez pracy do chęci jej szukania. Dodatek stanowi zabezpieczenie finansowe dla osoby bezrobotnej z prawem do zasiłku, która wykazała inicjatywę znalezienia i podjęcia pracy zarobkowej. Dodatek aktywizacyjny jest swego rodzaju nagrodą za inicjatywę bezrobotnego w poszukiwaniu pracy⁷.

Praktyka pokazuje, że wiele osób uprawnionych do zasiłku rozpoczyna aktywne poszukiwanie pracy dopiero w ostatnim miesiącu posiadania tego uprawnienia. W przypadku części bezrobotnych osób comiesięczne otrzymywanie zasiłku zniechęca je do poszukiwania pracy, gdyż wynagrodzenie za znalezioną pracę tylko nieznacznie przewyższałoby jego wysokość, więc zaprzestają starania związanego z poszukiwaniem pracy. Dodatek aktywizacyjny został stworzony po to, aby motywować do szukania zatrudnienia i zapobiegać takim przypadkom.

Zasady przyznawania dodatku aktywizacyjnego

Bezrobotny, aby otrzymać dodatek aktywizacyjny musi spełniać określone w ustawie wymogi. Zgodnie z art. 48⁸ u.p.z.i.r.p. dodatek przysługiwać będzie osobie, która w pierwszym przypadku w wyniku skierowania przez

---

⁴ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

⁵ P. Ziółkowski, *Promocja zatrudnienia i instytucje. Omówienie do ustawy o promocji zatrudnienia i innych instytucjach na rynku pracy*, Warszawa 2004, s. 27

⁶ J. Sych, *op. cit.*, s. 10.

⁷ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 16 maja 2006 r., sygn. akt IISA/Bd 317/06.

⁸ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

powiatowy urząd pracy podjęła zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym w danym zawodzie lub służbie i otrzymuje wynagrodzenie niższe od minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz w drugim przypadku, z własnej inicjatywy podjęła zatrudnienie lub inną pracę zarobkową. Nie może być to jednak praca poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej ani praca u pracodawcy, u którego była zatrudniona lub wykonywała inną pracę zarobkową bezpośrednio po zarejestrowaniu się jako bezrobotny⁹. Wskazać należy, że nie dotyczy to także podjęcia prowadzenia działalności gospodarczej przez bezrobotnego.

W pierwszym przypadku dodatek aktywizacyjny przysługiwał będzie w wysokości stanowiącej różnicę między minimalnym wynagrodzeniem za pracę a otrzymywanym wynagrodzeniem, nie większej jednak niż 50% zasiłku, o którym mowa w art. 72 ust. 1¹⁰ u.p.z.i.r.p., przez okres, w jakim przysługiwałby bezrobotnemu zasiłek. Wskazać należy, że przypadek ten odnosi się jedynie do zatrudnienia. Warto podkreślić, że dodatek aktywizacyjny nie obejmuje podjęcia innej pracy zarobkowej. Oznacza to, że przy podejmowaniu inicjatywy przez bezrobotnego ma on zdecydowanie szersze możliwości otrzymania świadczenia aktywizacyjnego.

W drugim przypadku dodatek aktywizacyjny, przysługuje w wysokości do 50% zasiłku, o którym mowa w art. 72 ust. 1¹¹ u.p.z.i.r.p., przez połowę okresu, w jakim przysługiwałby bezrobotnemu zasiłek. Starosta wydaje decyzję o wysokości dodatku. Drugi przypadek obejmuje:

- podjęcie zatrudnienia, co oznacza wykonywanie pracy na postawie stosunku pracy, stosunku służbowego oraz umowy o pracę nakładczą;
- podjęcie innej pracy zarobkowej, co oznacza wykonywanie pracy lub świadczenie usług na podstawie umów cywilnoprawnych, w tym umowy agencyjnej, umowy zlecenia, umowy o dzieło albo w okresie członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej, spółdzielni kółek rolniczych lub spółdzielni usług rolniczych¹².

Dodatek aktywizacyjny ma prawo dostać każda osoba, która spełniła powyższe warunki. Przepis nie rozróżnia liczby zatrudnień, które można podjąć. Każde następne zatrudnienie bezrobotnego z własnej inicjatywy, po przyznaniu dodatku aktywizacyjnego, należy traktować jako kontynuację zatrudnienia pierwotnego¹³. Osoba otrzymująca dodatek aktywizacyjny

---

⁹ T. Wrocławska, *Instrumenty rynku pracy, Dodatek aktywizacyjny* [w:] Z. Góral, *Komentarz do ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 326

¹⁰ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 30 stycznia 2013 r.,

w przypadku zmiany zatrudnienia powinna informować organ o tym fakcie i odpowiednio udokumentować tę okoliczność.

Nasuwa się pytanie, czy prawo do dodatku aktywizacyjnego powstaje od dnia złożenia wniosku, czy od dnia wydania decyzji przyznającej dodatek. Wskazać należy, że decyzja przyznająca dodatek aktywizacyjny oraz określająca jego wysokość ma charakter deklaratoryjny. Jest zatem decyzją, która potwierdza istnienie stosunku prawnego, gdyż prawa i obowiązki wynikają wprost z przepisów prawa. Zatem decyzja deklaratoryjna może być wydawana w każdym czasie. Nowego stosunku prawnego nie tworzy decyzja przyznająca dodatek, a jedynie potwierdza ona istnienie dotychczasowego. Autorytatywne istnienie i zakres stosunku prawnego, który powstał wcześniej na mocy przepisów prawnych ustalają decyzje deklaratoryjne. Organ wydający decyzję dotyczącą wysokości dodatku aktywizacyjnego stosuje przepisy prawa materialnego obowiązujące w dniu orzekania.

Dodatek aktywizacyjny przyznawany jest na wniosek bezrobotnego po udokumentowaniu podjęcia zatrudnienia lub wykonywania innej pracy zarobkowej oraz wysokości osiąganego wynagrodzenia. Wniosek ma postać standardową. Gotowe wzory do wypełnienia można pobrać w każdym Urzędzie Pracy. Dodatek aktywizacyjny wypłacany jest z środków Funduszu Pracy, w związku z czym, bez względu na ilość osób ubiegających się o wypłacenie dodatku, zostanie on wypłacony każdemu, kto złoży wniosek i spełni określone w ustawie wymogi. Podmiotem zobowiązanym do jego wypłaty jest starosta.

Sprecyzować należy pojęcie bezrobotnego. W myśl art. 2 ust. 1 pkt 2 lit. c¹⁴ u.p.z.i.r.p. bezrobotnym może być osoba niezatrudniona i niewykonywająca innej pracy zarobkowej, zdolna i gotowa do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym w danym zawodzie lub służbie albo innej pracy zarobkowej (...), zarejestrowana we właściwym dla miejsca zameldowania stałego lub czasowego w powiatowym urzędzie pracy oraz poszukująca zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, jeżeli m.in. nie nabyła prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy, (...) albo po ustaniu zatrudnienia, innej pracy zarobkowej, zaprzestaniu prowadzenia pozarolniczej działalności, nie pobiera zasiłku przedemerytalnego, świadczenia przedemerytalnego, świadczenia rehabilitacyjnego, zasiłku chorobowego, zasiłku macierzyńskiego lub zasiłku w wysokości zasiłku macierzyńskiego. Jednocześnie z treści art. 71 ust. 1¹⁵ u.p.z.i.r.p. wynika, że prawo do zasiłku przysługuje bezrobotnemu¹⁶. Statusu osoby bezrobotnej

---

sygn. akt III SA/Kr271/12.

¹⁴ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 14 stycznia 2015 r., sygn. akt IIISA/Łd983/14.

jest nieposiadanie prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy.

Prawo do dodatku aktywizacyjnego

Prawo do dodatku aktywizacyjnego to prawo bezwzględne, które realizowane jest na wniosek złożony w Urzędzie Pracy. Zasadne jest, że przed rozpoznaniem wniosku o przyznanie dodatku aktywizacyjnego za wskazany okres organ powinien dokonać ostatecznie weryfikacji uprawnień zainteresowanego jako osoby bezrobotnej¹⁷. Wskazać należy, że świadczenia obligatoryjne nie są uzależnione od profilu pomocy. Prawo to gwarantowane jest w postępowaniu sądowo administracyjnym. Prawo do dodatku aktywizacyjnego nie jest jednak dochodzone przed sądem pracy, lecz przed sądem administracyjnym. Droga sądu pracy nie jest potrzebna, gdyż sprawa będzie rozpatrywana z punktu widzenia prawa, a nie z punktu widzenia pracy, dlatego jest to jak najbardziej właściwy sposób rozpatrywania wniesionej skargi. Wojewódzki Sąd Administracyjny (WSA) w Bydgoszczy stwierdził, że sąd administracyjny nie rozważa kwestii, czy decyzja organu administracji publicznej jest słuszna, lecz czy mieści się w granicach obowiązującego prawa materialnego i procesowego¹⁸. Wyeliminowanie z obrotu prawnego decyzji bądź postanowienia umożliwia sądowi administracyjnemu kryterium legalności, w przypadku stwierdzenia naruszenia prawa materialnego, które miało wpływ na wynik sprawy, a także naruszenie prawa dające podstawę do wznowienia postępowania administracyjnego, a także inne naruszenie prawa, które mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy.

Brak uprawnienia do pobierania dodatku aktywizacyjnego

Ustawodawca wskazał jasno sytuacje, w jakich bezrobotny nie będzie uprawniony do pobierania dodatku aktywizacyjnego. Przepis art. 48 u.p.z.i.r.p.¹⁹ wskazuje, że bezrobotnemu nie przysługuje prawo do otrzymywania dodatku aktywizacyjnego w sytuacji:

- skierowania przez powiatowy urząd pracy do prac interwencyjnych, robót publicznych lub na stanowisko pracy, którego koszty wyposa-

---

¹⁷ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 14 stycznia 2015 r.

¹⁸ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 5 lutego 2008 r., sygn. akt IISA/Bd1007/07.

¹⁹ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

- zenia lub doposażenia zostały zrefundowane zgodnie z art. 46 ust. 1 pkt 1 u.p.z.i.r.p.;
- podjęcia przez bezrobotnego z własnej inicjatywy zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej u pracodawcy, u którego był zatrudniony lub dla którego wykonywał inną pracę zarobkową, bezpośrednio przed zarejestrowaniem jako bezrobotny;
  - podjęcia przez bezrobotnego z własnej inicjatywy zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej poza granicami Polski, u pracodawcy zagranicznego;
  - przebywania na urlopie bezpłatnym.

Decyzja, odwołanie i skarga w sprawie dodatku aktywizacyjnego

Przyznanie i odmowa przyznania dodatku aktywizacyjnego następuje na podstawie decyzji administracyjnej. Osoby niezadowolone z decyzją mają prawo do złożenia odwołania od decyzji starosty, które rozpatrywane jest przez wojewodę. Na decyzje wojewody przysługuje z kolei skarga, którą wnosi się do właściwego WSA. Prawo do dodatku jest prawem roszczeniowym, ale nie jest dochodzone przed sądem cywilnym, tylko przed właściwym Sądem Administracyjnym.

Skargę do WSA może wnieść każdy, kto ma w tym interes prawny. Wnosi się ją do WSA za pomocą organu, który wydał zaskarżoną decyzję. Organ administracyjny w ciągu 30 dni od dnia otrzymania skargi powinien sporządzić na nią odpowiedź i przesłać wraz z aktami postępowania do właściwego WSA. Organ, którego działanie zostało zaskarżone może sam do dnia rozpoczęcia rozprawy przed sądem uwzględnić skargę. Składana skarga musi spełniać wszystkie wymogi formalne. Rozstrzygnięcie sprawy przez WSA następuje poprzez wydanie wyroku na podstawie akt sprawy. W zakresie swojej właściwości, WSA sprawują kontrolę zgodności z prawem zaskarżonej decyzji. W związku z powyższym WSA nie mogą wkraçać w uprawnienia organów administracji poprzez orzekanie bezpośrednio o prawach i obowiązkach stron postępowania administracyjnego. Dodatkowo WSA nie może oprzeć kontroli o kryterium słuszności, a także sprawiedliwości społecznej. W razie uwzględnienia skargi, sąd uchyla decyzje w całości lub części, może także stwierdzić nieważność decyzji albo wydanie decyzji z naruszeniem prawa. Uchylenie decyzji czy stwierdzenie jej nieważności przez Sąd, stosuje się tylko w przypadku stwierdzenia istotnych wad w przeprowadzonym postępowaniu czy też naruszeniu przepisów prawa materialnego, który rzutuje na wynik sprawy. W razie

niewwzględnienia skargi, WSA skargę oddała. W sytuacji, gdy skarżący cofnął skargę postępowanie zostaje umorzone.

Wysokość dodatku aktywizacyjnego

Dodatek aktywizacyjny jest świadczeniem okresowym, wypłacanym cyklicznie w odstępach miesięcznych. Wysokość dodatku aktywizacyjnego jest zróżnicowana i zależy od tego, w jaki sposób bezrobotny podjął prace zarobkową. Jego wysokość będzie się różniła w zależności od tego czy bezrobotny podjął prace z własnej inicjatywy czy na podstawie skierowania przez powiatowy urząd pracy.

Bez względu jednak na sposób podjęcia pracy wysokość dodatku może wynosić maksymalnie do 50% kwoty zasiłku dla bezrobotnych. Zgodnie z obowiązującym stanem prawnym, w chwili obecnej, wysokość dodatku aktywizacyjnego równa jest kwocie 386,60 zł (netto)²⁰.

O wysokości dodatku dla osoby bezrobotnej, która podjęła prace zarobkową z własnej inicjatywy decyduje starosta. Natomiast dla bezrobotnych, skierowanych do pracy przez powiatowy urząd pracy, dodatek wypłacany jest w stałej, określonej kwocie, stanowiącej różnicę między wynagrodzeniem minimalnym a wynagrodzeniem otrzymywanym²¹.

Zasady wypłacania dodatku aktywizacyjnego

Dodatek aktywizacyjny jest przyznawany po udokumentowaniu podjęcia zatrudnienia lub wykonywania innej pracy zarobkowej oraz wysokości osiąganego wynagrodzenia. Przysługuje on od chwili złożenia wniosku do:

1. ostatniego dnia przysługiwania zasiłku dla bezrobotnych, przypadającego w okresie zatrudnienia; w przypadku, gdy bezrobotny podjął zatrudnienie w wyniku skierowania przez urząd;
2. ostatniego dnia połowy okresu przysługiwania zasiłku dla bezrobotnych, przypadającego w okresie zatrudnienia lub wykonywania innej pracy zarobkowej; w przypadku, gdy bezrobotny podjął zatrudnienie lub inną pracę zarobkową z własnej inicjatywy²².

---

²⁰ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, art. 48; Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 18 sierpnia 2009 r. w sprawie szczegółowego trybu przyznawania zasiłku dla bezrobotnych, stypendium i dodatku aktywizacyjnego (Dz.U. Nr 136 poz. 1118), § 4, 5 i 6.

²¹ T. Wrocławska, *op. cit.*, s. 328.

²² Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 18 sierpnia 2009 roku w sprawie szczegółowego trybu przyznawania zasiłku dla bezrobotnych, stypendium i

Do wniosku załącza się umowę o pracę, umowę zlecenia lub umowę o dzieło, niezbędną do ustalenia okresu przysługiwania dodatku aktywizacyjnego.

Okres przysługiwania dodatku aktywizacyjnego

Okres, przez jaki wypłacany będzie dodatek uzależniony jest od tego, czy praca podjęta była przez bezrobotnego z własnej inicjatywy czy na podstawie skierowania przez Powiatowy Urząd Pracy.

W pierwszym przypadku dodatek wypłacany jest przez połowę okresu za jaki przysługiwałby zasiłek, natomiast w drugim przypadku, gdy praca została podjęta poprzez skierowanie przez cały okres, w którym wypłacany byłby zasiłek.

Warto zauważyć, że brak którejkolwiek z przesłanek koniecznych do otrzymywania dodatku aktywizacyjnego w trakcie jego pobierania, w tym przede wszystkim utrata ciągłości zatrudnienia, spowodują zaprzestanie jego wypłacania od dnia niespełnienia warunków²³.

W sytuacji, gdy dodatek został pobrany nienależnie, czyli na podstawie sfałszowanych dokumentów, nieprawdziwych oświadczeń lub w innych przypadkach świadomego wprowadzenia w błąd powiatowego urzędu pracy, dodatek aktywizacyjny podlega zwrotowi w terminie 14 dni od dnia doręczenia decyzji zobowiązującej do zwrotu.

Podsumowanie

Dodatek aktywizacyjny, jako jeden z instrumentów runku pracy, ma za zadanie aktywizować osoby bezrobotne. Państwo chce, poprzez wypłacenie dodatku aktywizacyjnego, nagrodzić osobę należącą wcześniej do kręgu osób bezrobotnych za chęć szukania i podjęcia pracy zarobkowej. Dodatek aktywizacyjny należy się takiej osobie, gdyż nie znajduje się już ona w grupie osób bezrobotnych. Prawo do tego świadczenia mają osoby posiadające status osoby bezrobotnej z prawem do zasiłku, w przypadku podjęcia zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej. Jest on swego rodzaju nagrodą za wykazanie przez osobę bezrobotną inicjatywy w poszukiwaniu pracy. Warunkiem otrzymania dodatku jest wcześniejsze złożenie wniosku wraz z kompletem dokumentów we właściwym urzędzie pracy. Dodatek aktywizacyjny jest świadczeniem obligacyjnym, czyli przysługuje z mocy prawa

---

dodatku aktywizacyjnego.

²³ T. Wrocławska, *op. cit.*, s. 328

po spełnieniu określonych przesłanek. Zarówno przyznanie, jak i odmowa przyznania dodatku następuje poprzez wydanie decyzji, na którą przysługuje odwołanie, a następnie skarga do WSA, przed którym też toczy się postępowanie.

Literatura

Sych J., *Dodatek aktywizacyjny jako instrument rynku pracy*, „Praca i Zabezpieczenia Społeczne” 2010, nr 8.

Wrocławska T., *Instrumenty rynku pracy, Dodatek aktywizacyjny* [w:] Z. Góral, *Komentarz do ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011

Ziółkowski P., *Promocja zatrudnienia i instytucje. Omówienie do ustawy o promocji zatrudnienia i innych instytucjach na rynku pracy*, Warszawa 2004

Akty prawne

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2015 poz. 149).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 18 sierpnia 2009 roku w sprawie szczegółowego trybu przyznawania zasiłku dla bezrobotnych, stypendium i dodatku aktywizacyjnego (Dz.U. Nr 136 poz. 1118).

Orzecznictwo

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 16 maja 2006 r., sygn. akt IISA/Bd 317/06.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 5 lutego 2008 r., sygn. akt IISA/Bd1007/07.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z dnia 30 stycznia 2013 r., sygn. akt III SA/Kr271/12.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 14 stycznia 2015 r., sygn. akt IIISA/Łd983/14.

RIGHT TO THE ACTIVATION ALLOWANCE

Summary

The purpose of this article is to gather in one place and to systematize information about the activation additive. The text describes the terms of the allowance and who has the right to receive benefits. The authors point out that the activation allowance is obligatory, ie it is legally entitled to fulfill certain conditions. Both grant and refusal to grant an allowance is made by issuing a decision for which an appeal is lodged, and then a complaint to the administrative court of the province before which the proceedings are pending

Keywords: activation allowance, activation, benefits, promotion of employment, allowance.

Autorzy

mgr Joanna Patyk

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Katedra Kryminalistyki

mgr Magda Duniewska

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Katedra Kryminalistyki

16

WYBRANE ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z LIKWIDACJĄ STANOWISKA PRACY PRZESŁANKĄ DO WYPOWIEDZENIA UMOWY O PRACĘ Z PRZYCZYN NIEDOTYCZĄCYCH PRACOWNIKA

*Tomasz Juraszek
Karolina Kostyszak*

Słowa kluczowe: umowa o pracę, stanowisko pracy, likwidacja, pozorność, kryteria.

Wprowadzenie

Likwidacja stanowiska pracy stanowi przedmiot szeregu sporów pomiędzy pracodawcami a pracownikami. To wielowątkowe zagadnienie staje się przyczyną ożywionej dyskusji w środowisku prawniczym. Celem prezentowanego opracowania jest dokonanie analizy powstających kontrowersji w przedmiotowym zakresie. Decyzja o likwidacji stanowiska pracy może zostać podjęta wskutek wielu pobudek. Bezspornie należy przyjąć, że przyczyna wypowiedzenia powinna być dokładna, rzeczywista i prawdziwa. Jeżeli jednak po rozwiązaniu umowy o pracę wskutek likwidacji stanowiska pracy pracodawca zatrudni na to samo (zlikwidowane) stanowisko lub na inne (jednak ze zbliżonym zakresem wykonywanych obowiązków) nowego pracownika, to można podejrzewać pozorną likwidację stanowiska pracy, której celem było wyeliminowanie konkretnego pracownika. Aspekty te – będące nierzadko przyczyną sporów sądowych – omówiono w pierwszej części rozdziału. Z kolei druga część koncentruje się na wskazaniu kryteriów doboru pracownika do zwolnienia. Mimo, iż pracodawca jako podmiot zatrudniający jest decydem w kwestiach kadrowych, to zasady współżycia społecznego przemawiają za rzetelnością i obiektywizacją podczas podejmowania decyzji o zwolnieniu pracownika. Prócz tego należy zwrócić uwagę na uprawnienia pracowników, wobec których podjęto decyzję o wypowiedzeniu umowy o pracę (związane z odprawami), a także grupami tych pracowników, wobec których można jedynie wypowiedzieć warunki pracy i płacy, nie zaś definitywnie wypowiedzieć umowę o pracę, w związku z likwidacją stanowiska pracy.

Pozorna likwidacja stanowiska pracy

Istotnym elementem omawianej problematyki jest pozorna likwidacja stanowiska pracy, albowiem pracodawcy w praktyce zarządzania zasobami ludzkimi podejmują się rozwiązania stosunku pracy z pracownikiem pod pretekstem likwidacji stanowiska pracy, podczas gdy w rzeczywistości inne powody stanowią determinantę do czynności związanych z podjęciem decyzji o wręczeniu pracownikowi wypowiedzenia umowy o pracę.

Fundamentalne zagadnienie odnosi się do zakresu możliwości badania przez skład orzekający w sądzie pracy struktury organizacyjnej zakładu pracy. Zgodnie z utrwalonym poglądem w orzecznictwie Sądu Najwyższego (SN) należy wskazać, że o ile sama likwidacja stanowiska pracy może stanowić przyczynę uzasadniającą wypowiedzenie umowy o pracę, o tyle sąd pracy nie jest uprawniony do tego, aby badać celowość jak również sam fakt zmiany struktury organizacyjnej zakładu pracy¹. Decyzja o potrzebie likwidacji stanowiska pracy należy wyłącznie do pracodawcy i mieści się w jego uprawnieniach². Jednakże sąd może zarówno badać, jak też oceniać, czy likwidacja stanowiska pracy nie ma charakteru pozornego i czy nie została dokonana w celu obejścia przepisów regulujących wypowiedzenie umowy o pracę.

Interesujące tezy podjęto w wyroku SN z dnia 4 września 2007 r.³ w którym wskazano, że z pozorną likwidacją stanowiska pracy – nie uzasadniającą wypowiedzenia zmieniającego (art. 42 w zw. z art. 45 § 1 kodeksu pracy⁴) – ma się do czynienia wówczas, gdy stanowisko pracy jest wprawdzie likwidowane, ale w jego miejsce jest tworzone inne stanowisko pracy (o innej nazwie), które w istotnych elementach nie różni się od zlikwidowanego. Ściślej rzecz ujmując, pozorność likwidacji stanowiska pracy ma miejsce w sytuacji, gdy treść stosunku pracy (warunki pracy i płacy) pracownika zatrudnionego na nowym (formalnie) stanowisku, nie różni się w istotnych elementach (tych, których zmiana wymaga wypowiedzenia) od treści stosunku pracy pracownika zatrudnionego na stanowisku zlikwidowanym (formalnie). Mając to na uwadze, należy wskazać, iż ocena czy wystąpiła pozorna likwidacja stanowiska pracy, polega na porównaniu wa-

---

¹ Wyrok SN z 27.11.1997, I PKN 401/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1998, nr 18, poz. 542.

² Wyrok SN z 03.05.1997, I PKN 176/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1998, nr 9, poz. 263.

³ Wyrok SN z 04.09.2007, I PK 92/07, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2008, nr 19-20, poz. 286, s. 817.

⁴ Ustawa z 26 czerwca 1974 Kodeks pracy (Dz.U. nr 24, poz. 141 z późn. zm.) – dalej jako k.p.

runków zatrudnienia (treści stosunku pracy) na nowym stanowisku z tymi warunkami na stanowisku zlikwidowanym⁵.

Pracodawca jako przedsiębiorca stara się optymalizować koszty zatrudnienia podejmując się różnego rodzaju decyzji kadrowych. Nierzadko zdarzają się sytuacje polegające na zwolnieniu pracowników oraz zastąpieniu ich innymi osobami zatrudnionymi w oparciu o umowy cywilnoprawne. W tym miejscu należy zaznaczyć, że jeżeli zakres obowiązków jest zbieżny ze zlikwidowanym stanowiskiem pracy, to można podejrzewać obejście przepisów prawa i uznać je za sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa oraz zasadami współżycia społecznego. Oznacza to nie tylko skutki prawne dla pracownika zwolnionego wskutek pozornej przyczyny likwidacji pracy, ale także dla wykonawców umów cywilnoprawnych. Mogą oni bowiem dokonać ustalenia stosunku pracy w trybie art. 189 kodeksu postępowania cywilnego⁶. Uprawnienie w zakresie ustalenia stosunku pracy przysługuje także inspektorom pracy, którzy mogą zarówno występować z powództwem, jak też wstępować za zgodą powoda w każdym stadium prowadzonego postępowania sądowego zgodnie z art. 63¹ k.p.c.⁷ Bezspornie należy zaznaczyć, że w obecnym stanie prawnym, w świetle art. 22 § 12 k.p.⁸ zakazane jest zastępowanie umów o pracę umowami cywilnoprawnymi przy zachowaniu warunków, jakie spełniać powinien stosunek pracy. Począwszy od 1 stycznia 2017 r. wprowadzono minimalną stawkę godzinową mającą zastosowanie do umów (zgodnie z art. 734 i art. 750 kodeksu cywilnego⁹), wykonywanych przez przyjmującego zlecenie lub świadczącego usługi na rzecz przedsiębiorcy albo na rzecz innej jednostki organizacyjnej, w ramach prowadzonej przez te podmioty działalności, a także samozatrudnionych świadczących swe usługi jednoosobowo¹⁰. Reakcja pracodawcy polegająca na wprowadzeniu stawki godzinowej w wysokości 13 zł brutto zdaje się przyczynić do eliminowania z rynku pracy powszechności stosowania umów cywilnoprawnych – jednak obecnie upłynęło zbyt mało czasu od obowiązywania tychże regulacji, aby ocenić tendencję w tym zakresie na rynku pracy.

Odnosząc się do problemu pozornej likwidacji stanowiska pracy w kontekście optymalizacji kosztów zatrudnienia należy zasygnalizować kolejne niebezpieczne zjawisko polegające na likwidacji dotychczasowych stano-

---

⁵ Ustawa z 26 czerwca 1974 Kodeks pracy.

⁶ Ustawa z 17.11.1964 – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 43, poz. 296 z późn. zm.) – dalej jako k.p.c.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Ustawa z 26.06.1974 – Kodeks pracy.

⁹ Ustawa z 23.04.1964 – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93 z późn. zm.)

¹⁰ Ustawa o zmianie ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za pracę oraz niektórych innych ustaw z 22.07. 2016 (Dz.U. 2016, poz. 1265).

wisk pracy oraz zastępowanie ich osobami świadczącymi pracę nielegalnie. W przejściu do szarej strefy wykorzystuje się nierzadko cudzoziemców, którzy nie są świadomi przysługujących im uprawnień. Przedmiotowe uwagi odnoszą się zwłaszcza obywateli Ukrainy pracującymi nielegalnie w sektorze budowlanym, rolnictwie oraz szeroko pojętych usługach¹¹. Praktyka ta stwarza duże ryzyko dla przedsiębiorców ze względu na sankcje Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Urzędu Kontroli Skarbowej, Państwowej Inspekcji Pracy a także Straży Granicznej. Ponadto Zgodnie z art. 120 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20.04.2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy¹² nielegalna praca cudzoziemca (zarówno jej powierzenie, jak i wykonywanie) stanowi wykroczenie. Nie warto pozorować likwidacji stanowisk pracy z omawianej przyczyny, ponieważ braki kadrowe na polskim rynku pracy przedkładają się na liberalizację regulacji w obszarze zatrudniania cudzoziemców.

Pozorna likwidacja stanowiska pracy może nastąpić wskutek mobbingu jako patologicznej metody zarządzania zasobami ludzkimi. Celem mobbingu jest wyeliminowanie pracownika z zespołu współpracowników¹³. Skutkiem m.in. rozstrój zdrowia¹⁴. Cel ten może zostać osiągnięty między innymi poprzez pozorną likwidację stanowiska pracy (w ostatnim etapie stosowania mobbingu), jeżeli proces nękania nie spowoduje samodzielnego odejścia poszkodowanego pracownika. Osoby określane jako ofiary mobbingu należą często do pracowników ambitnych, rzetelnie wykonujących swoje obowiązki. Z tego też powodu, wskazanie przesłanek przemawiających za racjonalną przyczyną wypowiedzenia im umowy o pracę przysporzy trudności. Wówczas, jeżeli mobberem jest pracodawca lub osoba zarządzająca w jego imieniu, może pojawić się pokusa podjęcia pozorowanych czynności prawnych.

Przyczyna uzasadniająca wypowiedzenie umowy o pracę na skutek likwidacji stanowiska pracy musi być nie tylko być rzeczywista, ale także istnieć w chwili dokonania wypowiedzenia. Orzecznictwo sądowe wskazu-

---

¹¹Zob. T. Juraszek, *Dostęp obywateli Ukrainy do polskiego rynku pracy w świetle najnowszych zmian w zatrudnianiu cudzoziemców* [w:] W. Nadaszkiewicz (red.), *Ekonomiczne i prawne wyzwania roku 2017*, t. 1, Narodowa Akademia Naukowego Rozwoju, Lwów 2017, ss. 98-109.

¹² Ustawa z 20.04.2004 o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2004, nr 99, poz. 1001 z późn. zm.)

¹³Szerzej: T. Juraszek, *Komisje pojednawcze i mediacja jako polubowne formy rozwiązywania sporów o mobbing* [w:] W. Nadaszkiewicz (red.), *Ekonomiczne i prawne wyzwania roku 2016*, t. 1, Narodowa Akademia Naukowego Rozwoju, Lwów 2016, ss. 67-77.

¹⁴Zob. T. Juraszek, *Definition of the post mobbing health disorder and the possibility to apply for a compensation* [in:] Z. Majkut, A. Schneiderova (ed.), *Mobbing in the legal perspective*, Iva House Publishing, Chicago 2015, pp. 99-111.

je, że zmiany organizacyjne uzasadniające likwidację stanowiska muszą być na tyle zaawansowane, aby nie istniały co do tego wątpliwości¹⁵.

Ustalenie, że doszło do pozornej likwidacji stanowiska pracy daje pracownikowi możliwość dochodzenia roszczenia o uznanie wypowiedzenia za bezskuteczne lub o przywrócenie do pracy na poprzednich warunkach. Trafnie przy tym Ł. Pisarczyk wyjaśnia, że „wypowiedzenie dokonane z naruszeniem prawa jest skuteczne, doprowadzając do rozwiązania stosunku pracy. Pracownik może je natomiast kwestionować w postępowaniu sądowym”¹⁶. W świetle powyższego staje się jasne, że „fikcyjne zlikwidowanie stanowiska pracy nie może być uznane za obiektywną i samodzielną przyczynę uzasadniającą wypowiedzenie umowy o pracę”¹⁷.

Należy zauważyć, iż istnieją sytuacje, w których nie będzie można mówić o pozornej likwidacji stanowiska pracy. Rozdzielenie zadań przypisanych do zlikwidowanego stanowiska pracy, między pracowników pozostających w zatrudnieniu po rozwiązaniu stosunku pracy z pracownikiem zatrudnionym na tym samym stanowisku, nie daje podstaw do uznania niezasadności wypowiedzenia umowy o pracę temu pracownikowi – art. 45 §1 k.p. Czynności wykonywane przez pracownika na likwidowanym stanowisku mogą być bowiem powierzone innym pracownikom (na innych stanowiskach), a nawet osobom (podmiotom) nie pozostającym z pracodawcą w stosunku pracy¹⁸. Jak przykład można wskazać coraz częstsze korzystanie przez pracodawców z firm outsourcingowych świadczących usługi m.in. w obszarze księgowości, technologii informacyjnej czy kadr.

Kryteria doboru pracownika do zwolnienia

Wypowiedzenie umowy o pracę w przypadku likwidacji stanowiska pracy łączy się z decyzją o wyborze pracowników do zwolnienia, a co za tym idzie z koniecznością zastosowania kryterium doboru. Jak już zostało wcześniej wskazane, w przypadku podjęcia decyzji przez pracodawcę o likwidacji stanowiska pracy, sąd nie bada celowości i zasadności tej decyzji. Natomiast podlega rozważaniu i ocenie zastosowanie kryteriów doboru pracownika do zwolnienia, a w sytuacji gdy pracodawca ich nie ustalił – okoliczności, które sprawiły, że pracodawca zdecydował się na wybór tego,

---

¹⁵ Wyrok SN z 23.05.1997, I PKN 176/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1998, nr 9, poz. 263.

¹⁶ Ł. Pisarczyk [w:] K. Jaśkowski (red.), *Meritum Prawo Pracy 2016*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 1155.

¹⁷ M. Rylski, *Zwolnienia grupowe. Komentarz do ustawy*, Difin, Warszawa 2016, s. 55.

¹⁸ Wyrok SN z 03.09.2013, I PK 41/13, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2014, nr 8, poz. 116.

a nie innego pracownika¹⁹. Z takim problemem nie będą musieli się borykać pracodawcy, gdy likwidacja dotyczy pojedynczego stanowiska pracy, tzn. takiego, które nie powtarza się w całej strukturze organizacyjnej danego zakładu pracy. W tej sytuacji nie będzie istniała potrzeba porównywania pracowników. Problem pojawi się, gdy mowa o likwidacji stanowiska pracy na stanowisku powtarzalnym.

Kryteria doboru pracowników do zwolnienia powinny być obiektywne i sprawiedliwe, a pracodawca dokonujący wypowiedzenia z przyczyn go dotyczących winien wykazać, iż wziął pod uwagę wszystkich pracowników, których dotyczą przyczyny zmuszające go do rozwiązania stosunku *pracy*. Jeżeli ustalone zostały zasady postępowania, a zwłaszcza *kryteria doboru* pracowników do zwolnienia, powinny być one zastosowane jednakowo do wszystkich pracowników²⁰, a odstępstwa od przyjętych zasad wymagają bardzo przekonującego uzasadnienia²¹. Gdyby tak się nie stało, pracodawca może zostać narażony dodatkowo na zarzut naruszenia zasad równego traktowania w zatrudnieniu.

W orzecznictwie istnieją rozbieżności, co do tego, czy pracodawca ma obowiązek wskazywania kryterium doboru pracowników do zwolnienia. Zgodnie z wyrokiem SN z 7 kwietnia 2011 r. zastosowane kryteria wyboru pracownika do zwolnienia nie są objęte obowiązkową treścią oświadczenia woli pracodawcy określoną w art. 30 § 4 k.p.c.²² Okoliczności te (kryteria) podlegają badaniu przez sąd w ramach kontroli zasadności wypowiedzenia (art. 45 § 1 k.p.)²³. Natomiast w wyroku z 16 grudnia 2008 r. SN uznał, że pracodawca powinien w odniesieniu do wskazanej przyczyny wypowiedzenia nawiązać do zastosowanego kryterium doboru pracowników do zwolnienia²⁴. Uzasadnione jest to przede wszystkim tym, że pracownik, zwalniany w trybie indywidualnym z przyczyn, które go nie dotyczą, powinien mieć możliwość dokonania oceny dokonanego mu wypowiedzenia, także w zakresie zastosowania kryteriów doboru do zwolnienia. Przyczyna wypowiedzenia powinna być tak sformułowana, aby pracownik wiedział

---

¹⁹ Wyrok SN z 10.01.2002, I PKN 780/00, „Legalis” nr 66728, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).

²⁰ K. Kowalska [w:] K. Walczak, M. Wojewódka (red.), *Praxis. Prawo pracy dla sędziów i pełnomocników*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 130.

²¹ Wyrok SN z 14.03.2013, I PK 243/12, „Legalis” nr 734487, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).

²² Ustawa z 17.11.1964 – Kodeks postępowania cywilnego.

²³ Wyrok SN z 07.04.2011, I PK 238/10, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2012, nr 17-18, poz. 214, s. 722; Ustawa z 26 czerwca 1974 – Kodeks pracy.

²⁴ Wyrok SN z 16.12.2008, I PK 86/08, „Legalis” nr 483423, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).

i rozumiał, z jakiego powodu pracodawca dokonuje wypowiedzenia. Z tego względu, w oświadczeniu pracodawcy o wypowiedzeniu umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony z powodu likwidacji jednego z analogicznych stanowisk pracy powinna być wskazana nie tylko podstawowa przyczyna wypowiedzenia (likwidacja stanowiska pracy), lecz także przyczyna wyboru pracownika do zwolnienia z pracy (kryteria doboru) chyba, że jest oczywista lub znana pracownikowi (art. 30 § 4 k.p.)²⁵. W najnowszym orzecznictwie dominuje pogląd, zgodnie z którym pracodawca ma obowiązek wskazywania w wypowiedzeniu umowy o pracę kryteriów doboru pracowników. Jednak pogląd ten jest kontrowersyjny, ze względu na brak podstawy prawnej dla tego obowiązku, podczas gdy organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa.

Nie stanowi wystarczającego kryterium doboru pracowników do zwolnienia jedynie wysokość otrzymywanego przez nich wynagrodzenia za pracę, z pominięciem poziomu kwalifikacji zawodowych, stażu pracy oraz stosunku do obowiązków pracowniczych, także wtedy, gdy przyczyną wypowiedzenia jest konieczność ograniczenia zatrudnienia ze względów ekonomicznych²⁶.

Zarówno piśmiennictwo jak również orzecznictwo przemawiają za ostrożnością podczas oceny sytuacji osobistej pracowników. Pracodawca podejmując decyzję o doborze pracowników do zwolnień, nie może decydować powołując się na kryteria, które nie są związane z wykonywaniem pracy, a jedynie warunkami socjalnymi pracowników, takimi jak chociażby ich sytuacja rodzinna. Wówczas – jak uzasadnia w wyroku z 19 stycznia 2016 r. SN – działania pracodawcy mogą zostać uznane za praktykę dyskryminacyjną²⁷. Ten sam tok rozumowania przejawia M. Culepa wyjaśniając, że „ocena sytuacji osobistej wiąże się z ryzykiem, że będzie dokonana w sposób mniej obiektywny, a to może spowodować zarzut dyskryminacji pracownika zwalnianego”²⁸.

W przypadku doboru pracowników do zwolnienia, w sytuacji likwidacji stanowiska pracy pojawia się problem, gdy wykonywanie zadań przypisanych do likwidowanego stanowiska jest kontynuowane przez przydzielone tych zadań innemu pracownikowi lub pracownikom pozostającym

---

²⁵ Wyrok SN z 26.08.2015, I PK 93/15, „Legalis” nr 1372862, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017); Ustawa z 26.06.1974 – Kodeks pracy.

²⁶ Wyrok SN z 15.12.2004, I PK 97/04, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna,

Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2005, nr 24, poz. 389, s. 1113.

²⁷ Wyrok SN z 19.01.2016, I PK 72/15, „Legalis” 1433130, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).

²⁸ M. Culepa, *Dyskryminacja przy wypowiedzeniu umowy o pracę*, „Kadry i Płace w Administracji” 2017, nr 3, s. 16.

w zatrudnieniu. Taka sytuacja może rodzić obowiązek porównania zwalnianego pracownika z zatrudnionym na innym stanowisku pracownikiem, który ma przejąć jego zadania. Jeżeli przejęcie zadań spowoduje zmianę charakteru danego stanowiska i w istocie będzie ono odpowiadało stanowisku zlikwidowanemu, to w takim przypadku należy dokonać porównania na takich samych zasadach, jak ma to miejsce w przypadku pracowników zatrudnionych na analogicznych stanowiskach pracy.

Stosowanie kryteriów doboru do zwolnienia nie jest wymagane, podczas gdy zadania przypisane do zlikwidowanego stanowiska zostają powierzone osobom lub podmiotom, które nie łączy z pracodawcą stosunek pracy. W takiej sytuacji istnieje dla pracodawcy ryzyko, iż osoby, którym zostały powierzone zadania przypisane do zlikwidowanego stanowiska, które wcześniej były wykonywane w ramach umowy o pracę, będą domagały się ustalenia istnienia stosunku pracy. Ustalenie, iż ma się do czynienia ze stosunkiem pracy, może natomiast spowodować, że zwolnieni pracownicy będą kwestionowali zasadność wypowiedzeń, powołując się na pozorność likwidacji stanowiska pracy.

Uprawnienia pracowników w związku z likwidacją stanowiska pracy

Niektórzy pracownicy są uprawnieni do świadczeń związanych z otrzymaniem wypowiedzenia umowy o pracę. Należy zaznaczyć, że uprawnienia te nie dotyczą pracowników zatrudnionych w mniejszych zakładach pracy, zatrudniających poniżej dwudziestu pracowników. Inaczej jest w przypadku osób świadczących pracę na rzecz zakładów pracy powyżej dwudziestu pracowników – wówczas znajdują zastosowanie przepisy ustawy z dnia 13 marca 2003 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn niedotyczących pracowników²⁹. Ustawa ta przewiduje dwa tryby zwolnień z przyczyn niedotyczących pracowników. Pierwszym są zwolnienia grupowe, drugim zwolnienia indywidualne. Przepisy dotyczące zwolnień grupowych będą miały zastosowanie, jeśli zostaną spełnione przesłanki wskazane w art. 1 tejże ustawy. Jeżeli następują zwolnienia mniejszej grupy pracowników a pracodawca zatrudnia powyżej dwudziestu pracowników ma się do czynienia ze zwolnieniami indywidual-

---

²⁹ Ustawa z 13 marca 2003 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn niedotyczących pracowników (Dz.U. z 2015 r. poz. 192 ze zm.), dalej: u.z.g.

nymi na podstawie u.z.g.³⁰. W tym trybie także przysługują pracownikom omawiane uprawnienia w postaci odpraw.

Powołując się na wyżej wskazaną ustawę, pracodawca może dokonać wypowiedzeń i zwolnień grupowych lub indywidualnych wskazując jako przyczynę uzasadniającą wypowiedzenie umowy o pracę likwidację stanowiska pracy. Taka przyczyna wypowiedzenia umowy o pracę uprawnia pracownika do otrzymania odprawy pieniężnej, uzależnionej od stażu zakładowego pracownika. Wysokość minimalnej odprawy wynosi zgodnie z art. 8³¹ u.z.g. równowartość jednomiesięcznego wynagrodzenia (jeżeli pracownik był zatrudniony u pracodawcy krócej niż 2 lata), dwumiesięcznego wynagrodzenia (staż pracy od 2 do 8 lat) albo trzymiesięcznego wynagrodzenia (powyżej 8 lat stażu pracy). Przy czym w piśmiennictwie podnosi się, że określając staż pracy w kontekście odpraw należy brać pod uwagę okres nieprzerwanego zatrudnienia u danego pracodawcy³².

Pracodawcy spotykają się z dylematem, po upływie jakiego czasu od momentu likwidacji stanowiska pracy mogą „bezpiecznie” zatrudnić nowego pracownika na to samo lub podobne stanowisko pracy w ten sposób, aby nie narazić się na zarzut pozornego zlikwidowania stanowiska pracy. Pracodawca zatrudniający, co najmniej dwudziestu pracowników (a zatem związany ustawą o zwolnieniach grupowych), który postanowi zatrudnić ponownie pracownika na zlikwidowane stanowisko pracy i ma zamiar zatrudnić go w tej samej „grupie zawodowej”³³ powinien nawiązać stosunek pracy w pierwszej kolejności z pracownikiem, z którym rozwiązano umowę o pracę w trybie wypowiedzenia z powodu likwidacji stanowiska pracy. Jeżeli w przypadku ponownego zatrudnienia wymagane są odmienne kwalifikacje czy umiejętności to nie sposób uznać tego zatrudnienia za tożsame z tą samą grupą zawodową. Wówczas można ponownie zatrudnić pracownika na zlikwidowane stanowisko pracy, ale niekoniecznie tego, z którym w przeszłości rozwiązano umowę o pracę. Warunkiem ponownego

---

³⁰ Ustawa z 13 marca 2003 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn niedotyczących pracowników.

³¹ Ustawa z 13.03.2003 o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn niedotyczących pracowników.

³² K.W. Baran, *Uprawnienia pracowników w ramach zwolnień grupowych*, „Monitor Prawa Pracy” 2006, nr 5.

³³ Judykatura wskazuje, że pojęcie „grupa zawodowa” obejmuje nie tylko zespół pracowników wykonujących ściśle określony zawód bądź pracowników spełniających w zakładzie pracy takie same czynności, ale również pracowników o podobnych kwalifikacjach realizujących określone zbliżone rodzajowo zadania. Zaliczenie pracowników do tej samej grupy zawodowej zależy także od charakteru zakładu pracy, rodzaju wykonywanych zadań i wymaganego przygotowania pracowników, Wyrok SN z 07.03.1997, I PKN 26/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1997 nr 24, poz. 486.

zatrudnienia byłego pracownika jest zgłoszenie przez niego chęci podjęcia zatrudnienia, ale nie później niż w przeciągu roku od rozwiązania umowy o pracę w trybie wypowiedzenia z powodu likwidacji stanowiska pracy. Pracodawca, w sytuacji zgłoszenia się tego pracownika, powinien w miarę możliwości nawiązać z nim stosunek pracy w terminie piętnastu miesięcy od daty rozwiązania poprzedniej umowy o pracę (zgodnie z brzmieniem art. 9 pkt 2 u.z.g.³⁴).

W przypadku małych przedsiębiorców zatrudniających poniżej dwudziestu pracowników nie ma żadnych norm prawnych, które określają bezpieczny termin ponownego zatrudnienia na zlikwidowanym uprzednio stanowisku. Może zdarzyć się tak, że pracodawca wypowie umowę o pracę z powodu likwidacji stanowiska pracy natomiast w niedługim czasie po tym wydarzeniu – sytuacja pracodawcy zmieni się diametralnie i będzie gotowy zatrudnić ponownie pracownika na to samo stanowisko. Tylko i wyłącznie podczas sporu sądowego na pracodawcy będzie ciążył obowiązek uzasadnienia, że jego postępowanie było uzasadnione zgodnie z art. 41 k.p.³⁵

Sygnalizując zakres uprawnień pracowników należy zaznaczyć, że pracodawca nie może wypowiedzieć umowy o pracę osobie w trakcie korzystania przez nią z urlopu lub w trakcie usprawiedliwionej nieobecności w pracy. Oznacza to, że pracownik przebywający na zwolnieniu lekarskim nie może być adresatem wypowiedzenia umowy o pracę w trakcie czasowej niezdolności do pracy nawet wówczas, gdy przyczyną wypowiedzenia jest likwidacja stanowiska pracy. Analogicznie przedstawia się sytuacja pracownika, który znajduje się w okresie ochronnym przedemerytalnym. W przypadku małego przedsiębiorcy nie ma możliwości wypowiedzenia umowy o pracę pracownikowi, któremu brakuje nie mniej niż cztery lata do osiągnięcia wieku emerytalnego. Natomiast w przypadku pracowników, których obowiązuje ustawa o zwolnieniach grupowych, pracodawca może jedynie wypowiedzieć warunki pracy i płacy. Tylko i wyłącznie likwidacja zakładu pracy lub jego upadłość stanowi wyjątek i umożliwia wypowiedzenie pracownikowi umowy o pracę we wskazanych sytuacjach. Likwidacja stanowiska pracy nie jest bowiem tożsama z likwidacją zakładu pracy.

---

³⁴ Ustawa z 13 marca 2003 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn niedotyczących pracowników.

³⁵ Ustawa z 26.06.1974 – Kodeks pracy.

Podsumowanie

Likwidacja stanowiska pracy jest przyczyną uzasadniającą wypowiedzenie umowy o pracę. W ocenie autorów prezentowanego opracowania likwidacja stanowiska pracy może być wskazana jako jedyna przyczyna wypowiedzenia umowy o pracę z przyczyn nie dotyczących pracowników o ile jest ona rzeczywista. Nie ma konieczności uzasadniania powodu likwidacji stanowiska pracy. Jeżeli likwidacja stanowiska pracy rodzi przypuszczenie wśród zwalnianego pracownika o pozorność tejże czynności to może on domagać się przed sądem pracy uznania wypowiedzenia umowy o pracę za bezskuteczne. Sąd podejmie się analizy stanu faktycznego na podstawie materiału dowodowego oraz dokona oceny w przedmiocie bezskuteczności wypowiedzenia. Prawomocny wyrok przyznający rację stronie powodowej będzie jednoznaczny z przywróceniem pracownika do pracy (z siedmiodniowym terminem na zgłoszenie gotowości niezwłocznego podjęcia pracy od daty uprawomocnienia się orzeczenia o przywróceniu do pracy zgodnie z art. 48 § 1 k.p.³⁶) lub przyznania odszkodowania z tytułu niezgodnego z prawem rozwiązania stosunku pracy.

Przyczyna wypowiedzenia umowy o pracę jest szczególnie istotna z punktu widzenia pracownika, który jest zatrudniony w zakładzie pracy zatrudniającym, co najmniej dwudziestu pracowników, ze względu na związanie pracodawcy regulacjami ustawy z dnia 13 lutego 2003 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn nie dotyczących pracowników³⁷.

Konkludując warto przytoczyć interesującą koncepcję przyjętą w systemie niemieckiego prawa pracy, polegającą na uznaniu wypowiedzenia pracy za stosowne tylko wówczas, gdy jest to środek ostateczny. A. Rycak zaznacza, że niemiecki pracodawca „ma obowiązek rozważenia powierzenia pracownikowi innej odpowiedniej pracy, przed podjęciem ostatecznej decyzji o wypowiedzeniu umowy o pracę”³⁸.

Zasada *ultima ratio* nie znajduje odzwierciedlenia w polskim prawodawstwie. W orzecznictwie SN – w wyroku z dnia 16 listopada 2006 r. – ukształtowano pogląd, że przeciwne stanowisko byłoby zbyt daleko idące w stosunku do pracodawcy mogącego dokonywać racjonalizowania zatrudnienia i prowadzenia polityki kadrowej umożliwiającej obsadzenie stanowisk pracownikami możliwie najlepiej przygotowanymi do wykonywania pracy na określonym stanowisku³⁹. Jeżeli zatem pracodawca podejmie de-

---

³⁶ Ustawa z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy.

³⁷ Ustawa z 13 lutego 2003 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn nie dotyczących pracowników (Dz.U. 2003, nr 90, poz. 844).

³⁸ A. Rycak [w:] J. Stelina (red.), *Prawo pracy*, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 182-183.

³⁹ Wyrok SN z 16.11.2006, II PK 81/06, „Legalis” nr 177487, <https://www.legalis.pl>

czyje o likwidacji stanowiska pracy może uznać, że pracownik wskazany do zwolnienia nie ma określonych kwalifikacji do zajęcia innego stanowiska pracy. Trudno byłoby polemizować w sytuacji, gdy nie ma wolnych stanowisk pracy możliwych do „zagospodarowania” przez tego, który wykonuje likwidowane stanowisko pracy. Nie sposób konstruować populistycznych postulatów *de lege ferenda* mających na celu „sztuczne zachowanie” miejsca pracy. Koncepcja taka byłaby sprzeczna z realiami rynkowymi.

Z aprobatą należy przyjąć stanowisko G. Orłowskiego: „o tworzeniu i likwidacji miejsc pracy w określonych branżach czy zakładach w ostatecznym rozrachunku decydują potrzeby społeczne (...). Chcemy nabywać towary i usługi na korzystnych dla nas warunkach. Lubimy kupować tanio i raczej nie zastanawiamy się nad tym, jak nasz wybór wpływa na sytuację na naszym rynku pracy. Z jednej strony bolejemy nad upadkiem krajowego przemysłu odzieżowego, z drugiej strony ową boleść wyrażamy ubrani najczęściej w chińskie tekstylia itd. itp. (...) konsument jest bezwzględny w swoich wyborach i to on w ostatecznym rozrachunku będzie decydował, gdzie będą powstawać, a gdzie zanikać miejsca pracy, a liczenie, że ustawą czy dotacją można to zmienić jest, w najlepszym przypadku, naiwnością”⁴⁰.

Jednakże brak polskich regulacji na poziomie normatywnym uznających niemiecką koncepcję *ultima ratio* nie stoi na przeszkodzie, aby przedsiębiorcy kształtowali standardy zatrudnienia w oparciu o politykę zarządzania zespołem pracowniczym w sposób racjonalny.

Istnieje wiele rozwiązań ograniczających likwidację stanowiska pracy, takich jak np. zmniejszenie wymiaru czasu pracy całemu zespołowi pracownicemu po to, aby zachować wszystkie miejsca pracy. Pracodawcy mogą też podjąć inicjatywę w aspekcie podniesienia kwalifikacji wśród pracowników dotychczasowo zatrudnionych celem dalszej kontynuacji zatrudnienia z innym zakresem obowiązków, jeżeli dotychczasowe stanowisko pracy ulegnie likwidacji. Z pewnością wartością dodaną dla pracodawcy będzie fakt, że dotychczasowy pracownik legitymujący się doświadczeniem lepiej zna specyfikę zakładu pracy, aniżeli inna osoba nowo przyjęta do pracy.

W ostatecznym rozrachunku należy opowiadać się za swobodą decydowania przez pracodawcę w przedmiocie likwidacji stanowiska pracy, kładąc jednocześnie nacisk, aby nie był to efekt czynności pozornych. Jeżeli jednak pracodawca uzna likwidację stanowiska pracy za celowe, to *kryteria doboru* pracowników do zwolnienia powinny być obiektywne i sprawiedliwe.

(online: 30.06.2017).

⁴⁰ G. Orłowski, *Utrzymywanie miejsc pracy czy fikcji*, „Monitor Prawa Pracy” 2013, nr 6, s. 286.

Literatura

- Baran K.W., *Uprawnienia pracowników w ramach zwolnień grupowych*, „Monitor Prawa Pracy” 2006, nr 5.
- Culepa M., *Dyskryminacja przy wypowiedzeniu umowy o pracę*, „Kadry i Płace w Administracji” 2017, nr 3.
- Jaśkowski K. (red.), *Meritum Prawo Pracy 2016*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Juraszek T., *Definition of the post mobbing health disorder and the possibility to apply for a compensation* [in:] Majkut Z., Schneiderova A. (ed.), *Mobbing in the legal perspective*, Iva House Publishing, Chicago 2015.
- Juraszek T., *Dostęp obywateli Ukrainy do polskiego rynku pracy w świetle najnowszych zmian w zatrudnianiu cudzoziemców* [w:] Nadaszkiewicz W. (red.), *Ekonomiczne i prawne wyzwania roku 2017*, t. 1, Narodowa Akademia Naukowego Rozwoju, Lwów 2017.
- Juraszek T., *Komisje pojednawcze i mediacja jako polubowne formy rozwiązywania sporów o mobbing* [w:] Nadaszkiewicz W. (red.), *Ekonomiczne i prawne wyzwania roku 2016*, t. 1, Narodowa Akademia Naukowego Rozwoju, Lwów 2016.
- Orłowski G., *Utrzymywanie miejsc pracy czy fikcji*, „Monitor Prawa Pracy” 2013, nr 6.
- Rylski M., *Zwolenia grupowe. Komentarz do ustawy*, Difin, Warszawa 2016.
- Stelina J. (red.), *Prawo pracy*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Walczak K., Wojewódka M. (red.), *Praxis. Prawo pracy dla sędziów i pełnomocników*, C.H. Beck, Warszawa 2015.

Akty prawne

- Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. 2004, nr 99, poz. 1001 z późn. zm.)
- Ustawa z 13 marca 2003 r. o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn niedotyczących pracowników (Dz.U. 2003, nr 90, poz. 844).
- Ustawa z 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. nr 24, poz. 141 z późn. zm.).
- Ustawa z 17 listopada 1964 Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 Kodeks cywilny (Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- Ustawa o zmianie ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za pracę oraz niektórych innych ustaw z 22 lipca 2016 (Dz.U. 2016, poz. 1265).

Orzecznictwo

- Wyrok SN z 19.01.2016, I PK 72/15, „Legalis” 1433130, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).
- Wyrok SN z 26.08.2015, I PK 93/15, „Legalis” nr 1372862, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).
- Wyrok SN z 03.09.2013, I PK 41/13, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2014, nr 8, poz. 116.
- Wyrok SN z 14.03.2013, I PK 243/12, „Legalis” nr 734487, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).
- Wyrok SN z 07.04.2011, I PK 238/10, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2012, nr 17-18, poz. 214.
- Wyrok SN z 16.12.2008, I PK 86/08, „Legalis” nr 483423, <https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).

Wyrok SN z 04.09.2007, I PK 92/07, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2008, nr 19-20, poz. 286, s. 817.
Wyrok SN z 16.11.2006, II PK 81/06, „Legalis” nr 177487,
<https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).
Wyrok SN z 15.12.2004, I PK 97/04, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 2005, nr 24, poz. 389, s. 1113.
Wyrok SN z 10.01.2002, I PKN 780/00, „Legalis” nr 66728,
<https://www.legalis.pl> (online: 30.06.2017).
Wyrok SN z 27.11.1997, I PKN 401/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1998, nr 18, poz. 542.
Wyrok SN z 23.05.1997, I PKN 176/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1998, nr 9, poz. 263.
Wyrok SN z 03.05.1997, I PKN 176/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1998, nr 9, poz. 263.
Wyrok SN z 07.03.1997, I PKN 26/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych” 1997 nr 24, poz. 486.

SELECTED PROBLEMS RELATED TO THE ELIMINATION OF A POSITION AS A CIRCUMSTANCE OF REDUNDANCY FOR REASONS BEYOND EMPLOYEE'S CONTROL

Summary

Elimination of a position is an acceptable reason for redundancy. This can be indicated as the sole reason for dismissal without having to justify termination of employment any further. The first part of this elaboration gives attention to a false termination of a work position. The second part focuses on defining the criteria for selecting employees who will be made redundant. This part also points out the rights of employees affected by a collective redundancy and situations in which an employee cannot be dismissed.

Keywords: employment contract, work position, termination, false, criteria.

Autorzy

mgr Tomasz Juraszek
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

mgr Karolina Kostyszak
Okręgowa Izba Radców Prawnych
w Wałbrzychu

17

AGENCJA PRACY TYMCZASOWEJ JAKO INSTYTUCJA SŁUŻĄCA PRZECIWDZIAŁANIU BEZROBOCIU I PROMOCJI ZATRUDNIENIA

*Piotr Sekulski
Dominika Zielińska*

Słowa kluczowe: praca tymczasowa, agencja zatrudnienia, agencja pracy tymczasowej, promocja zatrudnienia, przeciwdziałanie bezrobociu.

Wprowadzenie

Dnia 2 lutego 2017 r. wpłynął do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o zatrudnianiu pracowników tymczasowych oraz niektórych innych ustaw¹. Zgodnie z uzasadnieniem, miał on na celu polepszenie warunków zatrudnienia pracowników tymczasowych, usprawnienie ochrony osób korzystających z agencji zatrudnienia oraz poprawę działań Państwowej Inspekcji Pracy w tym obszarze. Zmiany objęte projektem zostały wprowadzone do polskiego systemu prawnego na mocy ustawy z dnia 1 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o zatrudnianiu pracowników tymczasowych oraz niektórych innych ustaw².

W niniejszym rozdziale autorzy podjęli próbę oceny wskazanej nowelizacji, dotyczącej agencji zatrudnienia, a w szczególności agencji pracy tymczasowej (dalej: APT). W opracowaniu przedstawiono też najważniejsze zagadnienia prawne związane z funkcjonowaniem agencji zatrudnienia na polskim rynku pracy, wskazując również wyzwania, w szczególności w świetle wprowadzonych zmian, stojące przed tymi podmiotami oraz osobami korzystającymi z ich usług.

---

¹ Rządowy projekt ustawy skierowany do prac w Sejmie, strona internetowa Sejmu RP <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/agent.xsp?symbol=RPL&Id=RM-10-5-17>, (online: 2.04.2017).

² Ustawa z dnia 7 kwietnia 2017 r. o zmianie ustawy o zatrudnianiu pracowników tymczasowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 962).

Agencje zatrudnienia

Agencje zatrudnienia stanowią jedną z pięciu głównych instytucji rynku pracy służących przeciwdziałaniu bezrobociu i promocji zatrudnienia³. Instytucja ta została uregulowana w: ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (dalej: PrZatU)⁴, ustawie o zatrudnianiu pracowników tymczasowych (dalej: ZatPrTymU)⁵ oraz Rozporządzeniu Ministra Gospodarki i Pracy w sprawie wpisu do rejestru podmiotów prowadzących agencje zatrudnienia oraz informacji składanych przez agencje zatrudnienia⁶.

Ustawodawca w art. 6 ust. 4 PrZatU⁷ określił krąg podmiotów, które w świetle prawa polskiego uważane są za agencje zatrudnienia. Należą do nich podmioty wpisane do odpowiednich rejestrów świadczące usługi w zakresie pośrednictwa pracy, pośrednictwa do pracy za granicą u pracodawców zagranicznych, poradnictwa zawodowego, doradztwa personalnego lub pracy tymczasowej.

Chociaż agencja zatrudnienia może być prowadzona w dowolnej formie prawnej⁸, to prowadzenie takiej działalności gospodarczej jest działalnością regulowaną w rozumieniu ustawy o swobodzie działalności gospodarczej⁹, a do jej prowadzenia wymagany jest odpowiedni wpis do rejestru. Zgodnie z art. 18d PrZatU¹⁰ rejestr agencji zatrudnienia jest jawny¹¹ i prowadzi go marszałek województwa właściwy dla siedziby podmiotu ubiegającego się o wpis. Podmiot zamierzający prowadzić działalność w zakresie agencji zatrudnienia powinien złożyć do właściwego marszałka wnioski (spełniający wymogi formalne określone w art. 18e PrZatU¹²). Artykuł 19

---

³ J. Stelina [w:] K.W. Baran (red.), *System prawa pracy. Tom I. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, str. 160.

⁴ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2016 r. poz. 645, ze zm.)

⁵ Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 360, ze zm.)

⁶ Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z 13.10.2005 r. w sprawie wpisu do rejestru podmiotów prowadzących agencje zatrudnienia oraz informacji składanych przez agencje zatrudnienia (Dz.U. 2005 nr 212 poz. 1770).

⁷ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

⁸ Ze względu na treść art. 88 Ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeksu spółek handlowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 1578, z późn. zm.), dalej: KSH, niemożliwe jest jednak prowadzenie tego rodzaju działalności w formie spółki partnerskiej.

⁹ Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1829, z późn. zm.)

¹⁰ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

¹¹ Jest on dostępny na oficjalnej stronie Krajowego Rejestru Agencji Zatrudnienia: <http://stor.praca.gov.pl/porta1/#/kraz> (online: 30.03.2017).

¹² Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

PrZatU¹³ określa warunki jakie musi spełnić podmiot zamierzający prowadzić taką działalność:

1. nie posiadać zaległości z tytułu podatków, składek na ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenie zdrowotne, Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych oraz Fundusz Emerytur Pomostowych;
2. być niekaranym za przestępstwa lub wykroczenia, o których mowa w art. 121-121b PrZatU¹⁴;
3. być podmiotem, w stosunku do którego nie została otwarta likwidacja lub nie ogłoszono jego upadłości.

Trudno wymogi te nazwać nazbyt restrykcyjnymi, odzwierciedlają one typową praktykę weryfikacji wnioskodawców przy ubieganiu się o stosowne zezwolenia na prowadzenie działalności regulowanej. Wymogi te pomijają jednak m.in. przesłankę rękojmi prowadzenia wnioskowanej działalności w sposób należyty w odniesieniu do osób zarządzających wnioskującym podmiotem. Co godne odnotowania, do 23 sierpnia 2013 r. obowiązywał art. 19a PrZatU¹⁵, który określał minimalne standardy techniczne (np. posiadanie własnego lokalu) oraz minimalne wykształcenie osób, które obsługują agencje zatrudnienia. Zniesienie ww. wymogów powodowane było zamiarem zwiększenia dostępu do „stanowisk, na których realizowane są zadania z zakresu promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej”¹⁶. Zliberalizowanie przepisów w tym zakresie stworzyło szerokie pole do nadużyć nieuczciwym przedsiębiorcom. Zaskakuje również absolutny brak określenia wymogów kapitałowych – ustawodawca akceptuje bardzo ograniczoną funkcję gwarancyjną kapitału zakładowego np. w przypadku tak popularnej na polskim rynku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością [zgodnie z art. 154 § 1 KSH¹⁷ (kodeks spółek handlowych) jej kapitał zakładowy wynosić powinien co najmniej 5.000 złotych].

Jeżeli wnioskodawca uczynił zadość wymogom formalnym wniosku oraz spełnione są przesłanki z art. 19 PrZatU¹⁸, właściwy marszałek województwa podejmuje decyzję o wpisie podmiotu do rejestru agencji zatrudnienia – wydając certyfikat o dokonaniu wpisu podmiotu do rejestru (art.

---

¹³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ M. Paluszkiwicz, *Komentarz do art.19(a) ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, Lex el. (online: 21.05.2017); Uzasadnienie do projektu ustawy, druk sejmowy nr 806, str. 62, dostępne na stronie internetowej Sejmu RP:

<http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=806> (online: 12.04.2017).

¹⁷ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeksu spółek handlowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 1578, z późn. zm.)

¹⁸ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

18i PrZatU¹⁹), uprawniający do świadczenia usług, o których mowa w art. 18 ust. 1 pkt 1-3 PrZatU²⁰ albo uprawniający do świadczenia usługi pracy tymczasowej. Marszałek województwa może odmówić wpisu do rejestru agencji zatrudnienia (art. 18l PrZatU²¹), ma on również prawo do wykreślenia takiego podmiotu z rejestru po zaistnieniu przesłanek wskazanych w art. 18m PrZatU²².

Działalność agencji zatrudnienia, jakkolwiek pożyteczna i przynosząca realne korzyści, stała się niestety polem do nadużyć. Warto zaznaczyć, że w ostatnim okresie nadużycia występowały w szczególności w związku z rosnącą liczbą zatrudnionych w Polsce tymczasowo cudzoziemców²³. Nagminnym procederem jest również zakładanie APT jako tzw. „firm krzaków”, które nie odprowadzają składek ani podatków od zatrudnianych pracowników, po jakimś czasie znikając z rynku. W roku 2015 marszałkowie wydali jedynie 5 decyzji odmownych w postępowaniach z wniosku o dokonanie wpisu do rejestru agencji zatrudnienia. W tym czasie marszałkowie przeprowadzili 470 kontroli w agencjach zatrudnienia. Całkowita liczba wykreśleń z rejestru na podstawie nieprzestrzegania warunków prowadzenia agencji zatrudnienia wynosiła wtedy okresie aż 347 (w Polsce funkcjonowało 6081 podmiotów)²⁴.

Agencje pracy tymczasowej

Pośród wszystkich rodzajów agencji zatrudnienia najistotniejszą rolę dla rynku pracy odgrywają APT. Usługi pracy tymczasowej zgodnie z art. 18 ust. 1 pkt. 4 PrZatU²⁵ polegają na „zatrudnianiu pracowników tymczasowych i kierowaniu tych pracowników oraz osób niebędących pracownikami do wykonywania pracy tymczasowej na rzecz i pod kierownictwem pracodawcy użytkownika, na zasadach określonych w przepisach o zatrudnianiu pracowników tymczasowych”. Przepisy o zatrudnianiu pracowników tymczasowych znajdują się przede wszystkim w ustawie o zatrudnianiu pracowników tymczasowych. Chcąc scharakteryzować działalność APT

---

¹⁹ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ Por. A. Patulski (w:) K.W. Baran (red.), *System prawa pracy. Tom VII. Zatrudnienie Niepracownicze*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, str. 630-631; *Sprawozdanie Głównego Inspektora Pracy z działalności Państwowej Inspekcji Pracy za 2013 r.*, Warszawa 2014, ss. 156 i n.

²⁴ *Informacja o działalności agencji zatrudnienia w 2015 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej – Departament Rynku Pracy, Warszawa 2016 (dalej: raport).

²⁵ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

należy przede wszystkim wskazać, że na własny koszt i ryzyko zatrudniają one pracowników, których następnie „użyczają” innemu pracodawcy (pracodawcy użytkownikowi), na rzecz i pod kierownictwem którego praca jest wykonywana. W przypadku pracy tymczasowej ma się więc do czynienia ze specyficznym trójstronnym stosunkiem pracy²⁶. Agencja jest podmiotem ponoszącym ryzyko zatrudniania takiego pracownika. Pracodawca użytkownik jest zobowiązany wypłacić umówione wynagrodzenie agencji za korzystanie z usług takiego pracownika. Natomiast APT wypłaca pracownikowi wynagrodzenie, które jednak w praktyce nigdy nie jest równe kwocie, którą agencja otrzyma od pracodawcy użytkownika. Dla pracowników natomiast zatrudnienie przez agencję pracy tymczasowej oznacza mniejszy stopień przyznanej mu ochrony prawnej w stosunku do ochrony pracowników zatrudnianych bezpośrednio. Istotą pracy tymczasowej jest jej ograniczony czasowo zakres.

W związku z tym, że instytucja zatrudnienia tymczasowego tworzy trójstronny stosunek pracy²⁷, w doktrynie prawa pracy toczył się spór o to, który z pracodawców (czy agencja pracy tymczasowej, czy też pracodawca użytkownik) powinien posiadać przymiot pracodawcy w rozumieniu art. 3 kodeksu pracy (dalej: KP)²⁸. Zgodnie z dominującym poglądem uznaje się, iż to APT jest legitymowana jako pracodawca w sporach sądowych z pracownikiem tymczasowym. Pracodawca użytkownik natomiast jest legitymowany biernie w sporach sądowych, w których „pracownik tymczasowy, który doznał uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, dochodzi roszczeń odszkodowawczych, uzupełniających świadczenia z tytułu wypadku przy wykonywaniu pracy tymczasowej, oparte (...) na zasadach odpowiedzialności deliktowej (art. 444 i 445 k.c.)”²⁹. Odpowiedzialność ta wynika „(...) z ponoszenia przez pracodawcę użytkownika, na zasadach ogólnych, ryzyka szkód spowodowanych przebiegiem procesu pracy, (...)”³⁰. W literaturze podnosi się, że odpowiedzialność za zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków pracy pracownika tymczasowego ponosi APT³¹. Jednak

---

²⁶ Por. M. Raczkowski, *Ustawa o zatrudnianiu pracowników tymczasowych. Komentarz*, Lex el. (online: 13.04.2017) oraz M. Paluszkiwicz, *Zatrudnienie tymczasowe w prawie polskim. Konstrukcja i charakter prawny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 254.

²⁷ E. Drzewiecka, *Agencja pracy tymczasowej – trójstronny charakter zatrudnienia*, „Monitor Prawa Pracy” 2004, nr 2, Legalis el. (online: 13.03.2017).

²⁸ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. z 2016 r. poz. 1666 z późn. zm.); Za: A. Machnikowska [w:] K.W. Baran (red.), *System prawa pracy. Tom VI. Procesowe prawo pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, ss. 482-483.

²⁹ Por. Wyrok SN z 10.4.2014 r., I PK 243/13, OSNP 2015, nr 9, poz. 122.

³⁰ A. Machnikowska (w:) K.W. Baran (red.), *op. cit.*, ss. 482-483.

³¹ M. Paluszkiwicz, *Glosa do wyroku SN z 10.4.2014 r., I PK 243/13 Teza 1*, Wolters Kluwer, OSP 2015/10/98.

pracodawcy, użytkownicy i APT często zawierają porozumienia dotyczące przejścia obowiązków pracodawcy w tym zakresie i dzielą się nimi³².

Wskazana już na wstępie niniejszego rozdziału nowelizacja w dużej mierze koncentruje się na instytucji pracy tymczasowej. Ustawodawca wraz z partnerami społecznymi oraz przedstawicielami administracji publicznej stanął przed trudnym zadaniem – konieczne było wyważenie, czy istotniejsze jest zwiększenie poziomu zatrudnienia nawet za cenę jakości tego zatrudnienia i ochrony praw pracowników, czy też zwiększenie ochrony praw pracowniczych i ograniczenie nadużywania pracy tymczasowej, przez niektóre podmioty gospodarcze przy uwzględnieniu ryzyka ewentualnego zmniejszenia poziomu zatrudnienia.

Wybrane zmiany wprowadzone nowelizacją

Najistotniejszą zmianą jest kwestia uszczelnienia regulacji zakazującej zatrudniania tego samego pracownika przez pracodawcę użytkownika przez okres przekraczający 18 miesięcy (art. 20 ust. 1 *ZatPrTymU*³³). W praktyce regulacja ta obchodzona była przez nieuczciwe APT w ten sposób, iż jeden pracownik kierowany był do pracy u tego samego pracodawcy-użytkownika kolejno przez dwie różne agencje o tej samej strukturze właścicielskiej. Część przedstawicieli nauki prawa pracy twierdziło, iż w takim przypadku należałoby uznać, iż wykonywana praca nie byłaby uznawana za tymczasową, a umowa zawarta miała charakter pozorny i jako taka powinna być uznana za nieważną³⁴. Inni twierdzili, iż umowa taka, jako niezgodna z prawem, skutkowałaby dorozumianym nawiązaniem stosunku pracy między pracodawcą-użytkownikiem a pracownikiem APT³⁵. Jednakże nie było skutecznej metody zapobiegania tym praktykom.

Zgodnie z treścią znacznie znowelizowanego art. 20 *ZatPrTymU*³⁶ APT mogą skierować tego samego pracownika tymczasowego lub osobę zatrudnioną na podstawie umowy cywilnoprawnej przez okres nieprzekraczający łącznie 18 miesięcy w okresie obejmującym 36 kolejnych miesięcy. Ponadto pracodawca-użytkownik ma zakaz korzystania z pracy tego samego pracownika tymczasowego w tej formie, bez względu na to czy jest on zatrudniony na podstawie umowy o pracę, czy umowy cywilnoprawnej,

---

³² D. Makowski, *Bezpieczeństwo i higiena pracy w zatrudnieniu tymczasowym – wybrane problemy Teza 1*, „Praca i Zabezpieczenia Społeczne” 2006, nr 4, s. 24.

³³ Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych.

³⁴ A. Sobczyk, *Zatrudnianie pracowników tymczasowych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 4, s. 36.

³⁵ M. Raczkowski, *op. cit.*, Lex el. (online: 13.04.2017).

³⁶ Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych.

przez okres wskazany wyżej. Łamanie tej regulacji może skutkować nałożeniem kary grzywny od 1 000 PLN do 30 000 PLN zarówno na APT, jak i na pracodawców użytkowników (art. 27 a i b *ZatPrTymU*³⁷). Nowelizacja dopuściła jednak wydłużenie okresu 18 miesięcznego do maksymalnie 36 miesięcy w przypadku zastępstwa pracownika (art. 20 ust. 5 *ZatPrTymU*³⁸). Pracownik tymczasowy będzie mógł podjąć pracę u tego samego pracodawcy użytkownika dopiero po upływie 36 miesięcy. Nie wyklucza to oczywiście możliwości zatrudnienia tego pracownika bezpośrednio u dotychczasowego pracodawcy użytkownika. Wydaje się wręcz, że jest to najbardziej pożądany zarówno z perspektywy konkretnego pracownika, jak i całego rynku pracy, skutek funkcjonowania APT.

Pozytywnie należy ocenić fakt, iż nowelizacja domyka istniejącą lukę prawną, definitywnie określając charakter pracy tymczasowej w Polsce poprzez zakreślenie jej granic czasowych. Niestety nowelizacja, poza kazuistyczną regulacją uszczelniającą omawianą instytucję i penalizacją zachowań niezgodnych z prawem, nie przedstawia rozwiązania, które pozwoliłoby określić sytuację prawną pracownika, gdy praca tymczasowa u jednego pracodawcy użytkownika jest wykonywana przez dłuższy niż dozwolony czas.

Kolejną ważną konsekwencją nowelizacji jest zwiększenie ochrony pracowników tymczasowych będących w ciąży. Art 13 ust. 3 *ZatPrTymU*³⁹ w brzmieniu przed omawianą nowelizacją wyłączał stosowania do pracowników tymczasowych art. 177 par. 3 *KP*⁴⁰, stanowiącego, iż „umowa o pracę zawarta na czas określony albo na okres próbny przekraczający jeden miesiąc, która uległaby rozwiązaniu po upływie trzeciego miesiąca ciąży, ulega przedłużeniu do dnia porodu”. Znowelizowany art. 13 ust. 3 *ZatPrTymU*⁴¹ stanowi, iż art. 177 par. 3 *KP*⁴² znajduje zastosowanie również i do pracowników tymczasowych, jednakże wyłącznie mających, co najmniej 2-miesięczny okres skierowania do wykonywania pracy tymczasowej przez daną agencję pracy tymczasowej na podstawie umowy o pracę. Zmiana ta ma przede wszystkim pozwolić pracownikom tymczasowym na otrzymywanie zasiłku macierzyńskiego po porodzie. Zgodnie ze zmianami wprowadzonymi ustawą o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw⁴³, aktualnie osoba zarejestrowana jako bezrobotna jest

---

³⁷ Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy.

⁴¹ Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych.

⁴² Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy.

⁴³ Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015 poz. 1217).

uprawniona do pobierania specjalnego świadczenia rodzicielskiego w wysokości 1 000 PLN miesięcznie. Pomijając próbę oceny zasadność wprowadzenia takiego wsparcia, warto rozważyć wpływ tych regulacji na funkcjonowanie APT. Nietrudno dojść do wniosku, że wskutek wprowadzenia specjalnego świadczenia rodzicielskiego, ciężarne pracownice tymczasowe mogą zdecydować się na rezygnację z pracy i rejestrację jako osoby bezrobotne. Takie rozwiązanie daje im gwarancję otrzymywania regularnego wsparcia finansowego przez okres 12 miesięcy. Jednakże w świetle zmian art. 13 ust. 3 *ZatPrTymU*⁴⁴ same agencje mogą zacząć rezygnować z zatrudniania kobiet. Nasuwa się bowiem pytanie, czy konsekwencje w postaci obowiązku utrzymywania zatrudnieniowej pracownicy, dla której ze względu na jej stan nie będzie możliwości zapewnienia pracy, nie staną się zbyt wielkim ciężarem dla APT.

Istotna zmiana uszczelniająca regulacje dot. ATP została wprowadzona do art. 8 *ZatPrTymU*⁴⁵, który dotychczas zabraniał zatrudniania pracowników tymczasowych na stanowisku, na którym, w okresie ostatnich 3 miesięcy poprzedzających przewidywany termin rozpoczęcia wykonywania pracy tymczasowej, był zatrudniony pracownik, z którym został rozwiązany stosunek pracy z przyczyn nie dotyczących pracowników (art. 8 pkt 3). W ostatnim czasie pojawiały się próby obchodzenia tej regulacji poprzez kierowanie przez APT pracowników tymczasowych do wykonywania tej samej pracy, jednakże oficjalnie na innym stanowisku. Zgodnie z aktualną treścią art. 8 ust. 3 *ZatPrTymU*⁴⁶ „pracownikowi tymczasowemu nie może być powierzony wykonywanie na rzecz pracodawcy użytkownika pracy: tego samego rodzaju co praca wykonywana przez pracownika pracodawcy użytkownika, z którym został rozwiązany stosunek pracy z przyczyn nie dotyczących pracowników w okresie ostatnich 3 miesięcy poprzedzających przewidywany termin rozpoczęcia wykonywania pracy tymczasowej przez pracownika tymczasowego, jeżeli taka praca miałaby być wykonywana w jakiegokolwiek jednostce organizacyjnej pracodawcy użytkownika położonej w gminie, na terenie której znajduje się lub znajdowała się jednostka organizacyjna, w której był zatrudniony zwolniony pracownik”. W efekcie tej zmiany, kontrolowany przez inspektorów Państwowej Inspekcji Pracy będzie rodzaj wykonywanej pracy, a nie wyłącznie samo stanowisko zajmowane przez pracownika. Utrudni to restrukturyzację załogi w ten sposób, iż pracodawca ograniczy stan swojego stałego zatrudnienia na rzecz zatrudnienia pracowników tymczasowych na tych samych stanowiskach.

---

⁴⁴ Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

Warto również zauważyć, że na mocy ww. nowelizacji w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy dodany zostanie art. 19fa nakładający na APT obowiązek posiadania lokalu, w którym świadczone będą usługi. Co ułatwi kontrolowanie tych podmiotów oraz zapewni zwiększony poziom bezpieczeństwa korzystającym z ich usług.

Agencje zatrudnienia w liczbach⁴⁷

Aby uzmysłowić skalę, której dotyczy omawiane zjawisko, warto w tym miejscu przedstawić dane statystyczne dotyczące agencji zatrudnienia oraz korzystających z ich usług.

Zgodnie z informacjami zawartymi w raporcie za rok 2015, na koniec 2015 r. w Polsce działało 6081 agencji zatrudnienia (w porównaniu do roku 2014 więcej o ponad 900). Spośród nich 37% świadczyło usługi pośrednictwa pracy, a 32% usługi pracy tymczasowej na terenie Polski. Tylko 18% podmiotów zajmowało się w tym samym czasie kierowaniem pracowników do pracy za granicą.

Agencje zatrudnienia w przeważającej większości były prowadzone przez osoby fizyczne (2 393) oraz w formie spółek z ograniczoną odpowiedzialnością (2 380).

Liczba osób, które znalazły zatrudnienie w 2015 r. w ramach usługi pośrednictwa pracy świadczonej przez agencję zatrudnienia wyniosła około 278 000 osób (wzrost o ponad 57 000 osób w stosunku do roku 2014). W tej liczbie 43% osób znalazło zatrudnienie w ramach stosunku pracy, natomiast aż 57% w ramach zatrudnienia cywilnoprawnego. Najwięcej osób znalazło zatrudnienie w poniższych trzech grupach zawodów: magazynierzy i stanowiska pokrewne (18 873), robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (16 863).

Oprócz pośrednictwa pracy agencje zatrudnienia prowadzą również działalność polegającą na kierowaniu pracowników do pracy zagranicą u pracodawców zagranicznych (na podstawie art. 85 PrZatU⁴⁸). Zgodnie z omawianymi danymi w 2015 roku do takiej pracy skierowanych zostało ponad 134.000 osób (ponad 25 000 więcej niż w 2014 roku). Dotyczyło to w większości osób pracujących za granicą przez krótki okres (tj. do 3 miesięcy), przede wszystkim przy pracach w ogrodnictwie i sadownictwie oraz prostych pracach w przemyśle.

Jeżeli chodzi o APT, to zgodnie z raportem za rok 2015 skierowały one do wykonywania takiej pracy ok. 800 000 osób (wzrost o ponad 100 000

---

⁴⁷ Informacja o działalności agencji zatrudnienia w 2015 r., Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej – Departament Rynku Pracy, Warszawa 2016.

⁴⁸ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

w stosunku do roku 2014). Większość tych osób (57,4%) była zatrudniona jedynie na krótki okres (do 3 miesięcy). Na łączny okres powyżej 12 miesięcy było zatrudnionych tylko 73 000 osób. Najbardziej interesujący jest jednak fakt, iż w roku 2015 ci pracownicy zawarli z APT ponad 2.230 000 umów. Oznacza to, że jeden pracownik podpisywał średnio ok. 3 umów o pracę lub umów cywilnoprawnych. Podobny stosunek liczby zatrudnionych do ilości zawieranych umów występował w latach wcześniejszych.

Z powyższych danych wynika wzrost zainteresowania pracą tymczasową w Polsce. Z usług takich pracowników korzystało w roku 2015 około 17 000 pracodawców (wzrost o ponad 2 000). Zatrudnienie na podstawie tego rodzaju umowy ma największe praktyczne znaczenie w odniesieniu do pracowników wykonujących dorywcze prace proste (ok. 460 000 pracowników), prace proste w przemyśle (ok. 242 000), a także w odniesieniu do osób pracujących w logistyce (ok. 235 000).

Ogólna liczba osób, które podjęły w 2015 pracę z pomocą agencji zatrudnienia wyniosła ponad 1 212.000 osób, czyli o blisko 200 000 więcej niż w roku 2014. Pokazuje to coraz większe znaczenie agencji pracy na polskim rynku pracy i wskazuje wyraźnie, jakiej liczby osób dotyczy omawiana nowelizacja.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że wskazane powyżej założenia nowelizacji zostały stworzone z myślą o zwiększonej ochronie pracowników korzystających z usług agencji zatrudnienia. Mają one zagwarantować takim pracownikom przede wszystkim zwiększony poziom stabilności zatrudnienia. Wprowadzone zmiany mogą okazać się jednak zniechęcające dla pracodawców rozważających zatrudnianie pracowników za pośrednictwem agencji zatrudnienia, w szczególności APT, co w efekcie może odbić się na sytuacji rodzimego rynku agencji zatrudnienia. Nie da się jednak odnieść wrażenia, że zmiany te nie powinny stanowić większego utrudnienia dla pracodawców i APT prowadzących działalność w sposób uczciwy i przy poszanowaniu praw pracowników.

Założeniem nowelizacji był powrót do koncepcji pracy tymczasowej jako pracy wykonywanej wyłącznie przez określony czas. Uszczelnienie luk, które mogły dotychczas sprzyjać zwiększeniu poziomu zatrudnienia, jednakże przy niższym poziomie ochrony pracowników. Chociaż za wcześnie na ten moment na ocenę skutków omawianej nowelizacji, wprowadzenie wskazanych zmian zaowocować może oczywiście zmniejszeniem liczby agencji zatrudnienia na polskim rynku – wydaje się jednak, że również w tej sytuacji większą rolę odgrywać powinna jakość, a nie ilość tych pod-

miotów. Zmiany te należy traktować jako krok w kierunku wzmocnienia stabilności zatrudnienia.

Literatura

- Machnikowska A. [w:] K.W. Baran (red.), *System prawa pracy. Tom VI. Procesowe prawo pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Makowski D., *Bezpieczeństwo i higiena pracy w zatrudnieniu tymczasowym – wybrane problemy Teza 1*, „Praca i Zabezpieczenia Społeczne” 2006, nr 4.
- Informacja o działalności agencji zatrudnienia w 2015 r.*, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej – Departament Rynku Pracy, Warszawa 2016.
- Paluszkiwicz M., Glosa do wyroku SN z 10.4.2014 r., I PK 243/13 Teza 1, Wolters Kluwer, OSP 2015/10/98.
- Paluszkiwicz M., *Zatrudnienie tymczasowe w prawie polskim. Konstrukcja i charakter pracy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Patulski A. [w:] K.W. Baran (red.), *System prawa pracy. Tom VII. Zatrudnienie Niepracownicze*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Sobczyk A., *Zatrudnianie pracowników tymczasowych*, „Praca i Zabezpieczenia Społeczne” 2004, nr 4.
- Sprawozdanie Głównego Inspektora Pracy z działalności Państwowej Inspekcji Pracy za 2013 r., Warszawa 2014.
- Stelina J. [w:] K.W. Baran (red.), *System prawa pracy. Tom I. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.

Źródła internetowe

- Drzewiecka E., *Agencja pracy tymczasowej – trójstronny charakter zatrudnienia*, „Monitor Prawa Pracy” 2004, nr 2, Legalis el. (online: 13.03.2017).
- Paluszkiwicz M., Komentarz do art.19(a) ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Lex el. (online: 21.05.2017).
- Raczkowski M., *Ustawa o zatrudnianiu pracowników tymczasowych. Komentarz*, Lex el. (online: 13.04.2017).
- Uzasadnienie do projektu ustawy, druk sejmowy nr 806, str. 62, dostępne na stronie internetowej Sejmu RP: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=806> (online: 12.04.2017).

Akty prawne

- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. z 2016 r. poz. 1666 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeksu spółek handlowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 1578, z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 360, ze zm.)
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2016 r. poz. 645, ze zm.)
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1829, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015 poz. 1217).

Ustawa z dnia 7 kwietnia 2017 r. o zmianie ustawy o zatrudnianiu pracowników tymczasowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 962).

Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z 13.10.2005 r. w sprawie wpisu do rejestru podmiotów prowadzących agencje zatrudnienia oraz informacji składanych przez agencje zatrudnienia (Dz.U. 2005 nr 212 poz. 1770).

Autorzy

mgr Piotr Sekulski

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Prawa i Administracji

mgr Dominika Zielińska

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Prawa i Administracji

18 ODPOWIEDZIALNOŚĆ *IN SOLIDUM* W DOKTRYNIE POLSKIEGO PRAWA CYWILNEGO

Jakub Tekielak

Słowa kluczowe: zobowiązania *in solidum*, solidarność niewłaściwa, przypadkowy zbieg roszczeń.

Wprowadzenie

Solidarność niewłaściwa lub inaczej odpowiedzialność *in solidum* (zobowiązań *in solidum*) jest nieodłącznie związana z pojęciem solidarnej odpowiedzialności dłużników za zobowiązania, czyli tzw. solidarnością bierną (wielość dłużników). W systemie prawa polskiego pojawiają się przypadki wielości dłużników zobligowanych do spełnienia tego samego zobowiązania, które charakteryzują się tym, że nie kwalifikują się pod ustawowe rozumienie solidarności dłużników, ujęte w art. 366 i n. ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny¹ (kc). Wynika to z kilku aspektów, przede wszystkim z braku podstawy prawnej do jej zastosowania. Trzeba jednakże przyznać, że niewątpliwie przynajmniej niektóre przepisy dotyczące solidarności biernej, z funkcjonalnego punktu widzenia byłyby dla nich najwłaściwsze z racji identyczności świadczenia wszystkich dłużników (pomimo ich różnych podstaw prawnych). Chodzi tu o to, by wierzyciel nie stał się bezpodstawnie wzbogacony w wyniku uzyskania wielu takich samych świadczeń. Dlatego też, temu dość skomplikowanemu zagadnieniu musiała sprostać doktryna prawa cywilnego. Musiała ona odpowiedzieć na pytanie, jak sądy mają stosować prawo w sytuacji, gdy będą miały do czynienia z tego typu *quasi-solidarnością* dłużników (jej cechy specyficzne przedstawiono w dalszej części tekstu). Niekiedy określana jest jako solidarność niewłaściwa, inni wolą mówić o odpowiedzialności *in solidum*, jeszcze inni z kolei o przypadkowym zbiegu roszczeń.

Problem ten pojawił się jeszcze przed wejściem w życie kodeksu cywilnego z 1964 r., o czym najlepiej świadczy jedna z publikacji A. Ohanowicza z końca lat 50. XX w.² Dowodzi to, iż podobnie jak w obecnym stanie prawnym, również ówczesne ustawodawstwo zasadniczo nie przesądzało jak należy rozwiązać ten problem. Aż po dziś dzień zagadnienie to, jakimkolwiek mianem je określić, stanowi istotny temat w nauce prawa cywilnego

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2017 r. poz. 459).

² A. Ohanowicz, *Zobowiązania*, PWN, Warszawa 1958, s. 114

i ważny również z praktycznego punktu widzenia. Dlatego też, zasługuje ono na uwagę każdego, kto chce w bieżący sposób poruszać się po systemie polskiego prawa cywilnego. Wobec tego autor zdecydował się na podjęcie tego tematu, tak by usystematyzować kwestie związane z podjętym problemem i przedstawić propozycję jego rozwiązania, zwłaszcza że w literaturze przedmiotu temat ten jest wąsko omawiany.

Geneza i istota zagadnienia

Problem, jaki kryje się pod nazwą solidarności niewłaściwej można zrozumieć dopiero, gdy podda się analizie kwestię odpowiedzialności solidarnej (biernej) dłużników, opisanej w art. 366³ kc. Paragraf 1 tego przepisu wskazuje, iż: „Kilku dłużników może być zobowiązanych w ten sposób, że wierzyciel może żądać całości lub części świadczenia od wszystkich dłużników łącznie, od kilku z nich lub od każdego z osobna, a zaspokojenie wierzyciela przez któregokolwiek z dłużników zwalnia pozostałych (solidarność dłużników)”. Ponadto § 2 tego samego przepisu podaje, że „Aż do zupełnego zaspokojenia wierzyciela wszyscy dłużnicy solidarni pozostają zobowiązani”. Jest to więc rodzaj regulacji, której *ratio legis* polega na wzmocnieniu ochrony wierzyciela w stosunku zobowiązaniowym, gdyż dzięki temu przy wielości dłużników wierzyciel ma prawo dowolnie wybrać, od którego z nich będzie domagał się spełnienia świadczenia. W związku z tym wierzyciel ma wtedy, co do zasady, zdecydowanie łatwiejszą oraz szybszą możliwość uzyskania swojej wierzytelności niż chociażby w przypadku zobowiązań podzielnych, gdy zarówno dług, jak i wierzytelność dzielą się na tyle, co do zasady, równych części, ilu jest dłużników i wierzycieli (art. 379 kc⁴). Zgodnie z art. 369 kc solidarność bierna musi wynikać albo bezpośrednio z ustawy, albo z czynności prawnej (czyli z umowy między stronami). Dlatego też, nie można jej arbitralnie przypisywać dowolnym stosunkom zobowiązaniowym bez takiej właśnie podstawy. Solidarną odpowiedzialność dłużników ustawodawca narzuca m.in. w stosunku do współwłaścicieli (art. 370 kc), w stosunku do współników spółki cywilnej (864 kc), gdy dwie lub więcej osób są odpowiedzialne za wyrządzenie tej samej szkody w ramach odpowiedzialności z tytułu deliktu (441 § 1 kc), wobec osób wykonujących zlecenie wspólnie (art. 745 kc) oraz w stosunku do spadkobierców do chwili działu spadku (art. 1034 kc⁵).

---

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Pojawia się jednak istotny problem, ocierający się o powyższe zagadnienie, polegający na tym, co wtedy gdy dwóch lub więcej dłużników zobowiązanych z różnych tytułów prawnych, powinno spełnić wobec tego samego wierzyciela takie samo świadczenie⁶. Bardzo często chcąc zobrazować tę kwestię, podaje się kazus z ochroniarzem i złodziejem, który to można zaprezentować choćby na przykładzie samochodu. Otóż właściciel samochodu pozostawił go na swoim prywatnym parkingu, do którego strzeżenia zatrudnił ochroniarza (przykładowo na umowę zlecenie). Pewnego razu, ochroniarz zasnął, będąc w trakcie warty, a wtedy właśnie tenże samochód został ukradziony przez złodzieja. Pojawia się pytanie, do kogo ma roszczenie w takiej sytuacji roszczenie właściciel samochodu. Z pewnością istnieje roszczenie właściciela w stosunku do ochroniarza z tytułu szkody wyrządzonej przez nienależyte wykonanie zobowiązania w związku z niedbalstwem w wykonywaniu zlecenia (art. 471 kc w zw. z art. 472 kc⁷), a ponadto powstaje roszczenie przysługujące właścicielowi przeciwko złodziejowi. Pojawia się więc pytanie, czy w takim przypadku, z uwagi na zbieg dwóch roszczeń z różnych tytułów, ma się do czynienia z odpowiedzialnością solidarną obydwu dłużników (tj. ochroniarza i złodzieja), czy też nie. Odpowiedź nie jest prosta i pojawia się kilka koncepcji w doktrynie polskiego prawa cywilnego określających tego typu sytuację. Wydawać mogłoby się, że art. 368 kc⁸ pozwala na stosowanie odpowiedzialności solidarnej również, gdy dochodzi do zbiegu różnych roszczeń, ponieważ zgodnie z treścią wspomnianego przepisu: „Zobowiązanie może być solidarne, chociażby każdy z dłużników był zobowiązany w sposób odmienny”. W doktrynie⁹ przyjmuje się, iż w zakresie takich właśnie odmiennych świadczeń mogą się mieścić także roszczenia oparte na różnych podstawach prawnych. Jednakże nie będzie to obejmowało pewnych przypadków, takich jak powyżej podany kazus z odpowiedzialnością ochroniarza i złodzieja. Wynika to z faktu, że pierwszą i podstawową trudność sprawia wspomniany już art. 369 kc¹⁰, który mówi, iż zobowiązanie może być solidarne, tylko jeżeli wynika to z ustawy lub czynności prawnej. W tym przypadku żadna z tych dwóch przesłanek nie jest tu spełniona, gdyż po pierwsze nie ma przepisu, który regulowałby zbieg tych roszczeń (art. 441 kc dotyczy tylko roszczeń deliktowych, a tutaj ma się do czynienia z sytuacją, w której jedno z roszczeń jest kontraktowe – z tytułu umowy zlecenie),

---

⁶ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania. Część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 114.

⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Komentarz do art. 368 Kodeksu cywilnego* [w:] Kidyba A. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

¹⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

a w dodatku brak jest jakiegokolwiek istniejącego wcześniej stosunku cywilnoprawnego pomiędzy ochroniarzem a złodziejem, który mógłby uzasadnić zastosowanie solidarności.

Najbardziej typowa sytuacja, kiedy to dochodzi do analogicznej relacji między dwoma lub większą liczbą roszczeń, to zbieg roszczenia deliktowego (415 kc¹¹) i roszczenia kontraktowego (471 kc¹²). Oprócz tego istnieje jeszcze wiele innych tego typu zbiegów, a za jeden z najpowszechniejszych przykładów można uznać koincydencję roszczenia wobec sprawcy szkody (czyli 415 kc) i roszczenia z tytułu ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej wobec zakładu ubezpieczeń¹³. Poza tym, w doktrynie do tego typu zbiegu zalicza się odpowiedzialność dwóch lub więcej osób w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązań (471 kc¹⁴), gdyż ustawodawca polski nie przewidział regulacji dotyczącej zbiegu roszczeń kontraktowych, tak jak to zapewnił art. 441 kc¹⁵, by rozwiązać problem zbiegu roszczeń deliktowych. Wymienić warto jeszcze, jako przykład, zbieg roszczeń w stosunku do dłużnika osobistego i wobec dłużnika hipotecznego (tj. właściciela nieruchomości obciążonej ograniczonym prawem rzeczowym w postaci hipoteki).

W niektórych krajach posiadających w znacznej mierze podobny system prawa cywilnego do polskiego, problem ten rozwiązuje sam ustawodawca. Takim krajem są Niemcy, gdzie istnieje tzw. luźna solidarność z § 421 BGB (niem. *Bürgerliches Gesetzbuch*, niemiecki kodeks cywilny)¹⁶. Doktryna prawa cywilnego w Polsce dążąc do rozwiązania tego zagadnienia przyjmuje zasadniczo trzy stanowiska¹⁷. Teza pierwszego z nich brzmi, iż w takich jak opisane wyżej sytuacjach powstanie specyficzny rodzaj odpowiedzialności solidarnej z art. 366 kc¹⁸, nazywanej przez zwolenników tego poglądu solidarnością niewłaściwą lub nieprawidłową. Do tej koncepcji przychylają się m.in. Z. Radwański, A. Olejniczak i A. Szpunar¹⁹. Zwolennicy drugiego podejścia widzą w takim stanie inny typ odpowiedzialności, którą określają mianem zobowiązania *in solidum* lub też odpowiedzialności *in solidum* (łac. *solidum* – konkretny, zupełny). W tej sytuacji przepisy o solidarności (tj. art. 366 kc i n.²⁰) należałoby stosować niebezpośrednio, lecz

---

¹¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

¹² *Ibidem*.

¹³ E. Łętowska (red.), *Prawo zobowiązań - część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 5*, C.H. Beck, Warszawa 2012, ss. 386-387.

¹⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ E. Łętowska (red.), *op. cit.*, s. 395.

¹⁷ Z. Radwański, A. Olejniczak, *op. cit.*, s. 114

¹⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

¹⁹ E. Łętowska (red.), *op. cit.*, s. 392

²⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

odpowiednio, czyli *per analogiam*. Przedstawicielka doktryny optująca za taką pozycją, B. Lewaszkiewicz-Petrykowska uzasadnia, iż uznanie istnienia czegoś takiego jak solidarność niewłaściwa prowadzić może do bezpodstawnego dzielenia odpowiedzialności solidarnej dłużników na dwa jej rodzaje. W jej mniemaniu dlatego też lepiej określać owe zobowiązania, zobowiązaniami *in solidum*. Ponadto istnieje w polskiej nauce prawa jeszcze pogląd propagowany przez A. Ohanowicza, który to twierdzi, iż w sytuacjach takich, nie powinno się stosować przepisów o solidarności dłużników, uznając, że dochodzi wtedy do przypadkowego zbiegu roszczeń. Jeśli jeden z dłużników zaspokoi wierzytelność, drugi jest zwolniony z zaspokojenia świadczenia z racji zaprzestania istnienia wymagalnej wierzytelności²¹.

Wypracowano więc trzy koncepcje, z czego pierwsza jest liberalna, druga pośrednia, a trzecia restrykcyjna. W orzecznictwie obecnie dominuje stosowanie koncepcji drugiej, o czym świadczy to, że Sąd Najwyższy przychylił się wielokrotnie do takiego stanowiska, czego najlepszym przykładem jest wyrok z dnia 14 sierpnia 1997 r. o sygn. akt II CKU 78/97²², w którym to zgodził się z tezą, iż „do przypadków odpowiedzialności *in solidum* stosuje się w drodze analogii przepisy o zobowiązaniach solidarnych”. Ponadto, stwierdzono w nim, że „w razie spełnienia świadczenia przez jednego z dłużników, zobowiązanie wygasa w stosunku do pozostałych dłużników”. Podobna sentencja została przyjęta m.in. w wyrokach Sądu Najwyższego o sygn. akt II CR 409/68²³, IV CK 361/03²⁴, a także II CSK 361/15²⁵. Autor opracowania również uznaje za możliwie najrozsądniejszą, na tle polskiego systemu prawa cywilnego, koncepcję pośrednią, co uzasadnia z jednej strony zgadzając się ze wspomnianą wyżej opinią wyrażoną przez B. Lewaszkiewicz-Petrykowską. Zauważa również, że koncepcja A. Ohanowicza nie wskazuje żadnego związku pomiędzy omawianymi roszczeniami (nazywa to przypadkowym zbiegiem roszczeń), co samo w sobie wydaje się mało funkcjonalnym podejściem. Wydaje się, że odejście od stosowania pewnych przepisów dotyczących solidarności biernej mogłoby ograniczyć prawa przysługujące dłużnikowi.

Stosowanie przepisów o solidarności dłużników

Przyjmując za słuszną pierwszą lub drugą koncepcję (tj. solidarności niewłaściwej i zobowiązań *in solidum*), należy określić jakie będą konsekwen-

---

²¹ A. Ohanowicz, *op. cit.*, s. 114

²² Wyrok z dnia 14 sierpnia 1997 r. o sygn. akt II CKU 78/97

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 1968 r., o sygn. akt II CR 409/68.

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2004 r., o sygn. akt IV CK 361/03.

²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2016 r., o sygn. akt II CSK 361/15.

cje ich stosowania odnośnie przepisów szczegółowych dotyczących solidarności biernej, zwłaszcza jeśli chodzi o art. 371-376 kc²⁶. Niezależnie czy przyjmie się pierwszą, czy drugą z nich, nigdy nie będzie możliwości korzystania z wszystkich tych norm. Właściwie, to którą teorię uznać za słuszną, nie będzie miało wpływu, gdyż wyznawcy obydwu z nich zgadzają się, iż niektórych przepisów nie sposób do tego rodzaju sytuacji prawnej zastosować, a można tylko, gdy jest to funkcjonalnie uzasadnione. Jedyna różnica polega na tym, że wyznawcy pierwszej teorii chcieliby stosować postulowane rozwiązanie bezpośrednio, a tej drugiej odpowiednio i analogicznie.

Chcąc znaleźć granice odpowiedniego stosowania (dla uproszczenia założyć można, że przyjmuje się koncepcję istnienia zobowiązań *in solidum*, a w związku z tym także terminologię jakiej ona wymaga, to i tak nie ma większego wpływu na wyciągane wnioski) przepisów następujących po 366 kc²⁷ i dotyczących solidarności biernej, należy się zastanowić, czym się kierować przy ich ustalaniu. Analogiczne stosowanie prawa nie oznacza wykorzystywania wszystkich możliwych przepisów dotyczących danej instytucji prawnej, do której jest się odsyłanym. Według M. Pyziak-Szafnickiej²⁸, powinno się w tym przypadku odwołać do orzeczenia Sądu Najwyższego, wyrażonego w uchwale o sygn. akt III CZP 6/75²⁹, w którym to stwierdzone jest, iż „powinno się stosować w drodze analogii te elementy przepisów o solidarności, które odpowiadają celowi i charakterowi danego stosunku prawnego”. Zwraca ona więc uwagę na aspekt funkcjonalny oraz celowościowy.

Konsekwencją odpowiedniego stosowania przepisów o solidarności jest przyjęcie reguły z art. 366 kc³⁰, mówiącej, że „zaspokojenie wierzyciela przez któregokolwiek z dłużników zwalnia pozostałych”. To jeden z podstawowych skutków przyjęcia za wzorzec zobowiązań solidarnych, który sam w sobie można określić, jako jeden z celów powstania koncepcji zobowiązań *in solidum* w naukach prawnych. Z kolei, jeśli chodzi o stosowanie *per analogiam* art. 371-373 kc³¹, to tutaj istnieje zgoda doktryny przyzwalająca na to rozwiązanie. Pogląd ten aprobują zarówno zwolennicy teorii solidarności niewłaściwej, jak Z. Radwański i A. Olejniczak³², jak i będący bliżej teorii pośredniej (K. Zawada³³). Ich pogląd wydaje się w pełni

---

²⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ E. Łętowska (red.), *op. cit.*, s. 397.

²⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 1975 r., o sygn. akt III CZP 6/75.

³⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

³¹ *Ibidem*.

³² Z. Radwański, A. Olejniczak, *op. cit.*, s. 114.

³³ Łętowska E. (red.), *op. cit.*, s. 398.

słuszny, jeśli zastosuje się następujący rodzaj rozumowania. Otóż skoro ustawodawca daje dłużnikom spełniającym dość rygorystyczną przesłankę z art. 369 kc³⁴ takie korzystne uprawnienia w art. 371-373 kc³⁵ (wszystkie one wynikają z zasady, wyrażonej w art. 371 kc³⁶ o tym, że „działania i zaniechania jednego z dłużników solidarnych nie mogą szkodzić współdłużnikom”), to tym bardziej powinny one przysługiwać dłużnikom *in solidum*, których osobne świadczenia nie są powiązane ze sobą ani odgórnym nakazem ustawowym, ani jakimkolwiek zastrzeżeniem umownym i które cechuje mniejszy stopień rygoryzmu prawnego niż zobowiązania solidarne.

Nieco inaczej w doktrynie patrzy się na analogiczne stosowane art. 374 kc i 375 kc³⁷ (a przynajmniej § 2 tego przepisu). Owe regulacje dotyczą konsekwencji wzajemnej reprezentacji dłużników połączonych węzłem solidarności. Wydaje się, że większość zajmujących się tym tematem cywilistów obecnie przychyliła się do stanowiska, iż nie powinno się nimi posługiwać przy zobowiązaniach *in solidum*. Ich stosowanie wydawałoby się dość mało sensowne z punktu widzenia celowości, gdyż ten przepis jest raczej mało adekwatny w stosunku do zobowiązań *in solidum*. Wynika to z faktu, iż skoro między dłużnikami *in solidum* brak jest jakiegokolwiek, mającego źródło bezpośrednio w umowie lub czynności prawnej, stosunku prawnego, trudno byłoby założyć, że nowacja (art. 374 kc³⁸) albo orzeczenie sądu zapadłe na korzyść jednego z nich (art. 375 § 2 kc³⁹) będzie działać korzystnie na resztę z nich. Opinię o braku możliwości powoływania się na te normy kodeksu cywilnego podzielają Z. Radwański i A. Olejniczak⁴⁰, a także M. Pyziak-Szafnicka⁴¹. Przynajmniej w odniesieniu do art. 374 kc⁴², nie zgadza się z nią natomiast G. Karaszewski⁴³.

Zobowiązania *in solidum* a regres

Szczególnie istotnym zagadnieniem charakterystycznym dla zobowiązań *in solidum* jest pytanie o możliwość stosowania *per analogiam* przepisów

---

³⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Z. Radwański, A. Olejniczak, *op. cit.*, s. 114.

⁴¹ E. Łętowska (red.), *op. cit.*, s. 397.

⁴² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁴³ Komentarz do art. 374 Kodeksu cywilnego [w:] Ciszewski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. LexisNexis, 2014.

z art. 376 kc⁴⁴ o regresie dłużników solidarnych. Aby jednak odpowiedzieć na nie należy najpierw wyjaśnić, co w ogóle rozumie się przez regres dłużników solidarnych. Z pewnością można powiedzieć, że jest to podstawowa konstrukcja dla solidarności dłużników, ponieważ umożliwia ona dłużnikowi solidarnemu, który wspólny dług spłacił ponad swój udział w nim, domaganie się od pozostałych współdłużników solidarnych, zwrócenia mu odpowiadającej każdemu z nich części w spłaconym przez niego długu. Art. 376 §1 kc⁴⁵ ujmuje to w takich słowach: „Jeżeli jeden z dłużników solidarnych spełnił świadczenie, treść istniejącego między współdłużnikami stosunku prawnego rozstrzyga o tym, czy i w jakich częściach może on żądać zwrotu od współdłużników. Jeżeli z treści tego stosunku nie wynika nic innego, dłużnik, który świadczenie spełnił, może żądać zwrotu w częściach równych”.

Na postawione na początku poprzedniego akapitu pytanie, wielu przedstawicieli doktryny prawa cywilnego odpowiada negatywnie. Stanowisko odrzucające możliwość stosowania art. 376 kc⁴⁶ prezentują zarówno zwolennicy teorii solidarności niewłaściwej (Z. Radwański, A. Olejniczak⁴⁷), jak i wyznawcy teorii zobowiązań *in solidum*, jak chociażby B. Lewaszkiewicz-Petrykowska⁴⁸. Do takiego zdania przychylił się Sąd Najwyższy w uchwale w sprawie o sygn. akt III CZP 66/07⁴⁹ (tutaj w odniesieniu do koincydencji roszczenia deliktowego i kontraktowego). Odrzucenie możliwości wykorzystywania art. 376 kc⁵⁰, nie uniemożliwia jednak całkowicie dochodzenia roszczenia regresowego, tj. takiego, które daje szansę zwrotu części spełnionego świadczenia odpowiednio od innych dłużników. Z. Radwański oraz A. Olejniczak twierdzą, iż można domagać się roszczeń regresowych, poprzez odwołanie się *per analogiam* do art. 441 §3 kc, który będąc swoistym *lex specialis* dla art. 376 kc, reguluje regres przy solidarności dłużników z tytułu odpowiedzialności deliktowej wynikającej art. 441 §1 kc⁵¹. Takie właśnie zdanie Sąd Najwyższy wyraził w uchwale o sygn. akt III CZP 34/97⁵². Autorzy ci widzą także perspektywę roszczenia sobie prawa do regresu przez dłużnika *in solidum* na zasadach ogólnych prawa cywilnego⁵³ (czyli w szczególności art. 5 kc⁵⁴). Jakkolwiek, M. Pyziak-Szafnicka twier-

---

⁴⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁴⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁴⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁴⁷ Z. Radwański, A. Olejniczak, *op. cit.*, s. 114

⁴⁸ E. Łętowska (red.), *op. cit.*, s. 398

⁴⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 2007 r., o sygn. akt III CZP 66/07.

⁵⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1997 r., o sygn. akt III CZP 34/97.

⁵³ Z. Radwański, A. Olejniczak, *op. cit.*, s. 114

⁵⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

dzi, że przyjęcie tej drugiej koncepcji w bardzo wielu przypadkach sprawi, iż tylko jednemu (albo nie wszystkim) dłużnikowi *in solidum* będzie przysługiwał regres. Nazywa ona takie zjawisko „regresem jednokierunkowym”⁵⁵.

Należy poza tym zauważyć, że istnieją w polskim porządku prawnym szczególne przepisy regulujące regres przy konkretnych przypadkach zbiegu roszczeń *in solidum*. Do jednej z nich należy art. 43 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych⁵⁶, który daje zakładowi ubezpieczeń „prawo dochodzenia od kierującego pojazdem mechanicznym zwrotu wypłaconego z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych odszkodowania” w enumeratywnie wymienionych w przepisie sytuacjach, odnoszących się do osoby kierowcy (np. wyrządzenie szkody pod wpływem alkoholu itp.) lub pojazdu, którym kierował (np. gdy był on ukradziony). Podobną funkcję spełnia art. 58 tej samej ustawy, tyle że dotyczy ubezpieczeń dla rolników. Istnieją ponadto inne tego typu normy prawne. Pamiętać trzeba, iż są to swoiste przepisy szczególne, stosowane tylko w związku ze ściśle określonym stosunkiem zobowiązaniowym (tutaj: umowa ubezpieczenia) i w pozostałych przypadkach wchodzących w zakres zobowiązań *in solidum* pozostaje stosować koncepcje wytworzone przez doktrynę.

Podsumowanie

Solidarność niewłaściwa, czy też odpowiedzialność *in solidum* lub przypadkowy zbieg roszczeń, to nazwa jednej z dość interesujących i skomplikowanych instytucji polskiego prawa cywilnego, nie mających swego źródła w ustawodawstwie, lecz w doktrynie. Wykreowała ona trzy koncepcje próbujące wyjaśnić, czym owa sytuacja prawna tak naprawdę jest i jakie ma cechy charakterystyczne, jak umiejscowić ją na tle całego systemu prawa cywilnego. Nie jest ona tym samym, co solidarność dłużników określona w art. 366 kc. Niemniej jednak, większość autorów podejmujących ten temat przychyliła się do stanowiska, iż przy tego typu odpowiedzialności można przez analogię stosować część przepisów dotyczących solidarności dłużników następujących po art. 366 kc⁵⁷, gdyż tak nakazuje celowość oraz słuszność, aczkolwiek z pewnością nie obejmuje to wszystkich z nich. Szcz-

---

⁵⁵ E. Łętowska (red.), *op. cit.*, s. 400

⁵⁶ Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2013 poz. 392).

⁵⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny.

ególnie ciekawym przypadkiem wydaje się kwestia możliwości stosowania przepisów o regresie dłużników solidarnych.

Powyższe koncepcje i teorie wypracowane przez doktrynę znalazły swoje odzwierciedlenie w orzecznictwie, w tym także Sądu Najwyższego (w szczególności, w uchwałach siedmiu sędziów, do których Sąd Najwyższy, co do zasady, powinien się stosować w wydawanych już po ich ogłoszeniu orzeczeniach). Z pewnością optymistyczny jest fakt, iż problem ten nie został zbagatelizowany, jednak brak jest przepisów bezpośrednio regulujących tę istotną kwestię. Podsumowując, istnieje potrzeba uregulowania odpowiedzialności *in solidum* w przepisach prawnych (najlepiej w kodeksie cywilnym).

Literatura

- Ciszewski J. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, LexisNexis, 2014 – wersja elektroniczna.
Kidyba A. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania – część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014 – wersja elektroniczna.
Łętowska E. (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna. System Prawa Prywatnego. Tom 5*, C.H. Beck, Warszawa 2012.
Ohanowicz A., *Zobowiązania*, wyd. PWN, Warszawa 1958.
Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania. Część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2016.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2017 r. poz. 459).
Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. z 2013 poz. 392).

Orzecznictwo

- Wyrok z dnia 14 sierpnia 1997 r. o sygn. akt II CKU 78/97.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 1968 r., o sygn. akt II CR 409/68.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2004 r., o sygn. akt IV CK 361/03.
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2016 r., o sygn. akt II CSK 361/15.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 1975 r., o sygn. akt III CZP 6/75.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 2007 r., o sygn. akt III CZP 66/07.
Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 października 1997 r., o sygn. akt III CZP 34/97.

IN SOLDIUM LIABILITY IN THE DOCTRINE OF POLISH PRIVATE LAW

Summary

In solidum liability (also inadequate joint and several liability, accidental coincidence of claims) is the name of a legal institution which refers to the coincidence of claims of debtors, each of whom owes one creditor on a different legal basis. Nevertheless, all of them owes the same obligation. They are not joint and several debtors in terms of 366th article of Polish Civil Code. The doctrine of law and judiciary deem that in case of in solidum liability, the rules regarding joint and several debtors shall be analogously applied. However, there are some exceptions from this principle.

Keywords: In solidum liability, inadequate joint and several liability, accidental coincidence of claims.

Autor

Jakub Tekielak
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Prawa i Administracji

19 UCHWAŁY *NON EXISTENS* – O ISTNIENIU UCHWAŁ NIEISTNIEJĄCYCH

Agnieszka Jędrulok

Słowa klucze: prawo handlowe, uchwały nieistniejące, stwierdzenie nieważności, spółki kapitałowe.

Wprowadzenie

Zagadnienie uchwał nieistniejących (inaczej niebyłych) pojawiło się w polskim porządku prawnym na gruncie regulacji kodeksu handlowego z roku 1934¹, wywołując tym samym liczne spory doktrynalne. Choć od jego pojawienia się minęło wiele lat, problematyka ta w dalszym ciągu rodzi liczne wątpliwości nie tylko w doktrynie prawa handlowego, ale w szerszym kontekście cywilistycznym.

Celem niniejszego opracowania jest zwięźle przedstawić problematykę uchwał nieistniejących na gruncie dotychczasowego dorobku doktryny przy jednoczesnym odwołaniu się do najważniejszych tez wypracowanych w polskim orzecznictwie. Tło niniejszych rozważań stanowi powiązanie koncepcji uchwał nieistniejących z ogólną teorią czynności prawnych nieistniejących. Główną motywacją jest jednak przedstawienie argumentów zarówno za jak i przeciw uznaniu uchwał niebyłych w aktualnym porządku prawnym oraz próba odpowiedzenia na pytanie, czy pod rządami obecnego kodeksu spółek handlowych można znaleźć miejsce dla uchwał nieistniejących.

Czynności prawne nieistniejące

Problematyka uchwał nieistniejących stanowi jedynie jeden z głosów w toczącej się od lat dyskusji nad przyjęciem w polskiej nauce prawa cywilnego koncepcji czynności nieistniejących. Prawo cywilne materialne posługuje się różnymi typami sankcji wadliwych czynności prawnych, a tym samym wprowadza różne pojęcia nieważności: nieważność bezwzględną, względną, bezskuteczność zawieszoną i bezskuteczność względną². Choć niniejszy

---

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy (Dz.U. 1934 nr 57 poz. 502), dalej KH.

² Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 336.

problem próbuje się deprecjonować, czyniąc z niego jedynie kwestię uboczną badań nad nieważnością bezwzględną, to nie można ignorować faktu, iż konstrukcja *negotia non existens* jest wykorzystywana i rozwijana na gruncie normatywnym i doktrynalnym zarówno w aspekcie materialnym, jak i procesowym (wspomnieć należy o oczywistym przykładzie, jakim jest *matrimonium non existens*, czy też o debacie procesualistów nad orzeczeniami nieistniejącymi). Temat jednak ten winien być podejmowany przede wszystkim z uwagi na realizację postulatu ochrony sytuacji prawnej uczestników obrotu wobec przemian społecznych i gospodarczych, wobec których dynamiki i zawłości problemów prawo pisane coraz częściej nie potrafi sprostać. Także z logicznego punktu widzenia czynności nieistniejących nie powinno się rozpatrywać tylko w połączeniu z nieważnością bezwzględną – nieważność może być brana pod uwagę tylko w przypadku czynności prawnych istniejących, gdyż słusznie podkreśla się pewien truizm, iż wadliwym nie może być coś, co nie istnieje³. Należy więc przyjąć, zgodnie z ugruntowanym stanowiskiem doktryny, iż konstytutywnym elementem każdej czynności prawnej, warunkującym jej istnienie, jest co najmniej jedno oświadczenie woli (co do zasady, należy mieć na uwadze charakterystykę prawa umownego)⁴. Bez tego nieodzownego elementu nie ma czynności prawnej, a wobec tego absurdalnym byłoby posługiwanie się względem takiej „nie-czynności” powodztwem o stwierdzenie jej nieważności.

Kodeks handlowy – początek dyskusji nad uchwałami nieistniejącymi

Aby dobrze zrozumieć atmosferę towarzyszącą problematyce uchwał nieistniejących, koniecznym jest choćby skrótowe odwołanie się do regulacji kodeksu handlowego z 1934 r., która to zapoczątkowała zainteresowanie opisywanym zagadnieniem. W myśl art. 240 § 1 oraz 413 § 1 KH⁵ (kodeks spółek handlowych) uchwała powzięta wbrew przepisom prawa lub postanowieniom umowy spółki może być zaskarżona tylko w drodze wytoczonego przeciwko spółce powodztwa o unieważnienie uchwały. Przewidziano także możliwość zaskarżenia uchwały godzącej wbrew dobrym

---

³ Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. 2, C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 446.

⁴ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, LexisNexis, Warszawa 2001, s. 254.

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy.

obyczajom w interesy spółki lub mającej na celu pokrzywdzenie współnika, nawet jeśli jest zgodna z prawem lub postanowieniami umowy spółki. Kodeks handlowy przewidywał tym samym tylko jedną sankcję w przypadku wadliwości powziętej uchwały. Z uwagi na wąski zakres tego uprawnienia (także podmiotowy) regulacja ta została uznana za niewystarczającą⁶. Fundamentem dla rozważań o konstrukcji uchwał nieistniejących stało się przekonanie, iż szczególnie jaskrawe i ewidentne przypadki naruszenia przepisów prawa powinny być obostrzone znacznie ostrzejszą sankcją uznania uchwały za nieistniejącą⁷. M. Allerhand wskazywał, iż art. 240 KH⁸ stosuje się jedynie do przypadków, gdy uchwała istnieje i tylko taką uchwałę można zaskarżyć⁹. Jako przykład uchwały nieistniejącej wskazywał on uchwałę podjętą przez nieuprawniony do tego organ bądź współnika nieupoważnionego sądowo. Warto przytoczyć także stanowisko E. Marszałkowskiej-Krześ, która zauważyła, iż istotą każdej uchwały są oświadczenia woli współników (akcjonariuszy) spółki. Tym tokiem myślenia uchwałą nieistniejącą jest uchwała podjęta przez osoby niebędące współnikami (akcjonariuszami) lub zapadła ona bez wymaganej większości¹⁰. Koncepcja uchwał nieistniejących została także przyjęta w orzecznictwie Sądu Najwyższego¹¹.

Sytuacja uchwał nieistniejących na tle przepisów kodeksu spółek handlowych

Wraz z uchwaleniem kodeksu spółek handlowych w 2000 r. wprowadzono dualizm w zakresie zaskarżania wadliwych uchwał¹². Ustawodawca obok znanej na gruncie kodeksu handlowego instytucji stwierdzenia nieważności uchwały wprowadził możliwość jej uchylecia. W pierwszym przypadku uznanie uchwały za nieważną zostało ograniczone do przesłanki sprzecz-

---

⁶ M. Kruszyński, *Uchwały nieistniejące*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2008, nr 7.

⁷ S. Sołtysiński, *Czy „istnieją uchwały „nieistniejące”*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 2.

⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy.

⁹ M. Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz* (reprint), Studio „Sto”, Bielsko Biała 1998, s. 358.

¹⁰ E. Marszałkowska – Krześ, *Uchwały zgromadzeń w spółkach kapitałowych*, KiK, Warszawa 2000, s. 37 i n.

¹¹ Sąd Najwyższy w wyroku z 28 maja 1991 r., sygn. akt I CR 410/90, uznał, że uchwały nieistniejące nie mogą być zaskarżane w trybie powództwa o stwierdzenie nieważności, które ma zastosowanie wyłącznie do uchwał istniejących i wadliwych.

¹² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000 Nr 94 poz. 1037 z późn. zm.), dalej KSH.

ności z ustawą. Wyrok stwierdzający nieważność ma w tym przypadku charakter deklaratoryjny. Natomiast wydanie orzeczenia o uchyleniu uchwały zostało uzależnione od stwierdzenia takich przesłanek, jak: sprzeczność ze statutem (umową spółki) bądź dobrymi obyczajami i godzenie w interes spółki lub celowe pokrzywdzenie akcjonariusza (wspólnika). Uchwała taka może być zaskarżona w drodze wytoczonego przeciwko spółce powództwa o jej uchylenie. Taki wyrok ma charakter konstytutywny.

Mając na uwadze wprowadzenie przez ustawodawcę dwóch, odmiennych instytucji, mających na celu eliminację wadliwych uchwał z obrotu, powstaje pytanie, czy w polskim porządku prawnym nadal można znaleźć miejsce dla uchwał nieistniejących?

Aktualnie problem ten podzielił doktrynę, a także powoduje rozbieżności w orzecznictwie. Tym samym można wyróżnić dwa nurty – przeciwników i zwolenników omawianej koncepcji.

Przeciwnicy wyodrębnienia uchwał nieistniejących wobec dychotomicznego podziału na gruncie aktualnie obowiązującego KSH wskazują przede wszystkim na brak normatywnej podstawy ich wyróżnienia, uznając, iż KSH stanowi wyczerpującą regulację tej materii¹³. Jednocześnie zakaz stosowania art. 189 kodeksu postępowania cywilnego¹⁴ sformułowany w art. 252 § 1 i art. 425 § 1 KSH¹⁵ stanowi przeszkodę dla podważania na tej podstawie wadliwych uchwał¹⁶. Zabieg ten traktowany jest jako świadomy ruch ustawodawcy celem stworzenia dychotomicznego, zamkniętego katalogu możliwości wzruszenia uchwał, a zatem nie można mówić o istnieniu luki prawnej, którą wypełnić by miały uchwały nieistniejące. Warto w tym miejscu odnotować wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19 stycznia 2016 r. (sygn. akt. VI ACa 777/15), w którym stwierdzono, iż „podjęcie uchwały przez nieprawidłowo zwołane zgromadzenie, czy przez osoby nieuprawnione, przy braku kworum, czy przy niewłaściwej liczbie głosów narusza przepisy ustawy określające wymogi, jakie muszą być spełnione przy podejmowaniu uchwał. Tak więc i dla takich uchwał, jako sprzecznych z ustawą ma zastosowanie wprowadzony do kodeksu spółek handlowych tryb stwierdzania sprzeczności uchwały z ustawą i trybu tego nie można obchodzić w drodze nieprzewidzianej w ustawie konstrukcji uchwały nieistniejącej”¹⁷.

---

¹³ S. Sołtysiński, *op. cit.*

¹⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296z późn. zm.), dalej KPC.

¹⁵ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych.

¹⁶ Tak m.in. w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 16.07.2009 r., sygn. akt V ACa 241/09, LEX nr 551990.

¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19 stycznia 2016 r. (sygn. akt. VI ACa 777/15).

Istotnym argumentem, który łączy się ze wskazanym nurtem, jest teza, iż tak dotkliwa sankcja winna posiadać wyraźną podstawę normatywną, aby zapewnić bezpieczeństwo obrotu i jego uczestników¹⁸, a sam problem zdefiniowania pojęcia uchwały nieistniejącej wywołuje wątpliwości, co do praktycznego wymiaru tej instytucji. Szczególnie podkreśla się brak podstawy aksjologicznej wprowadzania uchwał nieistniejących do aktualnego porządku prawnego, gdyż, jak się wskazuje, nawet najbardziej rażące naruszenie prawa poprzez treść uchwały powodowałoby jej nieważność, a jakiegokolwiek uchybienie proceduralne już jej nieistnienie¹⁹. Jako przykład podaje się uchwałę zobowiązującą zarząd do przystąpienia do kartelu, która byłaby nieważna, natomiast uchwała wadliwie podjęta z uwagi na brak quorum byłaby uchwałą nieistniejącą²⁰.

Zwraca się również uwagę na pewną sprzeczność myślową zwolenników uchwał nieistniejących, polegającą na przyjęciu, iż coś, co nie istnieje może wywoływać następstwa prawnego. Wskazuje się, iż w przypadku wystąpienia jakichkolwiek skutków prawnych takiego aktu możliwym byłoby wytoczenie powództwa o ustalenie, iż stosunek prawny lub prawo nie istnieją, jednakże środek ten miałby się odnosić do skutków, a nie ustalenia nieistnienia samej uchwały²¹.

Zwolennicy uznania w polskim porządku prawnym uchwał nieistniejących powołują się przede wszystkim na zasadność dalszego odwoływania się do argumentów natury logicznej i celowościowej, tzn. iż nie można domagać się stwierdzenia nieważności albo uchylenia aktu, którego nie ma, a nawet jeśli przyjąć, iż akt taki nie rodzi jakichkolwiek skutków prawnych, wówczas należałoby stworzyć niejako „oficjalną” możliwość potwierdzenia jego bezskuteczności, czemu służyć by miało powództwo o ustalenie²². Aktualnym pozostaje także nawiązanie do ogólnej teorii czynności nieistniejących, jako uzasadniającej wyodrębnienie uchwał nieistniejących. Ustawodawca przewidział przypadki czynności prawnych nieistniejących, a pojęcie uchwał nieistniejących znalazło zastosowanie w art. 42 § 9 ustawy prawo spółdzielcze²³. Poza tym nie wszystkie postaci czynności nieistniejących mają swoją wyraźną normatywną podstawę, o czym najlepiej świadczy kariera przywołanych już *sententia non existens*.

---

¹⁸ J. Pietrasik, *O istnieniu uchwał nieistniejących*, „Przegląd Corporate Governance” 2013, nr 1(33).

¹⁹ M. Kruszyński, *op. cit.*

²⁰ S. Sołtysiński, *op. cit.*

²¹ A. Koch, *Podważanie uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 156.

²² *Ibidem*, s. 144.

²³ Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. 1982 nr 30 poz. 210 z późn. zm.).

Ciekawa wydaje się polemika wokół wprowadzenia wyraźnego zakazu stosowania art. 189 KPC²⁴ w przywołanej wyżej regulacji dotyczącej zakazalności uchwał, gdyż podnosi się, iż zakaz ten odnosi się jedynie do istniejących uchwał sprzecznych z prawem²⁵. Mimo pewnych wątpliwości poszukuje się prawnych podstaw koncepcji uchwał *non existens* w przepisach kodeksu cywilnego²⁶. Szczególne znaczenie ma tutaj odwoływanie się do art. 38 KC²⁷, tj. teorii organów osoby prawnej²⁸. Jednocześnie wskazuje się, iż przyjęcie stosowania art. 189 KPC²⁹ pozwala na rozszerzenie ochrony sądowej wobec osób posiadających interes prawny w ustaleniu nieistnienia uchwały w związku z brakiem związania terminem zawitym, który powodowałby niemożność skorzystania z poszukiwania ochrony prawnej³⁰. Przywoływane są także argumenty odwołujące się do szczególnych przepisów KSH, umożliwiające wyróżnienie kategorii uchwał nieistniejących. Problem ten został podniesiony przez J.P. Naworskiego, który powoływał się przede wszystkim na brzmienie art. 445 § 2 i 476 § 2 KSH³¹, w myśl których brak wymaganego kworum jest równoznaczne z nieodbyciem się zgromadzenia³².

Przywołuje się także regulację art. 17 p. 4² KPC³³, na podstawie którego do właściwości rzeczowej sądów okręgowych wlicza się sprawy o ustalenie nieistnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (obok stwierdzenia nieważności i uchylecia). Powołując się na wskazany przepis sformułowano pogląd, iż ustawodawca świadomie zakreślił tak szeroki zakres przywołanej normy, dopuszczając tym samym ustalenie nieistnienia także innych uchwał, nie tylko uchwał spółdzielni³⁴.

Jak wskazano powyżej, pod rządami KH³⁵ orzecznictwo dopuszczało odwoływanie się do pojęcia uchwał nieistniejących pomimo braku norma-

---

²⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego.

²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 12.05.2006 r., sygn. akt V CSK 59/06, LEX nr 200907.

²⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16 poz. 93 z późn. zm.), dalej KC.

²⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny.

²⁸ T. Szczurowski, *Wadliwość czynności prawnych spółek kapitałowych na tle sankcji kodeksu cywilnego*, Wolters Kluwer Polska S.A., Warszawa 2012, s. 218.

²⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego.

³⁰ P. Sławicki, *Katalog czynności prawnych nieistniejących na gruncie polskiego porządku prawnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2011, nr 2.

³¹ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych.

³² J. P. Naworski, K. Strzelczyk, J. Raglewski, T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz, *Komentarz do kodeksu spółek handlowych. Spółka akcyjna i przepisy karne, t. 1*, LexisNexis, Warszawa 2003, s. 777 i n.

³³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego.

³⁴ P. Sławicki, *op. cit.*

³⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks

tywnej podstawy ich regulacji. Konstrukcja uchwał niebytych znalazła swoją akceptację także aktualnie w orzecznictwie na tle obowiązującego dzisiaj KSH³⁶. Przede wszystkim odwołać się należy do orzecznictwa Sądu Najwyższego, który wskazał, iż „choć kodeks spółek handlowych nie zawiera przepisów odnoszących się do uchwał nieistniejących, przyjęć należy, że także obecnie występuje nieograniczona czasowo możliwość wytoczenia przez każdego zainteresowanego, na podstawie art. 189 KC, powództwa o ustalenia nieistnienia uchwały organu spółki”³⁷.

Z całości dotychczasowych rozważań wyłania się jednak pewien problem o charakterze fundamentalnym, a mianowicie problem definicyjny, czyli czym tak naprawdę jest uchwała nieistniejąca. W jego rozwiązaniu nie pomaga także praktyka orzecznicza, której podejście należy określić raczej jako kazuistyczne – trudno jest zbudować uniwersalną definicję uchwały niebyłej, ale za to można mnożyć przykłady takich stanów faktycznych. Także doktryna skupia się na wskazywaniu konkretnych zdarzeń, uzasadniających zastosowanie powództwa z art. 189 KPC³⁸. Przykładowo więc za uchwałę nieistniejącą uznaje się uchwały podjęte przez gremium osób, nieposiadających statusu akcjonariusza (wspólnika) spółki³⁹, podjęte bez zwołania zgromadzenia, zaprotokołowanie uchwały niepodjętej, podjętej bez wymaganego kworum⁴⁰, czy bez koniecznej ku temu większości⁴¹. Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w wyroku z 12 grudnia 2008 r. (sygn. akt II CSK 278/08)⁴². Natomiast w przywołanym wcześniej orzeczeniu Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2005 r.⁴³, zaproponowano bardziej syntetyczne podejście, aby za kryterium uznania uchwały nieistniejącej przyjąć rażące uchybienia formalne przy jej podejmowaniu.

---

handlowy.

³⁶ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych.

³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 16 lutego 2005 r., sygn. akt III CK 296/04, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2006, nr 2.

³⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego.

³⁹ A. Pęczyk-Tofel, M.S. Tofel, *Wpływ wadliwych aktów głosowania na ważność uchwał zgromadzeń w spółkach kapitałowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 8.

⁴⁰ T. Szczurowski, *Wadliwość*, *op. cit.*, s. 221.

⁴¹ T. Szczurowski, *Nieistniejące uchwały zgromadzenia spółki kapitałowej*, „Monitor Prawniczy” 2007, nr 6.

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego z 12 grudnia 2008 r., sygn. akt II CSK 278/08, LEX nr 520012.

⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z 16 lutego 2005 r., sygn. akt III CK 296/04, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2006, nr 2.

Podsumowanie

Jak wykazano, problem uchwał nieistniejących, choć pojawił się kilkadziesiąt lat temu, w dalszym ciągu wywołuje wiele emocji zarówno na gruncie rozważań doktryny, jak i praktyki orzeczniczej. Zdaje się, iż odwoływanie się do tej konstrukcji należy oceniać jako słuszne, a nawet potrzebne, choć nie sposób odmówić racji głosom, podnoszącym obawę związaną z praktycznym wykorzystaniem uchwał niebyłych. Problem definicyjny, niemożność utworzenia katalogu uchwał kwalifikowanych jako uchwały nieistniejące, a w szczególności nadużywanie ich jako kategorii pojęciowej celem obejścia przepisów KSH o nieważności uchwał, wpływa na chłodne podejście do niniejszej problematyki, jako jedynie komplikującej proces stosowania prawa. Przy tych wszystkich zastrzeżeniach dochodzi konieczność uwzględnienia kolejnego, niezmiernie szerokiego problemu odrębności uchwały od innych czynności prawnych⁴⁴.

Wydaje się jednak, iż nie należy zupełnie przekreślać tej koncepcji oraz jej znaczenia, choć wobec braku podstawy normatywnej w samym KSH, która wprost pozwalałaby na przyjęcie jej funkcjonowania należy stosować pojęcie uchwał nieistniejących ostrożnie, zawężając, do czasu ewentualnych zmian legislacyjnych, jej stosowanie do uchwał ewidentnie pozornych, którym brak materialnych składników decydujących o nazwaniu danego aktu uchwałą w ogóle, a przypisywanie im mocy sprawczej prowadziłoby jedynie do oczywistego absurdu (jak np. podjęcie uchwały przez osoby niebędące w ogóle udziałowcami).

Literatura

- Allerhand M., *Kodeks handlowy. Komentarz* (reprint), Studio „Sto”, Bielsko Biała 1998.
- Frąckowiak J., *Uchwały zgromadzeń wspólników spółek kapitałowych sprzecznych z ustawą*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 11.
- Koch A., *Podważanie uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Kruszyński M., *Uchwały nieistniejące*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2008, nr 7.
- Marszałkowska-Krześ E., *Uchwały zgromadzeń w spółkach kapitałowych*, KiK, Warszawa 2000.
- Naworski J. P., Strzelczyk K., Raglewski J., Siemiątkowski T., Potrzeszcz R., *Komentarz do kodeksu spółek handlowych. Spółka akcyjna i przepisy karne, t. 1*, LexisNexis, Warszawa 2003.
- Pęczyk-Tofel A., Tofel M.S., *Wpływ wadliwych aktów głosowania na ważność uchwał zgromadzeń w spółkach kapitałowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 8.
- Pietrasik J., *O istnieniu uchwał nieistniejących*, „Przegląd Corporate Governance” 2013, nr

---

⁴⁴ J. Frąckowiak, *Uchwały zgromadzeń wspólników spółek kapitałowych sprzecznych z ustawą*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 11.

1(33).

Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, C. H. Beck, Warszawa 2009.

Radwański Z.(red.), *System Prawa Prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, t. 2, C.H. Beck, Warszawa 2008.

Sławicki P., *Katalog czynności prawnych nieistniejących na gruncie polskiego porządku prawnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2011, nr 2.

Sołtysiński S., *Czy „istnieją uchwały „nieistniejące”*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 2.

Szczurowski T., *Nieistniejące uchwały zgromadzenia spółki kapitałowej*, „Monitor Prawniczy” 2007, nr 6.

Szczurowski T., *Wadliwość czynności prawnych spółek kapitałowych na tle sankcji kodeksu cywilnego*, Wolters Kluwer Polska S.A., Warszawa 2012.

Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, LexisNexis, Warszawa 2001.

Akty prawne

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych
(Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze
(Dz.U. 1982 nr 30 poz. 210 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego
(Dz.U. nr 43, poz. 296 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93 z późn. zm.)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy
(Dz.U. 1934 nr 57 poz. 502).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z 12 grudnia 2008 r., sygn. akt II CSK 278/08, LEX nr 520012.

Wyrok Sądu Najwyższego z 12 maja 2006 r., sygn. akt V CSK 59/06, LEX nr 200907.

Wyrok Sądu Najwyższego z 16 lutego 2005 r., sygn. akt III CK 296/04, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 2006, nr 2.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 16 lipca 2009 r., sygn. akt V ACa241/09, LEX nr 551990.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19 stycznia 2016 r. (sygn. akt. VI ACa 777/15).

ABOUT EXISTENCE OF NON – EXISTENT RESOLUTIONS

Summary

Despite the passage of years the issue regarding non – existent resolutions still gives rise to many controversies both in doctrine and jurisprudence. The aim of this publication is to present doubts connected with structure of non-existent resolutions under the Commercial Code and the currently binding Code of Commercial Companies and Partnerships. A number of questions concerning this issue since its appearance makes it a priceless forum for discussion about the sense of differentiation non-existent resolutions in Polish legal system.

Keywords: commercial law, non-existent resolutions, resolution invalidity statement, capital companies.

Autor

Agnieszka Jędrulok
Uniwersytet Śląski
w Katowicach
Wydział Prawa i Administracji

20 DAROWIZNA NA CELE KULTU RELIGIJNEGO – ZAPOMNIANE ŹRÓDŁO FINANSOWANIA INSTYTUCJI WYZNANIOWYCH

Łukasz Bernaciński

Słowa kluczowe: darowizna, kult religijny, związki wyznaniowe, ulgi podatkowe.

Wprowadzenie

W polskim systemie finansowania instytucji wyznaniowych ze środków publicznych wyróżnić można za T. Stanisławskim trzy kategorie tegoż finansowania¹. Pierwszą z nich jest finansowanie pozytywne, którego istotą jest bezpośrednio przekazywanie przez państwo kościołom i innym związkom wyznaniowym wsparcia finansowego ze środków publicznych, zazwyczaj za pomocą aparatu skarbowego. Kluczową przesłanką przesunięcia majątkowego jest religijny charakter działań prowadzonych przez związek konfesyjny lub w przypadku osób fizycznych pozostawanie w stanie duchownym. Drugą kategorię stanowi finansowanie negatywne polegające na powstrzymaniu się przez państwo w całości lub w części od nakładania na instytucje wyznaniowe danin publicznych, które obciążają inne podmioty pozostające w zbliżonej sytuacji, przez co ustawodawca stwarza wspólnocie religijnej uprzywilejowaną pozycję prawną. Trychotomicznego podziału sposobów finansowania instytucji konfesyjnych dopełnia finansowanie pośrednie, którego istotą jest kreowanie przez prawodawcę mechanizmów prawnych (głównie zwolnień fiskalnych), które mają na celu zachęcanie osób trzecich do przekazywania środków pieniężnych kościołom i innym związkom wyznaniowym. W tej koncepcji zawiera się podstawowe źródło utrzymania związków konfesyjnych, czyli szeroko rozumiana ofiarność wiernych – składanie datków pieniężnych lub rzeczowych przy okazji sprawowania posług religijnych. Do finansowania pośredniego zalicza się także możliwość odliczenia od dochodu darowizn przekazywanych na cele kultu religijnego. Ustawodawca wprowadza takie uprawnienie w celu zwiększenia dochodów instytucji wyznaniowych, które w wielu dziedzinach życia społecznego wyręczają państwo w prowadzeniu działań z za-

---

¹ T. Stanisławski, *Sposoby finansowania kościołów i innych związków wyznaniowych ze środków publicznych* [w:] D. Walencik (red.), *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989-2009). Analizy-dyskusje-postulaty*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów w Białymostku, Białystok-Bielsko Biala 2009, ss. 338-340.

kresu zadań publicznych. Podejmowanie tego rodzaju aktywności finansowane jest przede wszystkim z datków wiernych danego związku konfesyjnego, lecz niejednokrotnie korzysta z nich całe społeczeństwo².

Z uwagi na powyższe, prawodawca stworzył mechanizm ewidencjonowanego przekazywania donacji na działalność charytatywno-opiekuńczą kościoła oraz na cele kultu religijnego, w który wpisana została ulga podatkowa, co – przynajmniej w teorii – miało zachęcić także osoby niezwiązane z daną wspólnotą religijną do wspomagania szeroko pojętych kościelnych inicjatyw. W związku z powyższym, można przyjąć założenie, że skutkiem popularyzacji instytucji odliczenia od dochodu darowizn składanych na cele kultu religijnego jest zwiększenie się wpływów do kas instytucji wyznaniowych. Większa kwota odliczona od dochodu z tytułu darowizn nie może być jednak wprost utożsamiana z większymi dochodami związków konfesyjnych, ponieważ w ocenie autora opracowania, w relatywnie niewielkim stopniu może dojść do przesunięcia części darowizn ze sfery nieewidencjonowanej (datki składane na tacę, przy okazji sprawowania posługi sakramentalnej czy wizyty duszpasterskiej) na rzecz ewidencjonowanych przez państwo darowizn na cele kultu religijnego.

W doktrynie prawa wyznaniowego oraz w świadomości opinii społecznej darowanie rzeczy lub pieniędzy na cele kultu religijnego bywa niedoświadczane. Pierwszoplanową rolę zdaje się odgrywać kwestia funkcjonowania oraz ewentualnej likwidacji Funduszu Kościelnego (stanowiącego w części swojej działalności element finansowania bezpośredniego) lub zastąpienia go innym modelem finansowania kościołów i innych związków konfesyjnych. Wiele uwagi poświęca się wysokości Funduszu Kościelnego oraz próbom oszacowania stopnia jego niedofinansowania³.

Celem rozdziału jest analiza zagadnienia darowizn na cele kultu religijnego jako źródła finansowania instytucji wyznaniowych, które ma potencjał, by stać się jednym z najistotniejszych dla utrzymania wspólnot religijnych. Główną część rozważań stanowi przedstawienie obecnego stopnia wykorzystania przez podatników instytucji odliczenia określonych darowizn od podstawy opodatkowania oraz oszacowanie potencjału rynku. Dokonano też próby zdiagnozowania przyczyn uniemożliwiających pełne wykorzystanie instytucji odliczenia przekazywanych darowizn.

---

² Por. T. Stanisławski, *Darowizny jako sposób finansowania zadań publicznych związków wyznaniowych* [w:] A. Mezgelewski (red.), *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego sympozjum Prawa wyznaniowego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, ss. 231-235.

³ Por. D. Walencik, *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Drukarnia Archidiecezjalna w Katowicach, Katowice 2013, ss. 361-362 z przypisami.

Konstrukcja prawna ulgi podatkowej z tytułu darowizny na cele kultu religijnego

Podstawa prawna możliwości odliczenia od dochodu przekazanej na cele kultu religijnego darowizny znajduje się w odpowiednich ustawach podatkowych⁴. Z ulgi mogą skorzystać podatnicy podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) rozliczający się na zasadach ogólnych oraz ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych⁵. *A contrario* pozbawieni tego uprawnienia są na przykład podatnicy „podatku liniowego” czy rolnicy. Podatnicy podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) nie mogą odliczyć przekazanej na cele kultu religijnego darowizny, jeśli wcześniej zaliczyli jej wartość do kosztów uzyskania przychodu⁶.

Obdarowanym może być jedynie kościelna osoba prawna. Należy przez to rozumieć, że adresatem darowizny nie może być osoba fizyczna, np. proboszcz parafii. Można natomiast przekazać dotację instytucjom wyznaniowym realizującym cele kultu religijnego innym niż związki konfesyjne, czyli przykładowo Radiu Maryja czy Katolickiemu Towarzystwu Kulturalnemu⁷. Tak zarysowany krąg podmiotów jest efektem braku definicji legalnej pojęcia „kultu religijnego”. W takim wypadku należy się odnieść do słownikowego znaczenia tego terminu. Kult w znaczeniu religioznawczym definiuje się jako „Całokształt praktyk obrzędowych, za których pośrednictwem wyznawcy religii manifestują cześć dla sacrum w aktach uwielbienia, błagania i dziękczynienia (...). W kulcie można wyodrębnić przedmiot kultu, osoby sprawujące kult, obiekty i sprzęty kultowe oraz czynności kultowe (...)”⁸. W judykaturze pojęcie „cele kultu religijnego” rozumie się jako „środki przeznaczone dla kościołów, związków religijnych i kościelnych osób prawnych”⁹. Powyższe definicje pozwalają do celów kultu religijnego zaliczyć nie tylko budowę czy remont obiektów sakralnych lub zakup wyposażenia niezbędnego do sprawowania kultu (szaty i naczynia liturgiczne, hostie i wino mszalne etc.), ale również wydatki ponoszone na utrzymanie

---

⁴ Zob. Art. 26 ust. 1 pkt 9 lit. b Ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. 2016.2032 t.j.), (dalej: Ustawa o PIT); art. 18 ust. 1 pkt 7 Ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2016.1888 t.j.), (dalej: Ustawa o CIT).

⁵ D. Walencik, *Darowizny na działalność charytatywno-opiekuńczą kościelnych osób prawnych*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2010, t. 13, s. 268.

⁶ Art. 16 ust 1 pkt. 14 Ustawy o CIT.

⁷ D. Walencik, *Darowizny*, *op. cit.*, s. 265.

⁸ *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 3: I-Ł, PWN, Warszawa 1996, s. 618.

⁹ Zob. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 22 września 2005 r., sygn. akt III SA/Wa 845/05, <http://www.orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/F0877E032A> (online: 24.05.2017 r.)

miejsc kultu czy wynagrodzenia dla pracowników kościelnych osób prawnych¹⁰.

Warunkiem skutecznego odliczenia darowizny od podstawy opodatkowania jest należyte udokumentowanie przekazania darowizny w określonej wysokości. W wypadku darowizny pieniężnej wystarczający będzie dowód wpłaty na rachunek bankowy obdarowanego, zaś do odliczenia darowizny rzeczowej wymagane jest przedstawienie dokumentu, z którego wynika wartość przekazanej darowizny oraz oświadczenie obdarowanego o jej przyjęciu¹¹. W formularzu rocznego zeznania podatkowego ujawnia się wysokość przekazanej darowizny, kwotę dokonanego odliczenia oraz dane identyfikacyjne obdarowanego – nazwę i adres (ewentualnie także numer identyfikacji podatkowej – NIP).

Kwota odliczenia z tytułu przekazania darowizny na cele kultu religijnego jest, w przeciwieństwie do darowizny na działalność charytatywno-opiekuńczą kościoła, limitowana. Odliczeniu od dochodu podlega darowizna w pełnej wysokości, jednak dla podatników PIT określony jest limit takiego odliczenia, który wynosi 6% dochodu osiągniętego w danym roku podatkowym. W wypadku podatników CIT jest to 10% dochodu. Do powyższego limitu wlicza się darowizny przekazane przez osobę fizyczną na rzecz organizacji pożytku publicznego, na cele kultu religijnego oraz na cele krwiodawstwa (tzw. ekwiwalent za oddanie krwi)¹². Podatnikom CIT do limitu odliczenia sumuje się darowizny na rzecz organizacji pożytku publicznego i na cele kultu religijnego¹³. Jeśli łączna wartość darowizn przekazanych na powyższe cele jest wyższa niż określony przez ustawodawcę limit, nadwyżka nie może zostać odliczona.

Przykładowo, podatnik PIT znajdujący się w pierwszym przedziale podatkowym (stawka 18%) przekazujący na wyżej wymienione cele darowizny w wysokości 6% swego dochodu (rozumianego jako przychód pomniejszony o koszty uzyskania przychodu) będzie mógł obniżyć podstawę opodatkowania o 6%. Oznacza to, że należny do zapłaty podatek zmniejszy się o kwotę 18% z 6% osiągniętego dochodu.

---

¹⁰ D. Walencik, *Darowizny*, *op. cit.*, s. 266.

¹¹ Art. 26 ust. 7 pkt. 1-2 Ustawy o PIT.

¹² Por. Art. 26 ust. 1 pkt 9 Ustawy o PIT.

¹³ Por. Art. 18 ust. 1 i 1a Ustawy o CIT.

Stopień wykorzystania ulgi z tytułu darowizn na cele kultu religijnego i oszacowanie potencjału rynku w 2015 r.

Według informacji dotyczącej rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2015, liczba podatników tegoż podatku osiągnęła wysokość 24 995 845 osób¹⁴. W dalszych wyliczeniach liczba ta zostanie pomniejszona o 354 485 podatników, którzy wykazali w zeznaniu podatkowym za 2015 r. dochód „0” albo stratę. Wśród pozostałych 24 590 360 podatników 1 364 809 nie uzyskało przychodu ze źródeł podlegających opodatkowaniu, ale dokonało wspólnego opodatkowania z małżonkiem¹⁵.

Dochód osiągnięty w 2015 r. przez wyżej wymienioną liczbę podatników wyniósł ogółem 759 667 734 tys. PLN, z czego 652 548 608 tys. PLN to dochód podatników znajdujących się w I przedziale podatkowym, zaś 107 119 126 tys. PLN uzyskali podatnicy z II przedziału podatkowego¹⁶.

Kwota odliczeń z tytułu darowizn przekazanych w 2015 r. na cele opisane w art. 26 ust. 1 pkt 9 Ustawy o PIT¹⁷ wyniosła 291 583 tys. PLN¹⁸. Darowizny na rzecz organizacji pożytku publicznego przekazało 131 646 podatników (0,54% ogółu podatników), a sumaryczna ich kwota wyniosła 113 884 tys. PLN. Przeciętna odliczona przez podatnika kwota to 865 PLN.

Darowizny na cele kultu religijnego złożyły 135 102 osoby, czyli jedynie 0,55% ogółu podatników, którzy mogli skorzystać z odliczenia darowizny od dochodu. Łączna kwota odliczeń wyniosła 149 529 tys. PLN, zaś przeciętna odliczona kwota to 1 107 PLN.

Z możliwości odliczenia od dochodu darowizn na cele krwiodawstwa skorzystało 133 709 podatników (0,54% ogółu). Kwota odliczeń osiągnęła wysokość 73 025 tys. PLN, a przeciętna kwota odliczenia 211 PLN.

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że darowizna na cele kultu religijnego jawi się jako najpopularniejsza oraz ma największy udział w ogólnej kwocie darowizn odliczonych od dochodu na podstawie art. 26 ust. 1 pkt 9 Ustawy o PIT¹⁹, bowiem stanowi aż 51,28%. Niemniej jednak, wszyscy uprawnieni do odliczenia darowizn od dochodu podatnicy

---

¹⁴ Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2015 rok (dalej: Informacja o PIT), http://www.finanse.mf.gov.pl/pit/statystyki/-/document_library_display/8Wpj/view/5747316 (online: 29.05.2017), s. 3.

¹⁵ *Ibidem.*, s. 7.

¹⁶ *Ibidem.*, s. 10.

¹⁷ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. 2016.2032 t.j.).

¹⁸ Por. Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2015 rok, *op. cit.*, ss. 17-18.

¹⁹ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych.

podatku dochodowego od osób fizycznych osiągnęli w 2015 r. dochód na poziomie 759 667 734 tys. PLN, stąd maksymalna możliwa do odliczenia kwota darowizn wyniosła 45 580 064,04 tys. PLN (6% dochodu). Faktycznie przekazane darowizny na cele opisane w art. 26 ust. 1 pkt 9 Ustawy o PIT²⁰ stanowiły jedynie 0,64% kwoty możliwej do odliczenia, zaś darowizny na cele kultu religijnego wyniosły jedynie 0,33% teź kwoty.

Liczba podatników CIT, którzy wykazali dochód w 2015 r. wyniosła 315 268, zaś dochód przez nich osiągnięty 252 189 297 tys. PLN²¹.

Darowizny na rzecz organizacji pożytku publicznego przekazało 5 106 podatników (1,62% ogółu). Kwota odliczonych darowizn wyniosła ogółem 272 503 tys. PLN, a przeciętna odliczona kwota 53 tys. PLN²².

Z możliwości odliczenia od dochodu darowizny na cele kultu religijnego skorzystało 1 012 podatników (0,32% ogółu). Kwota odliczonych darowizn osiągnęła poziom 25 220 tys. PLN, a przeciętna odliczona darowizna 25 tys. PLN²³.

Wśród osób prawnych odliczanie darowizn na cele kultu religijnego cieszy się daleko mniejszą popularnością niż w wypadku podatników PIT. Stosunek kwot odliczonych darowizn na rzecz organizacji pożytku publicznego do tych na cele kultu religijnego wynosi blisko 11:1. Wszyscy podatnicy CIT uprawnieni do odliczenia darowizn od podstawy opodatkowania osiągnęli w 2015 r. dochód w wysokości 252 189 297 tys. PLN, stąd maksymalna możliwa do odliczenia kwota zsumowanych darowizn na rzecz organizacji pożytku publicznego i na cele kultu religijnego wyniosła 25 218 929,7 tys. PLN (10% dochodu). Rzeczywiście odliczona od dochodu kwota wyżej wymienionych donacji to 1,18% kwoty możliwej do odliczenia. Odliczenia z tytułu darowizn na cele kultu religijnego wyniosły jedynie 0,1% maksymalnej możliwej do odliczenia kwoty²⁴.

Łączna liczba podatników PIT i CIT, którzy mogli skorzystać z odliczenia przekazanych darowizn określonego rodzaju od osiągniętego dochodu wyniosła w 2015 r. 24 905 628 tys. PLN, zaś osiągnięty przez nich sumaryczny dochód to 1 011 857 031 tys. PLN. Maksymalna możliwa do odliczenia od dochodu kwota przekazanych darowizn określonego rodzaju kształtuje się na poziomie 70 798 993,74 tys. PLN, natomiast faktycznie odliczona od podstawy opodatkowania kwota osiągnęła wysokość 589 306 tys. PLN,

---

²⁰ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych.

²¹ Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób prawnych za 2015 rok (dalej: Informacja o CIT),

http://www.finanse.mf.gov.pl/cit/statystyki/-/document_library_display/tC4b/view/5758903 (online: 29.05.2017), s. 5.

²² *Ibidem.*, s. 12.

²³ *Ibidem.*, s. 13.

²⁴ Obliczenia własne na podstawie *Ibidem.*, ss. 12-13.

w tym 174 749 tys. PLN z tytułu darowizn na cele kultu religijnego. Oznacza to, że podatnicy obu podatków dochodowych odliczyli od dochodu jedynie 0,83% kwoty możliwej do odliczenia. Odliczone od dochodu darowizny na cele kultu religijnego stanowiły w 2015 r. niecałe ćwierć procenta maksymalnej możliwej do odliczenia kwoty²⁵.

Przyczyny niskiego poziomu wykorzystywania ulgi z tytułu darowizn na cele kultu religijnego

Wśród wielu możliwych przyczyn niepełnego wykorzystywania mechanizmu odliczania darowizn na cele kultu religijnego od dochodu wyróżnić należy kilka najistotniejszych. Przyczyny te zakotwiczone są w samej konstrukcji odliczeń, jak również w okolicznościach i uwarunkowaniach zewnętrznych.

Pierwszym źródłem osłabiającym skuteczność pośredniego finansowania kościołów i innych związków wyznaniowych przez państwo jest możliwość skorzystania z ulgi podatkowej jedynie przez podatników PIT, którzy rozliczają się na zasadach ogólnych oraz ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych²⁶. Takie rozwiązanie wyłącza możliwość odliczenia darowizny na cele kultu religijnego przez podatników podatku liniowego oraz np. rolników, którzy z racji zamieszkania sytuują się w grupie osób najmocniej związanych z lokalną wspólnotą religijną²⁷. Wyłączenie z kręgu uprawnionych podatników osiągających relatywnie wysokie dochody (a więc potencjalnie dysponujących zdolnością majątkową do składania darowizn) oraz rolników, którzy ze względu na strukturę wyznaniową zaliczani są tradycyjnie do grupy osób wspierających działalność kultyczną związków konfesyjnych, może w znaczący sposób wpływać na obniżenie wpływów do kas instytucji wyznaniowych.

W ocenie autora, kolejnym powodem osłabiającym skuteczność omawianych rozwiązań prawnych jest brak w społeczeństwie wiedzy o możliwości i trybie skorzystania z ulgi fiskalnej. Wierni nie są edukowani w tym zakresie ani przez instytucje państwowe, ani nawet przez wspólnoty religijne, do których należą, ponieważ jak pokazuje praktyka, także osoby duchowne nie posiadają rzetelnych informacji w tym zakresie. Od księży katolickich chcących w przyszłości zostać proboszczami parafii coraz częściej

---

²⁵ Obliczenia własne na podstawie Informacja o PIT, ss. 7, 10, 17-18; Informacja o CIT, ss. 5, 12-13.

²⁶ D. Walencik, *Darowizny*, *op. cit.*, s. 268.

²⁷ Por. Życie religijne w Polsce,

<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/zycie-religijne-w-polsce,3,1.html> (online: 30.05.2017).

wymaga się ukończenia specjalnego kursu, jednak próżno szukać w wymaganiach egzaminacyjnych też dotyczących finansowania związków wyznaniowych²⁸.

Za kolejną przyczynę uznać można obawę podatników przed kontrolą ze strony Urzędu Skarbowego. Podatnik odliczający darowizny od dochodu może narazić się na większe prawdopodobieństwo wszczęcia czynności wyjaśniających względem niego, szczególnie w sytuacji wykazania w zeznaniu podatkowym względnie niskich dochodów i relatywnie wysokiej kwoty darowizn odliczonej od podatku. Sposobem uniknięcia docieklivosti Urzędu Skarbowego jest przekazanie darowizny na cele kultu religijnego w nieewidencjonowanym trybie (przez co zwiększa się udział tzw. ofiarności wiernych w budżecie związków wyznaniowych) lub rezygnacja ze złożenia dodatkowego datku ponad te zwyczajowo przyjęte w lokalnej wspólnocie.

W wypadku podatku dochodowego od osób prawnych zauważyć można rażąco dysproporcję między darowiznami przekazywanymi przez osoby prawne na rzecz organizacji pożytku publicznego i darowiznami na cele kultu religijnego. Osoby prawne korzystają z instytucji zwolnień fiskalnych nie tylko z czysto altruistycznych pobudek, lecz także pozostaje ona elementem planowania podatkowego. Ponadto, związki biznesu z organizacjami pożytku publicznego są dużo bliższe niż z instytucjami wyznaniowymi. Potwierdzeniem tego jest trend coraz częstszego zakładania fundacji korporacyjnych, tzn. fundacji tworzonych przez prywatne przedsiębiorstwa²⁹. Efektem tego, naturalnymi adresatami przesunięć majątkowych wynikających z optymalizacji podatkowej lub chęci zapewnienia finansowania działalności „własnej” fundacji³⁰, stają się przede wszystkim organizacje pożytku publicznego, a nie związki wyznaniowe.

Podsumowanie

W świetle przytoczonych danych można jednoznacznie stwierdzić, iż stopień wykorzystywania przez uprawnionych podatników mechanizmu odliczenia od dochodu darowizn na cele kultu religijnego jest rażąco niski. W 2015 r. jedynie 0,55% podatników PIT odliczyło od dochodu tego typu darowizny. Pomimo niewielkiej liczby osób korzystających z ulgi podatkowej, odliczono łącznie blisko 150 mln PLN (wysokość Funduszu Kościelne-

---

²⁸ Por. Egzamin proboszczowski, <http://diecezja.waw.pl/2141> (online: 22.06.2017).

²⁹ Fundacje korporacyjne w Polsce. Raport z badania 2012, <http://www.forumdarczyncow.pl/materialy> (online: 22.06.2017), ss. 14-15.

³⁰ *Ibidem*, ss. 34-35.

go w 2015 r. to 118 230 000 PLN³¹), zaś przeciętna kwota odliczenia wyniosła 1 107 PLN³². Fakt, iż stosunkowo mała grupa podatników przekazała i odliczyła od osiągniętego dochodu znaczącą w skali kraju kwotę darowizn pokazuje, że już niewielki wzrost odsetka wiernych przekazujących datki na cele kultu religijnego, ponad te zwyczajowo przyjęte w danej wspólnocie religijnej, może wygenerować nowe, zauważalne wpływy do kas instytucji wyznaniowych. Ustanowiony przez ustawodawcę 6% limit dochodu przy odliczaniu darowizn pozwala związkom konfesyjnym na osiągnięcie przychodów na poziomie kilkudziesięciu miliardów PLN. Względnie stałe wykorzystywanie tego potencjału na poziomie ok. 2% pozwoliłoby instytucjom wyznaniowym cieszyć się miliardowymi wpływami³³.

Wydaje się, że jedyną realną drogą prowadzącą do upowszechnienia korzystania z ulgi podatkowej z tytułu darowizn na cele kultu religijnego jest systematyczna edukacja społeczeństwa w tym zakresie. Szanse na zmianę konstrukcji prawnej ulgi z tytułu darowizn na cele kultu religijnego jest iluzoryczna. Trudno także oczekiwać, by instytucje państwowe podjęły trud popularyzacji korzystania z ulg podatkowych, gdyż wydawanie pieniędzy na akcje promujące zmniejszenie wpływów do budżetu państwa nie leży w ich interesie. Wobec tego, ciężar propagowania przekazywania dodatkowych darowizn z możliwością odliczenia ich od dochodu spoczywa na kościołach i innych związkach wyznaniowych. Kampania informacyjna przez nie prowadzona powinna być skierowana przede wszystkim do odpowiedzialnych osób duchownych posługujących na poziomie lokalnych jednostek organizacyjnych związków konfesyjnych. Konieczne jest upowszechnienie wśród kleru wiadomości o zadaniach jakie można sfinansować z przyjętych darowizn, obowiązkach darczyńcy i obdarowanego oraz korzyściach jakie przysługują podatnikowi z tytułu ulgi podatkowej. Dobrze wyedukowane duchowieństwo stanowi gwarancję udzielania podatnikom-członkom wspólnoty religijnej rzetelnych informacji w tym zakresie. Ze względu na swój autorytet wśród wiernych, mogą w skuteczny sposób wpłynąć na umasowienie korzystania z ulg podatkowych.

---

³¹ Zob. Ustawa budżetowa na rok 2015 z dnia 15 stycznia 2015 r. (Dz. U. 2015.153).

³² Informacja o PIT, ss. 17-18.

³³ Obliczenia własne na podstawie Informacja o PIT, ss. 10, 17-18; Informacja o CIT, ss. 12-13.

Literatura

Nowa encyklopedia powszechna PWN, t. 3: I-L, Warszawa 1996.

Stanisławski T., *Darowizny jako sposób finansowania zadań publicznych związków wyznaniowych* [w:] A. Mezgelewski (red.), *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego sympozjum Prawa wyznaniowego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Stanisławski T., *Sposoby finansowania kościołów i innych związków wyznaniowych ze środków publicznych* [w:] D. Walencik (red.), *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989-2009). Analizy – dyskusje – postulaty*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów w Bielsku Białej, Katowice-Bielsko Biała 2009.

Walencik D., *Darowizny na działalność charytatywno-opiekuńczą kościelnych osób prawnych*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2010, t. 13.

Walencik D., *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Drukarnia Archidiecezjalna w Katowicach, Katowice 2013.

Akty prawne

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. 2016.2032 t.j.).

Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2016.1888 t.j.).

Ustawa budżetowa na rok 2015 z dnia 15 stycznia 2015 r., (Dz.U. 2015.153).

Orzecznictwo

Wyrok WSA w Warszawie z dnia 22 września 2005 r., sygn. akt III SA/Wa 845/05, <http://www.orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/F0877E032A> (online: 24.05.2017).

Źródła internetowe

Egzamin proboszczowski, <http://diecezja.waw.pl/2141> (online: 22.06.2017).

Fundacje korporacyjne w Polsce. Raport z badania 2012, <http://www.forumdarczyncow.pl/materialy> (online: 22.06.2017).

Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób fizycznych za 2015 rok, http://www.finanse.mf.gov.pl/pit/statystyki/-/document_library_display/8Wpj/view/5747316 (online: 29.05.2017).

Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób prawnych za 2015 rok, http://www.finanse.mf.gov.pl/cit/statystyki/-/document_library_display/tC4b/view/5758903 (online: 29.05.2017).

Życie religijne w Polsce,

<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/zycie-religijne-w-polsce,3,1.html> (online: 30.05.2017).

DONATING TO THE PURPOSES OF RELIGIOUS WORSHIP – A FORGOTTEN FINANCING
SOURCE OF RELIGIOUS ORGANISATIONS

Summary

As it is perceived by the public the operation and value of the Church Fund seem to be the leading issue within the scope of financing religious institutions while the issue of donating to the purposes of the religious cult appears not to be appreciated enough. This paper aims at presenting this kind of donation as a financing source of religious institutions which has potential to become one of the most significant sources of their maintenance. The core line of the discussion focuses on presenting the degree to which tax payers use tax relief on donating to purposes of the religious cult.

Keywords: donation, religious cult, religious organisations, tax relief.

Autor

mgr Łukasz Bernaciński
Uniwersytet Łódzki
Koło Naukowe Prawa Wyznaniowego

ISBN 978-83-65374-39-4, eISBN 978-83-65374-38-7

